

TC
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

SEHÎ BEY VE LATÎFÎ TEZKİRELERİNDE İSTİTRÂD

Emine SEYMEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA-2008

TC
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

SEHÎ BEY VE LATÎFÎ TEZKİRELERİNDE İSTİTRÂD

Emine SEYMEN

Danışman: Prof. Dr. Mine MENGİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA–2008

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Mine MENGİ
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. İ. Çetin DERDİYOK

Üye: Yrd. Doç. Dr. Nuran YILMAZ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

...../...../2008

Prof. Dr. Nihat KÜÇÜKSAVAŞ
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

SEHÎ BEG VE LATÎFÎ TEZKİRELERİNDE İSTİTRÂD

Emine SEYMEN

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mine MENGİ

Ekim 2008, viii+204 Sayfa

Tezimizde Sehî Beg ve Latîfî tezkirelerinde isticrâd amaçlı anlatılan hikâyeler üzerinde durduk. İsticrâd, anlatılan konuya zenginlik ve çeşitlilik katarak okuyucunun ilgisini canlı tutmak amacıyla ana konu arasına konuyla bağlantılı başka bir konu sıkıştırmaktır. Bir üslûp özelliği olarak değerlendirebileceğimiz isticrâdın Sehî Beg ve Latîfî tezkirelerindeki yerini ortaya koymaya çalıştık.

Sehî Beg Tezkiresi, Anadolu sahasının ilk tezkiresidir. Dolayısıyla Sehî Bey eserini, kendisine örnek kabul ettiği kendisinden önce farklı sahalarda yazılmış tezkirelerle benzer nitelikte yazmıştır. Buna bağlı olarak tezkiresinde bazı şairler hakkında anlattığı hikâyeler de model aldığı tezkirelerdeki hikâyeye anlatım amacına uygunluk göstermektedir.

Latîfî Tezkiresi, Anadolu sahasında yazılmış ikinci tezkiredir. Biçim ve içerik yönünden Sehî Beg Tezkiresi'nden farklı bir yapıdadır. İsticrâd amaçlı hikâyeye anlatımı bakımından da farklılık göstermektedir. Latîfî Tezkiresi'nde anlatılan hikâyelerin çoğu belli bir amaca yöneliktir. Yani Latîfî, anlattığı bu hikâyeleri bazı şairler hakkındaki tespitlerine tanık göstermiştir. Bu yönüyle Latîfî Tezkiresi'ndeki hikâyeler oldukça işlevseldir.

Anahtar Kelimeler: Tezkire, İsticrâd, Sehî Beg, Latîfî, Hikâyeye

ABSTRACT

İSTİTRÂD IN SEHÎ BEG AND LATÎFÎ TEZKİRES

Emine SEYMEN

Master Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Prof. Dr. Mine MENGİ

October 2008, viii+204 Pages

We dwell upon the narrative stories specified istidrad in Sehî Beg and Latîfî tezkires in our thesis. İstitrâd is placing a corrolated subject in the main subject; to add richness and multiplicity for retaining reader's interest on narrative subject. We tried to determine the location of istitrâd, assessing in Sehî Beg and Latîfî tezkires as a style property.

Tezkire of Sehî Beg is the first tezkire of Anatolian region. Consequently Sehî Beg took a sample from the previous tezkires written on different areas and wrote his literary work with similar property. Depend on this, he narrate stories about some poets in his tezkire, which is suitable for the purpose of the story narration in the tezkires that he took model.

Tezkire of Latîfî is the second tezkire which is written in Anatolian region. It is different from Tezkire of Sehî Beg in the style and content. It is also different from specified istitrâd in the story narration. Most of the stories which are narrated in Tezkire of Latîfî are adapted for a purpose. That is to say Latîfî produce a witness with the stories which he narrated for the idetification of some poets. By the side the stories in Tezkire of Latîfî are considerably functional.

Key Words: Tezkire, İstitrâd, Sehî Beg, Latîfî, Story

ÖN SÖZ

Tezimizin başlığı Sehî Bey ve Latîfî Tezkirelerinde İstitrâd olarak belirlenmiştir. Edebiyat tarihçiliğimizin ilk kaynakları olan şura tezkireleri yazılı ve sözlü olmak üzere başlıca iki ana kaynaktan beslenir. Yazılı kaynaklar, daha önce yazılmış olan tezkireler, başka biyografik eserler, şiir mecmuaları, divanlar, risaleler, mesneviler vb. dir. Sözlü kaynaklar ise tezkire müellifinin değişik mekânlarda edindiği bilgiler ya da kendisinin tanık olduğu hadiselerden oluşur. Bu sözlü ve yazılı kaynaklardan yararlanılarak tezkirelerde verilmiş olan kıssa, fıkra, latife vb. hikâye türü rivayetler istitrâd üslûbunu doğurmuştur. İstitrâd, kaynaklarda okuyucuyu sıkıp bıktırmamak, konuya zenginlik katarak eğlenceli hale getirmek için ana konu arasına, konuyla bağlantılı, bir başka konu sıkıştırmak olarak tanımlanmaktadır. Bir olayın ya da haberin anlatılması şeklinde olan istitrâdın konusu genellikle bir rivayete dayalıdır. Bu da hikâye anlatmayı gerekli kılmaktadır. Anlatılan hikâye, konusunun içeriğine göre farklı isimler alır: fıkra, latîfe, mutâyebe, mülâtafa, vb. Bu türleri içinde barındıran, hepsinin genel adı olan hikâye tezimizde çalışma konusunun özünü oluşturmaktadır.

Buna bağlı olarak çalışmamızın amacı, aslında bir üslûp özelliği olan istitrâdın Anadolu sahasının ilk şura tezkireleri olan Sehî Bey ve Latîfî tezkirelerindeki yerini ortaya koymaktır.

Tezimizde öncelikle istitrâd üslûbunun ne olduğu ve bu üslûba bağlı olarak değerlendirdiğimiz rivâyet, kıssa, hikâye, latîfe, mülâtafa, mutâyebe, fıkra ve anekdot terimleri üzerinde durduk.

Tahkiyeye dayalı bu tür anlatımların Sehî Bey ve Latîfî tezkirelerindeki örneklerini tespit ederek fişledik. Ayrıca konuyla ilgili değişik kaynakları okuyup inceleyerek elde ettiğimiz bilgiler ışığında söz konusu hikâyeleri üslûp açısından değerlendirdik. Söz konusu terimlerin benzer ve ayrı özelliklerini ortaya koyduktan sonra rivayete dayalı hikâyelerin anılan tezkirelerdeki kullanımları, yer alış nedenleri, anlatım tekniklerini de belirledik. Tezimizde Sehî Bey Tezkiresi'nin orijinal metninin Günay Kut tarafından hazırlanmış olan Heşt Bihişt (The Tezkire By Sehî Beg, Harvard, 1978) tıpkıbasım metni üzerinde çalışılmış,

Latîfî Tezkiresi'nin ise Yard. Doç. Dr. Rıdvan Canım tarafından hazırlanmış ve Atatürk Kültür Merkezi Yayınları tarafından yayınlanmış olan Tezkiretü'-ş-şu'arâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ, Ankara, 2000 baskısı esas alınmıştır.

Tezin hazırlanması sırasında değerli düşüncelerini ve zamanını benimle paylaşan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mine MENGİ'ye ve bölüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Emine SEYMEN

2008/ ADANA

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
KISALTMALAR.....	viii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Çalışmayla İlgili Genel Bilgiler.....	1
1.1.1. Konu.....	1
1.1.2. Amaç.....	1
1.1.3. Kapsam ve Sınırlar.....	1
1.1.4. Bölümler.....	1
1.2. Türk Şuara Tezkireciliği ve Kaynakları	3
1.2.1. Bu Kaynaklardan Biri Olarak İstitrâd.....	7
1.2.2. İstitrâd Amaçlı Kullanılan Terimlerin Benzer ve Farklı Özelliklerine Göre Tanımları.....	9
1.2.2.1. Rivâyet.....	9
1.2.2.2. Hikâye.....	9
1.2.2.3. Latîfe.....	11
1.2.2.4. Mülâtafa.....	12
1.2.2.5. Mutâyebe.....	13
1.2.2.6. Fıkra.....	14
1.2.3. Terimlerin Değerlendirilmesi.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

2.1. Veriliş Nedenlerine Göre İstitrâd Amaçlı Hikâyeler	20
2.1.1. Veriliş Nedenlerine Göre Sehî Bey Tezkiresi'ndeki İstitrâd Amaçlı Hikâyeler.....	20
2.1.1.1. Övgü Amaçlı.....	20
2.1.1.1.1. Sanat Gücü.....	20

2.1.1.1.2. Latîfe-gûyluk.....	25
2.1.1.1.3. Göz Tokluğu ve Mansıba Riâyet Etmeme.....	29
2.1.1.2. Yergi Amaçlı.....	29
2.1.1.2.1. Sanat Gücü.....	29
2.1.1.2.2. Hırsızlık.....	30
2.1.1.3. Bilgi Verme Amaçlı.....	31
2.1.1.3.1. Hiciv ve Hezle Düşkünlük.....	31
2.1.1.3.2. Saray Çevresinden Uzaklaştırılma.....	32
2.1.1.3.3. Ölüm Nedeni.....	36
2.1.1.3.4. Padişaha Yakınlık.....	39
2.1.1.3.5. İçkiye Düşkünlük.....	40
2.1.1.3.6. Mahbub-perestlik.....	41
2.1.2. Veriliş Nedenlerine Göre Latîfi Tezkiresi'ndeki İstitrâd Amaçlı	
Hikâyeler.....	42
2.1.2.1. Övgü Amaçlı.....	42
2.1.2.1.1. Sanat Gücü.....	42
2.1.2.1.2. Latîfe-gûyluk.....	56
2.1.2.1.3. Eleştiri Kabiliyeti.....	76
2.1.2.1.4. Kurnazlık, Hazırcevaplılık.....	86
2.1.2.1.5. İnanç Dünyası.....	89
2.1.2.1.6. Kanaatkârlık, Tokgözlülük, Dervişâne Yaşayış.....	94
2.1.2.2. Yergi Amaçlı	99
2.1.2.2.1. Sanat Gücü.....	99
2.1.2.2.2. Kibirlilik.....	118
2.1.2.2.3. İçki, İşret, Afyon vb. Zevk ve Alışkanlıklar.....	123
2.1.2.2.4. Yolsuzluk, Sahtekârlık, İntihal.....	129
2.1.2.2.5. Riyâkârlık.....	133
2.1.2.2.6. İnanç Dünyası.....	135
2.1.2.2.7. Fiziksel Özellikler.....	140
2.1.2.3. Bilgi Verme Amaçlı.....	143
2.1.2.3.1. Zendostluk ve Mahbub-perestlik.....	143
2.1.2.3.2. Hiciv ve Hezle Düşkünlük.....	157
2.1.2.3.3. Fiziksel Özellikler.....	161

2.1.2.3.4. Devlet Hizmetleri (Göreve Getirilme, Görevden Alınma).....	166
2.1.2.3.5. Öldürülme Nedenleri ve Şekli.....	174
2.1.2.3.6. Saray Çevresinden Uzaklaştırılma.....	176
2.1.2.3.7. Mahbubluk.....	185
2.1.2.3.8. Tezkire Yazarının Anılarını İçeren Hikâyeler.....	187
2.1.2.3.9. Gönül Temizliği ve Sıflık.....	191
2.2. Hikâyelerin Üslûp Yönünden Karşılaştırılması.....	192
2.2.1. Sehî Bey Tezkiresi'ndeki Hikâyelerin Üslûp Özellikleri.....	192
2.2.2. Latîfî Tezkiresi'ndeki Hikâyelerin Üslûp Özellikleri.....	193

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ.....	196
KAYNAKÇA.....	199
ÖZGEÇMİŞ.....	202

KISALTMALAR LİSTESİ

Age : Adı geçen eser

AKM: Atatürk Kültür Merkezi

bk.: Bakınız

C.: Cilt

L.: Latîfî

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

S.: Sehî Bey

s.: Sayfa

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

Yay.: Yayınları

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Çalışmayla İlgili Genel Bilgiler

1.1.1. Konu

Tezimizin konusu Sehî Beg ve Latîfî Tezkirelerinde İstitrâd'dır. Bu çerçevede Sehî Beg ve Latîfî tezkirelerinde anlatılan küçük hikâyeler incelenmiştir.

1.1.2. Amaç

Tezimizde Sehî Beg ve Latîfî tezkirelerinde istitrâd üslûbu ve istitrâdın gereği olan hikâyelerin veriliş nedenlerinin ortaya konması amaçlanmıştır.

1.1.3. Kapsam ve Sınırlar

Çalışmamız Sehî Beg ve Latîfî tezkireleri ile sınırlanmıştır. Aynı yüzyılda ya da farklı yüzyıllarda yazılmış diğer tezkireler çalışma alanımızın dışında bırakılmıştır. Amacımız, anılan tezkirelerde istitrâd amacıyla anlatılan hikâyelerin veriliş nedenlerini ortaya koymak olduğu için her iki tezkiredeki hikâyeler esas alınmış, tezkirelerde yer alan şairler hakkındaki biyografik bilgiler konu dışında bırakılmıştır. Tezkire yazarının anlattığı hikâyelerle bağlantılı olarak verdiği şiirler de çalışmamıza dâhil edilmiş, söz konusu şiirler günümüz Türkçesine çevrilmiştir.

1.1.4. Bölümler

Çalışmamız giriş, inceleme ve sonuç bölümleri olmak üzere üç ana bölümden ibarettir.

Giriş bölümünde, tezin konusu, amacı, kapsam ve sınırları ve yöntemi hakkında tanıtıcı bilgiler verildikten sonra istitrâd üslûbunun ne olduğu ve rivâyet, hikâye, latîfe, mutâyebe, mülâtafa, anekdot terimlerinin üzerinde durduk, ayrıca istitrâd amaçlı hikâye anlatımının gelenekteki yeri ve gelişimini değerlendirdik.

İnceleme bölümünün birinci kısmında Sehî Bey Tezkiresi ve Latîfî Tezkiresi'nde anlatılan hikâyeleri veriliş nedenlerine göre sıralayıp inceledik, tezkire müellifinin hikâyeleri ne amaçla anlattığı üzerinde durduk. Okuyucuya kolaylık sağlaması açısından her hikâyenin çeviri yazılı metnini açıklamasından önce verdik. Hikâyelerle bağlantılı olarak verilen beyit ve kıtaları da çalışmamıza dâhil ettik, bu beyit ve kıtaları günümüz Türkçesine çevirmekle yetindik.

İkinci kısımda Sehî Bey ve Latîfî Tezkiresi'nde anlatılan hikâyelerin üslûp özellikleri üzerinde durarak, anlatım teknikleri ve dil özelliklerini inceledik. Böylelikle iki tezkirede istitrâd üslûbunun kullanım biçimlerindeki farklılık ve benzerliklerini ortaya koymaya çalıştık.

Sonuç bölümünde ise çalışmamızda ulaştığımız bulguları değerlendirdik ve yorumladık.

1.2. Türk Şuara Tezkireciliği ve Kaynakları

Tezkire kelimesi tef'ile vezninde masdar olup isim olarak da kullanılır. Kelime anlamı “isteneni anma, hatıra getirme, yâd etme, bir şeyi zihinde tutmak, ezberlemek, bildirmek, ayıplamak” gibi anlamlar taşıyan tezkire sözcüğü ze-ke-re kökünden gelmektedir. Tezkire, hatırlamaya vasıta olan şey, reçete, giriş ve sefer bileti, pasaport, pusula, hükümetten verilen resmi izin kâğıdı, patent, bir ilim dalıyla ilgili özet bilgileri içeren risale gibi değişik anlamlar içermektedir.

Bu kelime ve terim anlamlarının dışında Tezkire, edebiyat terminolojisi olarak çok daha geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bu mânâda kelime, Osmanlı toplumunun maddî ve manevî kültürünü meydana getiren her meslekten yaratıcı kişinin biyografik künye yazıcılığını temel alan bir türdür. Tezkireci, belirli bir meslekte tanınmış kişilerin, mesela evliyâların hattatların, mimar ve mûsîkî ustalarının, hatta usta bir çiçek yetiştiricisinin hayat ve sanatından söz edebilir. Ama tezkire kelimesi en geniş manada kullanım alanını şairlerin hayatlarıyla şiirlerinden söz eden kitaplarda bulmuştur.¹

Bizim araştırma konumuz açısından tezkire, şairler hakkında biyografik bilgiler içeren ve şiir seçkilerinin yer aldığı, edebiyatımızda başlı başına bir türün adı olan tezkiredir. Biyografik künye yazıcılığını esas alan bu eserlerde tezkire adının yaygınlık kazanmasında Attar'ın Tezkiretü'l-Evliyası'nın büyük rolü olduğu kabul edilmektedir.

¹ CANIM, Rıdvan, (2000) *Latîfî Tezkîretü's-şu'arâ ve Tabsîratü'n-nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Ankara: AKM Yayınları, s. 1.

Arap ve Fars edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatında da biyografi ilk önceleri genel tarihler içinde yer bulduğu için ilk dönem tarihlerinin çoğunda biyografiye rastlanır. Âşık Paşazade, Neşri, Hoca Saadettin, Nişancı Mehmed Paşa tarihlerinde biyografiye yer vermişlerdir. Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Künhü'l-Ahbar* isimli eserinin tezkire bölümü, önemli bilgiler içermektedir.

“Tezkirecilik geleneği İslâm kültürüne has bir olaydır. Kökeni, Müslümanların ilk dönemlerinde başlatılan tefsir ve hadis çalışmalarına kadar gider. Arapların tabakât adını verdikleri bu çalışmalar, İranlılar ve Türkler arasında geliştirilerek tezkire adını almıştır.”²

Türk edebiyatında şuara tezkiresi yazma geleneği Çağatay sahasında Ali Şîr Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-nefâis*'i ile başlayıp Sehî Beg'in *Heşt Bihişt*'i ile Anadolu sahasında gelişmiştir. Bu iki tezkireden sonra 16. yüzyılda Anadolu sahasında kaleme alınan tezkire Latîfî'nin *Tezkiretü's-şuarâ*'sıdır.

15. yüzyılda yazılmış olan *Mecâlisü'n-nefâis*, Orta Asya ve İran'da yaşamış pek çok şair hakkında bilgiler içermektedir. Tezkirenin düzenlenme biçiminde Molla Câmî'nin *Bahâristân*'ı ve Devlet Şah Tezkiresi örnek alınmıştır. Tezkire tabaka sistemi ile yazılmıştır. Nevâyî, tezkiresinde kendisinden önce yaşamış şairler ve Hüseyin Baykara döneminde yaşamış şairlere yer vermiştir. Eserini sekiz bölüme ayıran Nevâyî, her bir bölüme meclis demiştir.

Türk edebiyatının ikinci tezkiresi ve Anadolu sahasının ilk tezkiresi Sehî Bey'in *Heşt Bihişt*'idir. Sehî Bey, Nevâyî'nin tezkiresini örnek alarak eserini tabaka sistemi ile yazmıştır. Eser bir önsöz, sekiz tabaka ve bir hatimeden oluşmaktadır. Tabakaların her birine “bihişt” adını vermiştir. Her tabakanın başında o tabakada yer verdiği şairler hakkında bilgiler vermiş, tabakanın sonuna eklediği temime ile de yazdığı bölümdeki şairlerin özelliklerini özetlemiştir. Tezkire, Anadolu sahasının ilk tezkiresi olmasının yanı sıra Osmanlı edebiyatının ilk devirlerindeki şairlerin çoğu hakkında bilgi vermesi bakımından da önemlidir.

16.yy.da yazılan ikinci tezkire Latîfî'nin *Tezkiretü's-şu'arâ*sıdır. Latîfî türün en olgun örneklerinden birini vermiştir. Biçimsel açıdan en önemli özelliği şairlerin alfabetik sırayla verilmesidir. Osmanlı tezkireciliğinde alfabetik tertip tarzını ilk

² CANIM, Rıdvan, (2000), *Age*. s. 2.

kullanan kişi Latîfî olmuştur. Kendinden sonrakiler de bu tarzı takip etmişlerdir. Ayrıca eserine tezkire ismini veren ilk tezkire yazarıdır.

Tezkire’yi diğerk tezkireler arasında oldukça saygın ve önemli bir konuma getiren diğerk sebepler genellikle muhtevaya aittir. Latîfî’nin şairlere ve onların şiirlerine yönelik yapmış olduğu değerklendirmeler, duygusallıktan uzak, son derece objektif değerklendirmelerdir. Biyografilere kazandırdığı boyut ise kendisini takip eden tezkirecilere örnek olacak mahiyettedir. Eserin, diğerk tezkirelerle farklı yönlerinden bir başkası da şairler için getirdiği ‘ölçü’ fikridir. Her şaire layık olduğu kadar yer vermiş, hatır gönöl gözetmemiştir. Vermiş olduğu örneklerde de ölçü fikrinden ayrılmamıştır. Gerek şairin hayatı ve eserlerine dair biyografik bilgi ve değerklendirmelerde ve gerekse örnek seçtiği şiirlerde araştırma ve inceleme sonucu hükümler verdiği, klişe laflar etmediği açıkça görölmektedir.”³

Osmanlı tezkireciliğinin önemli isimlerinden biri de Âşık Çelebi’dir. Tezkire bir mukaddime ile başlar. Tezkireye her şiir yazan değil, şairliği meslek edinenler alınmıştır. şairlerin hayatları ayrıntılarıyla uzun uzadıya verilmiştir. Latîfî, eserin tertip tarzıyla kendinden sonraki yazarları etkilerken, Âşık Çelebi muhtevasıyla örnek teşkil eder. Âşık Çelebi, eserini ebced harflerine göre düzenlediği için, bu metot pek kullanışlı bulunmamış ve takipçisi çıkmamıştır. Osmanlı tezkireciliğinde tek kullanıcısı Âşık Çelebi olmuştur.

Osmanlı sahasında tezkire türü eserler 16. yy da verilmeye başlanmıştır. 16.yüzyıl tezkirecileri eserlerini edebiyatın başlangıcına dek götürürler. Ele aldıkları şairlerin büyük bölümü kendi dönemlerinden önce yaşamış olan şairlerdir. Tezkirelerin biyografi kısımları elden geldiğince uzun tutulmuştur. şairler hakkında çeşitli kaynaklardan edinilmiş ayrıntılı bilgilere yer verilir.

17. yüzyıl tezkireleri ise tezkire yazarının çağdaşı olan şairleri kapsamaktadır. 16. yüzyılın aksine bu yüzyılda yazılan tezkirelerin biyografi kısımları kısaltılmış ve şiir örnekleri arttırılmıştır. Bu tarz daha sonraki yüzyıllarda antoloji tipi tezkirelerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Riyâzî Tezkiresi, biyografi ağırlıklı tezkirelerle antoloji tipi tezkireler arasında geçiş niteliğindedir.

18. yüzyıl tezkirelerinde ise 17. yüzyıla nazaran biyografi kısmı uzun tutulmuş ve şiir örnekleri azaltılmıştır. Bu yüzyılın önemli örnekleri olarak Safâyî, Sâlim ve Râmiz tezkirelerini sayabiliriz.

³ CANIM, Rıdvan, (2000) *Latîfî Tezkîretü’ş-şu‘arâ ve Tabsıratü’n-nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Ankara: AKM Yayınları, s. 22.

18. yüzyıla kadar kaleme alınan şair tezkireleri, şairler arasında sınıf ve zümre farkı gözetmeksizin hepsini kapsıyordu. Bu yüzyılda tür çeşitlenmiş ve farklı zümrelerden ve toplumsal sınıflardan şairleri içine alan eserler yazılmıştır. Esrar Dede'nin Tezkire-i Şuara-yı Mevlevi'si bu tarz eserlerdendir. Eser, Mevlevi şairlerin biyografileri hakkında bilgi verir, eserlerinden örnekleri içerir. Akif Tezkiresi (Mir'at-ı Şi'r), çağdaşı enderundan yetişme şairlerden bahseden bir tezkiredir. Ali Emirî, Tezkire-i Şuara-yı Amid'de sadece Diyarbakır'da yetişen şairler hakkında bilgi vermiştir. Arif Hikmet Tezkiresi, hem Anadolu ve Rumeli'deki hem de Anadolu ve Rumeli dışındaki şairlerden bahsettiği için önemlidir.

Ahdi'nin Gülşen-i Şuara'sı özellikle Bağdat havalisinde yetişen Azeri ve Osmanlı şairleri hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Ahdi eserine sadece çağdaşı olan şairleri almıştır.

Faizi'nin Zübdetü'l-Eş'ar isimli tezkiresi, antoloji tipi tezkirelerin en tipik örneklerinden biridir. Eserde, şairlerin şiir örneklerine geniş yer verilmiş ve şair hakkında verilen tek biyografik bilgi vefat tarihleridir. Biyografi bölümü yok gibidir. Bu bakımdan eser antolojik kimliğe sahiptir. Yazar, eserinde 14 kadın şaire de yer ayırmıştır.

Rıza, Yümni ve Asım Tezkireleri 17. yüzyılda Zübdetü'l-Eş'ar tarzını devam ettiren tezkirelerdir. Asım Tezkiresi en çok örnek içeren eserdir.

Bu tarzı, 18. yüzyılda Safai, Belîğ ve Silahdarzade Tezkireleri devam ettirir. Şefkat Tezkiresi(19.yy) de bu tür tezkirelerdendir.

Tezkirecilik tarihimizde manzum tezkireler Güfti'nin Teşrifatü's-Şuara'sı ve Hasib'in Silkü'l-Le'âl-i Âl-i 'Osman'ıdır.

Klasik tezkire türünün son örneği Fatim tezkiresi'dir. Tezkire türü eserlere 20. yüzyılda rastlanmamaktadır. Bu yüzyılda tezkire türü yerini edebiyat tarihçiliğine bırakmıştır. Şair biyografisi yazma geleneği Arap ve Fars edebiyatları öncülüğünde ilk defa Doğu Türkçesinde başlamış olmasına rağmen gelişimini sürdürememiştir. En başarılı örnekleri Osmanlı Türkçesinde verilmiş olan şair tezkiresi türü 16. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar varlığını sürdürmüştür.

Kuşkusuz tezkirelerde verilen bilgiler bugünkü biyografi ölçülerine göre eksiktir. Ama Batı ülkeleriyle mukayese edildiğinde bu anlayış kendi çağının çok önündedir. Bu önemli

özelliklerine rağmen tezkire birikimi, başka benzer birikimler gibi çağdaş bir organizasyona dönüşmemiş ve çağdaş biyografi bize tamamen Batı'dan gelmiştir.⁴

Edebiyat tarihçiliğimizin ilk kaynakları olan şuara tezkireleri başlıca iki ana kaynaktan beslenir. Bu kaynakların bir kısmı yazılı bir kısmı da sözlüdür. Yazılı kaynaklar: daha önce yazılmış tezkireler, divanlar, şiir mecmuaları, risaleler ve başka biyografik eserlerdir. Sözlü kaynaklar ise, tezkire müellifinin değişik mekânlarda edindiği bilgilerden oluşur. Tezkirelerin hangi kaynaklardan beslenerek yazıldığını Latîfî şu sözlerle dile getirmiştir:

Bu ön söz minvalince her birinin meydana getirdiği eserleri ve yazdığı şiir ve beyitleri çalışıp çabalayarak bir bir buldum. Uzun süre bu eserleri araştırdım, bu iş için koşturdum. Türkçede şiir ve nesir olarak yazılmış ne kadar divan, risale, mesnevi ve makale varsa hepsini inceden inceye gözden geçirdim. Uzun bir süre de yaşlı, bilge kişilerden ve edebiyatla ilişkisi olanlardan sorup bazı bilgiler öğrendim. Bilgin sohbetlerinde, belîğ kişilerin toplantılarında mahal ve münasebetle okunan renkli gazelleri, dostların gönül sayfalarında ve kültürlü kişilerin içlerindeki defterlerde yer alan seçkin şiirleri, Osmanlı ülkesi şairlerinin eserleriyle bir araya getirip her birinin güzel matlâlarını, beğenilen maktâlarını, renkli ve makbul mesnevilerini, zevkle dinlenen manevi beyitlerini, yararlı müfredlerini ve rubailerini, nazik latifelerini, şairlerin birbirleriyle yapılmış olan güzel şakalaşmalarını bu Tezkireye yazdım. Her birinin inci saçan yeteneklerinin neticelerini, el değmemiş seçkin fikirlerini bu güzel mecmuaya ve marifet defterine topladım.”⁵

Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere tezkireler divan, risale, mesnevi, makale gibi yazılı kaynaklar ve bilgin sohbetlerinde bilge kişilerden, edebiyatla ilişkisi olan kişilerden edinilen bilgilerden oluşan sözlü kaynaklardan beslenmektedir. Tüm bu kaynaklardan elde edilen bilgiler tezkire metni içerisinde harmanlanarak okuyucuya sunulmaktadır.

1.2.1. Bu Kaynaklardan Biri Olarak İstitrâd

Terim olarak istitrâdın çeşitli sözlük ve ansiklopedik sözlüklerdeki tanımları birbirine benzer niteliktedir.

⁴ İPEKTEN, Haluk (2002), *Şair Tezkireleri*, (Haz. Mustafa İsen ve diğerleri), Ankara: Grafiker Yayınları, s. 15.

⁵ İSEN, Mustafa (1999), *Latîfî Tezkiresi*, Ankara: Akçağ Yayınları. s. 37–38.

İslam Ansiklopedisi'nde bu terim için: “Asıl konudan olmayarak münasebeti gelmişken söylenen söz anlamında bedîî ilmi terimi. ...Sözlükte “kovmak, uzaklaştırmak, sürmek” anlamındaki tard kökünden türeyen istitrâd kelimesi “konu değiştirmek, asıl konudan uzaklaşmak, bir düşünceden başka bir düşünceye geçmek” gibi terim anlamıyla örtüşen manalar ifade eder.”⁶ şeklinde tanımlanmıştır.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde: “Sırası gelmişken asıl bahsin dışına çıkılarak anlatılan veya yazılan söz, arasöz.”⁷ olarak tanımlanmıştır.

Lügât-ı Nâci'de “bir fıkra veya bir makalenin arasında münasebetle diğer fıkra veya makâle irâdı. Bu yolda irâd olunan fıkra veya makâle; bu bir istitrâddır asıl bahsden hâric sayılır.”⁸ biçiminde ifade edilmiştir.

Kamus Tercümesi'nde “...murâd-ı hasma kaçamak göstermekdür ki hayl-i harbiyyedendür.....sûreti gösterildikde düşman magrur olub lâübâliyâne sürüb gelirken birden dönüb üzerlerine hücum olundukda ekseri berzende ve perişâne olurlar...”⁹ diye ifade edilmiştir.

Lehçe-i Osmânî'de “cümle-i mu'teriza, fıkra-i müteferri'a söylemek, tardiye irad etmek.”¹⁰ diye tanımlanmıştır.

Kâmûs-ı Türkî'de “asıl mevzû' bahsden olmayub bi'l-münâsebe söz arasında beyân olunan fıkra ve böyle bir fıkra irâdı”¹¹ biçiminde tanımlanmıştır.

Osmanlıca-Türkçe Lûgat'ta tanımı “asıl mevzudan olmayıp, münasebeti gelmişken söylenen söz.”¹² biçiminde yapılmıştır.

Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı sözlükte “*Ar. istitrâd esk.* Söz arasında, sırası gelmişken, antrparantez.”¹³ şeklinde tanımlanmıştır.

Burhan-ı Katı, Gencine-i Güftâr sözlüklerinde bu kelimeye rastlanmamıştır. İslam Ansiklopedisi (MEB. Yay.), Türk Edebiyatı Ansiklopedisi (Cem Yay.), Türk Ansiklopedisi (MEB. Yay.) gibi kaynaklarda da istitrât/ İstitrâd terimine yer verilmemiştir.

⁶ DURMUŞ, İsmail (2001), *İslam Ansiklopedisi, İstitrâd Maddesi*, İstanbul: TDV Yayınları, C. 23, s. 401–402.

⁷ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (1982), *İstitrâd Maddesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, C. 5–1, s. 32.

⁸ Muallim Naci (1987), *Lügât-ı Nâci*, İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 60.

⁹ Mütercim Âsım (1272), *Terceme-i Kâmusü'l-Muhîtt*, İstanbul, C. 1, s. 639.

¹⁰ Ahmet Vefik Paşa (2000), *Lehce-i Osmani*, (Hz. Recep Toparlı), Ankara: TDK Yayınları. s. 675.

¹¹ Şemseddin Sami (1998.), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Alfa Yayınları. s. 100.

¹² DEVELLİOĞLU, Ferit (2000), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi (17. baskı), s. 464.

¹³ TDK (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yayınları: 549, 10. Baskı, s. 991.

Bu bilgilere dayanılarak istitrâd için, asıl konunun dışında olup yeri gelmişken söylenen söz, bir konudan bir başka konuya geçmektir denebilir. Üslûp özelliği olarak konu değiştirmek, asıl konudan uzaklaşmak, fikirden fikre geçmek, parantez açmak gibi işlevleri vardır.

İstitrâd'ın sözü güzelleştirmek, ana konu arasına sırası gelmişken ara konu yerleştirerek konuyu zenginleştirmek ve eğlenceli hale getirmek böylece okuyucunun ilgisini canlı tutmak, okuyucuyu dinlendirmek gibi edebi yararları vardır. Konu arasına fıkra, haber, hikâye ya da bir olayın anlatılması şeklinde olan istitrâdın konusu genellikle bir rivayete dayalıdır. Bu da hikâye anlatmayı gerekli kılmaktadır. Anlatılan hikâye, konusunun içeriğine göre farklı isimler alır: Fıkra, latife, mutâyebe, mülâtafa vb.

Bu üslûba istitrâd adını veren ilk kişi ünlü edip ve şair Ebu Temmam'dır.¹⁴ Ebu Temmam'a göre istitrâd, okuyucuyu bıktırmamak ve dinlendirmek için uzun konu arasına bir münasebetle konu dışı anekdot, fıkra, haber, hikaye ve benzeri şeyler sokmaktır.

Birçok yazar tarafından istitrâd ve hüsn-i tahallus aynı şey olarak görülmektedir. Her iki türde de bir konu bırakılıp diğerine geçilir, ancak istitrâdda eski konuya tekrar dönülürken hüsn-i tahallusta dönülmez.

İlk ve asıl konunun istitrâda sebep teşkil edip etmediği de tartışmalıdır. Bu konudaki genel görüş ana konunun istitrâda sebep teşkil ettiğidir. Ancak kimi belagat âlimlerine göre beklenmedik geçişi esas alarak ilk konu istitrâda sebep olamaz, ancak ana konuyla bağlantılı olmalıdır.

1.2.2. İstitrâd Amaçlı Kullanılan Terimlerin Benzer ve Farklı Özelliklerine Göre Tanımları

1.2.2.1. Rivâyet

Lehçe-i Osmânî'de "haber nakl etme, ravilik, hikaye söyleme"¹⁵ olarak tanımlanmıştır.

Lügât-ı Nâcî'de tanımı "Haber nakl etmek, bir hadisi rivayet."¹⁶ biçimindedir.

¹⁴ Bk. DURMUŞ, İsmail (2001), *İslam Ansiklopedisi, İstitrâd Maddesi*, İstanbul: TDV Yayınları, C. 23, s. 401.

¹⁵ Ahmet Vefik Paşa (2000), *Lehce-i Osmânî*, (Hz. Recep Toparlı), Ankara: TDK Yayınları, s. 794.

¹⁶ Muallim Naci (1987), *Lügât-ı Nâcî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 446.

Kâmûs-ı Türkî’de “ Bir haber ve kelâm vesa’ire nakli, hikâye. 2. Nakl ve rivâyet olunan hikâye ve haber, efvâh-ı nâsa düşen söz. 3. Bir mâde hakkında âdem veya bir takım adamlar tarafından nakl olunan sûret-i vukû’.”¹⁷ şeklinde tanımlanmıştır.

Osmanlıca-Türkçe Lûgat’ta “Söylenti, bir haber, söz veya hadisenin hikâyesi”¹⁸ olarak tanımlanmıştır.

Türkçe Sözlükte “Ar. rivâyet 1. Söylenti. 2. Bir olay, bir haber veya sözü nakl etme.”¹⁹ biçiminde tanımlanmıştır.

Burhan-ı Katı, Gencine-i Güftâr sözlüklerinde rivayet sözcüğüne yer verilmemiştir.

Bu bilgiler ışında değerlendirdiğimizde rivâyet, bir sözün, haberin, söylentinin veya olayın aktarılması, hikâye edilmesi, halkın ağzına düşen söz demektir.

1.2.2.2. Hikâye

Lehçe-i Osmânîde bu terim hikâyet biçimindedir. “ Hikâye, kıssa, nakil.”²⁰ biçiminde tanımlanmıştır.

Lügât-ı Nâcî’de “Nakl, beyân; bir vak’ayı hikâye, bir hususun hikâyesi. Bazı vukûatın hey’et-i mecmuâsı”²¹ olarak tanımlanmıştır.

Kâmûs-ı Türkî’de “ Nakl itme, bir vak’a ve sergüzeşti sırasıyla anlatma, rivâyet; 2. Hakiki veya uydurma ve ekseriya hisse kapmağa mahsus sergüzeşt ve vuku’ât, kıssa, mesel (masal) ... 3. Fr. Roman denilen uzun sergüzeşt ki esâsen ahlâka hizmet etmek şartıyla envâ’ ı vardır. ”²² biçiminde tanımlanmıştır.

Osmanlıca Türkçe Lügât’ta “ 1. anlatma. 2. roman. 3. masal. 4. olmuş bir hâdis. ”²³ olarak tanımlanmıştır.

Kâmûs Tercümesi’nde “ (el-hikâyet) kitâbe vezninde bir sözü ve haberi nakl ve rivâyet eylemek ma’nâsınadır [...] ve bu müşâbehet ma’nâsından me’hûzdur aslı hikâvedir ki vâvîdir. El-yâyî (el-hikâye): kitâbe vezninde yâyîdir zikr olunan vâvî ma’nâsınadır [...] ve bir nesneye benzemek ma’nâsınadır [...] ve bir kimseye fi’len

¹⁷ Şemseddin Sami (1998.), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Alfa Yayınları. s. 1240.

¹⁸ DEVELLİOĞLU, Ferit (2000), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi, (17.baskı), s. 895.

¹⁹ TDK (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yayınları: 549, 10. Baskı. s. 1658.

²⁰ Ahmet Vefik Paşa (2000), *Lehce-i Osmânî*, (Hz.Recep Toparlı), Ankara: TDK Yayınları, s. 642.

²¹ Muallim Naci (1987), *Lügât-ı Nâcî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 358.

²² Şemseddin Sami (1998), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Alfa Yayınları. s. 554.

²³ DEVELLİOĞLU, Ferit (2000), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi (17.baskı), s. 369.

yâhûd kavlen taklid eylemek ma'nâsınadır [...]ve bir kimseden bir kelâm nakl eylemek ma'nâsınadır. ”²⁴ şeklinde tanımlanmıştır.

Türkçe Sözlük'te: “ *Ar .hikâye* 1. bir olayın sözlü veya yazılı olarak anlatılması. 2. ed. Gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düz yazı türü, öykü. 3. aslı olmayan söz, olay. ”²⁵ biçiminde tanımlı yapılmıştır.

İslam Ansiklopedisi'nde: “sözlükte “anlatmak, nakletmek, tekrar etmek; benzetmek, taklit etmek” anlamlarında masdar olan hikâye isim olarak da kullanılır. ”²⁶ şeklindedir.

İslam Ansiklopedisinde: “muahhar müelliflerin bu kelimeye alêlâde verdikleri „hikâye, kıssa, rivâyet manası eskilerde yok gibidir. ...evvelâ kelime, eğlendirmek maksadı ile, ‘taklîd’ manasına gelir; bu işi meslek edinmiş olan *hâkiya*, başkalarının tavırlarını, lisanlarını ve karakterlerini, biraz gülünç bir tarzda, taklid eder. ”²⁷ biçiminde tanımlanmıştır.

Türk Ansiklopedisinde: “şark edebiyatlarında çok eski mâziye sâhip ve yaygın olan hikâyenin lûgat manası ‘bir sürü haberi nakl ve rivâyet eylemek, bir nesneye benzetmek, bir kimseyi fi’len yâhut kavlen taklid eylemek, bir kimseden bir söz nakleylemek’dir. (*Âsım, Kâmûs Tercemesi*). Arapça hakeve kökünden türeyen bu kelime, ‘anlatma, benzetme, târih, destan, kıssa, masal, rivâyet’ mânalarını da ifade eder (*Steingass, Persian-English Dictionary*). Hikâye, en basit mânâsıyla *vak’a* demektir; ... ”²⁸ biçiminde tanımlanmıştır.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisinde, “Arapça olan bu kelimenin lûgat mânası ‘bir sözü ve haberi nakl ve rivayet eylemek, bir nesneye benzetmek, bir kimseyi fi’len yâhut kavlen taklid eylemek, bir kimseden bir söz nakl eylemek’dir. Kelime ayrıca *anlatı, benzetme, tarih, destan, kıssa, masal, latife, fıkra, hurafe, roman, siyer, menkıbe, maktel... vb.* gibi birbirinden farklı muhtevalara sahip ve fakat umumiyetle olaya dayalı anlatım unsurlarını da karşılamaktadır. ”²⁹ biçiminde tanımlanmıştır.

Burhân-ı Katı ve Gencine-i Güftâr sözlüklerinde hikâye için bir tanım yapılmamıştır.

²⁴ Mütercim Âsım (1272), *Terceme-i Kâmusü'l-Muhîtt*, İstanbul, C. 3, s. 795.

²⁵ TDK (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yayınları: 549, 10. Baskı. s. 891.

²⁶ KAHRAMAN, Âlim (1998), *İslam Ansiklopedisi, Hikâye Maddesi*, İstanbul: TDV Yayınları, C. 17, s. 479.

²⁷ MACDONALD, D.B.(1998) *İslam Ansiklopedisi, Hikâye Maddesi*, İstanbul: MEB, C. 5, s. 477.

²⁸ KÖPRÜLÜ, Cemal,(1971), *Türk Ansiklopedisi, Hikâye Maddesi*, İstanbul: MEB, C. 19, s. 231

²⁹ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (1981), *Hikâye Maddesi*, İstanbul: Dergâh Yay. C. 4, s. 225–230.

Çeşitli sözlük ve ansiklopedilerden aktarılan bu bilgiler ışığında denilebilir ki, hikâye, bir haberi veya olayı nakl etmek, aktarmak, rivayet etmektir. Bugünkü anlamından farklı olarak da anlatı, benzetme, tarih, destan, kıssa, masal, latife, fıkra, roman, siyer, menkıbe, maktel vb. gibi birbirinden farklı içeriklere sahip ve olaya dayalı anlatı türlerini kapsamaktadır.

1.2.2.4. Latîfe

Lehçe-i Osmânî'de: “hoş şaka, esassız lakırdı. ”³⁰ olarak tanımlanmıştır.

Lügât-ı Nâci'de tanımı: “hakiki olmayarak eğlence maksadıyla bir nükteyi hâvî olmak üzere söylenen söz yâhûd yapılan şey: “latîf olmak gerekdür her latîfe”, “herze gûyed latîfe pendâred” derecesine vardiılmamak şartıyla bunun edibânesi³¹ hoşâ gider. ”³² olarak verilmiştir.

Kâmûs-ı Türkî'de: “güldürecek tuhaf ve güzel söz ve hikaye, şaka, mizâh... “latîfe” ile “hezl” arasında fark vardır. Latîfe güzel ve zarif söz olmakla beraber terbiye dâhilindedir; hezl ise açık açık ve bî-edebâne olur. ”³³ diye geniş bir tanım yapılmıştır.

Osmanlıca-Türkçe Lûgat'ta: “ güldürecek tuhaf ve güzel söz ve hikâye, şaka. ”³⁴ olarak tanımlanmıştır.

Türkçe Sözlük'te: “*Ar. latife* şaka”³⁵ olarak tanımlanmıştır.

İslam Ansiklopedisi'nde: “insanları güldüren, neşelendiren hoş ve güzel söz, özellikle şaka, espri” anlamına gelen latife (çoğulu letâif) kavram olarak sözle ifade edilmesi güç ince mâna, kalbe doğan duygu; güldürecek tuhaf söz ve hikâyeyi ifade eder. ”³⁶ şeklinde tanımlanmıştır.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: “Latîfe kelimesi dilimizde insanları güldüren, neşelendiren hoş ve güzel söz, özellikle şaka, nükte, espri manalarında

³⁰ Ahmet Vefik Paşa (2000), *Lehce-i Osmânî*, (Hz.Recep Toparlı), Ankara: TDK Yayınları, s. 702.

³¹ Metnin aslında kelime sehven “edebiyânesi” biçiminde yazılmıştır.

³² Muallim Naci (1987), *Lügât-ı Nâci*, İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 657.

³³ Şemseddin Sami (1998.), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Alfa Yayınları. s. 124.

³⁴ DEVELLİOĞLU, Ferit (2000), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi (17.baskı), s. 543.

³⁵ TDK (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yayınları: 549, 10. Baskı, s. 1300.

³⁶ ALTUNEL, İbrahim (2003), *İslam Ansiklopedisi, Latîfe Maddesi*, Ankara: TDV Yayınları, C. 27, s. 109.

kullanılmaktadır. Birer nükteye dayanan fıkralar ve latifeler anlatım bakımından hikâye, gülünçlük yönünden mizah karakteri taşırlar. ”³⁷ biçiminde tanımlanmıştır.

Kamus Tercümesi’nde, Burhan-ı Katı, Gencine-i Güftâr, İslam Ansiklopedisi (MEB Yayınları)’nde latîfe sözcüğüne yer verilmemiştir.

Latîfe, güldürme esasına dayanan, asılsız, hoş, güzel ve zarif söz demektir. Latifenin güldürmeye yönelik olması ve edep çerçevesi içerisinde zarifçe söylenmesi esas alınmıştır. Bu terim daha çok güldürü unsuru taşıyan metinler için kullanılmıştır. Bunun yanı sıra tezkire yazarları bu terimi, güldürü unsuru taşımayan metinler için de kullanmışlardır. Yergi amacıyla anlattıkları kimi hikâyeler için de latife terimini kullanmışlardır.

1.2.2.5. Mülâtafa

Kamus Tercümesi’nde: “ (el-mülâtafa) müfâ’ale vezninde ve ahd ve fesâ’ad için gelir bir âdeme ihsân eylemek ve ihsân idişmek ma’nâlarına... ”³⁸ biçiminde tanımlanmıştır.

Lehce-i Osmânî’de: “telâttuf muamelesi, nevâziş. ”³⁹ olarak tanımlanmıştır.

Lügât- ı Nâci’de: “ latife itmek, latife idişmek. ‘Arabîde olduğu gibi Türkçedeki ihsân itmek manâsında kullanılmaz. ”⁴⁰ biçiminde tanımlanmıştır.

Osmanlıca-Türkçe Lûgat’ta: “ 1. latife etme, şakalaşma, 2. lutf etme, güzel muamele ”⁴¹ olarak tanımlanmıştır.

Türk Edebiyatı Ansiklopedisi’nde:“ Karşılıklı şakalaşma, latife etme. Divan şairleri arasında karşılıklı şiirlerle birbirine takılmaya mülâtafa denilmiştir. Yalnız bu şakalaşmaların kimi zaman küfürleşmeye dönüştüğü de belirtilmelidir. ”⁴² olarak tanımlanmıştır.

TDV İslam Ansiklopedisi, MEB İslam Ansiklopedisi, Türk Ansiklopedisi (MEB), Burhan-ı Katı, Gencine-i Güftâr gibi sözlüklerde mülâtafa terimine yer verilmemiştir.

³⁷ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (1986), *Letaif Maddesi*, İstanbul: Dergah Yayınları, C. 6, s. 81.

³⁸ Mütercim Âsım (1272), *Terceme-i Kâmusü’l-Muhit*, İstanbul, C. 2, s. 842.

³⁹ Ahmet Vefik Paşa (2000), *Lehce-i Osmânî*, (Hz. Recep Toparlı), Ankara: TDK Yayınları, s. 747.

⁴⁰ Muallim Naci (1987), *Lügât-ı Nâci*, İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 830.

⁴¹ DEVELLİOĞLU, Ferit (2000), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi (17.baskı), s. 719.

⁴² ÖZKIRIMLI, Atilla, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Mülatafa Maddesi*, İstanbul: Cem Yayınları, C. 3, s. 634-643.

1.2.2.6. Mutâyebe

Kamus Tercümesi'nde: “(el-mutâyebe) müfâ’ale vezninde latife ve mizâh eylemek ma’nâsınadır. ”⁴³ şeklinde tanımlanmıştır.

Lehce-i Osmânî’de: “latife-mizaç. muzhikât nevinden letâ’if, hikâyât. ”⁴⁴ olarak tanımlanmıştır.

Lügât- ı Nâci’de: “latífe itmek, mizâh itmek ” ⁴⁵biçiminde tanımlanmıştır.

Osmanlıca-Türkçe Lûgat’ta “1.latife etme, şakalaşma, 2. mizahi fıkra, hikâye. ”⁴⁶ biçiminde tanımlanmıştır.

Türk Edebiyatı Ansiklopedisi’nde (Cem Yayınevi), TDV İslam Ansiklopedisi, MEB İslam Ansiklopedisi, Türk Ansiklopedisi (MEB), Burhan-ı Katı, Gencine- Güftâr gibi sözlüklerde mutâyebe terimine yer verilmemiştir.

Mutâyebe, şakalaşmak demektir. Ancak terimin sözlük anlamı ile kullanım amacı arasında paralellik bulunmamaktadır. Mutâyebe, şairler arasında cereyan eden ve çoğu zaman küfür boyutuna ulaşan şakalaşmalar için kullanıldığı gibi şaka içermeyen metinler için de kullanılmıştır. Şakalaşmaktan ziyade şaka yoluyla kınamak, yermek için kullanılan bu terim kimi zaman iki şair arasındaki şakalaşmayı, kimi zaman bir şairin başka bir şahıs hakkında ya da bir konuda yazdığı yergi amaçlı şiirler için de kullanılmıştır.

1.2.2.7. Fıkra

Lehçe-i Osmânî’de: “ Parça, cümle, kısacık hikaye... ”⁴⁷ biçiminde tanımlanmıştır.

Lügât-ı Nâci’de tanımı: “cümle-i kelâmiye. Hikâye, kıssa”⁴⁸ olarak tanımlanmıştır.

Kamus Tercümesi’nde: “fâ’nın kesriyle ogurga kemiğine dinür ki zıkr olındı ve fıkra ‘ilm ve nişâne dinür gerek tağdan ve gerek hedef makûlesi nesneden olsun bir kasîdenin muhtevî olduğu ebyâtın eltaf ve ecvedine ıtlâk olunur ki beyt’ül kasid ve şâh

⁴³ Mütercim Âsım (1272), *Terceme-i Kâmusü’l-Muhit*, İstanbul, C. 1, s. 193.

⁴⁴ Ahmet Vefik Paşa (2000), *Lehce-i Osmânî*, (Hz. Recep Toparlı), Ankara: TDK Yayınları, s. 757.

⁴⁵ Muallim Naci (1987), *Lügât-ı Nâci*, İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 792.

⁴⁶ DEVELLİOĞLU, Ferit (2000), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi (17.baskı), s. 692.

⁴⁷ Ahmet Vefik Paşa (2000), *Lehce-i Osmânî*, (Hz. Recep Toparlı), Ankara: TDK Yayınları, s. 616.

⁴⁸ Muallim Naci (1987), *Lügât-ı Nâci*, İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 572.

beyt ta'bir olunur ve şol tarlaya dinür ki ekin ekmek için savrulub ıslah olunmuş ola. ”⁴⁹ biçiminde tanımlanmıştır.

Kâmûs-ı Türkî’de “ ...2. bir makale ve yazının ayrıca bir kelâm veya bahs teşkil iden ve mâ-kabl ve mâ-ba’dından ayrılabilen parçası. 3. nizam ve kânûn . 4. küçük hikâye, kıssa”⁵⁰ biçiminde tanımlanmıştır.

Osmanlıca-Türkçe Lûgat’ta: “...2. bend, madde, paragraf. 3. kısa hikâye, masal, kıssa. 4. kanun maddelerinin paragraflarından her biri. 5. kısım, fasıl, bölüm. 6. yazılmış kısa bir haber. 7. gazetelerde, gündelik hâdiselerin kısa ve temiz bir üslupla yazılmış şekli ”⁵¹ olarak tanımlanmıştır.

Türkçe Sözlük’te: “Ar. *Fıkra* 1. kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli güldürücü hikâye, anekdot. 2. gazetelerin ve dergilerin belirli sütunlarında, genel başlık altında gündelik konuları bir görüş ve düşünceye bağlayarak yorumlayan ciddi veya eğlendirici yazı türü. ”⁵² biçiminde açıklanmıştır.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi’nde: “ ...Türk halk edebiyatında daha çok sözlü geleneğin malı olan latife, nükte türünde kısa hikâyelere verilen ad. Sözlü edebiyatın ürünleri arasında yer alan fıkralar daha çok hoş vakit geçirmek, gülüp eğlenmek ya da ‘taşı gedigine koymak’ amacıyla söylenir. ”⁵³ biçiminde tanımlanmıştır.

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı’nda: “ Arapça “f,k,r” kökünden gelen fıkra, kelime olarak omurga kemiklerinden bir boğum, omur, alâmet, tepe, nükte demektir. Çoğulu fıkâr ve fıkarâtır. Fıkraya Klasik Türk edebiyatında latîfe, daha sonraları da anekdot, güldürücü hikayecik ve şakalı öykücük de denmiştir. ”⁵⁴ biçiminde tanımlanmıştır.

Türk Ansiklopedisi’nde: “ ...tanınmış bir şahsiyetin özlü bir sözünü, nükteli bir cevabını veya hoş bir tepkisini ilgili tarih olgusu içinde toplayan gerçek veya gerçeğe yakın bir hikâyecik . ”⁵⁵ biçiminde tanımlanmıştır.

⁴⁹ Mütercim Âsım (1272), *Terceme-i Kâmusü’l-Muhîr*, İstanbul, C. 2, s. 70–71.

⁵⁰ Şemseddin Sami (1998), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Alfa Yayınları, s. 1001.

⁵¹ DEVELLİOĞLU, Ferit (2000), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi (17.baskı), s. 265.

⁵² TDK (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yayınları: 549, 10. Baskı, s. 695.

⁵³ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (1979), *Fıkra maddesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, C. 3, s. 220.

⁵⁴ *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, (2003), *Fıkra Maddesi*, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları: 214, C. 2, s. 488–490.

⁵⁵ *Türk Ansiklopedisi* (1968), *Fıkra Maddesi*, İstanbul: MEB Yayınları, C. XVI, s. 283.

Burhan-ı Katı, Gencine-i Güftâr sözlüklerinde fıkra sözcüğüne yer verilmemiştir.

Fıkra, küçük, kısa ve güldürücü hikâye, kıssa anlamında kullanılmıştır. Osmanlıca-Türkçe Lûgat'ta masal karşılığı olarak da verilmiştir. Bunun yanında Türk Dünyası Ortak Edebiyatı'nda latife, anekdot karşılığı verilmiştir.

1.2.3. Terimlerin Değerlendirilmesi

Eski Türk edebiyatında nesir türünün gelişim sürecine bakıldığında, nesrin daima şiirin gerisinde kaldığı görülmektedir. Şairlerimiz nesir türünde eser vermeye pek yanaşmamışlardır, çünkü nesir edebi değer açısından küçük görülmüştür ve düzyazı, şiire ne kadar yakınsa o kadar kıymetli sayılmıştır. Bu nedenle hikâyeler de genellikle manzum -mesnevi türünde- olarak yazılmıştır. Türk edebiyatında esas olan şiirdir. Çünkü şiir, şairin sanat göstererek şairlik gücünü kanıtlayabileceği, yoğun anlatıma dayalı bir türdür. Nesirde ise sanatçı duygu ve düşüncelerini geniş bir çerçeveye yayarak uzun uzadıya anlatır. Ancak, konunun uzaması okuyucunun dikkatinin dağılmasına neden olur. Bu durum okuyucuyu sıkıp bıktırmamak, dikkatinin dağılmasını önlemek ve konuya çeşitlilik katarak konuyu zenginleştirmek için araya başka konular eklemeyi gerektirmiştir. Konuyu sürükleyici ve eğlenceli hale getirme gerekliliği istitrâd üslubunu doğurmuştur. İstitrâd, anlatılan konuya çeşitlilik, zenginlik katmak, böylece okuyucunun ilgisini canlı tutmak için uzun konu arasına ana konuyla bağlantılı, başka bir konu sıkıştırmaktır. Bu da hikâye anlatmayı gerekli kılmaktadır. Çünkü hikâye, geniş anlamda olayların anlatılması demektir. Anlatılan hikâye konusunun içeriğine göre farklı isimler almaktadır. Mesela fıkra, latife, mutâyebe, mülâtafa, rivâyet vb. Bu türleri içinde barındıran, hepsinin genel adı olan hikâye konumuzun özünü oluşturmaktadır.

En geniş anlamıyla hikâye, olayların veya sözlerin aktarılması demektir. İnsanların yaşadıkları olayları ya da duyduklarını birbirlerine anlatma gereksinimleri hikâye sanatının temelini oluşturmaktadır. Eski çağlarda sözlü geleneğe bağlı olarak gelişen hikâye sanatı zamanla diğer anlatı türlerini oluşturmuştur. Bugünkü anlamından farklı olarak hikâye, anlatı, tarih, destan, kıssa, masal, latife, fıkra, roman, siyer, menkabe, maktel vb. gibi birbirinden farklı içeriklere sahip ve genellikle olaya dayalı

anlatı türlerini kapsamaktadır. Olay anlatımına dayalı bütün türler hikâye terimi içinde düşünülmüştür. Kısacası diğer türlerin ortaya çıkışı hikâye geleneğine bağlıdır.

[...] terim olarak hikâyenin bir geniş, bir de dar anlamı söz konusudur. Bir edebiyat terimi olarak en geniş anlamıyla hikâye “bir olayın anlatımı”dır. Daha değişik bir ifadeyle “olmuş, olması mümkün olsun veya olmasın tasavvur edilmiş” konuların, olayların vakaya dayanılarak hususi bir üslupla anlatılmasıyla meydana gelmiş edebi eserdir.” Böylesine geniş bir anlam ifade eden hikâyenin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Hemen her devirde anlatan ve dinleyenlerin, ya da yazar ve okuyanların varlığı kesindir. Hikâyenin aslı, insan fıtratının olağanüstü olayları dinlemeğe olan aşırı isteğinin bir ürünüdür. İlk zamanlarda, anlatılan veya yazılan hikâyelerin ekseriyeti olağanüstü unsurları ihtiva eden eserlerdir. Zaman ilerledikçe hikâyelerdeki olağanüstü unsurlar azalıp, gerçeğe yakın unsurlar artmaya başlamış, bir önceki yüzyıldan itibaren de hikâye, diğer tahkiyeye dayalı edebi ürünlerden ayrılarak kendine has özellikler kazanmıştır. Bu özelliğiyle dar anlamda hikâye: “ olmuş veya olması mümkün olan” olayların anlatılmasıyla ortaya konan edebi eserdir. Olağanüstü unsurlar ortadan kalkmış, vaka kuruluşu daralmış, şahıslar azalmış, modern hikâye ortaya çıkmıştır.”⁵⁶

Kısacası, asıl anlamı nakletmek olan hikâye, ister gerçek olsun ister hayal ürünü olsun her türlü olayı kapsar. Bu aşamada hikâye genel olarak anlatı ile aynı anlamdadır. Bir bakıma biçimi değil, özü oluşturmaktadır.

Rivayet, bir haberin, olayın, sözün, söylentinin nakledilmesi, hikâye edilmesi demektir. Hikâye terimi ile aralarında anlam bakımından fark yoktur. Bir sözün, olayın, haberin, söylentinin aktarılmasına hikâye; aktarılan söz, olay, haber veya söylentinin hikâye edilmesine de rivayet denir.

Latîfe, insanları güldüren, neşelendiren hoş ve güzel söz, özellikle şaka, espri anlamına gelen latîfe kavram olarak sözle ifade edilmesi güç, ince mana, kalbe doğan duygu; güldürecek tuhaf söz ve hikâyeyi ifade eder. Latîfeler, öncelikle esassız, hakiki olmayarak, eğlence amacıyla söylenmiş nükteli ve güzel söz, şakadır. Anlatım bakımından hikâye, güldürme yönünden de mizah karakteri taşıdığı için bu iki tür arasında görülmüştür. Latîfeler, kısa ve yoğun ifadelerle sahip olan başlangıç, gelişme ve sonuç bölümleri bulunan tek olaya dayanan anlatımlardır. Merkezinde insan vardır. Konularını hayatın gülünç yanları, insan-toplum ilişkilerinde bazı farklılıkların doğurduğu çatışmalar, insanların veya toplumun aksayan yönleri gibi yaşamdaki her türlü komik olay oluşturmaktadır. Latifeler zaman zaman müstehcen ve kaba olabilir. Ancak nezaket çerçevesi içerisinde olanları değer görmüştür. “ *Latif olmak gerektür*

⁵⁶ KAVRUK, Hasan (1998), *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*, İstanbul: MEB. Yayınları: 2789, s. 2.

*her latife”, “herze gûyed latîfe pendâred” derecesine vardırılmamak şartıyla bunun edibânesi hoşâ gider.”*⁵⁷ sözüyle de latifelerin zarif ve edep sınırları içerisinde olması gerektiği vurgulanmıştır. Latife, 20 yy.ın ilk çeyreği içinde fıkra kelimesi ile birlikte kullanılmıştır. Daha sonra fıkra, bu türün adını tek başına karşılar olmuştur.

Mülâtâfa ve mutâyebe terimleri sözcük anlamı bakımından aynıdır. Her iki terim de şakalaşmak anlamındadır. Ancak mülâtâfa terimi için sözlüklerde telâttuf muamelesi, nevâziş, lutf etme, güzel muamele gibi farklı anlamlar belirtilmiştir. Denilebilir ki mülâtâfanın özünde iltifat etme, ihsanda bulunma ve güzel muamele ederek şakalaşma vardır. Ancak mutâyebe terimi şaka içeren (bazen kaba ve müstehcen) metinler için kullanıldığı gibi şaka unsuru taşımayan metinler için de kullanılmaktadır.

Fıkra, nükte türünde kısa hikâyelere denir. Tek olay ve motife dayanan fıkra, daha çok gülüp eğlenmek, hoşça vakit geçirmek amacıyla söylenir. Genellikle sohbet sırasında üzerinde durulan konuları desteklemek ve konuyu daha etkili ve çekici kılmak amacıyla araya sıkıştırılırlar. Güldürmek ve hoşça vakit geçirtmek gibi amaçlarının yanı sıra, eleştiri unsuru da taşıyarak dinleyenlere ders vermek ve kıssadan hisse çıkarttırmak amacı da güder. Daha çok güldürme amacına yönelik olmasına rağmen bazı fıkralar iğneleyicidir, bir kesimin duygularını rencide eder.

Değindiğimiz bu terimler çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Sınırları kesin çizgilerle ayırlamadığı için birbirinden bağımsız düşünülemez.

⁵⁷ Muallim Naci (1987), *Lügât-ı Nâci*, İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 657, Metnin aslında kelime sehven “edebiyânesi” biçiminde yazılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

Tezkireler çağın şair ve şiir anlayışı hakkında bizi bilgilendiren eserlerdir. Özellikle mukaddime bölümü tezkire yazarının poetikasını verir. Tezkire yazarı çağının şiir anlayışının üstün ve eksik bulduğu yanlarını belirterek çağının şiir eleştirisini yapar. “ Tezkirelerin giriş bölümlerinde aynı zamanda poetika hususuna da işaret edilmekte ve eleştiri üzerinde de durulmaktaydı: Tezkire mukaddimelerinde şiirin menşei, biçim ve muhteva bakımından özellikleri; vezni, kafiyesi, nazım şekli, hayal dünyası ve mazmunları gibi poetikaların temel konuları olan meselelerin irdelendiğini görüyoruz.”⁵⁶

Devrin edebi eleştirisini en çok temsil eden eserler tezkirelerdir.

Her devrin bir edebi eleştirisi vardır. Aynı şey İslam medeniyeti devri edebiyatımız(divan edebiyatı) için de söz konusudur. İşte tezkireler (kendilerini doğrudan birer edebi eleştiri eseri olarak görmesek bile) bu devrin eleştirisini en çok temsil eden eserlerdir. Bu eserler gerçi içermiş oldukları bilgi, yorum, değerlendirme vb.’ini ayrı başlıklar halinde tek tek şairler üzerine yaparlar; ancak, buna bakarak onları sadece tek tek şairler üzerine bilgi, yorum, değerlendirme vb. içeren eserler olarak görmemek gerekir. Onlar aynı zamanda çağının bütünüyle edebiyat dünyasının, edebi anlayış ve değer sistemini bize aktaran, çağının edebiyat eleştirisinin gerçek mahiyetini, işleyişini ve nerelere ulaşabildiğini bize çok açık bir şekilde yansıtan eserlerdir.⁵⁷

Tezkirelerde şairler hakkında bilgi verilirken tezkire yazarı, söz konusu şair hakkında kendi yorumunu yapar. Eğer şairi yetenekli buluyorsa bunu çeşitli kalıp ifadelerle dile getirir. Beğenmediği bir şair hakkında ise olumsuz, küçük düşürücü herhangi bir söz etmez, kısaca bir değinerek geçiştirir. Tezkirelerde olumsuz eleştiri yoktur.

Gerçi kabul etmek gerekir ki, tezkirecilerin değerlendirmelerinde takdir, tasvip veya övgü, miktar ya da hacim olarak çok ağır basmakta ve yapılan açıklamaların büyük bir çoğunluğunu olumlu yönde değerlendirmeler kapsamaktadır. Ancak bunun nedeni bize göre hiçbir zaman değerlendirme cömertliği, sorumsuzluğu ya da keyfiliği değildir. Bize göre bu bir sanat ve eleştiri anlayışı meselesidir. Tezkireci için asıl önemli olan güzeli ve örnek olanı bulup değerlendirebilmektir. Güzel olmayanın veya çirkin olanın sergilenmesi onun için ikinci veya geri planda kalır.⁵⁸

⁵⁶ TÖKEL, Dursun Ali, “*Divan Edebiyatında Eleştiri*”, <http://www.dalitökel.com>. [28.05.2008].

⁵⁷ TÖKEL, Dursun Ali, “*Divan Edebiyatında Eleştiri*”, <http://www.dalitökel.com>. [28.05.2008].

⁵⁸ TOLASA, Harun (2002), *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ankara, Akçağ Yayınları, s. 199.

Ancak çalışmamız sonucunda gördük ki tezkire yazarı şairlik gücünü beğenmediği, yeteneksiz bulduğu şair hakkında kısaca bilgi verdikten sonra şairlik yönünü beğenmediğini tek cümleyle ifade eder. Bu görüşünü desteklemek için de bu konuyla ilgili bir anekdot anlatır. Yani şairler hakkında çeşitli kaynaklardan edindiği hikâyeleri kendi tespitlerine tanık gösterir. Tezkirelerde olumsuz eleştiri yoktur sözünün aksine tezkire yazarı eleştirisini anekdot anlatma yöntemiyle yapar. Tabii anlatılan bütün anekdotlar eleştiri yapmaya yönelik değildir. Bunlar arasında istitrâd üslubuna uygun olarak sadece okuyucuyu eğlendirmek amacıyla yazılmış olanları da vardır.

Tezkire yazarı eleştirisini şair üzerinden yapar. Tezkiresine aldığı şairlerin eserleri ile ilgili değerlendirmelerini de yapmasına rağmen yazarın asıl odak noktası şairin kendisidir. İster olumlu ister olumsuz olsun bütün eleştiriler şairin kendisine yöneliktir. Tezkirecilik biyografik künye yazıcılığına esas aldığı için yazarı ortaya koyduğu eserden daha önde tutup sanatın kaynağındaki insan unsuruna yönelir. Bu yüzdendir ki tezkirelerde sanata yönelik değerlendirme unsurları büyük ölçüde şaire yöneliktir. Bu özelliğiyle adı geçen eleştiri sistemi, eseri esas alan modern eleştiriden ayrılır.⁵⁹

Dönemin edebi eleştirisini daha çok ön sözlerinde bulunduran tezkireler, tezkire yazarının şairler hakkında yaptığı olumlu ya da olumsuz eleştiriler bakımından da önemlidir. Bu bakımdan tezkirelerin biyografi kısımları da eleştiri konusu açısından önem taşımaktadır.

Tezkire ile tenkit arasında nasıl bir ilişki vardır ve bu ilişkinin sıhhati ne derecededir?” tezkire ve eleştiri arasındaki ilişkiye her araştırmacı tarafından dikkat çekilmiştir. Bu ilişki bahsinde Mehmet Çavuşoğlu’nun kanaati şu şekildedir: “Tezkirelerin yazarları yalnız biyografik bilgi vermekle kalmamışlar, konu edindikleri şairin şiirinin ve eserlerinin bir değerlendirmesini de yapmışlar veya nakletmişlerdir. Bu yüzdendir ki biz şuara tezkirelerinde –büyük bir bölümü yazara ait olmakla beraber- çağının genel anlamdaki şiir telakkisini de yansıtılmış buluruz.”. Mustafa İsen ise tezkirelerin eski edebiyatın eleştiri anlayışında bugüne de ışık tutacağını söylemektedir: “Bu tip eserler (tezkireler), konusunun edebi şahsiyet, eser ve bunların çevredeki tesiri olması açısından eski edebiyatımızın birinci elden inceleme ve eleştirisini içinde bulundurlar. Bu açıdan tezkireler, sadece eski edebiyat derlemelerinde değil, günümüzün eleştirilerine geçmiş devirlerde bu işin nasıl yapıldığı konusunda da yeni ufuklar açacaktır.” Harun Tolasa da tezkirelerin birer tenkit teorisi yapan eserler olarak anılmayacağını bu eserlerdeki tenkit anlayışının daha çok mevcut olan ve bilinen ilkelere göre eleştirel bir değerlendirme yaptıklarını söyler.⁶⁰

Biz bu çalışmamızda tezkirelerin ön sözlerinde yer verilen çağın şair ve şiir eleştirisinden ziyade, istitrâd amaçlı hikâyelerin veriliş nedenlerini inceleyerek tezkire

⁵⁹ İPEKTEN, Haluk (2002), *Şair Tezkireleri*, Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Baskı, s. 14.

⁶⁰ TÖKEL, Dursun Ali, “*Divan Edebiyatında Eleştiri*”, <http://www.dalitökel.com>. [28.05.2008].

yazarının şairler hakkında anlattığı bu küçük hikâyelerin tezkirelerde eleştiri sistemi içindeki rolü üzerinde duracağız.

Anlatılan bu hikâyelerin doğruluk payı bilinmemekle birlikte, Latîfî eserinde birçok rivayeti aktarırken “doğruluğu rivayeti aktarana aittir” ifadesini kullanmıştır. Latîfî’nin Ahmedî hakkında anlattığı hikâyenin doğru olamayacağını Tunca Kortantamer “Eski Türk Edebiyatında Makaleler” adlı kitabında dile getirmiştir.⁶¹

Yine hikâyelerin doğruluk payı ile ilgili olarak söylenmesi gereken başka bir husus da Latîfî ve Sehî Bey tezkirelerinde aynı hikâyenin farklı şairler için anlatıldığıdır. Bunda hikâyelerin sözlü kaynaklardan edinilmesinin payı büyüktür. Örneğin Sehi Bey’in Çakşırı Şeyhi hakkında anlattığı hikâyeyi Latîfî, Harîrî-i Burûsevî hakkında anlatmıştır. Anlatılan hikâye aynı olmasına rağmen kişiler farklıdır. Aynı şekilde Ahmed Paşa, Sâfî, Behîştî, Hayâtî, Lutfî ve Âfitâbî hakkında anlatılan hikâyeler de farklılıklar içermektedir

2.1. Veriliş Nedenlerine Göre İstitrâd Amaçlı Hikâyeler

2.1.1. Veriliş Nedenlerine Göre Sehî Bey Tezkiresi’ndeki İstitrâd Amaçlı Hikâyeler

2.1.1.1. Övgü Amaçlı

2.1.1.1.1. Sanat Gücü

Şairlerin sanat bakımından kudret sahibi olmaları tezkire yazarlarının önemle üzerinde durdukları bir konudur. Çünkü şiir yazma yeteneği Allah vergisi olarak kabul edilmiştir. Tezkireye kabul edilen şairlerin hepsi şiir sanatındaki yetenekleri bakımından

⁶¹ KORTANTAMER, Tunca (1993), *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 13.

[...] F. Köprülü hikâyenin, Ahmedî’nin şiirlerinin artık çağın beğenisine uymadığı daha sonraki yıllarda uydurulmuş olabileceğini düşünür. 15. ve 16. yüzyıllarda Şeyhî, Hatipoğlu, Münîrî, Fuzulî ve Firdevsî gibi kişiler Ahmedî’yi büyük ustalar arasında saydıklarına göre, Latîfî bu hikâyeyi yazdığı sıralarda, Ahmedî şâir olarak ününü yitirmemiştir. Bu bakımdan çağın beğenisine uymama görüşü inandırıcı değil.

Yalnız, hikâyenin uydurma olduğunu kanıtlamak iki nedenle çok kolay. Birincisi: İskendernâme 1390’da bitmiştir. Germiyan Beyi Süleyman Şah’ın ölümü ise İskendernâme’nin bitiminden iki sene önce, 1388’dedir. Bu bakımdan, Ahmedî, İskendernâme’yi ona sunmuş olamaz. İkincisi: Germiyanoglu Süleyman Şah öldüğünde 1373–1376 yılları arasındaki bir tarihte doğmuş olan Şeyhî olsa olsa on iki ile on beş yaşları arasında bulunmaktaydı. Ahmedî ise altmışına yaklaşmıştı. Bu hikâye, sanırım, Ahmedî Divanı’ndaki sayısı hiç de az olmayan güzel şiirler ile şiir değeri pek yüksek olmayan İskendernâme arasındaki farktan kaynaklanmaktadır.

iyi ya da kötü mutlaka bir değerlendirmeye tabi tutulmuşlardır. Sehî Bey de tezkiresini yazarken bu önemli unsuru dikkate almıştır. Şairleri yetenekli ve yeteneksiz olarak değerlendirmiştir. Bu şairler arasında **Hacı Hasanoğlu, Saiyî ve Şeyhî**'nin sanat alanındaki kudretini vurgulamak amacıyla küçük hikâyelere yer vermiştir.

Saiyî

“Dülgerzâde «âce şems oğlu Mehemmed Çelebi ile münâsebet idüp Üsküp diyârına gitmişler idi ol e&nâda merhûm Sultân Bâyezîd monlâ Sa'yî'nün bir gazelin bulup tab'-ı şerîflerine gâyet «oş gelüp bu gazeli diyeni buluñ diyü emr idüp cüst u cû itdüklerinde Üsküpde bulunup pâdişâha 'arz olundu...da dergâh-ı 'âlem-penâhlarında olan divitdârlı... «izmetin aña ihsân idüb der-i devletden ...ul gönderüp gelsün «izmetinde olsun diyü emr oldu...da erkân-ı sa'âdet Üsküp'e fermân-ı hümayûn ile gönderdükleri ...ula bana manşib gerekmez diyüp Dülgerzâdenün müşâhebetini terk itmedi ve pâdişahuñ virdügi manşıbı ...abûl eylemedi ve ol zikr olan gazel budur ki na...l olundu. ”(S.225)⁶²

Gazel

~ûretün na...şını yazınca gönül nâmesine
 Ç anlar ağılattı gözüm kirpigimün «âmesine (S.225)

Ne bilür hüsni kitâbında ne sır var idüğün
 Ç aşmuñ her ki na@ar itmeye ser-nâmesine

Şeref-i şemsde yazıldığıyçün «a††-ı ruhun
 Nüs«a-i mihr ü muhabbet didiler nâmesine

Bir gümüş serv-i ...abâ-pûşdur ol mâh k'anuñ
 Güneş altûn gül olursa yaraşur câmesine (S.226)

⁶² KUT, Günay (1978), *The Tezkire of Sehî Bey*, Sources of Oriental Language& Literatures Turkish Sources V, Harvard University.

Şoñradan merhûm Sulţân Selîm gelüp tahta geçdükde rağbetile getürüb dârü's-sa'âdede olan ğilmânlarına «âce eylediler her birine 'ilm-i ta'lîm ve tarî...-ı müsta...îm ne ise gösterüp pâdişâh «izmetinde iken fevt oldı” (S.226)

Dülgerzâde Hoca Şems oğlu Mehmed Çelebi ile yakınlık kurup Üsküp diyarına gitmişler. O sırada Sultan Bayezid Monla Sa'yî'nin bir gazelini bulmuş ve çok beğenmiş, “Söyleyeni bulup bana getirin.” diye emretmiş. Arayıp tarayarak Sajyî'yi Üsküp'te bulduklarını padişaha bildirdiler. Padişah da saraydaki divitkârlık hizmetini ona bağışlamış. “Gelip hizmetinde olsun.” diye devlet kapısından Üsküp'e ferman göndermiş. Sa'yî “Bana mansıb gerekmez.” diyerek Dülgerzâde'nin sohbetini terk etmedi ve padişahın verdiği mansıbı kabul etmedi. Adı geçen gazel budur:

“Gönül mektubuna güzelliğinin resmini yapınca, gözüm kirpiğimin kalemine kanlar ağılattı. Kaşının ser-nâmesine bakmayı bilmeyenler senin güzellik kitabında ne sır olduğunu bilmezler. Yüzündeki tüyler güneş kadar şerefli yazıldığı için yüzünün mektubuna sevgi ve muhabbet nüshası dediler. O ay yüzlü sevgili gümüş renkli bir elbise giymiştir ki güneş onun elbisesine altın gül olsa yakışır.”

Sonradan merhum Sultan Selim tahta geçince Sa'yî'yi saraydaki gözdelerine hoca tayin etti. Bu görevdeyken vefat etti.

Şairin sanat gücünü övmek amacıyla anlatılan bu hikâyeden hem şairin şiir alanındaki başarısı hem de tokgözlülüğü hakkında bilgi edinmekteyiz.

Hâcî Hasanoğlu

“Merhûm Sulţân Bâyezîde ...âdıjasker olmuş «oş-ıab' nâzûk kimsene idi ...âdıjaskerligi zamânında ittifâ... bir münâsebetile bu beyti dimiş:

Beyt: Keşti-i dil bulmağa deryâ-yı hayretten necât

Kâkül-i dilber «ayâliyle resenler bağladum (S.125)

Ol e&nâda Ğalata Boğazı'nda bir büyük gemi deryâyâ batup anı çı...arma... tedârük olunmışdı ol maħalde 'ârifüñ birisi bu beyti dimiş işbu beytdür ki zikr olunur:

Beyt: Şol batan barçaya da...ılan yoğın urganlara
Lu'f-ı tabîından efendüm kâkül-i dilber dimiş (S.125)

Bu beyti işidicek ol da«î mu...âbelede bu beyti dimiş:

Beyt: Dil keştîsine barça diyen türke ne dirsün
Urganı da...ub anda hemân anı aşaydı” (S.125)

Sehî Beg, Hacı Hasanoğlu (Câmî) için “ Merhum Sultan Bayezid’e kazasker olmuş nazik yaradılışlı kimseydi. Kazaskerliği zamanında bir münasebetle bu beyti demiş:

“Şaşkınlık denizinden kurtulmak için gönül gemisini bulmaya sevgilinin kâkülünün hayaliyle urganlar bağladım.”

O sırada Galata Boğaz’ında denize batan büyük bir gemiyi çıkarmak için çare aranırken arifin birisi bu beyti demiş:

“Şu batan barçaya takılmış kalın halatlara efendim yaradılışının lutfundan sevgilinin kakülü demiş.”

O da bu beyti işitince karşılık olarak bu beyti demiş:

“Gönül gemisine barça diyen şu kaba köylüye ne dersin? O anda urganı takıp onu asaydı.”

Padişaha ve devletin ileri gelenlerine eser sunmak ve eserin kabul edilmesi takdire değer bir durumdur. **Şeyhî** sanat gücü sayesinde padişahın beğenisini kazanmış bir şairdir. Şair hakkında anlatılan hikâyeden şairin ünlü eseri Harnâme’yi yazma nedenini de öğrenmekteyiz.

Şeyhî

“Nesl-i ‘O&mândan merhûm Mîr Selmân Hazretleri ile muşâhib düşüp bunda tabî-ı «oş ve elfâ@-ı dilkeş görüp tabîyat-ı şîrî fehm itmegin şi’re sev... itmiş garrâ ve muntehî ve bu fende bilâ-na@îr mâhir kimsenedür Mîr Selmân fevtinden şöñra merhûm Sulîân Murâd »ân Gâzi rahmetullahi ‘aleyh muşâhabet-i şerîf-ba«şlarına münâsebet idüp anlar da«î Mevlânâ Şey’îde ziyâde zekâvet ve fe’ânet ve idrâ...-ı pâk görüp begenüp vezîr idinmek murâd idindi reşkden müfsîd ifsâd idüp ittifâ... nifâ... şûreti ile «amse-i ni@âmî gibi bir kitâb

dimege irtikâb eylesün görelüm ba'de vezîr idesün diyü il...â ve igvâ idüp Sultân Murâd Hazretleri imtiyhân için şey«-i kirâmî Hazret-i Ni@âmî Penc-genc'in Şey«î «izmetlerine virüp ol da«î alup içinden »üsrev ü Şîrîn tercümesin i«tiyâr idüp bu bî-bedel hûbuñ egninden köhne 'Acem libâsın giderdi Türkî kisvet ve yeni hil'at biçüp giyürdi inşâf ki bir şîve ile zîb ü ziynet ve bir na...şile tarâvet ve le'âfet virmişdür ki andan artu... olma... muṭasavver degül [...] el-hâşıl sözi ḥadd-i i'câze iletmiş beyne'l-mevâlî ve'l-aḥâlî kitâbı ma...bûl ve eş'ârı men...ûldür rivâyetdür Mevlânâ Şey«î varup «amse-i Ni@âmîden »üsrev ü Şîrîn kitâbı tercümesine mübâşeret idüp bin mi...dârı beyt yazup çaşnîçün Sultân Murâd »ân 'aleyhi'r-rahmete ve'l-gufrân hazretlerine iledüp 'arz itdükde gayret mertebede çeşîde ve nihâyet derecede pesendîde düşüp mu...âbelede vâfir inḫâm u i«sân itmâm bulup dönüp yine vaṭan-ı majrûf ve mesken-i mâlûmı olan Germiyan memleketine giderken yolda ḥarâmîler basup elinde olancasın alup kendüsi ölmekden «alâş buldı varup kendü va...ıjasına münâsib »arnâme-nâm bir ḥikâye na@m idüp pâdişâha gönderdi ve kendüsi «üsrev ü şîrîn na@mına meşğûl oldı”

Osmanlı soyundan merhum Mir Selman Hazretlerine musahip olmuş, Mir Selman bunda hoş tabiat ve gönül çeken sözler görüp tabiatının şiire yatkın olduğunu anlayınca şiire sevk etmiştir. Şiir alanında seçkin ve benzersiz kimsedir. Mir Selman'ın ölümünden sonra merhum Sultan Murad Han Gazi-Allah'ın rahmeti üzerine olsun.- şeref bağışlayan sohbetlerine katılınca onlar da Şeyhî'de aşırı bir zekâ, uyanıklık ve temiz bir idrak görüp beğendi. Vezir yapmak istedi. Kıskaç kişiler nifak yoluyla “Nizâmî'nin hamsesi gibi bir kitap desin, görelim, sonra vezir yaparsınız.” diye telkinde bulundular. Sultan Murad Hazretleri sınamak için Nizâmî Hazretleri'nin Penc-gencini Şeyhî'ye verdi. Şeyhî de içinden Hüsrev ü Şîrîn tercümesini seçip bu benzersiz güzelin üzerinden köhne Acem elbisesini çıkardı, Türke ait elbise biçip giydirdi. İnsaf ki bir işve ile süslenmiş ve bir nakışla tazelik ve hoşluk vermiştir ki ondan daha iyisi düşünülemez. Kısacası, sözü mucize sınırına kadar götürmüş, kitabı ve şiirleri halk arasında kabul edilir niteliktedir. Rivayet edilir ki Şeyhî, Nizâmî'nin hamsesinden Hüsrev ü Şîrîn'i tercüme etmeye başlayıp bin kadar beyit yazıp numune olarak Sultan Murad'a göndermiş. Sultan Murad bu beyitleri son derece güzel bulmuş ve Şeyhî'ye pek çok ihsanda bulunmuştur. Şeyhî, padişahın huzurundan çıkıp vatanı olan Germiyan'a giderken yolda haramilere yakalanmış, elinde neyi var neyi yoksa alınmış, kendisi de ölümden zor kurtulmuştur. Sonra bu olay üzerine

Har-nâme adlı kitabını yazıp padişaha gönderdi ve kendisi yine Hüsrev ü Şîrîn kitabını yazmakla meşgul oldu.

Hikâyede söz konusu edilen, Şeyhî'nin eserinin başarısıdır. Tezkire yazarı, şairin şiirdeki kudretini eseri üzerinden ortaya koymaya çalışmıştır. Okuyucu anlatılan hikâyeden hem şairin sanat alanındaki başarısı hem de Hüsrev ü Şirin ve Harname gibi başarılı eserlerin nasıl ortaya çıktığı hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

2.1.1.1.2. Latîfe-gûyluk

Şairler açısından övgüye değer görülen bir başka yön de şairlerin latife söyleme özellikleridir. Şairin mizacının latifeye yatkın olması, nükte yapabilmesi şair açısından bir yetenek olarak görülmüştür. Çünkü bir yaradılış özelliği olan latife-gûyluk şairdeki zihin açıklığının ve kıvrak zekânın bir göstergesi kabul edilmiştir. Bu yetenek şairdeki yaradılış hoşluğunu ve zekâ düzeyini ortaya koyduğu için övgüye layık görülmüştür. Mizacı hoş, güler yüzlü, latife yönü güçlü şairlerden övgüyle bahsedilmiştir. Latife-gûyluk, tezkirelerde önemle üzerinde durulan konulardan biridir, ancak latife latif olduğu sürece hoş karşılanmış sataşma ve küfre kaçan şairler kınanmış ve bu şiirleri hoş karşılanmamıştır. Ancak bu durum şairin ve şiirinin tezkireye alınmasına engel kabul edilmemiştir.

Sehî Bey Tezkiresi'nde latife söyleme gücü ile ilgili **Çakşırıcı Şeyhî, Lutfî, ve Sultan Mehmed Han** için hikâye anlatılmıştır.

Çakşırıcı Şeyhî

“Müfred-gûydur ‘ale’l-fevr bedîhe dimekde bî-nazîr ve didügi ebyâtı daf’î levh dilde ta&vîr idüp şûret virmekde mâhir ve dürlü letâife kâdir ek&er le’âîfde didügi ebyât hezle mâîl ve hikâyeye mebnîdür ve cümleden biri bu ki Bursalı Hammâl oğlu dimekle ma’rûf bir hâce vardı gâyet derecede mâl-dâr ve nihâyet mertebede şâhib-kemâl kimsene idi %opu...lu dimekle mevşûf bir maḥbûba tajaşşu... itmiş anun yolına niçe dünyâ bedel eyleyüp âhir’ü’l-emr elf cidd ü cehd ile yanına alup Çağşurcı Şeyhî ol maḥalde bu beyti didi

Beyt: %opu...lunun gümüşden ...ubbesini

ıAceb urdı götürdi ibn-i ḥammâl (S.287)

Ve ehl-i ‘ilm cinsinden küre kedi demekle meşhûr bir kimsene var idi laîfe-gûne bu beyti ana didi ki zikr olunur:

şi’r: Küre kedinüñ ...ara bıyığı

Ağzında hemân şıçana benzer” (S.287)

Düşünmeden söylediği güzel beyitleri gönül levhasında tasvir edip yazmakta yetenekli ve her türlü latifeye kadir kimseydi. Latife tarzında söylediği beyitlerin çoğu hezle yatkın ve bir hikâyeye dayalıdır. Latifelerinden biri budur ki Bursalı Hamaloğlu olarak tanınan bilgili, son derece zengin ve olgunluk sahibi biri vardı. Topuklu diye bilinen bir mahbuba âşık olmuş, yoluna pek çok mal harcadıktan sonra onu yanına almış. Çakşırı Şeyhî o sırada bu beyti dedi:

“Topuklu’nun gümüş kubbesini Hamaloğlu acaip vurdu, götürdü.”

Ve ilim ehlinden Küre Kedi olarak tanınan bir kimse vardı. Latife tarzındaki bu beyti de ona dedi:

“ Küre kedinin kara bıyığı, ağzında bir sıçana benzer.”

Lutfî

“Dîvâne-reng kişi idi beyne’l-mevâlî Deli Lutfî demekle belli olup dârü’s-salṭana İstanbul feth iden merḥûm Ğâzi Sulṭân Meḥemmed »ân ‘aleyhi’l-cenne ve’r-rıẓvân dârü’s-salṭanalarında olan küttâb-«ânelerinde ḥâfî@ naşb itmiş Sulṭân Meḥemmed »ân ile ekser ev...âtda ḥuzûr-ı şerîflerinde muşâhib ve «âk-i pâ-y-i kimyâ-yı sa’âdet-ba«şlarında münâsebet idüp mâbeynlerinde ço... mülâtafa ve ziyâde muḥâvere geçermiş

Rivâyet iderler ki bir gün Sulṭân Meḥemmed bir kitâb murâd idinüp kitâb-«âneye gelmiş Monlâ Lutfîye «iṭâb idüp bana şol kitâbı alıvir diyü emr eyledi kitâb bir yüksecek yirde bulunup eli kitâba irmedi kitâblar önünde yirde bir mermer pâresi taş yaturmuş Mevlânâ Lutfî ol taşa basup kitâbı alup pâdişâh eline vireyin dimiş iken Sulṭân Meḥemmed merḥûm incinüp hay neyledün ol taş jîsâ ‘aleyhü’s-selâm mevlîdidür o taş üstüne doğmuşdur didi Monlâ Lutfî da«î nesne dimeyüp kitâb-«ânede «izmetine meşğûl olup «izmet iderken kitâblar üstüne örtülmüş bir köhne bez pâresin görür güveler yimiş dilik dilik eylemiş üsti ...ap...ara toz olmuş yatur nâzûklık ile ol bezi iki elinüñ iki barmağı ucuyla edüp ve iḥrâm birle yapışup ol bezi getürüp i’zâz u ikrâm üslûbında Sulṭân Meḥemmedüñ

oturduğu yerde dizi üstünde ...or Sul'ân Mehemmed bunu göricek bî-ḥuzûr olup bunu benim üstime niye getürdün diyicek Monlâ Luṭfî devletlü pâdişâh niye bî-ḥuzûr olursız bu bez 'Îsâ peygamberüñ beşigi bezidür diyü cevâp virdi merḥûm Sul'ân Mehemmed ḥuzûrında itdügi bu cins laîfelere ve bu nevî bedîhelere nihâyet yo...dur şâhib-muḥâvere olmağıla bu aşıl küstâ«lığa cür'et ve bu denlü laîfeye ...udret gösterüp Sul'ân Mehemmed ile muşâhib olmuşdı şofıradan &emâniye müderrislerinden olup laîfe bâbında ı«tiyârî olmayup kimi gerekse donadup her kişünün ha.....ında ğarâibât söylerdi ol ecilden mevâlîden ba'zı ittifâ... idüp münâfı...a şûreti ile şâhib-devletlere ğamz eyleyüp küfr söyledi diyü şehâdet itdiler İstanbulda At Meydânında boynın urup ...atl eylediler...dîvâne-veş olduğu eşjârından maîlûmdur ve bu ebyât anuñ eşjârındandır ki zikr olunur:

Şiir: İş...uñ ...opuzın yine çalayın mı ne dirsın
 İÂlemlere âvâze şalayın mı ne dirsın

Nâlişler idüp ney gibi ğavĝâsın iş...uñ
Başuma yine @atuñ alayın mı ne dirsün

Rüsvâ-yı cihân olmağ için şîşe-i jârı
Ne olsa gerek taşā çalayın mı ne dirsın ”(S.150)

Delice bir kişiydi. Halk arasında Deli Lutfî olarak bilinirdi. Merhum Gazi Sultan Mehmed Han zamanlarında olan kütüphanelerinde kütüphaneci olarak görevlendirmiştir. Sultan Mehmed ile genellikle onun şerefli huzurlarında sohbet eder ve mutluluk bağışlayan ayak toprakları ile birlikte bulunurdu. Aralarında şakalaşmaları çoktur.

Rivayet ederler ki bir gün Sultan Mehmed bir kitap almak için kütüphaneye gelmiş. Monla Lutfî'ye “Bana şu kitabı alıver.” diye emretmiş. Kitap yüksek bir yerde olduğu için Monla Lutfî'nin eli kitaba yetişmedi. Kitapların önünde yerde duran bir mermer parçası varmış. Mevlana Lutfî, kitabı alıp padişaha vermek için o taşā basınca Sultan Mehmed incinip “Hay ne yaptın! O taş Hz. İsa Peygamber'in doğduğu yerdir. O taş üzerinde doğmuştur.” dedi. Monla Lutfî hiçbir şey demeden kütüphanede işiyle uğraşırken kitapların üzerine örtölmüş güveler yediğı için dilik dilik olmuş, üstü kapkara toz olan eski bir bez parçası görür. O bezi iki parmağının ucuyla nazikçe tutup saygılı ve edepli bir

tavırla yaklaşp padişahın dizinin üstüne koymuş. Sultan Mehmed bunu görünce huzursuz olup “Bunu benim üzerime niye getirdin?” diyince Monla Lutfi: “Devletli padişahım niye huzursuz oluyorsunuz? Bu bez İsa Peygamberin beşiğinin bezidir.” diye cevap vermiş. Merhum Sultan Mehmed’in huzurunda ettiği bu tarz latife ve düşünmeden söylediği sözler çoktur. Sultan Mehmed’le yakınlığı olduğu için bu derece küstahlığa ve latifeye kudret göstermiş ve sultanın sohbet arkadaşı olmuştur. Sonradan Semaniye müderrislerinden olup latife konusunda dikkatli olmayıp kim olursa olsun her kişi hakkında alışılmadık şeyler söylerdi. Bu yüzden âlimlerden bazıları birleşip padişaha gammazladılar ve küfür söyledi diye şahitlik ettiler. İstanbul’da At Meydanı’nda boynunu vurmak suretiyle öldürdüler. Deliliği şiirlerinden anlaşılır ve bu beyitler onun şiirlerindendir:

“Aşkın kopuzunu yine çalayım mı ne dersin? Âlemlere şöhet salayım mı ne dersin? Ney gibi inleyerek aşk kavgasını başıma alayım mı ne dersin? Dünyaya rezil olmak için namus şişesini taş a çalayım mı ne dersin?”

Sultan Mehmed Han

“»oş-ıtabj nâzük şâhib-hüner ve her dürlü hünere rağbet ider hüner-perver ve muhâvere ister andan çok laîfe na...l iderler tenhâ-rû ve leîâfe sever pâdişâhidi” değerlendirmesini yapmış ve padişahın latifeciliğini vurgulayan hikâyeyi aktarmıştır.

“Rivâyet iderler ki bir gün tenhâ şûret değışdürüp giderken bir dervîş bunu bilmiş yanına varmış eyitmiş Allah-tebârek ve te’âlî üç yüz yigirmi dört bin peygamber yaratdı ol peygamberlerüñ her birinün ‘ış...ına bana bir a...çe vir dimiş Sultân Mehemmed da«î görmüş ki istediğı ço... a...çe olur dervîşe eyitmiş «oş sen ol peygamberlerüñ her birinüñ bir bir adın söyle ben de bir bir sana a...çe vireyin didi dervîş ise bunca peygamberlerüñ adın ...ande bilse gerek idi beş on peygamberüñ adın anca... söyleyibildi artu... söylemege ...âdir olmayup ol da«î a...çe virmekden berî oldı.”(S.97)

Sultan Mehmed Han için “nazik yaradılışlı, hüner sahibi ve her türlü hünere rağbet eden, hüner sahiplerini koruyan, karşılıklı konuşmayı, yalnız gezmeyi seven, şakacı bir padişahtı.” değerlendirmesini yapmıştır. Bu konuyla bağlantılı olarak da şu rivayeti aktarmıştır:

“Rivayet ederler ki bir gün kılık değıştirip giderken bir dervîş bunu tanımış, yanına gelmiş ve demiş ki: “Allah üç yüz yirmi dört bin peygamber yarattı. O peygamberlerin her birinin aşkına bana bir akçe ver demiş. Sultan Mehmed, dervîşin istediğı akçenin çok olduğunu fark etmiş ve dervîşe: “Hoş, sen o peygamberlerin her birinin adını bir bir söyle

ben de sana bir bir akçe vereyim.” demiş. Beş on peygamberin adını ancak söyleyebildi fazlasını söylemeye kadir olmadı. O da akçe vermekten kurtuldu.”

Bu üç şair hakkında anlatılan hikâye bu şairlerin latife söylemedeki güçlerini göstermek amacına yöneliktir.

2.1.1.1.3. Göz Tokluğu ve Mansıba Riayet Etmeme

Dünyevi isteklerden arınmak İslâm’ın gereklerindendir. Dünyevi isteklerden arınmak, para ve mevkiye önem vermemek, dünya malı için başkalarına boyun eğmemek, kanaatkârlığı bir yaşam biçimi olarak kabul etmek tezkirecilerin takdir ettikleri bir durumdur. Para ve makama değer vermemek, yoksulluğa sabretmek övülmeye değer durumlar olarak görülmüştür. Kanaat köşesini tercih eden ve makam için kimseye boyun eğmeyen şairlerden övgüyle söz edilmiştir. Sehî Bey, **Saiyî**’yi göz tokluğu ve mansıba önem vermemesi yönüyle değerlendirmiş ve bu konuyla bağlantılı olarak hikâye anlatmıştır. (bk. Sanat Gücü)

2.1.1.2. Yergi Amaçlı

2.1.1.2.1. Sanat Gücü

Şiir yazma yeteneği Allah vergisi olarak kabul edildiği için şairlerin sanat bakımından kudret sahibi olmaları tezkire yazarlarının önemle üzerinde durdukları bir konudur. Sehî Bey’in **Visâlî** hakkında anlattığı hikâye şairin şiir alanında eğitimli olmasına rağmen yeteneksizliği nedeniyle güzel şiir yazamadığını anlatmaktadır.

Visâlî

“Dilinde lükneti var idi ...avâjîd-i şiîri «ûb ve etvâr-ı na@mı mergûb bilürdi fenn-i bedi’ ve beyân ve majâni üslûbın ihâta itmiş sühandân monlâ kimsene idi bu sebebden her kişinüñ şiirine da«l iderdi eşîarı ‘ilmine göre degül çendân ha@@ olunmaz sözleri girân-cândur ve kendüsi hicâb perdesi altında unıdılmış ...almış sünnetsizlik ile muıttâd olmuş sünnetsizdür diyü töhmet isnâd iderlerdi aña binâen laıffe-gûne kâtib şev...î bu ...ııııyı didi:

¶ 11ja : Nâsih-i fenn-i beyân ya'ni vişâlî hâzreti

~anjat-ı şîr içre öte ucıdur devletsüzün

Şi'rın istermiş Necâtînüñ ki tâ düzip boza

Himmet-i 'âlîsini bi'llah gör himmetsizüñ

Şîr içinde ğayr farziyyâtı 'arz eyler bize

Nidelüm bu söylenür sözdür ki söz sünnetsizüñ" (S.238)

Dilinde kekemelik vardı. Şiiri ve şîir kurallarını iyi bilirdi. Bedî ve beyân ilmini, mana üslûbunu iyi kavramış, güzel söz söyleyen molla kimseydi. Bu sebeple herkesin şiirine müdahale ederdi. Şiirleri, ilmine yakışır nitelikte değildir. Sözleri can sıkıcıdır ve sözlerinden çok haz alınmaz. Hicap perdesi altında unutulup gitmiştir. Kendisi ahlak noksanlığı ile suçlanmıştır. Bu nedenle Kâtip Şevkî latife yollu bu kıtayı demiştir:

"Beyan ilminin kopyacısı yani Visâlî, şîir sanatı içinde rütbesizin öteki ucudur. Necatî'nin şiirini baştan sona değiştirmek için istermiş, himmetsizin yüce çabasını gör. Şiir içinde başka düşünceler sunar bize. Ne yapalım bu her zaman söylenen bir sözdür ki söz sünnetsizin."

2.1.1.2.2. Hırsızlık

Bu başlık altında değerlendirilecek tek şair **Revânî**'dir. Sehî Bey, şairi surre dağıtımında adaletsiz davrandığı için kınadığını belirtmiştir.

Revânî

"Merhûm Sul'ân Bâyezîd »ân 'alîyyü'l-cenne ve'r-rızvân Mekke fu...arâsına ve Medîne «udemâsına vilâyet-i Rûmda ta'yîn olunan şurrelerin ka'betullah-ı şerîfullah cânibine irsâl buyurup anda vardı...da te'âdül eylemeyüp ba'zı kimsenelerüñ şurrelerine no...şân ve ta'yîn olunan altunca...larına ziyân ırgürmegin Medîne-i münevvere ve ka'be-i mu'ahhara ehlerinden ba'zı şikâyetçileri gelüp 'arz olundu...da sa'id ü şehîd Sul'ân Bâyezîd incinüp 'ulûfeden giderüp tîmâr emreyledi ol da«î pâdişâhun incindüğün duyup ...açup

Sultân Selîm merhûma varup anda «aylî ri'âyet bulup sa'âdet ile gelüp ta«ta cülûs itdüklerinde Ayasofya Tevliyetin virüp şoñradan Burûsada ...apluca mütevellisi iken fevt olup mezârı İstanbul'da Ğırırı...çeşme mahallesinde kendü binâ itdügi mesciddedür ba'zı şu'arânun rengîn sözlerin ve ğarrâ hayâllerin ve ka'be-i 'ulyâ «ademesinün şurrelerinden a...ça ma'nîlerin alup sir...a itdügi ecilden ol eñnâda fa...îr bu beyti la'îfe-gûne didüm:

Beyt: İlün ma'nîsin almasın Revânî

Aña «ayr itmez â«ir ka'be ha.....ı” (S.222)

Sultan Bayezid Mekke fakirlerine ve Medine hademesine Anadolu'dan tayin olunan surreleri Kâbe'ye ulaştırmasını emretti. Revani oraya varınca adil davranmayıp bazı kimselerin surrelerini eksik verdiği için Medine-i Münevvere ve Kâbe-i Mutahhara'dan bazı şikâyetçiler gelince Sultan Bayezid incinmiş ve Revani'nin ulufesini kesip onu timara göndermiş. Revani'de padişahın incindiğini duyup kaçıp Sultan Selim'e sığınıp onun yanında çok fazla itibar buldu. Sultan Selim tahta geçtiğinde Ayasofya Tevliyeti'ni ona verip sonradan Bursa'da kaplıca mütevellisi iken vefat etti. Mezarı İstanbul'da Kırıkçeşme Mahallesi'nde kendi yaptırdığı mesciddedir. Bazı şairlerin güzel sözlerini ve hayallerini ve Kâbe hademesinin surrelerinden çaldığı için bu şaka amacıyla bu beyiti dedim:

“Revânî başkalarının manalarını çalmasın, Kabe hakkı ona hayır getirmez.”

2.1.1.3. Bilgi Verme Amaçlı

2.1.1.3.1. Hiciv ve Hezle Düşkünlük

Sehî Bey, Gazâlî hakkındaki değerlendirmeleri sırasında hiciv ve hezle karşı kendi düşüncelerini belirtmiştir. Hezl içeren şiirler için “Lakin söylediği latifeler son derece çirkindir ve kalbin ondan rahatsız olup nefret etmemesi mümkün değildir. Bu temiz kitaba o cins latifeleri yazmak edepsizlik olarak değerlendirileceğinden o çeşit şeylerden hiçbir nesne yazılmadı. O nüktelerini de buraya almamağa dikkat ettim.”⁶³

“Eliyle ve özellikle diliyle başkalarına zarar verme, incitme, onları kötü durumlara düşürme, küfürlü, açık saçık konuşma vb. durumlar, bazı şairlerin önemli bir mizac özelliği

⁶³ İSEN, Mustafa (1998), *Sehî Bey Tezkiresi Heşt- Behişt*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 161.

olarak göze çarpar.”⁶⁴ Hayâtî ve İzârî hakkındaki hikâyeler bu şairlerin hicve olan düşkünlüklerini vurgulamak amacıyla anlatılmıştır.

Hayâtî

“%abî’atı hezle mâîl ve zihni ek&er bu tarî...e ...âîl olmağın Maḥmûd Paşa ba’zı kimsenelere le’âîf ...aşd eyleyüp gâh inşâ ve gâh na@m üslûbında zemme mensûb ebyât didürdür imiş ḥatta Tevâriḡ-i ‘Âl-i ‘O&mânı tedvîn ve yazup tezyîn iden Yazıcı %ursun’a bir beyt diyüp ol beyt ucından ‘adâvet idüp ...a’l itdürdi dirler ve ol beyt budur ki zikr olunur:

Beyt: Çuşunun ...ııudur Yazıcı %ursun

Gerekse ḥursun gerekse otursun” (S.202)

Yaradılışı hezle yatkın olduğu için Mahmud Paşa bazı kimselere şaka yoluyla bazen şiir bazen nesir olarak yergi amaçlı beyitler söyletirmiş. Hatta Tevâriḡ-i ‘Âl-i ‘Osmân’ın yazarı Yazıcı Dursun hakkında bir beyit demiş ve bu beyit yüzünden katlettirmişlerdir. O beyit budur:

“Yazıcı Dursun, kuşunun kılıdır; ister dursun isterse otursun.”

İzârî

“Ve şaḥnda Monlâ Luṭfî ile cemî oldu...larında mâbeynlerinde bir mi...dâr şeker-âb vâ...i olup Monlâ Luṭfiden şâdır olan şekl redif ...aşîdesine cevâb diyüp Monlâ Luṭfiye zemm tarî...i ile zeyl ...aşîdede bu beyti dimiş:

Beyt: Şimdi ‘âlem benüm ağıâr ile destânım o...ur

Çışşa-i heşt behişt âdem ü şeytân şekli” (S.149)

Sahn’da Monla Lutfî ile bir araya geldiklerinde aralarında kırgınlık olmuş. Monla Lutfî’nin şekl redifli kasidesine cevap olarak Monla Lutfî’yi yerme amacıyla zeyl niteliğinde söylediği kasidede bu beyti demiş:

“ Benim destanım ki heşt behişt kıssasının âdem ve şeytan şeklidir, insanlar şimdi bu destanı okur.”

⁶⁴ TOLASA, Harun (2002), 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi, Ankara, Akçağ Yayınları, s. 153.

2.1.1.3.2. Padişahın Huzurundan ve Saraydan Uzaklaştırılma

Osmanlı hükümdarları ve devlet adamları şiire değer vermiş ve şairleri her zaman desteklemişlerdir. Bazı sanat gücü yüksek ve nüktedan şairler padişahın ve devlet ricalinin gönlüne girmeyi başarak onların himayeleri altında sanatını icra etmiştir. Ancak bu sevgi ve korumanın devamını sağlamak pek de kolay bir iş değildir. Gerek şairin itibar görmesini kışkanan düşmanlarının olması gerek şairin sözlerinin veya tavırlarının hoş karşılanmaması, otoritenin huzurundan kovulmasına ve saraydan uzaklaştırılmasına neden olabilmektedir. Sehî Bey, **Ahmed Paşa, Behiştî, Gazâlî, Leâlî** hakkında anlattığı hikâyelerde bu şairlerin padişahın eşiğinden uzaklaştırılma nedenlerini vermiştir.

Ahmed Paşa

“Rivâyet iderler ki Sultân Mehemmede vezir olduğu maħalde pâdişahuñ ħarem-i «âşşına maħrem olan meħábibinden birine tajaşşu... idüp ev@âdan pâdişáh mütenebbi olup bu aħvâli imtiħân itmek içün ħaride misk-i ezfer şarup pinhán ider gibi zülfini külâh içinde nihán iden oğlan yine evvelki üslûb üzre «izmetinde iken Aħmed Paşanuñ gözi nágâh oğlana tûş olup yüzinde zülfin görmeyicek ale-l-fevr bu beyti hemán ol maħalde didi:

Beyt: Zülfin gidermiş ol şanem kâfirligin ...omaz henüz

Kesmiş velî zünnârını da«í müselmán olmamış (S.113)

Sultân Mehemmed aħvâli tamám maǵlûm idindi şáibe-i şübeh ...almayıca... Aħmed Paşayı öldürmek isteyüp á«ir men ĵilmini ...ħadi&inüñ feħvâsın mülâħa@a eyleyüp «~âceli... ħa.....ını @âjyi eylemeyüp öldürmekden berí olup oğlanı Aħmed Paşaya viridi vezâretten ĵazl idüp Burusada Murádiye Tevliyetin virüp gönderdi bu beyti tevliyetde iken diyüp pâdişahuñ sem-i şerífine yitişüp yine merħamet ü şef...at idüp bu beyt sebebiyle tevliyetden «alâş oldu.

Beyt: Cihána cúd idersin her cihetden

»alâş it ben ...ulunı tevliyetden (S.113)

Rivayet ederler ki Sultan Mehmed'in veziri olduğu sırada padişahın haremindeki hizmetkâr güzellerden birine âşık olmuş. Padişah bu durumdan haberdar olup Ahmed Paşa'yı sınamak ister. Oğlan güzel kokulu saçlarını külah içine gizleyip her zamanki hizmetine devam eder. Ahmed Paşa'nın gözü ansızın oğlana ilişir. Yüzünde zülfünü görmeyince o anda bu beyti söyler:

“O put gibi güzel sevgili zülfünü kesmiş ama kâfirliği elden bırakmaz. Zünnarını kesmiş ama hala Müslüman olmamış.”

Sultan Mehmed durumu tamamen anlayınca Ahmed Paşa'yı öldürmek istedi. Ama hocalık hakkını gözeterek öldürmekten vazgeçerek oğlanı Ahmed Paşa'ya verdi. Vezirlik görevinden alarak Bursa'daki Muradiye Tevliyeti'ne gönderdi. Tevliyet'te iken söylediği bu beyit padişahın değerli kulaklarına gitmiş ve padişah merhamet göstererek Ahmed Paşa'yı Tevliyet'ten kurtarmıştır.

“Dünyaya her bakımdan cömert davranırsın, beni tevliyetten kurtar.”

Anlatılan hikâye Ahmed Paşa'nın padişahın huzurundan kovulma nedeni hakkında bilgi vermektedir.

Leâlî

“Vilâyet-i ‘Acemde çok seyâhat itmiş diyâr-ı Rûma geldikde ...alender şûretinde geldi merhûm Sulâtân Mehemmedün sohbet-i «âşşına musâhib düşüp musâhibet itdi ol zamanda tâ'ife-i Â'câma ziyâde rağbet olmağın bu da«î kendüyi ‘Acem bildirüp haylî hürmet ve niçe ‘izzet buldı İstanbulda Yedikule cânibinde Kılıç Baba Tekyesi dimekle meşhûr kilîsayı tekye eyleyüp buna virüp in'âm-ı sultânî ile iltifatlar ve ihsân-ı hâkânî birle rağbetler bulup muğtenem düşmüş idi şofıradan müte'acem olduğu duyılıca... Sulâtân gîtî-sitân tekyeyi elinden aldı cemi' idârâtın def' idüp sıfrü'l-yed kalmışdı”

Acem diyarında çok seyahat etmiş ve Anadolu'ya kalender biçiminde gelmiştir. Sultan Mehmed'in özel sohbetlerinde bulundu. O zamanlarda Acem'den gelen şairlere çok fazla önem verildiği için bu da kendini Acem olarak tanıtarak epeyce itibar görmüştür. İstanbul'da Yedikule civarındaki Kılıç Baba tekkesi diye bilinen kiliseyi buna verdiler. Sultanın ihsanları ve iltifatları ile rağbet bulmuştur. Sonradan Acem olmadığı anlaşılnca sultan tekkeyi elinden aldı ve bütün gelirleri kesilip eli boş kaldı.

Leâli'nin saraydan uzaklaştırılma nedeni şairin Acem'den olmadığının öğrenilmesidir. Ayrıca, bu hikâye aracılığıyla, o dönemde Acem şairlerine çok fazla itibar gösterilirken Anadolu şairlerinin geri planda kaldığını da öğrenmekteyiz.

Behiştî

“Merhûm Sulţân Bâyezîd huzûr-ı şerîfinde «izmet-i kihteri ve mülâzemet-i mihteri iderdi â«ir bir cüz'î nesne için sulţân-ı gâtî-sitân hâzretlerine nazlanup ...açup pâdişâh-ı İrân şehnişâh-ı cihân mürebbû'l-füzelâ müde.....l...ül-büleğâ «üsrev-i 'Acem Sulţân Hüseyin Bay...ara yanına varup anda Hâzret-i Şey«-i Kirâmî Monlâ |Abdujr-rahman Câmî rahmetullahi 'aleyh hâzretleri ile muşâhabet ve münâsebet itdi ol diyârda bir niçe müddet oldu...dan şofra Sulţân Hüseyin Bay...ara elçi ile her ...ısımdan vâfir envâj-ı teberrükât ve her cinsden ecnâs-ı muhteberât gönderüp Sulţân Bâyezîd hâzretlerinden iştişfâ' idüp onlar da«î dileklerin ...abûl eyleyüp onuñ ol günâhından geçüp gelüp yine bâkiye-i 'ömrün âsitâne-i sa'âdetlerinde geçürdi ve ol 'Acemden geldiği maħalde kendü günâhı mu...âbelesinde pâdişâhı medh iden bir ...âşide dimiş idi ve bu beyt ol didüğü ...âşidedendür günâhı 'afv olma... ümidine dimişdür ki zikr olunur:

Beyt: Ne ...ul ola ki anuñ olmaya cürmi günâhı

Ne haţâ ola ki 'afv itmeye sulţân-ı kerem” (S.244)

Sultan Bayezid'in şerefli huzurunda hizmet ederdi. Dünyaya hükmeden sultana küçük bir sebepten gücendi ve kaçıp İran padişahı, cihan şahlarının şahı, fazılların terbiyecisi, beliglerin koruyucusu, Sultan Hüseyin Baykara'ya sığındı. Orda sultan ile yakınlık kurdu. Uzun bir süre Acem'de kaldıktan sonra Sultan Hüseyin Baykara, Sultan Bayezid'e çok çeşitli hediyelerle elçi gönderdi ve bağışlama diledi. Sultan Bayezid de dileklerini kabul edip Behiştî'nin günahını bağışladı. Böylece gelip ömrünün geri kalan kısmını padişahın saadetli eşiğinde geçirdi. Acem'den geldiği sırada kendi günahının bağışlanmasını dilemek için padişahı öven bir kaside yazdı. Bu beyit o kasidedendir:

“Hangi kul ola ki onun suçu, günahı olmasın ve hangi hata ola ki cömertlik sahibi padişah onu bağışlasın.”

Behiştî'nin padişahın huzurundan kovulma nedeni açıkça verilmemiştir. Hikâye daha çok şairin bağışlanma çabasını aktarmaktadır. Anlaşıyor ki herhangi bir nedenle

padişahın huzurundan uzaklaşan/ uzaklaştırılan bir şair, padişah affına sığındığı sürece bağışlanıp tekrar huzura gelebilmektedir.

Gazâlî

“Delü Birâder dimekle añılur divâne-reng ve mütelevvin eblehrek kişidür ‘ulûmı tertîb üzre görmüş merhûm Sulţân Ğor...ud mü’ellifâtına mu...âbelecidür anda «izmetinde iken Sulţân Ğor...uduñ yanında «izmetin iden «âşşa maħbûblarından Yâle nâm bir yarar «izmetkâr ğulâm adına elfiyye ve şelfiyye üslûbında Dâfi’ul-Ğumûm ve Râfi’ül- Ğumûm adlu bir kitâb te’lîf itdi Sulţân Ğor...ud incinüp yanından gönderdi Bursa civârında Keşiş Dağında vâ...i’ olan Geyüklübaba Tekyesine şeyh« oldı niçe müddet anda zev...-i şafâ kesb eyleyüp Ğazâlî mahlaş dimege sebep da... oldur şofıradan Aĝras Medresesin taleb idüp ol medresede iken tekâ’üd i«tiyâr idüp elinde olan medreseden bedel bir mi...dâr kendüye otura... a...çe itdirüp İstanbul mu...âbelesinde Beşiktaş dımeke meşhûr mevzi’de ev ve hammâm ve cumıa mescidin binâ idüp anda geçinürken televvüni ĝâlib olup evini ve hammâmını ve mescidini şatup ka’be-i şerîfe şerefhullah cânibine gidüp hâliyyâ Mekke ...urbında dekke nâm ...aşabada olur”

Deli Birader olarak bilinir. Biraz delice ve renkli bir kişiliği vardı. İlimleri sırasıyla görmüştü. Sultan Korkud’un eserlerine mukabeleci olmuştu. Bu hizmette iken Sultan Korkud’un hizmetindeydi Yâle adlı yararlı bir hizmetkarı adına elfiyye ve şelfiyye üslûbunda Dâfi’ul-Gumûm ve Râfi’ül- Humûm adlı bir kitap yazdı. Sultan Korkud bu durumdan incinip şairi yanından gönderdi. Bursa civarında Keşiş Dağ’ında olan Geyiklibaba tekkesine şeyh oldu. Uzun bir zaman burada bulundu. Gazâlî mahlasını almasının nedeni de budur. Daha sonra Aĝras Medresesi’ni talep etti. O medresede iken emekliliğini istedi. Bu medreseden kendine emekli maaşı verildi. Bu maaşla İstanbul yakınlarında Beşiktaş olarak bilinen yerde ev, hamam ve bir Cuma mescidi yaptırıp orda geçinirken deliliği baskın geldi ve elindeki binaları satıp Kâbe yakınlarındaki Deke adlı kasabaya yerleşti.

Eski zamanlarda müstehcen, kaba sözler içeren eserler edebi bir değer taşımamaktadır. Bu tarz eserler veren şairler de edebi çevrenin gösterdiği itibarı kaybetmişlerdir. Gazâlî de padişahın yakınlığını kazanmış bir şair iken yazdığı cinsel içerikli kitap nedeniyle bu yakınlığı kaybetmiştir.

2.1.1.3.3. Ölüm Nedeni

Sehî Bey bazı şairlerin ölüm nedenleri hakkında bilgi veren hikâyeler anlatmıştır. **Sa'dî, Sâfî, Şamlıoğlu Mustafa Bey (Şâmî)**'in ölüm nedenleri verilmiştir.

Sa'dî

“Sultân Cem şâ'irlerindendir merhûm Sultân Bâyezîd gelüp tahta cülûs itdükde vüzerâ ve ümerâ dest-bûs idüp ma...arr-ı saltanata mu...arrer oldu...da Sultân Cem ile deryâya bilece sefer ...ılup bir niçe yıl diyâr-ı gurbetde ve vâdî-i mihnetde beline «izmet kemerini berkidüp hem-dem sefer-i bahır u berr iken tebdîl-i şûret ve tağyîr-i kisvet ...ılup dervîş şeklinde İstanbula gelüp ba'zı eş«âs ile tahşîl-i münâsebet eyleyüp eñnâ-yı müvâneset ve müşâhabetde söz ...açırup gamz-ı gammâz ile keşf-i râz olup ve kendüde da«î mektûblar bulunup «ıyânet fehmi olmağın gıdâ-yı gâzab-ı pâdişâhîye mazhar ve '1...âb-ı hiddet-i şehnişâhîye man@ar vâ...i' olup Galata Boğazında deryâ-yı 'amî...a gar... ve lücce-i belâ-yı 'a@îme müstağra... itdiler”

Cem Sultan şairlerindendir. Sultan Bayezid tahta geçtiği sırada vezirler ve beyler elini öpüp saltanat makamına yerleşince Cem Sultan ile birlikte denize açıldılar. Uzunca bir süre gurbette ve sıkıntı vadisinde beline hizmet kemerini bağlayıp deniz ve kara yolculuklarında Cem Sultan'ın arkadaşı iken kılık değiştirdi ve derviş kılığında İstanbul'a geldi. Bazı kişilerle sohbet etti. Bu sohbetler sırasında ağzından söz kaçırdı. Bunun üzerine gammazlar, bunun sırrını anladılar. Üzerinde mektuplar bulununca ihanet ettiği anlaşıldı ve padişahın gazabına uğradı. Galata Boğazı'ndaki derin denizde ve bela deryasında boğdular.

Hikâyede kısa da olsa şairin yaşamı ve ölümü hakkında okuyucuya bilgi verilmiştir. Sâ'dî, Cem Sultan ve Sultan Bayezid arasındaki taht mücadelesinde Cem Sultan'dan yana davranmış ve şairin şehzadeye olan bağlılığı ölümüne neden olmuştur. Hikâyeden de anlaşıldığı üzere Osmanlı'da yaşanan taht kavgaları sadece şehzadeleri değil, şehzadelerin yakınında bulunan bazı şairleri de etkilemiştir.

Şamlıoğlu Mustafa Bey (Şâmî)

“Vilâyet-i Rûmun gâyet serdâr u nihâyet mertebede yarar dilâverlerinden sancağa mutaşarrıf şâhib-ma'rifet şâ'ir idi Moton seferinde deryâdan küffâr-ı bed-gîrdâr gemileri gelüp ...al'aya adam ...oymasunlar diyü nice yarar begler ile anı gemiye bile ...oyup deryâ

yüzün görmege emr olundı bunlar deryâda yitüp Moton Ɖal'asınun önün beklerken kâfir donanması @âhir olup deryâ yüzinde gözleyen begler tedârük idüp gelen donanmaya ...arşu varınca rûzigâr-ı nâ-hemvâr ...uvvetiyle kâfirün gemisi ...al'aya girdi anda olan beglerin adı muhannes adına da...ılup pâdişâh ğazab idüp habs emr eyledi âhir ...al'a alınmağıla günâhları afv olup ol şenlikde habsden ħalâş oldılar Rûm ili begleri arasında Şâmî dilâver ...ılıç añılurken adı muhannesligile añılduğına 'âr u nâmûs çeküp ğayretinden helâk oldu “

Anadolu'nun en iyi komutanlarından ve son derece yararlı yiğitlerindendir. Sancak ve yetenek sahibi bir şair idi. Moton seferinde düşman gemileri denizden gelip kaleye adam girdirmesinler diye çok sayıda bey ile birlikte o da gemide deniz yolunu gözetlemekle görevlendirildi. Bunlar denize açılıp Moton Kalesi'nin önünü beklerken düşman donanması görünür. Deniz yolunu gözetleyen beyler gelen donanmaya karşı gidip uygunsuz bir rûzgâr kuvvetiyle sürüklenince düşmanın gemisi kaleye girdi. Orda olan beylerin adı da korkağa çıktı, padişah öfkeleni ve hapsedilmelerini emretti. Sonra kale geri alınınca günahları bağışlandı ve o kutlamalarda hapisten kurtuldular. Şâmî, Anadolu beyleri arasında yiğitliğiyle anılırken adı korkaklığa çıkarılınca üzüntüsünden helak oldu.

Hikâye şairin edebi kişiliği hakkında bilgi vermekten ziyade onun asker yanını ön plana çıkarmaktadır. Şamlıoğlu Mustafa Bey yiğitliğine ve devlete olan bağlılığına leke sürülmesini hazmedemeyerek üzüntüden helak olmuştur.

Sâfi

“Sultân Murâd Hâzretlerinüñ muşâhebet-i nefîslerine enîs ve meclîs-i şerîflerine celîs olup muvâneset kesb itmişdi pâdişâh «izmetine ...adîm hemdem nedîm olan şâ'irlerden baijı reşk idüp cevî-i dimâğlarına hı...d u ħased ħulûl ve «âtır-ı kîne güzârlarına kibr ve nifâ... yol bulup âsitâne-i sa'âdetden dûr ve «izmet -i muşâhebetinden mehcûr itmekîçün küfr söyledi diyü bir şûret ile telbîs-i iblîs idüb habs itdürmişler bir niçe gün habsde yatup ol zamânda ...adıasker olan Monlâ Veliyyüddin adına bir ...aşîde diyüp gönderüp ol ...aşîdede 'arz-ı ħâl eyleyüp Monlâ Veliyyüddin ahvâle vâ...ıf ve esrâra kâşif olup mihr ü eşfâ... gösterüp habsden t'lâ... eylemiş ve bu şi'r ol ...aşîdedendür:

Şi'r

Kâr-ı ba«tım kim perîşândur bu gün

Ra«metinden nola ger bulsa ni@âm

Mâh-ı ‘aş...ımdan ...açan ...atı ola men

Murg-ı ba«tımdan nice dûr ola dâm

Bükdi serv-i ...addimi belden belâ

%utdı mâh-ı devletim ğamdan ğumâm

Her ne bed fi’l itdüm ise ‘â...ıbet

Aldı benden fâli’-i bed inti...âm

Gâh âteş-veş yirüm bisyâr çûb

Gâh habs oldı bana cây u ma...âm (S.185)

Sa’ye-perver nâzûk-mizâc zindân hevâsına mütehammil olmayup çı...duğı gibi bir...aç günden şöñra mizâcı münharif olup vücûd-ı şerîfine ecel inân mevti mün’aıf ...alup Allah emrine vardı”

Sultan Murad’ın sohbetlerine dost ve şerefli meclislerine arkadaş olup onun samimiyetini kazanmıştı. Eskiden beri padişahın hizmetinde dost olarak bulunan şairlerden bazıları bunu kıskanıp dimağlarına kin ve hased, kin dolu gönüllerine kibir ve düşmanlık yol bulup saadet eşiğinden ve padişahın sohbetinden uzaklaştırmak için küfür söyledi diye bir şeytan hilesi yaparak bunu hapsedtirdiler. Uzunca bir süre hapiste yattı. O sırada kazasker olan Monla Veliyüddin adına bir kaside yazıp gönderdi. O kasidede durumunu anlatınca Monla Veliyüddin durumdan haberdar oldu ve haline acıyarak Sâfi’yi hapisten kurtardı. Bu şiir o kasidedendir:

“ Talihimin işi bozuktur bugün. Senin bağışlamanla düzen bulsa ne çıkar. Sıkıntı servi gibi boyumu iki büklüm etti. Gam bulutu mutluluk ayımı kapattı. Her ne kötü iş yaptım ise kötü talihim sonunda benden intikamını aldı. Kimi zaman ateş gibi çok odun yerim, kimi zaman hapishane bana makam oldu.”

Yaradılışı hassas olduğu için zindan havasına dayanamayıp çıktıktan birkaç gün sonra sağlığı bozuldu ve Allah’ın emrine ulaştı.

Bu üç şair arasından Sa’dî padişahın emriyle öldürülmüştür. Sâfi, padişah emriyle atıldığı zindanda sağlığı bozulduğu için; Şamlıoğlu Mustafa Bey ise düştüğü kötü durumun üzüntüsünden ölmüştür.

2.1.1.3.4. Padişaha Yakınlık

Osmanlı sultanları şairleri daima koruyup gözetmişlerdir. Ancak bu durum çevredeki kişilerin kıskançlıkları, iftiraları ve bazen de şairin kendi hatası nedeniyle tersine dönebilmektedir. **Müeyyedoğlu Abdurrahman Çelebi** Sultan Mehmed'in gazabından Sultan Bayezid yardımıyla kurtulmuştur.

'Abdurrahman Çelebi el-Müeyyed

“Merhûm Sulţân Bâyezîd Amasyada çelebi sulţân oldu...ları târi«de anda çok müşâhabet ve müvâneset itmişdür hattâ Sulţân Mehemmed münâfı... nifâ... idüp Sulţân Bâyezîdi nâ-mülâyim ve nâ-fercâm yollara sev... ve nâ-maj...ûl u nâ-ma...bûl yerlere rehberlik iden biri Fenâri oğlu Aĥmed Paşa ve biri Müeyyed oğlu ‘Abdurrahman Çelebidür diyü ġamz idüp Sulţân Mehemmed defî-i «ışm idüb onları helâk itmege adam gönderüp Sulţân Bâyezîd bu ...a@ıyyeden agâh olup Fenâri oğlu Aĥmed Paşayı Hinde ve Müeyyed oğlını ‘Aceme ...açurdi ‘Acemde ŝuġl idüp ‘ulûmı anda taĥŝîl ü tekâmîl eyledi anuñ fazlına ve kemâline kimse lâ diyemez ŝoñradan Sulţân Bâyezîd gelüb taĥta cûlûs itdükde ...âdıjasker idindi”

Merhum Sultan Bayezid Amasya’da Çelebi Sultan olduğu zamanlarda onunla çok yakınlaşıp sohbetleri olmuştur. Hatta münafıklar, Sultan Mehmed’e “Sultan Bayezid’i uygunsuz ve sonu olmayan yollara sevk eden ve makbul olmayan yerlere gönderenlerden biri Fenari oğlu Ahmed Paşa, diğeri de Müeyyedoğlu Abdurrahman Çelebi’dir.” diye gammazladılar. Sultan Mehmed öfkelenerek onları öldürtmek için adam gönderdi. Sultan Bayezid bu olaydan haberdar olup Ahmed Paşa’yı ve Müeyyedoğlu’nu Acem’e kaçırdı. Acem’de ilim tahsil etti. Sultan Bayezid tahta geçince Müeyyedoğlu’nu kazasker edindi.

2.1.1.3.5. İçkiye Düşkünlük

Osmanlı’da içkiye ve keyif verici maddelere düşkünlük hoş karşılanan bir durum değildir. İçki, afyon düşkününü insanlar bu durumları nedeniyle toplumda alay konusu olmuşlardır. Tezkire yazarları da şairleri bu bakımdan kınamakla birlikte tezkirelerine

dâhil etmişlerdir. Ama Sehî Bey **Melîhî** hakkında anlattığı hikâyeyi şairi yermek amacıyla değil, onun ayyaş durumunu belirtmek için anlatmıştır.

Melîhî

“Merhûm Sulîân Mehemmed Gâzi ile muşâhabet itmişdür nihâyet derecede ‘ayyâş ve gâyet mertebede evbâş olduğu ecilden pâdişâh «izmetinden dûr ve âsitâne-i sa’âdetlerinden mehcûr düşüp felâket ile fevt olup ha..... emrine vâşıl oldu rivâyet iderler ki merhûm Sulîân Mehemmedüñ buna «aylî na@arı olup bunuñla tenhâ muşâhabetden mah@û@ olmuş aşlâ bir lah@â ayı... bulunmaz imiş â«irü’l-emr bir gün incinüp şarâba yasağ idüp ışmarlamış mest bulduğıñızda baña getürüñ ittifâ... bir gün mest buldılar pâdişâh hazretlerine iletdiler niçün içdüñ diyü suâl itdi yemîn idüp içmedüm diyü cevâb virdi sen «od bi’l-fi’l mestsin niçün yemîn idersün dinleyecek pâdişâh-ı ‘âlem-penâh ...or...usundan şarâbı «u...ne itdürdüm didi cevâbı bu oldu Sulîân Mehemmed da«î bu söz sebebi ile günâhın ‘afv itdi ayu... yanına getürmedi”

Sultan Mehmed’in sohbet arkadaşı olmuştur. Son derece sarhoş ve ayak takımından olduğu için padişahın hizmetinden ve saadetli eşliğinden uzak düşmüş ve felaket ile ölmüştür. Rivayet ederler ki Sultan Mehmed’in Melîhî’ye çok iltifatı varmış. Bununla baş başa sohbet etmekten memnun olurmuş. Hiçbir zaman ayık olarak bulamadığı için bu durumdan incinmiş ve şarap içmesini yasaklayarak adamlarına “ Sarhoş bulduğunuzda bana getirin.” diye emretmiş. Bir gün sarhoş bulmuşlar ve padişahın huzuruna getirmişler. Padişah “Niçin içtin?” diye sorunca yemin ederek “İçmedim.” dedi. Padişah “Sen adamakıllı sarhoşsun. Niçin yemin ediyorsun?” dediği zaman “Dünyanın sığınağı olan padişahın korkusundan şarabı şırınga ettirdim.” diye cevap verdi. Sultan Mehmed de bu söz üzerine günahını affetti ve bundan sonra yanına getirtmedi.”

2.1.1.3.6. Mahbub-perestlik

Âfitâbî

“Hikâyet iderler ki Âfitâbî Çerâğ adlı bir mahbûbla münâsebet ve ülfet tutup mâbeynlerinde çok mevedded ve muhâbbet vâ...i’ olmuş bir gün Çerâğ Âfitâbîyi odasına da’vet ider bu da«î da’vete icâbet sünnet diyü ...al...up Çerâğ odasına varup görse meclis-i

mey-ârâste ve eîrâfı meclis maḥabib ile pîrâste olup şaḡlu şollu sîmîn-sâ... maḥbûblar ayaḡ üstüne ḥavâle olup aya... toluların tenâvül iderler bunların bir mertebede ‘ıyş u ‘ışret ve bir derecede şoḡbet ü muşâḥabetleri var ki câm-ı cem görse bunların ‘ıyş u nûşına ḥayrân ve Behrâm-ı güstehem da«î işitse bunların iclâsına ser-gerdân olurdu Âfitâbî anlayıca... gelüp bu ḥâli göricek tâib şûfî olmaḡın yine nâzûkâne dönüp gitmek isteyicek cem’iyyet-i «ûbân bunun geldüğine muḥḥaliḡ olur her biri ...al...up bunu adımın atmaḡa mecâl ...omayup tuta ...apa meclise getürürler darb-ı dest çâr-nâ-çâr buna da«î ol şerbeti içlerler artu... germiyyet taḡşîl idüp uy...u galebesiyle başından dülbendi şarâb tarafına düşdi ve «ır...ası tâb teb-i Çerâḡdan âteş irüp ten cübbesin odlara ve beden ...ırtaşın oca...lara ya...up Âfitâbî «oş-yâr olup bu ḥâli göricek bu beyti didi:

Beyt: ~ofisin âfitâbî bezm-i çerâḡa varma

Kim hır...an oda yanar düşer şarâba tâcın” (S.228)

Hikâye ederler ki Âfitâbî Çerâḡ adlı bir güzelle yakınlaşmış ve aralarında aşırı bir sevgi oluşmuş. Bir gün Çerâḡ, Âfitâbî’yi odasına davet etmiş. Bu da davete uymak sünnettir diye kalkıp Çerâḡ’ın odasına gitmiş ve görmüş ki meclis içki ile donatılmış ve etrafı güzellerle dolup süslenmiş, gümüş baldırlı güzeller sağlı sollu dizilmiş ve kadehlerini doldurup içiyorlarmış. Bunların bu eğlencelerini ve sohbetlerini Câm-ı Cem görse hayran olur, Behrâm bunların eğlencesini işitse ser-gerdan olur. Âfitâbî sufi olduğu için bunların bu halini görünce nazıkçe dönüp gitmek istemiş. Meclisteki güzeller bunun geldiğinden haberdar olmuşlar ve iki kolundan tutarak gitmesine izin vermeyerek meclise getirmişler. El çırparak ister istemez buna da o şaraptan içirmişler. Sonunda sarhoş olmuş ve uykusu gelince sızıp kalmış. Başındaki tülbendi şarap tasına düşmüş ve hırkasına Çerâḡ’ın aşkıdan ateş düşüp ten cübbesini ateşlere ve beden hırkasını ocaklara yakmış. Âfitâbî’nin akli başına gelince halini görüp bu beyti dedi:

“Ey Âfitâbî! Çerâḡ’ın meclisine gitme ki hırkan ateşe yanar ve tacın şaraba düşer.”

2.1.2. Veriliş Nedenlerine Göre Latîfî Tezkiresi’ndeki İstitrâd Amaçlı Hikâyeler

2.1.2.1. Övgü Amaçlı

2.1.2.1.1. Sanat Gücü

Şairlerin sanat bakımından kudret sahibi olmaları tezkire yazarlarının önemle üzerinde durdukları bir konudur. Çünkü şiir yazma yeteneği Allah vergisi olarak kabul edilmiştir. Bunu Latîfî'nin şu sözlerinden de anlayabiliyoruz:

Her ne kadar şiir söyleme yeteneği insanoğlunun çoğuna verilmişse de yeni şeyler ortaya koyabilen sözün ruhu ölü gönle verilmemiştir. Nitekim bu toprakta yedi maden bulunur ama bunun her çeşidinde altın, gümüş ve her yörede inci ve elmas bulunmaz, her ceylanın göbeğinde misk olmaz.” ve “ Çağımızda şairle şair geçinen birbirinden ayrılmaz, ehil olanla olmayan fark edilmez olup şiir meselesinin ölçüsü bozulmuş, söz meydana manasız şeyler söyleyen şairlerle ve acemi hırsızlarla dolmuştur. Pek çok kişi defter ve divan tertip edip kendine has bir manaya sahip olamamış, çalıntı ve başkasının ağzında çiğnenmiş binlerce vezinli nazım meydana getirmiştir. Fakat bunların kendilerinden çıkmış bir sanat ve hayale rastlamak mümkün değildir. Bu yüzden şairler zümresi birkaç kısımdır. El değmemiş düşünceler ve kendine has hayallere sahip olabilen yaratıcı, yeni şeyler ortaya koyabilen şairler birinci grubu meydana getirirler. Bu çeşit maharetli şairler soyu kesin belli seyitler gibi dünyada az bulunurlar.”⁶⁵

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi bir şairin başarılı kabul edilebilmesi için kesinlikle doğuştan gelen şairlik yeteneğinin bulunması gerekir. Bu yeteneğin bilgi ve eğitimle de desteklenip geliştirilmesi gereklidir. Gerek tezkireciler gerek edebi çevre kendine has hayallere sahip olan, söz ustası, kabiliyetli şairlere itibar göstermişlerdir. Tezkire yazarları, yetenekli şairleri övgü dolu sözlerle anlatarak ve bu şairler hakkında verdikleri bilgileri uzun tutarak sözün gerçek ustalarına verdikleri değeri göstermişlerdir. Tezkireci hemen her şairi sanat gücü yönünden değerlendirir.

Latîfî tezkiresinde **Ahmed Paşa, Dâî, Kâdirî, Necâtî ve Sa'yî** gibi maharetli şairleri övgüyle anlatmış ve övgülü sözlerini hikâyeleriyle de süsleyerek desteklemiştir.

Ahmed Paşa'nın sanat gücünü şu sözlerle değerlendirmiştir: “Söz nazmı cevherinde mahir bir usta, bilim ve şiir meselelerinde hâkim biri idi. Nükte dolu beyitleri söz ve mana bakımından son derece sağlam, kaside konusunda herkesin oy birliği ile hakkını teslim ettiği biri idi.” Bu ifadelerini anlattığı hikâyenin hemen öncesinde de tekrarlamıştır. “Merhum son derece güzel söz söyleyen, bu konuda orijinal şeyler ortaya koyan, düşünmeden şiir söylemede yetenekli ve uzağı gören biriydi.” Bu sözlerin hemen ardından anlattığı hikâyeyle bu konudaki tarafsızlığını ve haklılığını pekiştirmiştir.

⁶⁵ İSEN, Mustafa (1999), *Latîfî Tezkiresi*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 32-33.

“Men...abe-i muşârun ileyh. Bu vâ...ıja vâ...ıj u şâyıjdür ki bir gün Sultân Meḥmed ğılmân-ı «ʿâsdan bir serv-i bülendi nuşh u pend için bende çekmiş ve to«m-ı «ışm-ı kîneyi mezraja-i ...ahr u ğazabda ekmiş idi. Mezḳûr ol ...ayd ile mu...ayyed olan bendeyi bende göricek biḳl-bedâhe bu rubâî şâdır u vârid ve lâyıḳ u mütevârid olur.

Rubâî: Cihân yansun ki ol şem-i şeker-hand

Yatur giryân ayağında demür bend

Lebi Şîrâzî ḫalvâdur şatarsa

Deger Mışr u Bu«ârâ vü Semer...and (L.157)⁶⁶

Nesr: Bu rubâî Sultân Meḥmedüñ sem-i şerîfine yetişüp muşârun-ileyhi Yedi...ulede ḫaps-i ebedî emr itmişler ve merḫûm Âḫmed Paşa anda maḫpûs-ı meyyûs iken ol günâh için jözr- «ʿâh olup ol ekrem-i kirâma kerem ...aşıdesin dimişlerdür. Bu bir...aç beyt ol ...aşıdedendür.

Na@m: Çul «atâ itse nıola jafv-ı şehinşâh ...anı

%utalum iki elüm ...anda imiş ...anı kerem

~u baturmaz bitürür kendü mürebbâlarını

Beni niçün batıra ğuşşaya jummán-ı kerem

Ne kerem ola ki mağlûb idine anı günâh

Ne günâh ola ki mağlûb idemez anı kerem (L.157)

Nesr: Velḫâşıl ol ...aşıdede jafv-ı günâha ve ke@m-i ğay@a mütejallı... ol ...adar fevâyd ü fazîlet ve taşarruf u di.....at «arc u derc itmişdür ki Şâh-ı ba«şende-i günâh gördükde bî-i«tiyâr tarî...-ı inti...âmdan inşîrâf idüp râh-ı reḫfete gitmişdür. Hezâr iḫsân u istiḫsânla buyurmuşlar ki bu juzûbet-i beyân ve feşâḫat-ı lisân Ahmedde vardur mülûk-i selâtinden ve şâhân-ı şâhib-temkînden âsîb ü zevâl ve jtâb u j...âb ve nekâl yo...dur.

⁶⁶CANIM, Rıdvan (2000), *Latîfî Tezkîretü’ş-şu‘arâ ve Tabsîratü’n-nuzamâ (İnceleme- Metin)*, Ankara: AKM Yayınları.

...Ve merhûm gâyetde bedîhe-gûy ve su«andân-ı su«an-âferîn ve fevriyyâtıda tîz-ıfâbı u dûr-bîn idi. Devât-ı si...âtdan mervî ve menkûldür ki bir gün Sultân Mehmedüñ meclis-i şerîfinde «avâş u mu...arrebîn »âce »âfı@ı vâfir ögerler ve hâdden bîrûn medh iderler ve dîvân-ı feşâhat-jüvânı ki lisân-ı tercümân-ı gayb ve ilhâmât-ı bî-reybdür iñti...âd ü iñtibârla isti«âre ...ıldu...da ittifâ...an bu mañlaı-ı mañbûı gelür ki Hâfı@:

“ Toprağa kimya gözüyle bakanlar, acaba bize göz ucuyla bakarlar mı?”(L.158)

Nesr: Lâbüd Sultân Mehmed bu mañlaıa hâdden ziyâde pesend itdükde mer...ûm-ı mezbûr da«î jale'l-fevr ol «înde hemîn ol mañlaı-ı mesfûrı bu vechle tazmîn itmişlerdür. mañlaı ber-vech-i tazmîn:

“Toprağa kimya gözüyle bakanlar, senin bastığın yerin değerli toprağını sürme yaparlar.”(L.159)

Nesr: Va...tâkim bu tazmîn mañhall-i tañsîn ve mev...i-i âferînde vâ...îı oldu...da Mehmed »ân-ı kân-ı jirfân kemâl-i inşâfından meşfûruñ dehân-ı Güher-efşânın cevâhirle toldurdı ve na@m-ı leñâlî-intizâmına ...ıymet ü ...adrin buldurdı diyü rivâyet iderler.”(L.159)

“ Bu olay yaşanmış ve işitilmiştir ki bir gün Sultan Mehmet has gılmanlarından bir uzun boylu serviyi nasihat için bende çekmiş ve kin tohumunu gazap mezasına ekmiş idi. Ahmed Paşa, köleyi o bent ile bağlanmış görünce birdenbire bu rübaiyi söyler:

“Cihan yansın ki o tatlı gülüşlü, mum gibi güzel ayağında demir bağ ile ağlayarak yatıyor. Dudağı Şiraz helvasıdır, satarsa Mısır, Buhara ve Semerkand’a değer.”

Bu rübai Sultan Mehmed’in değerli kulağına ulaşmış ve adı geçenin Yedikulede ömür boyu hapsini emretmiş. Ahmed Paşa orda mahpus iken günahı için özür dilemek amacıyla padişaha kerem kesidesini demiştir. Bu birkaç beyit o kasidedendir:

“Kul hata ederse ne çıkar, şahlar şahının bağışlaması hani? Su kendi yetiştirdiklerini batırmaz, aksine büyütür; cömertlik denizi beni neden üzüntüye boğuyor? Bu nasıl keremdir ki günah onu mağlup ediyor; bu nasıl günah ki kerem onu mağlup edemiyor?”

Kısacası o kasidede suçunun bağışlanması ve öfkeyi yenmeyle ilgili o kadar yararlı bilgiler vermiştir ki Sultan Mehmed Han hazretleri görünce ister istemez suçunu bağışlayıp esirgeme yoluna gitti. “ Bu tatlı anlatım ve fasih dil mademki Ahmed’de vardır, ona sultanlardan zeval yoktur.” diye buyurmuşlardır.

Merhum son derece güzel söz söyleyen, yaratıcı, tez canlı ve geleceği gören biriydi. Güvenilir kimselerden öğrenilmiştir ki bir gün Sultan Mehmed Hazretlerinin yüce meclislerinde Hoca Hafız’ı çok överler ve sırları beyan eden divanından ileri gelenlerin inanıp güvenerek fal baktıklarını söylerler. Tesadüfen karşısına şu matla çıkar:

Matla: “ Toprağa kimya gözüyle bakanlar, acaba bize göz ucuyla bakarlar mı?”(L.158)

Sultan Mehmed Han hazretleri bunu çok fazla beğenince, adı geçen hemen o anda sözü edilen matlaı şu şekilde tazmin etmiş:

Tazmin: “Toprağa kimya gözüyle bakanlar, senin bastığın yerin değerli toprağını sürme yaparlar.”(L.159)

Bu tazmin, Sultan Mehmed Han hazretleri tarafından beğenilip övülmüş ve padişah, aşırı cömertliğinden Ahmed Paşa’nın ağzını mücevherle doldurmuş. Böylece söz cevherlerine kıymet ve itibar buldurmuş diye rivayet ederler.”

Hikâye Ahmed Paşa’nın hızlı ve güzel söz söylemedeki başarısını vurgulamak amacıyla anlatılmıştır.

Dâî hakkındaki değerlendirmeleri de övücü niteliktedir. Ahmed Paşa kadar övgü dolu olmasa da Dâî hakkındaki ifadeleri de övgü doludur. “ ...müezzin şairlerden, sesi güzel, beyit ve şiirleri renkli kişiydi... şiir sanatları eski şairlerin üslubunu okşar.” ifadeleriyle şairi başarılı bulduğunu anlatmaktadır. Dâî’nin matlalarının çoğunda iham ya da cinas sanatını kullandığını belirterek şairin bu yönüyle ilgili hikâye anlatmıştır.

“Muîâyebe: Mezkûr begâyet zen-dost ve fenâyîlerde bir dost bir post diyenlerden idi. Hikâyet iderler ki tavâttun u temekkûn itdügi diyârda ittifâ... daîvet-i cin ve daîvâ-yı ihrâc-ı defâyin eyler bir şa«ş-ı daîvetî ve nüs«a-nüvîs ü remmâl bir mağrîb-i nekbetî gelür. Bu efsûn-ı Hârût ve fesâne-i Mârût ile Zöhre nâm bir zen-i zöhre-cebîni nikâh idüp alır. Meger ol zen-i zîbâdan mezbûr Dâîye bir dâîye düşmüş ve mi&âl-i jûd-ı micmer ol perînüñ şûr u şev...i ile yanmış tutuşmuş bu müfred-i bezle-üslûb ol vâ...ıjanuñ hîn-i vu...ûjında vâ...î olmuşdur.

Beyt: Mağribi imiş erüñ bildük eyâ Zöhre cebîn
Ele bir genc getürdi yine bir kân deldi” (L.256)

“Rivayet ederler ki Kastamonu’ya, şairin yaşadığı yere, cinleri çağırıp define çıkardığını iddia eden musibet bir Magripli geldi. Bu kişi Harut büyüğü ve Marut efsanesi ile Zühre adlı, yüzü Zühre yıldızı gibi parlak bir kadını nikâhlayıp almış. O güzel kadından Dâî’nin gönlüne bir kor düşmüş, o perinin aşkından tütsü gibi yanıp tutuşmuş ve latife tarzındaki bu beyti o sırada söylemiş:

“ Ey Zühre çehreli güzel, kocan Magribî imiş öğrendik, eline yine bir hazine geçirdi ve bir maden ocağı deldi.”

Farsça beyit: “Benim felekten nasibim olmadığına göre var sayalım ki Merih Zöhre’nin altında (ne fark eder?)

Hikâye, Dâî’nin Zühre adlı bir kadına duyduğu aşkı anlatmaktadır. Latîfî, bu hikâyeyi şairin gönül işini anlatmaktan çok iham ve cinas sanatını kullanmaktaki başarısını vurgulamaktadır. Şairin şiirleri arasından seçilen beyit de iham ve cinas sanatının da kullanıldığı bir beyittir.

Kâdirî için “Osmanlı padişahlarından Sultan Selim Hazretleri sağduyulu olduğu için, akıl sahipleri bu adı vermişlerdir, onun şiirlerini gördükçe yüksek yeteneğini beğenir ve bu temiz, duru şiir yeteneği sadece onundur derler imiş.” değerlendirmesini yapmıştır. Latîfî, şairlik gücünü beğendiği bu şair hakkındaki beğenisini padişahın sözleriyle dile getirerek bu konudaki tarafsızlığını ve haklılığını ortaya koymak istemiştir. Bu görüşünü desteklemek için de şairin Sultan Selim’e durumunu anlattığı şiiri ve hikâyesini aktarmıştır.

»uşûs-ı şîrde da«í bîkr-i fikre ve «ayâl-i «aşşa ...âdir ve erbâb-ı na@m içinde na@îri nâdir kimsene idi. Selâîî-i iO&maniyyeden Hâzret-i Sultân Selîm ki şâhib-i ja...l-ı selîm ve ja...l-ı selîmine ju...alâ teslîm iderlerdi şîrin gördükçe tabj-ı bülendine pesend ider imiş. %abj-ı pâk ise anca... ola dir imiş.[...] Mesmúdur ki mezkûruñ nám-zâd-ı serv-âzâdın peder ü máderi ve birâder ü «âheri terfi...a idüp gayra tevzíc murád idindüklerinde bu bir ...aç beyt ile ol »ân-ı saîde merhûm Sultân Báyezîde hasb-i hâlin hikâyet yüzinden şikâyet itmişdür.

Na@m: Ey şehinşah ki âsitânuñda

Cümle-i müşkilât olur münhal

İAdl ü dáduñ iñáta ...ılmışdur
Rubı-ı meskúnı ey şeh-i aıdel

Ne revádur ki devr-i jıdlüñde
İde ma@lúm @ulm ile cedel

Máni-i vaşl-ı şemı olup mi...ráz
Per-i perváneye irüre «alel (L.445)

Müsteħa.....-ı vişál iken Mecnún
Gele mehcúr ide anı Nevfel

Zár-ı Ferháda yár-ı şırını
Hüküm iderse nıola şeh-i aıdel

Dilerüm devletüñ müjebbed ola
İAdl ile tá ebed mu«alled ola” (L.446)

“İşitilmiştir ki adı geçenin servi boylu nişanlısının ailesi nişanı bozup onu başkasıyla evlendirmek istemişlerdir. Bu Birkaç beyit ile merhum Sultan Bayezid'e durumunu anlatmıştır:

“Ey şahların şahı! Senin eşiğinde bütün zorluklar çözüme kavuşur. Ey adaletli sultan! Senin adaletin yeryüzündeki bütün karaları kaplamıştır. Senin adaletli zamanında mazlumun zulüm ile mücadele etmesi reva mıdır? Makas, pervanenin kanadına zarar verip muma kavuşmasına engel olsun (reva mı?) Mecnun, vuslatı hak etmişken Nevfel gelip onu yaralasın (reva mı?) Adaletli sultan, Ferhad'ın inlemelerine karşılık onu Şîrîn'ine kavuştursa ne olur? Dilerim devletin adaletle sonsuza dek sürsün.”

Hikâye, şairin sıkıntısını aktarmanın yanı sıra Sultan Selim ile olan yakınlığını vurgulamak için anlatılmıştır. Latîfî, şairle ilgili değerlendirmesinde padişahın şairi yetenekli bulduğunu ve beğendiğini aktarmıştır. Anlattığı hikâye ile de şairin özel hayatındaki bu sıkıntısını padişaha şikâyet edecek kadar yakın olduğunu dile getirmek istemiştir.

“[...] adı geçen merhumun el yazısıyla aşağıdaki beyti gördüm, ayrıca yüce huzurlarına çıkan azizlerden şu şekilde işittim: Bir gün uluların toplandığı bir mecliste, yüce kadılar ve değerli kişiler şairler sultanı Ahmed Paşa’nın aşağıdaki beyiti okununca ikiye ayrılırlar ve herkes bir tarafı tutar.

Ahmed Paşa’nın beyiti:

“Elimi kessen, elim lutfun eteğinde kalır, eteğini kessen, elimde lutfun eteği kalır.”

Bir kişi bu manayı ihtiva eden Necati’nin şu beytini okur:

“Sevgilinin eteğini aşk ile öyle sıkı tutayım ki ya elimi kessinler ya da yarimin eteğini kessinler.”

Mecliste bulunan kişilerin bir kısmı Necâtî’yi merhum Ahmed Paşa’dan şiir konusunda üstün bulunca, tesadüfen Necâtî o meclise çıkagelir. İnsafının çokluğundan alçak gönüllük gösterip Ahmed Paşa’nın meziyet ve üstünlüğünü şu beyit ile ikrar ve itiraf etmiş:

“ Ahmed’in ölüsü, Necâtî’nin dirisinden yeğdir, İsa göğe de yükselse yine Hz. Muhammed’den söz eder.”

Hikâyede iki şair üstünlük bakımından karşılaştırılmıştır. Dönemin edebi çevresi Necati’yi Ahmed Paşa ile boy ölçüşecek derecede başarılı ve yetenekli bulmaktadır.

Sa’yî için “Şiir alanının ustalarından ve şairlerin fazilet sahibi olanlarındandır. Arifler arasında kullanılan ve cami mahfillerinde okunan güzel, sihirli, hayal ürünü ve sanatlı beyitleri vardır.” değerlendirmesini yapmıştır. Bu ifadelerini destekleyen hikâyeyi de şu şekilde aktarmıştır:

“Nesr: Rivâyet iderler ki bir gün Sultân Bâyezîd-i mağfiret-mezîd mer...ûmuñ bir ğazeline râst gelür ki ol şîr-üñ ...ağili bu fennüñ kâmili idügin bilür. Emr-i jâlî-birle mezbûrı her ...ande ise buldurup şâhâne himmetler ve melikâne jinâyetler ider. Ol şîr-i şûr-engîz ü dil-âvîz budur.

Şiir: ~ûretüñ na...şını yazınca göñül námesine

Çanlar ağlatdı gözüm kirpügümün «âmesine

Şeref-i şemsde yazıldığuyçün «attı ru«uñ

Nüşa-i mihr ü maḥabbet didiler námesine

Bir gümüş serv-i ...abá-púşdur ol máh k'anun
Güneş altunlu gül olsa yaraşur cámesine (L.308)

“Rivayet ederler ki Sultan Bayezid bir gün adı geçen bir gazeline rastlar ve o şiiri söyleyenin bu alanda bilgi sahibi olduğunu anlar. Yüce emirleriyle adı geçen her neredeyse buldurup padişaha yakışır himmetler ve bağışlarda bulunur.”

Latîfî, padişahın Sa'yî hakkındaki beğenisini aktaran bu hikâyeyle şairin sanat gücüne dikkat çekmek istemiştir. Kendisinin de övücü nitelikteki sözlerini bu hikâyeyle destekleyerek değerlendirmelerindeki tarafsızlığı ortaya koymak istemiştir.

Beş şairi de şairlik gücü bakımından başarılı bulan Latîfî'nin bunlardan Ahmed Paşa ve Necatî'yi daha çok beğendiğini şairlerin sanat gücünü öven ifadeler kullanmasından ve değerlendirme kısmını uzun tutmasından anlamaktayız. Dâî'yi de başarılı bulan Latîfî beğenisini birkaç cümleyle dile getirmiştir. Sanat gücü değerlendirmelerinin diğer iki şairde daha itinalı yapıldığını görmekteyiz.

Anlatılan hikâyelerden de anlaşıldığı üzere Ahmed Paşa ve Necâtî'nin başarısı dönemin edebi çevresinin ileri gelenlerince de kabul edilmektedir. Latîfî, bu hikâyeleri anlatarak söz konusu şairlerin edebi çevrede itibar gören şairler olduğunu, kendisinin yaptığı değerlendirmelerin tamamen şahsi olmadığını, övgülü sözlerini bu şairlere ayrıcalık olsun diye yazmadığını dile getirmek istemiştir. Dâî hakkında anlattığı hikâye de şairin iham ve cinas sanatlarına olan düşkünlüğünü göstermek amacıyla anlatılmıştır. Ancak bu hikâyede edebi çevrenin beğenisinden söz edilmemiştir.

Latîfî, biyografik bilgilere geçmeden Ahmed Paşa ve Necâtî'nin adlarından önce yine onları yücelten ifadeler kullanmıştır. Ahmed Paşa için “Şairlerin önde geleni beliğlerin yol göstericisi, merhum Ahmed Paşa”; Necâtî için de “Şairler meydanının mükemmeli ve manzume yazarların iyi vasıflı kişisi, merhum Necatî” demiştir. Dâî için ise sadece şairin ismini yazmakla yetinmiştir.

Latîfî, bazı şairlerin eserleri üzerinde önemle durmuştur. Çünkü her yazarın kıymeti ortaya koyduğuyla bilinir, yaptığı iş eserlerinden anlaşılır. Bu eserler, alanında ilk örnek olması, başarısı ya da hak ettiği ilgiyi görmemesi bakımından ele alınmışlardır. Eseri bakımından değerlendirilen şairler **Süleyman Çelebi** ve **Hamdî**'dir.

Süleyman Çelebi'nin hikâyesi şöyledir:

“Viláyet-i Rúmda Türkî terkîb ile Mevlid-i Nebî bunlardan vá...i ü şâdır olmuş ve mevlid dimelerine da«í bir jacep hâdi&e bá'î& olmuşdur diyü riváyet iderler ki şehir-i Burúsada bir váji@ var imiş. Minber-i naşáyh ve kürsi-i mevâji@de “onun elçilerinden hiçbirini diğərindən ayırmayız” áyetin tefsîr ü taḥ...î... ve elfá@ı ma'náya tevfi... ü tatbî... iderken didi ki bu áyet-i keríme mûcibince ben Hâzret-i Muḥammed Muşţafáyı enbiyá-i aşfiyádan ictibá u ıştıfá idüb Hâzret-i Rûhulláh ki nef«a-i nefes-i Raḥmání ve şadr-nişín-i şuffe-i ásumánídür tafdíl ü terciḥ itmezin ve deláyil-i áyát delíl olduğı sebîlden ğayrı tarí...a gitmezin. Bu müdde'áya áyet-i keríme elimde hüccet-i ...atıj ve bürhán-ı sâtıjdur diyicek tájife-i ‘Arapdan «ıttá-i Halebden bir merd-i güzín ve bir ğayyúr-ı dín ğayrete gelüp meger Rasulü'lláhuñ gerçek jáşıl...larından ve jáşıl...-ı sádı...larından imiş deláyil-i ...átıja ve beráhn-i sâtıja birle jalá meláinnás váji@-i mezbúru ele alur ve şeváhid-i beyyinát ile muḥkem mülzem ...ılur. Meger ki Kurján-ı ja@ím ja@@emejlláhu şáneḥu laf@en ve maḥnen ol merd-i kámilüñ yádında ve uşúl ü fúrújıyle «átır-ı rúşennihádında imiş. Bı-i«tiyár miyán-ı násdan ...ıyáma gelüp dimiş ki háy nádán u cáhil sen bu jilm-i tefsírde ...ášır u rácilsün ve áyát-ı ja@ímenüñ násiḥinden ve mensú«ından ve müşábihinden ve müteşábihinden bı-«aber ü ğáfilsüñ. Rusúl beyninde far... yo...dur demekden murad u mejál emr-i risáletde ve «uşúş-ı nübüvvetdedür. Rütbet ü fazílet ve fev...ıyyet-i meziyyetde degüldür. Eger áyet-i kerímenüñ bu ḥuşúşda feḥvásı ve delálet-i nusúşda maḥnásı min cemíji'l-vücúh demek olaydı “işte biz o elçilerden kimini kiminden üstün kıldık” maḥnásı nice rást gelürdi ve fe«vá-yı áyet-i úlá ile ve mazmún-ı beyine-i u«rá ne muţába...atla tatbî... olurdı diyü váji@le muḥkem mu«ášama ve mübáḥase idicek bu «uşúşda eháli-i şehir váji@e nisbet idüp jAraba vücúd vormeyicek jArap da«í ğalebe-i «ayret ve vüfúr-ı ḥamiyyetden çı...up viláyet-i jAraba ve Mışra ve Halebde gitmiş ejimme-i jArapdan váji@-i mezbúrun ...atline altı defja fetvá getürmiş şehir «a...ı váji@e nisbet idüp váji@ da«í ol söz üzre muşır olıcak já...betüj-emr yedinci defjada vá...i olan fetváda dimişler ki eger ol kelámuñ ...ájili ol ...avl üzre muşır olup dönmezse ve feḥvá-yı fetvá ile jamel olınmazsa kitáblar ḥükmince ve fetvá mûcibince viláyet-i Rúma a...ın itmek mu...arrerdür diyü taḥrír itmişler ve feḥvá-yı fetvayı istimáj idenler “semiḥná” dimişler. Á«ıruj-emr váji@-i mezbúru jArab-ı mezkúr bir yevm-i cum ja Cámij-i kebír önünde cem-i kesír içre ...aşşáb ğanem zeb« ider gibi başup boğazladı emr-i şerji icrá itdi diyü riváyet iderler. El uhdetü jalejr-rávı. Mádiḥ-i Muḥammed jArabí ajni

merhûm Süleymán Çelebi (r.h.) zebân-ı Türkîde kitâb-ı Mevlidi ol hâdi&e e&nâsında evvel o dimişdür ve andan a...dem ü evvel bir ferd Türkî terkîb ile mevlid-i Nebî dimemişdür. “

Rum diyarında ilk Türkçe mevlidi bunlar demiştir ve mevlidi demelerine tuhaf bir olay sebep olmuştur diye rivayet ederler. Bursa'da bir vaiz varmış. Minbere çıktığında “Onun elçilerinden hiçbirini diğerlerinden ayırmayız.” ayetini açıklarken, ben bu ayet-i kerimeden çıkan anlam gereğince Muhammed Mustafa'yı diğer peygamberlerden ve Allah'ın nefesinden olan ve gökyüzünün sofasında bulunan İsa Peygamberden ayrı tutmam, ayetin delil olduğu yoldan başka yola gitmem. Bu ayet-i kerime elimde delilimdir, demiş. Bunun üzerine Halep ülkesinden Arap asıllı, dinine bağlı, Allah'ın resulünün gerçek âşıklarından, seçkin bir kişi açık ve kesin deliller ile adı geçen vaizi susturur. Meğer aziz Kur'an'ın sözleri ve anlamları o olgun kişinin hatırında ve usul ve teferruatı ile parlak hafızasındaymış. Elinde olmadan, insanların içinde ayağa kalkıp “Hey bilgisiz ve cahil! Sen tefsir ilminde bilgisiz ve bu yüce ayetin öğüdünden, hükmünden ve manasından habersizsin. Peygamberler arasında fark yoktur sözünden maksat, rütbe, fazilet ve yetenek hususunda değil, elçilik ve peygamberlik hususundadır. Eğer yüce ayetin bu konudaki ve doğruluğu kesin olan bilgilerin delillerinin anlamı bütün ileri gelenlerden demek olsaydı “İşte biz, o elçilerden kimini kiminden üstün kıldık.” anlamı nasıl doğru olurdu, yüce ayetin anlamı ve diğer deliller nasıl doğrulanırdı diye vaizle sert bir şekilde tartışmıştır. Bu konuda şehir ahalisi vaizden yana olup Arap'a destek vermeyince Arap da şaşkınlık ve onurunun çokluğundan Arap diyarına, Mısır ve Halep'e gidip Arap imamlarından adı geçen vaizin öldürülmesi için altı tane fetva getirmiştir. Şehir halkı vaize destek verip vaiz de sözünde direnince yedinci fetvayı da getirmiştir. Yedinci fetvada, eğer o sözü söyleyen kişi sözünde ısrar edip dönmezse ve fetvaya uygun davranmazsa kitap kuralları ve fetva gereğince Rum diyarına akın etmek gereklidir, diye yazmışlar. İşin sonunda adı geçen Arap, vaizi bir cuma günü büyük cami önünde kalabalığın içinde kasabın koyunu kestiği gibi boğazından keserek emri yerine getirdi diye rivayet ederler. Doğru olup olmadığının sorumluluğu, rivayet edene aittir. Merhum Süleyman Çelebi, Türk dilinde mevlid kitabını o olay sırasında demiştir ve ondan önce hiç kimse Türkçe ile mevlid yazmamıştır. Adı geçen kitabın açılış sözü, bu ön söz üzerine açılmıştır.

Hamdî'nin hikâyesi de yine eseriyle ilgilidir. Latîfî, Hamdî'nin Yusuf u Züleyha mesnevisini ne kadar başarılı bulduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Yusuf ile Züleyha kıssasını tefsirle ilgili olduğu için ve rivayet edenlerin sözlerini en doğru biçimiyle bulduğu için yazmıştır. Öyle eşsiz bir nazımdır ki kalem gibi düzgün ve benzersiz üslubunun eksikliği yoktur. Şüphesiz velilik eseri ve kerametidir. Türk dilinde ve mesnevi tarzında yazılmış mesnevilerde onun benzeri bir nazım yoktur. Kıssaların en güzelini doğru şekilde yorumlayıp açıklamaya kudreti olduğu için âlimler arasında kabul edilip övülen ve doğruluğu kabul edilendir, sözleri ve anlamı yanlış ve hatadan uzaktır. Güvenilir kimselerin ortak görüşü şudur ki Yusuf kıssasını kimse ondan daha güzel yazmamıştır. Öyle benzersiz bir nazımdır ki her beyiti saadet evi gibi sağlam ve insanı şaşırtan tertibi açık bir sihirdir. Sözün kıssası her şair şiir yeteneğine güvenip ona nazire yazarsa kendi cahilliğini ortaya koymuş olur ve bu davranışı şiirin inceliklerine yeteneği olmamasından, bu mucizeli şiirin mertebesini anlamamaktan ileri gelir.

Beyt: Vech kimse cevâb eyleyimez
Ger iderse savâb eyleyimez (L.235)

Herkesin ortak görüşü budur ki bu şiirin yazarı velilerin reisidir. Kıssa şiiri keramet sahibi peygamberlerin kıssalarını anlatır ve veliler ile peygamberlerin manevi münasebetleri bulunur. Bu münasebetle bu kıssa nazmı ona nasip olmuştur. Dünya halkı kabul edip beğendiği için çoğu kıskanç kişi kıskançlıkla taklit ederek ün kazanmak isterler.

Beyt: Her bir hüner kulına Hakkun ‘atâsıdır
Var ey hasûd dâd-ı Hudâya hased nedür (L.235)

“Her bir hüner Allah’ın kuluna bağışdır. Ey kıskanç, Allah’ın ihsanını kıskanmak da nedir?”

Öyle akıcı, düzgün ve ateş gibi parlak bir nazımdır ki rengi ve lezzeti, söz ve anlamının güzelliğinin sınırı yoktur. Belki yaratıcılığın son sınırında bir sihirdir. Kitap kendi mertebesini söyler ve kendi esasını açıklar, başka tarife gerek yok.”

Görüldüğü gibi Latîfî şair hakkındaki değerlendirmelerini eser üzerinden yapmıştır. Şairin eserini övgü dolu ifadelerle tanıtmıştır. Ancak şairin bu eşsiz eseri yazıp Sultan Bayezid’e sunduğunu ve beklediği itibarı görmediğini şu hikâyeyle dile getirmiştir:

“Nesr: Bu fa...îr ü ha...îr merhûm Mevlânâ ±âtîden şöyle istimâj itdüm kim ol zamân ki mûmâ-ileyh kitâb-ı Yûsuf u Züley«âyı ol na@m-ı pervîn ve ni@âm-ı garrâyı merhûm Sultân Bâyezîd »ân-ı mağfiret-jüvân nâmına dimişler ve faşl u bâbın tehzîb ü tezhîb idüp

huzûr-ı pürhubûrlarına virmişler. Merâsim-i riâyât ve levâzım-ı mücâzât şerâyiti merjî görölmedükde el...âb u evşâf-ı Bâyezîd »ânı i«râc idüp fevâ'id-i cüz'ıyyâtdan müstağnî olmuşlar. Bu bir...aç beyt da«î kitâb-ı mer...ûm-ı janber-ru...ûmda kendülerin muvâfı...-ı hasb-i hâli ve muţâbı...-ı ahvâl-i pür-melâlidür ve çar«dan şikâyet ve ...aîde-i dünyâ-yı dünü hikâyetdür.

Nazm:

Çar«-ı gerdûn ki dún-perverdür
Nice bî-ser ...atında serverdür

Na...şa tahsín ider kemâle 'itâb
Çubh-ı tezyín ider cemâli «arâb

Nitekim bu zamâne-i ná-sáz
Cáhile nâz virür ehle niyáz

Zu«alûñ menzilini bâm eyler
Emrine nice sa'dı râm eyler

Ey nice ehl-i cáhı çáha çalar
»ân iken «âne-i siyáha şalar

Ol ki eylerdi hem-çü gül-«ande
Kül döşendi dem oldu kül«anda (L.237)

“Merhum Zati'den işittiğime göre adı geçen, Yusuf u Züleyha kitabını merhum Bayezid Han adına yazmış, düzeltip yaldızlayarak sultana sunmuştur. Eseri saygıya ve ihsanda bulunmaya değer görülmeyince Bayezid Han'ın unvanları ve vasıflarını kitaptan çıkarmıştır. Adı geçen kitaptan olan bu birkaç beyit kendilerinin sıkıntılı halini anlatır ve felekten ve dönek dünyanın kurallarından şikâyetini dile getirir:

“Dönek felek aşağılıktır. Çoğu kafasızın revidir. Bilgisize güzellik sunar, olgunluk sahiplerini azarlar. Çirkinini güzel eder, güzeli de çirkin eder. Nitekim bu uygunsuz zaman

cahile naz verir, bilgiliyi de yalvartır. Zuhâl gezegeninin menziline gökyüzü eyler. Emrine nice uğurluyu itaat ettirir. Çoğu mevki sahibini çukura atar, sultan iken mezara salar. O ki gülün gül gibi güldürürdü, ama zaman geldi ocağa kül döşendi.”

Padişaha ve devlet ricaline eser sunmak ve eserin yüksek sevilerdeki kişilerce kabul görmesi şair açısından övünülecek bir durumdur. Hamdi'nin eserinin hak ettiği itibarı görmemesi onun şairlik kudretinin azlığından değil, padişaha yakın olan kişilerin şairi kıskanmalarıdır. Latîfî bu kıskançlık meselesini açıkça dile getirmiştir. Eserin padişah tarafından göz ardı edilmesinin diğer nedenini ise şairin marifetin değerinin bilinmediğini dile getirdiği ve halinden şikâyet ettiği beyitlere yer vererek belirtmiştir:

Nazm: Dırîgâ gitdi kadr-i fazl u 'îrfân
Ma'ârif defterini dürdi devrân

Hüner arz eylemek şimdi cihâna
Cevâhir saçmaga benzer yabana

Nizâmî şimdi itse Penc-Gencin
Kimesne bir pula almazdı pencin

Eger Şeh-nâme düzse şimdi Tûsî
Ana virmezdi kimse bir fülûsi (L.236)

Hemîşe böyle mi ki 'âdet-i Rûm
Ki eyler müstehakk olanı mahrûm

Ne denlû eylese kesb-i fezâyil
Bulımaz mertebe bir merd-i kâbil

Murâdı her kişün cem'-i emvâl
Ma'ârif yanlarında hâk-i pââmâl (L.237)

“Eyyvah! Fazilet ve bilgi kudreti gitti. Devran bilgi ve yetenek defterini dürdü. Şimdi dünyaya hüner sunmak yabana cevher saçmaya benzer. Nizâmî, Penc-genc kitabını

şimdi yazsa kimse beşini bir pula almazdı. Eğer Tûsî, Şeh-nâme'yi şimdi yazsa ona kimse kızıl bakır para vermezdi. Ama Anadolu'nun âdeti böyle midir ki layık olanı mahrum bırakır. Kabiliyetli bir insan, bilgisini ne kadar arttırsa da bir mevkiye ulaşamaz. Şimdi herkesin amacı mal mülk edinmektir, bilgi yanlarında ayak tozudur.”

2.1.2.1.2. Latîfe-gûyluk

Şairler sanat yönü yanında yaradılış bakımından da değerlendirmeye alınır. Çünkü bir yaradılış özelliği olan latife-guyluk şairdeki zihin açıklığının ve kıvrak zekânın bir göstergesi kabul edilmiştir. Mizacı hoş, güler yüzlü, latife yönü güçlü şairlerden övgüyle bahsedilmiştir. Latife-guyluk, tezkirelerde önemle üzerinde durulan konulardan biridir, ancak latife latif olduğu sürece hoş karşılanmış sataşma ve küfre kaçan şairler ve bu tarzdaki şiirleri hoş karşılanmamış ve kınanmıştır. Ancak bu durum şairin ve şiirinin tezkireye alınmasına engel kabul edilmemiştir.

“Tezkirecilerin pek çok şaire dair yapmış oldukları tanıtılarda, her ne kadar o şairi bizzat “latifeci” olarak tavsif ve takdire tabi tutmasalar bile, hayat ve sanatlarına dair anlatmış oldukları çok şeyi böylesine bir özelliğe sahip durumlardan seçtikleri görülür. Böyle latife, şaka, nükte vb. ihtiva eden kısımların başında da, bizzat “mütayebe, hikâye, letaif vb.” başlıklar konur. Hatta şairlerden seçilen ve örnek olarak verilen şiirlerin bir kısmı da, o devir sanat çevrelerinde ortaya çıkan, şairler arası cereyan eden, bir kısmı kaba (ve hatta müstehcen) olmak üzere, latifeler, şakalar vb. olay ve hikâyeler niteliğini taşır.”⁶⁷

Nitekim Latîfî, Beyânî hakkında biyografik bilgi verirken şairin latife ile ilgili bir dördlüğüne yer vermiştir.

Gereklü âdeme hulk u edebdür
Ki evlâdur dilâ mâl u nesebden
Latîf olsa latîfe hoşdur ammâ
Velâkin hâric olmaya edebden (L.197)

Bu dördlükte gelenekteki latife anlayışını görebiliriz. Latîfî ayrıca Çâkerî hakkında bilgi verirken latifecilikle ilgili şu ifadelerle yer vermiştir: “Meger ol zamânda nükât u letâyife i'tibâr u ragbet ve nükte-gûy u suhan-güzâra ri'âyet var imiş. Bir hoş nükte ve latîfe bir mansıba sebep olurmuş ve bir bezle-gûy mahallinde bir latîfe ile bir mertebe bulur

⁶⁷ TOLASA, Harun (2002), *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 176–177.

imiş.”⁶⁸ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere yerinde ve uygun bir şekilde yapılan latifeler, şairlere hem itibar kazandırmakta hem de çeşitli ihsanlar almasını sağlamaktadır. Bazen de bir devlet görevine getirilmesine vesile olmaktadır.

Kemal Paşazade Ahmed Çelebi Efendi, Arifi Hüseyin Çelebi, Çâkerî, Dürri, Gazzâlî ve Lutfî'nin latifeciliğe olan yatkınlıklarını övmüş ve bu konudaki görüşlerini hikâyelerle süsleyerek desteklemiştir.

Kemal Paşazade Ahmed Çelebi Efendi'nin bilgi birikiminin derinliğinden, şiir ve nesir alanındaki kudretinden söz ettikten sonra şu ifadelerle övgüsüne devam eder.” Yüce mizaçları güzellik, mutluluk, zarafet ve ferahlık üzere yaratıldığı için çoğu zaman güler yüzlülüğü ve latifeciliği üzerinden eksik olmazdı.”

“Nesr: Ve «il...at-ı şerîfleri gâyetde leîâfet ü neşât ve tıynet-i tayyibeleri @erâfet ü inbisât üzre ma«lûk u mecbûl olmağın ek&er-i ev...âtda küşâde –rûlîğî ve bezle-gûlîğî eksük degül idi. Mutâyebe: Mesmûjumdur ki merhûm-ı mer...ûm müsniid-i fetvâda iken bir müdmin-i beng be bengî-i bî-neng bu mesjeleyi istiftâ itdürür ki Zeyd eyyâm-ı şıyâmda va...t-i şubh-ı kâzibde iftâr-ı gubâr itse ne lâzım gelür. Cevâb virüp müsâb olasuz dir. Anlar da«i mülâtafa yüzinden muîâyebe ...aşd idüp ...aba ...uşlu... ...an hayrân olma... lâzım gelür diye cevâb virürler.

Mağallinde laîf olur laîffe

Laîf olmasa lâkin lutfı yo...dur

“Rivayet edilir ki adı geçen müftülük makamında iken sürekli afyon kullanan arsız bir esrarcı kendisine şu soruyu sorar: Zeyd ramazanda yalancı sabah aydınlığı sırasında esrarla iftar etse ne lazım gelir? Cevap verip sevaba girin lütfen, der. Onlar da latife yoluyla şaka yapıp “kaba kuşlukta kan hayran olmak gerekir.” diye cevap verirler.”

İ**Ârifi Hüseyin Çelebi'nin** Ahmed Paşa'nın “kasr, güneş” redifli kasidelerine bu şairden daha güzel ve daha başarılı nazire söyleyen olmadığını belirterek şairlik gücüne dikkat çekmiş ve Kemal Paşazadeye şaka yollu söylediği kıtayı vererek şairin latife yönünü de övmüştür.

⁶⁸ CANIM, Rıdvan (2000), *Latîfî Tezkîretü's-su'arâ ve Tabsîratü'n-nuzamâ (İnceleme- Metin)*, Ankara: AKM Yayınları, s. 206.

"Mutáyebe: Merhûm Kemálpaşazade Efendi ki beyne'l-mevâlî na@îri maïdûm ve jadîlî ná-maïlúmdur mesned-i fetvâda iken bu ...ıtjay ber-vech-i îhâm mutáyebe tarí...yle dimişdür. Bu mizâh ol hâzretüñ mizác-ı şerífine «oş gelüp kemál-i «ul...den pesend itmişlerdür.

Ç1t1ja: İmám-ı dín ü millet ajni müftí
 Ki yo...dur aña beñzer ehl-i ádem
 Şu deñlü i«ti&ár eyler cevábı
 Olur olmaz yazar Alláhu ajiem (L.381)

Neə: Ve Ferdí ta«alluş ıder bir şájir ha.....ında bu ...tájayı dimişdür.

Çıtja: İdermiş Ferdí da;vá-yı teferrüd
Ferd-i jaşr olanlardan ziyâde

Olan bir dâne faḏluñ «armanında
Esüp şavurmaya ol bu hevâda

Ma'ání dürrine şol kim şadefdür
Dehen-piste yatur baħr-ı fenáda

Yum ağzuñ ğonca-veş vār ise fazluñ
~a...ın gül gibi olma leb-küşâde

Maǵarif ǵarşası içre ...ırlar
Nice atluları şáhum piyáde (L.382)

“Merhum Kemal Paşazade Efendi fetva makamında iken şaka yoluyla bu kıtayı söylemişti. Bu latife o hazretin yüce mizaçlarına hoş gelmiş ve kıtayı beğenmişlerdi:

“Din ve milletin önderi olan müftümüze değerli insanlar arasında benzeyen yoktur. Cevabı öylesine kısa tutar ki olur olmaz yerde en iyisini Allah bilir yazar.”

Çâkerî hakkında anlatılan hikâye de onun latifeciliğini vurgulamak amacıyla anlatılmıştır.

“Na...l olunur ki mezbûruñ civânlığı amânında nâzile zaḥmetinden şa...alı bî-va...t ağarmış idi. Ol da«î ğam-rîşinden dil-rîş olup liḥye-i pür-teşvîşine ḥilye virmek için boya çalarmış bir gün merḥûm Sulṭân Bâyezîd iltifât-ı mezîd erzânî ...lup buyurur ki bu liḥye-i nûr-mi&âli niçün @ulmete tebdîl idüp rengin tağyîr idersün ve a... sa...alun yüzine ...âra çalup mücrimler gibi teşhîr idersün diyecek saḡâdetlü pâdişâh bu çâker-i bî-iştibâh yaşum bilürin sa...al yalan söyler gerçi beyâz şubḥ-mi&âl şâdı... görünür ammâ şubḥ-ı kâzib-şıfat ...izb-i şarîḥ eyler.bu sebebden ben da«î yüzine ...ara çaldım ve mücrimler gibi teşhîr ü taḥ...îr eyleyüp inti...âmum aldım diyü «itâb-ı müsteṭâbına cevâb viricek bu mizâḥ u muṭâyebe mizâc-ı pâdişâha «oş gelüp ol merd-i sü«an-âferînuñ cevâb-ı sezâ-yı taḥsînine hezâr âferîn idüp iḥsân-ı firâvân ile tereffuḡ u tera.....î erzânî ...ıldılar.”

“Rivayet edilir ki adı geçeninin daha gençliğinde nezle rahatsızlığı yüzünden sakalı erken ağarmıştı. O da bu duruma üzüлüp sakalını boyardı. Sultan Bayezid bir gün nuru için karaya boyayıp rengini değiştiriyor ve aksakalın yüzüne kara çalıp suçlular gibi teşhir ediyorsun diye sorunca, devletli padişahım ben kulunuz şüphesiz yaşımlı biliyorum, sakal yalan söylüyor. Görünüşte güvenilir gibi duruyor ama kesinlikle yalan söylüyor. Bu yüzden ben de yüzüme kara çalıp onu teşhir ettim ve küçük düşürüp intikam aldım diye cevap vermiş. Bu şaka padişahın mizacına hoş gelmiş ve o söz yaratıcısına ve yaratıcı yeteneğe binlerce övgü ile bol ihsan ve görevde ilerlemeyi layık görmüş.”

Şairin mizacının latifeciliğe yatkın olması ve hazır cevaplılığı beğenilen bir durumdur. Nitekim padişahın huzurunda da şairi yüceltmış ve şairin latifeye olan yatkınlığı ihsanlar almasını sağlamıştır. Aynı durumu Gazzâlî’de de görmekteyiz. Gazzâlî de tıpkı Çâkerî gibi yaptığı latifenin güzelliğiyle ihsanlar almıştır.

Gazzâlî, Latîfî tezkiresinde “Laubali, şuh tabiatlı biri olduğu için halk arasında Deli Birader lakabıyla tanınır. Müderrislikten ayrılmış, kâmil ve olgun bir kişiydi. Ama hiciv ve hezele şuh tabiatı çok düşküdü.” biçiminde tanıtılmıştır.

“[...] Burúsaya gelmiş ve Geyüklü Baba nám záviyeye şey« olup bu münâsebetle Ğazálí ta«alluş itmişdür. Bu matlaḡı aña şâhiddür:

Matlaı: »ayál-i çeşm-i áhúlarla her bár

Geyüklü Babaya döndük be hey yár (L. 411)

Ne&r: Baıdehú yine tarí...ına sülúk idüp Sivrihisár nám ...aşabada müderris-i şáhıb-tedrís oldu. Varup oturduğı gibi batdı. Batduğından acıyup ciheti yabana atdı ve anda bir müddet ...arár ve müddet-i jörfiyyesi bitince sükún i«tiyár idemeyüp yine ol sál ü senede der-i devlete geldükde aıyán u eşráf “ne tız geldüñ ve manşıbuñda oturup karár idemedüñ neden bı-ıuzúr olduñ” diyü suıál itdükde “sivri yer olmağın anda oturup ıuzúr idemedüm ve ...atı batduğııçün turamadum” cevábını viridi. “Bir düzce yercügüz himmet ü jınáyet idüñ” latífesiyle á«ir ákşehirde bir medreseye müderris olup cihet tevliyetin da«ı tedrise @amm idüp elli a...ça ile maıhall-i jarza geldükde ...”

Gazâlî, Dâfiu’l-gumûm adlı bir kitap meydana getirmiş, ancak kitap cinsel zevklerle ilgili çok ağır ve aşırı kötülük telkin eden hezellerle dolu olduğı için Sultan Korkud şairi huzurundan kovmuştur. Bu bilgilerden sonra Gazzâlî’nin görevden ayrılma hikâyesi anlatılmıştır. “Bunun üzerine Birader de bu hakarete çok kırılıp Bursa’ya gelmiş ve Geyikli Baba zaviyesine şeyh olmuş, bu yüzden de Gazâlî mahlasını alıp şu meşhur matlaı o münasebetle söylemiş:

“Ey dost, sürekli, ceylan gözlülerin hayaliyle Geyikli Baba’ya döndük.”

Daha sonra yeniden mesleğine dönüp Sivrihisar kasabasına müderris oldu. Gidip orada bir süre kalıp kalış süresi sona erince orada duramayıp yine devlet kapısına geldi. Âyan ve eşráf, ne tez geldin, niye görevinde oturup devam etmedin, niçin huzursuz oldun diye sorunca, sivri yer olduğı için kalıp huzur bulamadım, bir düzce yer lutfedin diye cevap verdi. Bu latife ile Akşehir’de bir medreseye müderris oldu. Vakıf yöneticiliğı görevi de müderrisliğe eklenip elli akça ile göreve başladı.”

Görüldüğü gibi Gazzâlî, yazdığı eserin hoş karşılanmaması nedeniyle padişahın huzurundan uzaklaştırılmıştır. Laubali ve deli dolu kişiliğinin etkisiyle yaptığı bir latife bağışlanmasını ve bir devlet görevi elde etmesini sağlamıştır.

Dürrî hakkında “Biraz laubali ve deli dolu tavırlar sergilemek onun âdetiydi.” tespiti bildirdikten sonra bu tespitiyle uyumlu ve düşüncesini destekler nitelikte olan latifeyi aktarmıştır.

“Laîfe: Mezbûr gâyetde laîfe-gûy u «ande-rûy ve fer«unde-«ûy kimesne idi. Şuîarâdan Cüllâbî taħalluş ider bir fu...âjiden eyyâm-ı temmûz-ı ciger-sûzda bu beyt ile beyt ile berf istidjâ itmişdür.

Beyt: Bize Cüllâbî gel ihsân-ı tâm it
 Çaruñdan isterüz injâm-ı jâm it

Ol da«î hizmetkâra ...ar1 virsün diyü buyurdılar

Beyt: Yüzine urmış olur idi ...ar1
 Müşkil ol idi vormeyeydi ...ar1 (L.258)

“Adı geçen son derece nüktedan, güler yüzlü ve şakacı biriydi Cüllabi mahlasını kullanan bir şerbetçiden ciğer yakan temmuz günlerinde bu beyit ile yardım istemiştir:

“ Ey Cüllabi gel bize büyük bir ihsanda bulun; senin karından istiyoruz, bize doya doya ikram et.”

O da hizmetçisine karı versin diye buyurmuştur:

Hikâye, Dürri’nin latifeciliğini vurgulamaktadır. Latîfî, şair hakkındaki laubali ve deli dolu tavırlar sergilediği yönündeki tespitini desteklemek ve somutlaştırmak için söz konusu hikâyeye yer vermiştir.

Lutfî’nin laubali ve delidolu yanına dikkat çekmiştir. Şair için “o münazara alanında nüktedan, münazaracı ve tartışma sırasında söz ustası ve yaratıcısı idi. Mahfel ve tuhaf nükteler ve güzel latifeler söylerdi.” değerlendirmesini yapmıştır. Bu sözüne istinaden şu hikâyeyi anlatmıştır:

“Mutâyebe: jUlemâ-i Aıcâmdan Fa«r nâm jAcem ki emâ&il-i julemânuñ fa«r1 idi senádíd-i julemâ-i jAcemden jAli Çuşç1 dimekle mütejârif monlayla diyâr-ı jAcemden vilâyet-i Rúma geldükde bile gelmiş ve Mollâ-yı mezbûr mezkûruñ riâyetine zimmet-i himmetine almış idi. Lábüd Fa«r-ı mezbûruñ riâyetine Şıyânet-i Mevlánâ-yı mûmâ-ileyh içün erkân-ı devlete ehemm ü elzem olduğu bâjî&den otuz a...ça ile medreseye mutaşarrıf olmuşdı. Cihet-i tadrís-i Dârüj-l-ħadî& ki şart-ı vá...ıfda elli ile şürút iken on a...ça mer...úma

tera.....í ve cihet-i tadríse on a...ça tedenní ile mezbúr Fa«ra rijáyet murád idinüp elliýi ...ır... idüp virdiler. Harf-i yá ki ebced hisábında ondur. Hádí&den giderüp hade&e ırgürmişler. Ol zamánda Molla Luţfí latífe yüzinden bu rubájíyi dimişdür:

Rubájí: Ey dehr jaceb hádi&edür kim hade& itdüñ
 Bünyádını jilmüñ heme yı...duñ jabe& itdüñ
 Bir dehríye yer olmağ içün Dár-ı hadí&ün
 Na...s eyleyüben onunı dár-ı hade& itdüñ (L.483)

Latífe-i diger: Leys Çelebi ki julemá-i selefden şaħn müderrislerindendür. Sultán Báyezid »án devrinde defterdár ve ümená ve jammále jatebesi merkez ü medár olmış idi. Ol zamánda julemáya imtiħán buyuruldu...da sadedden çı...mış iken bu da«í ejimme-i julemá ile baħ&e hâzır olıca... Monla Luţfí hín-i baħ&de anı baħ&den «áric görüp didi ki ismüñ efjál-i ná...ışadan fişlüñ yine ancılayın sen bu baħ&e dá«il degülsün «áricsün yüri var jámillerüñle hisábuñ ide git diyüp jalejl-fevr bu beyti didi.

Beyt: Görenler işidenler hep begendi
 Efendüm jilmi ile jámil olmış

Ne&r: Elhásıl mevláná-yı múmá-ileyhüñ bu gúne nüktelerinden ve bu ma...úle istijáre ve kináyetlerinden ol jaşruñ meválísi ve ehálísi münfajıl ü münkesir olup múmá-ileyhe muħkem «aşm oldılar. İttifa... ol eñnáda jaşere-i mu«abbe&e hádi&esi vá...ıj olıca... her tarafdán «uşemá «uşúmete yol buldılar ve tíg-ı jadávetlerin sertíz idüp ...anın dökmege mánend-i seyf-i bÍ-dirig ve hayfa bel bağladılar. Hál-i mu&íbet-mejálíne dost u düşmen síret-gúlar yüzinden ağladılar. jÁ...ıbetüjl-emr ...atlini múcib ü mu...tezí nesne isnád idüp ...atli «uşúşında i...dám u ihtimám ve ...ıyám-ı támm gösterüp emrin tamám itdiler. Bu şiiri vefátına ...aríb zamánda várid ü láyıh olmış idi.

Şiir: jAş...uñ ...opuzın ele alayın mı ne dirsüñ
 jÁlemlere áváze şalayın mı ne dirsüñ

Rüsvá-yı cihán olma... içün şíşe-i árı
Hey n'olsa gerek taşa çalayın mı ne dirsüñ

Ceváb-ı «aşm:

Şerjuñ ...ılıcın ele alayın mı ne dirsüñ
Fetvá ile başuñı çalayın mı ne dirsüñ (L.484)

Yaşlı bilginlerden ve sahn müderrislerinden, Sultan Bayezid dönemi defterdarı Leys Çelebi'nin eşiği, memurlara sığınılacak, başvurulacak yerdı. O günlerde bilginlerle imtihana hazır olup tartışmak istediğini belirtince Lutfi, Leys Çelebi'yi hariç tutarak şöyle dedi: Senin adın nakıs fiillerden, fiilin de öyle. Sen bu tartışmaya dâhil değilsin, var git amillerinle hesabını gör. Sonra da hemen orada şu beyiti okumuş:

“Görenler, işitenler hep beğendi; efendim ilmi ile memurluğa gelmiş.”

Bu çeşit sataşmalardan o dönemin önde gelen bilginleri kırılıp sıkılmışlar, bu yüzden de Lutfi'ye düşman olmuşlar. O sırada aşere-i muhabbese olayı gerçekleşince her bakımdan düşman oldular ve düşmanlık kılıcını çekip kanını dökmeye bel bağladılar. Düştüğü kötü duruma düşmanları dost görünüp ağladılar. Sonunda öldürülmesini gerektirecek bir şey ile suçlayarak ölüm emrini tamamladılar. Bu şiiri ölümüne yakın bir zamanda söylemiştir:

“Aşkın kopuzunu elime alayım mı ne dersin? Âlemlere şöhret salayım mı ne dersin? Dünyaya rezil olmak için namus şişesini taşa çalayım mı ne dersin?”

Düşmanın cevabı:

“Şer'in kılıcını elime alayım mı ne dersin? Fetva ile başını keseyim mi ne dersin?”

Söz konusu şairler hakkında anlatılan hikâyeler bu şairlerin latifeciliğini, dolayısıyla da kıvrak zekâlarını ve zihin açıklıklarını okuyucunun dikkatine sunmak amacıyla anlatılmıştır. Latifecilik yönleri vurgulanan bu şairlerin şiir alanındaki değerlendirilişleri de oldukça olumludur. Şiir söyleme yeteneği Allah vergisi olarak kabul edilmiştir. Şiir söylemek, kelimeleri beyit içerisinde yerli yerinde kullanma becerisinden ibaret olmayıp hayal gücü ve zekâ inceliği de gerektiren bir durumdur. Dolayısıyla tezkire yazarının bir şairi başarılı ve yetenekli kabul etmesi için yazım gücü, hayal gücü ve zekâ inceliğinin bir arada bulunması gerekir.

Şairler arasındaki şakalaşmalar küfür ve sataşma boyutuna ulaşmadıkça hoş karşılanmıştır. Ancak tezkirelerde şakalaşma adı altında verilen şiirlere bakıldığında bu şiirlerin günümüz şakalaşma anlayışından farklı olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle Latîfî Tezkiresi'ndeki latife ve letayif olarak değerlendirilen şiirler aslında sataşma bazen de küfürleşme boyutuna ulaşmaktadır. **‘Andelîbî-i Hâfız, Hayâtî ve Zâtî, Basîrî, Ferîdî, Mahremî, Sücûdî, Visâlî** ile ilgili anlatılan hikâyeler bu şairlerin kendi aralarında ve diğer şairlerle olan şakalaşmalarını içermektedir.

Latîfî, **‘Andelîbî-i Hâfız**'ı şiir konusunda başarılı bulmaktadır. Şair hakkındaki değerlendirmeleri şöyledir: “çemen kuşu derecesinde bag u sebze-zâr-ı suvâr acayip bir kuştı ve kafes bülbülleriyle hoş idi. Bu nedenle ‘Andelîbî mahlasını kullanmıştır. Ama toy gibi doğrusuna uçardı ve andelibilik ilgisi, benzetmesi ondan kaçardı. Bu azıcık bilgisi/ yeteneğiyle deliliğinden divan yazardı. Zamanını boşa harcar gah yazar gah bozardı. Söz nazmının tamamen iktidarı ve hoş a giden ve sade şiirleri vardı.” Bu bilgilerin ardından hikâyeyi aktarmıştır.

“Ne&r: Bu beyti da«í ısgá-yı kelámda ...ásir olan ...ulağı ...a'tı a'ini Mevlánâ ±átí ha.....ında anuñ letáyifindendür.

Beyt: Biñ kezín söyleseleler gúşúna girmez birisi

Dir gören anuñçün ±átí ...ulağın dögeyin (L.406)

Ceváb-ı ±átí:

¡Andelîbî egerçi şájir ço...

Senden artuğına ...uşum dimezin (L.406)

Nesr: Bu beyti de söze kulak verip dinlemede kulağı duymayan Mevlânâ Zâtî hakkında onun latifelerindendir:

“Bin kere söyleseleler hiç biri kulağına girmez; onu gören Zâtî kulağını döğeyim der.”

Zâtî'nin cevabı:

“Andelîbî her ne kadar şair çoksa da senden başkasına kuşum demem.”

Zâtî hakkında şu hikâyeye yer vermiştir:

“Ne&r: Merhûm-ı mer...ûm Mecma'ul-letâyifinde şuarâ ile vâ...i olan mu'âyezbesin derc ve em&âle müte'âllı... ço... la'îfeler «arc itmişdür. Bu beyt merhûm Keşfî ile vâ...i olan mülâtafasındandır ki ketb olındı.

Beyt: Maicûncı Keşfiye ne var ol ho.....ada didüm
 Çalmadı nesne şatdum anı beng idi didi

Cevâb-ı Keşfî berâ-yı merhûm ±âtî:

Beyt: İşüñ işdür ±âtiyâ bir kâmile alduñ kıjanuñ
 Kim görürse tonı na...şını anuñ bâş indürür

Cevâb-ı ±âtî:

Çarardup bağıruñı bükmiş belüñi evlilik Keşfî
 Görenler beñzedür seni iki boynuzlu bir yaya (L.267)”

“ Adı geçen, latifeleri arasında şairlerle ilgili olan şakalaşmaları bir araya getirmiş ve bunlar gibi çok güzel latifeler söylenmiştir. Bu beyit merhum Keşfî ile aralarında geçen latifelerdendir:

“ Macun yapıp satan Keşfî'ye o hokkada ne var diye sordum, o esrardı fakat kalmadı, hepsini sattım dedi.”

Keşfî'nin cevabı:

“ Zâtî artık işin iş, mükemmel bir kadın aldın; kim onun donunun nakşını görse ona baş indirir.”

Zatî'nin cevabı:

“Keşfî! Evlilik senin bağırını karartmış, belini bükmüş. Seni görenler iki boynuzlu bir yaya benzetiyor.”

Zâtî hakkında anlatılan bu hikâyede iki şair arasındaki şakalaşmanın boyutu şairlerin birbirlerinin namusuna dil uzatmaya kadar ulaşmaktadır. Ancak tezkire yazarı bu diyalogu şakalaşma (mülatafa) olarak değerlendirmektedir.

Hayâtî için “ Şiirleri güzellikten ve tatlılıktan uzak değildir.” ifadelerini kullandıktan sonra hikâyeye yer vermiştir.

“Nesr: Bu muîâyebe vâ...î ü şâyîdûr ki mezbûruñ Postî nâm bir dostu var idi ve anuñla ...adîmden yâr idi. Hîñ-i muhâverede mizâcî alışur ve laîfesi barışur idi. Ber-sebîl-i fatvâ ve tarîku'l-istiftâ bu laîfeyi tañrîr ve bu vesî...ayı tasîr idüp Postîye gönderür ki it postı toñuz postı dabâgat ile pâk olur mı olmaz mı cevâb virüp müsâb olasuz dir. Mezbûr Mevlânâ Postî da«î mezkûr Hayâtîye cevâbında yazar ki hayâtı da murdâr memâtı da murdârdur diyü cevâb virdiler.

Beyt: Kâ'inâtuñ bu dâ'imâ işidür

Söyleyen kimse hükmidür işidür

Bu şakalaşma olmuş ve işitilmiştir ki adı geçenin Postî adlı bir şairle arkadaşlığı vardı ve onunla sık sık şakalaşırdı. Bu latifeyi bir kâğıda yazıp cevaplandırması dileğiyle Postî'ye gönderdi.

İt postu domuz postu tabaklama ile temiz olur mu olmaz mı cevap verip sevaba girin. Postî de Hayâtî'ye cevabında şunu yazar: Hayatı da murdar ölüsü de diye cevap verir.

“Bu, kâinatın her zamanki işidir ki bir kimseye laf söyleyen kişi karşılığında mutlaka bir şeyler işitir.”

Şair, arkadaşının lakabını şakalaşma konusu yaparken hakaret içeren sözler kullanmaktan çekinmemiştir. Hayâtî'nin Postî'den aldığı cevap da kendisinin yaptığı şakayla hakaret yönünden eşdeğerdedir.

Basîrî hakkında “Rahmetli Basîrî, güzel konuşan, tatlı dilli, güler yüzlü, şakacı, arkadaş canlısı ve neşeli yaratılışlı biriydi. Cönk ve mecmualarda derlenmiş renkli latifeleri ve latifeye ilgili geniş bilgisi vardı. Huy ve mizacında alacalığının dışında kötü bir huyu yoktu.” demiştir.

“Ve bâb-ı muîâyebede muîâyebâtı vardur. beyne'l-cumhûr maîlûm u meşhûrdur. Ve hîñ-i «itâbda ve va...t-i cevâbda emîrû'l-kelâm ma...bûl-i ekâbir-i kirâmdur. İAcep laîffe-gûy cerb-zebân ve şû«-mizâc ve jazb-lisândur. Hîñ-i muhâverede «ande-rûy nedîm-şîve ve bezle-gûy harîf-i @arîf idi. Cerîdelere ve cönglere sebt olacak rengîn leîâyifi ve leîâyife

mütejallı... maîârifi çoğidi ve «ûy u «aşletde alacaluğundan gayrı jayb yoğidi. Mesmûîdur ki mezbûr bir gün menbaîul maîânî merhûm Revânîye varur ve cerr ...aşdın idüp bir ...aşîde virür. Anuñ da«î mizâcında imsâk u «isset gâlib olmağla gördükde «oş gelmez ve cerr-i &â...îl ihsâs itdükde yüzi gülmez.

☪ııja: Cerr içün şâjire ...ııja ya ...aşâyid ile den
Beñzer añâ şata bostancıya terhûn u tere
Eblehi gör iledür Hinde biber Mışra şeker
Bir şeyi tuñfe ider kopduğı bitdügi yire

Revânî Beg da«î kemâl-i kereminden ızhâr-ı bezl-i sehâ ve inîâm-ı lutf u jaîâ gösterüp Başıîrîñüñ başar-ı hırşına başma... içün şada...ât-ı jâmdan bir...aç a...çe gönderür ve ke&ret ü ...iletinden tereddüt idüp ket«üdâ ile gâh gönderür ve gâh yoldan döndürür. Meger gönderdügi a...çe da«îj jadede on imiş beşi ...ızıl ve beşi ...urşun imiş. Onun gördükde Başıîrî da«î bu hıuşûşdan gâyet münfajil ü menkesir olup hâli diger-gûn olur. Bu ...ııjayla «ab& ü «issetini na@ma getürür bi'l-bedâhe ket«üdâ ile huzûrına gönderür.

☪ııja: Revânîyle meger Pinti Hâmîdüñ
Bir aradan yaradılmış revânı
Birinüñ vaşf-ı nânı lâ-yezû...ûn
Birinüñ naıı-ı âbı len-terânî
Ne deñlü nânı var Pinti Hâmîdüñ
İki ol deñlödür âb-ı revânı

☪ııja: Bir dem idi cihanda Pinti Hâmîd
Añılurdu kemâl-i «isset ile
Şimdi evden eve berü oldu
Kimse añmaz anı bu töhmet ile

☪ııja: Vardum Revânî maîba«ına tuıme isteyü
Gördüm harânîsini acından köper ...uşar

İmsâk için riyâzât ider ço... zamân lîk
Bir müftce lût bulsa velî rûzesin şı...ar

Çıtja-i Revânî:

Ey Başîrî ...atı göñli ...aradur şû«ınuñ
Gel'e inşâf idelüm sen de biraz alacasın
Ben didüm bu ikisinden jacobâ kangısı yeg
Didi biri toñuzuñ alacasın ...aracasın

Bir gün Başîrîye Revânî eyidür: Monla bizi ek&er ğazelünde «issetle añarsun didükde Mevlânâ Başîrî eyidür kerem ile medh ideyüm dir.

Revânî:

Germ ile şıjrini meclisde Başîrî o...uyup
jArz iderdi bize mañîlerini ikide bir
Câ-be-câ mañîlerin jarz idicek meclisde
Ehl-i diller yüzüñ ağ ola didiler yer yer (L.191)

İşitilmiştir ki adı geçen bir gün mana kaynağı merhum Revânî'ye gider ve karşılık umarak bir kaside sunar. Onun da yaradılışında cimrilik olduğunu görünce hoşuna gitmez ve yüzü gülmez.

“ Dilenmek için şaire kıta ya da kasideler veren, bostancıya terhun ve tere satana benzer. Ahmağı gör Hint'e biber, Mısır'a şeker gönderir. Bir şeyi yetişip büyüdüğü yere hediye eder.”

Revânî Bey de cömertliliğinin çokluğundan ve elinin açıklığından, Basîrî'nin hırs gözüne basmak için halkın sadakasından birkaç akçe gönderir ve azlığından çokluğundan tereddüt ederek kethüdayı gah gönderir gah yoldan döndürür. Meğer gönderdiği akçe beşi bakır ve beşi kurşun on adet imiş. Basîrî bunu görünce bu duruma son derece gücenmiş ve kırılmış. Kırgınlığını dile getirdiği bu kıtayı kethüda ile Revânî'ye gönderir:

“ Revânî ile Pinti Hamid’in⁶⁹ ruhları bir arada yaratılmış. Birinin ekmeğinin özelliği yenmemesi, diğerinin suyunun özelliği görülmemesidir. Pinti Hamid’in ekmeği ne türlüyse Revânî’nin suyu da o türüdür. ”

“Pinti Hamid bir zamanlar dünyada pintiliğinin çokluğu ile anılırdı. Şimdi evlerden uzak oldu, artık kimse onu bu suç ile anmaz.”

“Biraz azık istemek için Revânî’nin mutfağına gittim, gördüm ki ailesi orada köpek gibi acından ölüyor. Çoğu zaman İmsak için kanaat eder, perhiz yapar, ama bedava güzel yemek bulsa orucunu zar zor sıkır.”

Basîrî’nin Revânî hakkında söylediği bu kıtalardan anlaşıldığı gibi şair, Revânî’yi cimriliği ile ün kazanmış biri olan Pinti Hamid ile cimrilik yönünden kıyaslamıştır. Revânî’nin cimriliğinin yanında Pinti Hamid’in adının bile anılmadığını söyleyerek şairi yermiştir.

“ Ey Basîrî sevgilinin gönlü kapkaradır; doğruyu söylemek gerekirse sen de biraz alacasın. Acaba bu ikisinden hangisi daha iyidir diye sordum; biri, domuzun alacası da karacası da birdir dedi.”

Bir gün Revânî Basîrî’ye sorar: “Monla bizi gazelinde her zaman cimrilikle anarsın.” dediği zaman Basîrî: “Kerem ile öveyim.” der.

“Basîrî mecliste şiirini hararetle okuyup iki de bir manalarını açıklardı; yer yer mecliste manalarını açıklayınca gönül ehli olanlar yüzün yer yer ak olsun dediler.”

Basîrî’nin cimrilik suçlamalarına karşılık Revânî de şairin yüzündeki alacalığı alay konusu yapmıştır.

Ferîdî için “Nüktedan, hoş sözlü, nazik yaradılışlı, güzel söz söyleyen kimseydi. Kul kısmında bu derecede sözünün değerini bilen, söz semtini kavramak seyrek olarak meydana gelmiştir.” ifadelerine yer vererek hikâyeye geçmiştir.

⁶⁹ <http://www.genckolik.net/fikralarimiz/23985-pinti-hamid.html>

1700’lü yıllarda Osmanlı’da yaşamış zengin biri olan Pinti Hamid, İskoç’lara taş çıkartan cimriliği ile şöhret olmuş. Öyle ki, cimrilik söz konusu olduğunda, hemen Pinti Hamid’in ismi hatırlanırmış. Şairler bile hicivlerinde Pinti Hamid’den örnekler verirlermiş. O devirde yaşayan Süleyman Faik Efendi’nin yazdığı bir mecmuada, Pinti Hamid’le ilgi şu satırlar kayıtlı: “Kemâl-i hisset-i denâet (alçak tabiatıyla) ile meşhur olan Pinti Hamid bir gün hasta olup, kendüye muâlece itmek (ilaç yapmak) için bir tabib getürtmiş. Tabib geldikde, hastanun hastaluğunu bildiğinden ‘peşin kendüye kırk guruş virilür ise tababet iderüm.’ deyu cevap vermek ile Pinti-i mezkûr ‘yarın gel sana cevap vireyüm.’ demiş. Tabib gittükde mahalle imamını çağırup sual ider ki: ‘ben vefat ider isem kaç guruş ile kaldurursun?’ İmam dahi ‘yirmi guruş ile kaldururum.’ dedikde Pinti Hamid, ‘bu suretde ölmek, tabibe baktırmakdan kârlı oluyor.’ diyerek tabibi tard eylediği menkuldür.”

“Ne&r: Merhúm ±átí ile mezbúruñ «ayli müná@arası ve mujáraza ve mu«ásaması geçmiştir. Ve mułayebe yüzinden «áme-i hezel ile bir birine ħarf atup hicv ü hecá defterin dest-i hezel ile açmıştır. Mezbúr Ferídí mezkúr ±átíye dir ki:

Beyt: Ne o...ur yazar ne «od işidür

Vay anuñ şágır ağzını yabátí (L.431)

Ceváb-ı ±átí:

Yabátí diyü sögmüştür dilince

Müselmánlar ne bilsün ol zebánı

Dilin terk itmemiş dínini bilmen

Diyene göredür gálib lisánı

Ne káfirdür döner mi híç dininden

Dínine göredür yine zebánı

Yabátí nábered diyü işitdüm

Dilince sögmek ister bize yánı

Geleli gerçi káfirden çoğ oldu

Da«í terk itmez amma ol lisánı (L.431)

Feşáhat cevşenini ol geyicek

Olur na@m ilinüñ şáhıb-...ıránı

¢opuzdan öğrenüpdür vár ise ol

O burğı diller ile ol beyánı

Depesi üstine bir çár-tá...ı

Begáyet a...çası yo... yaptı ánı

Anı biz bilmezüz ne dirse disün
Dilince sögdi kursun bize bání (L.432)

±átí: Áh ol Ferídí miskínüñ bir náfe miski var imiş
Bir mışeyi şıçrar iken şahráda düşmiş náfesi (L.432)

“Nesr: Merhum Zâtî ile adı geçenin arasında pek çok tartışma ve söz mücadelesi geçmiştir. Ve şakalaşma nedeniyle hezel kalemi ile birbirine harf atıp yergi defterini taşlama eli ile açmıştır. Adı geçen Ferîdî, Zâtî’ye der ki:

“ Ne okur ne yazar ne de işitir. Vay onun sağır ağzını ...”

Zâtî’nin cevabı:

“Yabati diye kendi dilince sövmüştür, Müslümanlar ne bilsin o dili. Dinini bilmem ama dilini terk etmemiş, galip dili diyene göredir. Ne kâfirdir dininden döner mi hiç? Dili de dinine göredir. Yabati, bilgisiz, kaba, eğitimsiz demek diye işittim. Yani bize dilince sövmek ister. Gerçi kâfirden geleli çok oldu, ama o lisanı hala terk etmemiş. O, güzel söz söyleme elbisesini giyince şiir ilinin padişahı olur. O burgu diller ile o ifade var ise eğer bunu kopuzdan öğrenmiştir. Pek fazla parası yok ama tepesi üstüne bir çardak yaptı. Onu biz bilmeyiz ne derse desin, güya kendi dilince bize sövdü, bize çardak değil dam kursun.”

“O Ferîdî miskininin bir miski var imiş, bir meşeye sıçrarken miski sahrada düşmüş.”

Zâtî, sağırlığı nedeniyle eleştirilen, saldırılan bir şairdir. Ferîdî de şairin sağırlığını alay konusu yapmıştır. Bunun karşılığında Zâtî’den ağır bir eleştiri almıştır. Ferîdî Müslüman olmayışı ya da sonradan Müslüman oluşu ve milliyet farkı nedeniyle alay konusu olmuştur.

Mahremî’yi “ Şiirinin üslubu halk arasında aranan ve kabul edilebilir niteliktedir. Söz ustalarının ittifakı odur ki mesnevisi şiirinden defalarca daha güzel ve yüzlerce kere beğenilendir.” ifadeleriyle değerlendirdikten sonra şairin Keşfî ile sataşmalarını anlatan hikâye ve şiirlere yer vermiştir.

“Ne&r: Mer...úmuñ merhúm Keşfî ile hezel yüzünden ço... mujáraza ve muhâşaması geçmiş ve müná...aşa ve mujárazası vá...iğ olmuştur. Cümleden biri bu ...ııjadur ki ketb olındı.

¢ııja: Keşfî menkúhasına bez aldı
 Alduğı bez velí ki seyrek idi
 Göricek didi anı «átúnı
 Baña bundan ise sı...ı yeg idi (L.494)

Ceváb-ı Keşfî:

Maḥremí maḥremüñ bir ev almış
 ~atup altunını otágasını
 Yu...arusını saña «âş itmiş
 Va...f-ı jâm eylemiş aşâğısını “(L.494)

Nesr: Adı geçenin merhum Keşfî ile hezl yüzünden çok düşmanlık ve sözle mücadelesi olmuştu. Yazılan bu kıta tümünden sadece biridir:

“Keşfî nikahlı eşine bez aldı. Ama aldığı bez seyrekti. Karısı onu görünce, bana bunun daha sıkı yeğdi dedi.”

Keşfî’nin cevabı:

“Mahremî eşin malını mülkünü satıp bir ev almış. Yukarısını sana tahsis etmiş, aşâğısını da herkese.”

Sücûdî için “Bazen şiir dahi söylerdi. Ama bu fende o kadar yeteneği ve özgün söyleyişte kabiliyeti yoktu ve şiirinin letafeti yoktur.” değerlendirmesini yapmıştır.

“Nesr: Ve ḥâlince münşî ve zuḥmınca muḥaşşî geçerdi. Sultân Selîm tâbe &erâhu fütühâtın «âyîde jibârât ve müstaḥmel fı...arâtla inşâ eylemişdür. Ammâ lutf-ı tabî ve kemâl-i belâgatlarından görsen ki bir neylemişdür. Merḥûm Revânî ki ±âtî-i &ânîdür Mışr seferinde ol şâh-ı su«andân-fehîme aḥni şultân Selîme eyyâm-ı Temmûz-ı cigersûzda berf redîf bir ...aşîde diyüp dâd-ı pâdişâh-ı 'adâlet-nihâdı tef ü tâb-ı @ulm-i bî-bâddan muḥarriku'l-ekyâd olan dâd-«âh için berf âba teşbîh itmişdi. Ammâ Ḥazret-i pâdişâhuñ mizâcına «oş gelmeyüp berf bir memdûḥ nesne midür ki bunuñ gibi laf@-ı bâridi taḥrîf ...aşd idüp baña ...aşîde sunarsun diyü ol jibârât-ı berd için şûret-i serd göstericek mezbûr Sücûdî bu ...ıtja-i mezemmet-vürûdı ol maḥall ü mev...ide dimişdi.

Çıtja: ~ovu... sözlerle toñdurduñ cihânı

Başuña tolular ayğsun Revânî

Bürûdetden cahîmi ide ya«dan

~ovu... eşjârın o...ursa zebânî

Umârken çar«dan semmûr u sincâb

Dürdi kürkini gör bu zamânı

Cevâb-ı Revânî der-mu...âbele-i Sücûdî:

Beyt: Yüzüñ to...unmadu... yer yo... cihânda

Anıñçün didiler saña Sücûdî “ (L.296)

“Nesr: Ve kendince münşi ve boş inancına göre haşiye yazandı. Sultan Selim’in – toprağı temiz olsun- fetihlerini tekrarlanan ibareler ve bilinen kıssalarla nesir halinde yazmıştır. Ama yeteneğinin lutfu ve söyleyişinin olgunluğundan görsen ki bir neylemiştir. Merhum Revânî ki, ikinci Zâtîdir, Mısır seferinde o sözün kıymetini bilenlerin şahı yani Sultan Selim’e ciğer yakan temmuz günlerinde berf (kar) redifli bir kaside söyleyip adil yaratılışlı padişahın adaletini sıcaklık ve adaletsiz zulmün ve hararetinden çok yakıcılığından şikâyet için kar suyuna benzetmişti. Ama padişah hazretlerinin hoşuna gitmemiş ve kar övülecek nesne midir, bunun gibi soğuk sözleri övgü vesilesi yapıp bana kaside sunarsın diye hiddetlenince orada bulunan Sücûdî yergi amaçlı bu kıtayı söylemiştir:

“ Revânî, dünyayı soğuk sözlerle dondurdun, başına dolular yağsın. Zebani soğuk şiirlerini okursa soğuktan cehennemi buzluk eder. Felekten samur ve sincab umarken gör bu zaman senin kürkünü dürdü.”

Revânî’nin cevabı:

“ Dünyada yüzünü sürmediğin yer yok, bu yüzden sana Sücûdî dediler.”

Revânî, Latîfî’nin şiir alanında başarılı bulduğu şairlerden biridir. Sücûdî’yi özgün olmaktan uzak ve yeteneksiz bulmaktadır. Bu yeteneksizliğiyle kendinden üstün olan bir şairin şiiri hakkında yergi dolu sözler söylemiştir. Latîfî, Sücûdî hakkındaki görüşünü Revânî’nin verdiği karşılıkla belirtmiştir.

Vişálî şu ifadelerle tanıtılmaktadır, “Gönlü temiz, güler yüzlü ve aruz söylemede yetenekli idi... beğenilen şiirleri vardı... Her ilimden haberi ve her fende bilgisi vardı.” Hikâye şöyledir:

“Ne&r: Múma-ileyh jilm-i bedíu beyánda ve fenn-i jarúзда kámil ü máhir olmağın şujará beyninde gáyetde bahhá& u da««ál ve her ma...ámda ma...áli ...íl ü ...ál idi. Her şájirüñ şiirine da«l ü ijtirázla bu tem&íl ü teşbíh bu arada sahlíh degül ve bu kináye ve bu istijáre bu maħalde dürüst degül bu teşbíhi bunda demek gerek idi diyü ijtiráz iderdi. Her meclisde múná@ara ve múná...aza iderdi. Meger mezbúruñ ismi jísá ve kendü mánend-i millet-i Mesíhâ sünnetsüzlükle müttehim imiş. Bu sa...ífe-i &a...íle da«l ü tañ iderler idi. Şujarádan biri hín-i mujárazada bu nükte-i «ufteyi maħall-i ızmar iken bu ...ıñja ile ı@hár u taşríh ider.

Kıtja: Nási«-i fenn-i beyán aını Vişálî hâzreti

~anjat-ı şiir içre öte ucıdur devletsüzüñ

Şiirin istermiş Necátinüñ ki her yüzden boza

Himmet-i jálisini billáhi gör devletsüzüñ

Şiir içinde gayr-ı farzıyyátı jarz eyler bize

Bu me&eldür söylenür «al... içre söz sünnetsüzüñ (L.563)

Ve şujarádan biri da«í bu beytle anı taħ...í... u taşdí... itmişdür.

Beyt: Monla Vişálî hâzreti jísí degül jísáyídür

Dimeñ aña sünneti yo... sünnetiyle Músáyídür (L.563)

Ceváb-ı Vişálî:

Ehl-i sünnet müjminüm ey baña sünnetsüz diyen

Göstereyin gel saña gör bári şübheñ ...almasun (L.563)

Adı geçenin güzel söz söyleme ve aruz ilminde yetenekli olduğu şairler tarafından çok bahsedilirdi. Ve her makamda söz söylerdi. Her şairin şiirine müdahale edip “ Bu benzetme burada uygun düşmemiş, bu kinaye ve bu istiare burada doğru değil, bu teşbihi burada söylemek gerekirdi.” diye itiraz ederdi. Her mecliste bir sözü diğerini tutmazdı.

Meğer adı geçenin ismi 'Îsâ idi ve 'Îsâ milletinden olduğu için sünnetsizlikle suçlanır, bu çirkin, ağır suçlamaya dâhil edilip ayıplanırdı. Şairlerden biri bu kavgada gönlünde yatan bu nükteyi bu kıta ile ortaya çıkararak söyler:

“ Beyan alanının öğütçüsü, yani Visâlî hazretleri şiir sanatında bilgisizliğin öte ucudur. Her taraftan onları bozmak için Necâtî'nin şiirlerini istermiş, şu devletsizin himmetini görün Allah için. Artık bize şiir içinde temel kuralları sunuyor, bu halk arasında söylenen atasözüdür zaten: Söz sünnetsizin.”

Nesr: ve şairlerden biri de bu beyitle onu onaylamıştır:

“ Monla Visâlî hazretleri 'Îsâ değil, 'Îsâ milletindendir. Ona sünneti yok demeyin ki o sünnetiyle Mûsâ soyundandır.”

Visâlî'nin cevabı:

“Ey bana sünnetsiz diyen, sünnet ehlinde müslümanım, gel sana göstereyim de şüpheden kalmayın.”

Visâlî, şiir alanında başarılı bir şairdir; ancak her şairin şiirine müdahale ettiği için şairler arasında pek sevilmemektedir. Hikâyeye bağlantılı olarak verilen şiirlerle edebi çevrenin Visâlî'ye bakış açısı verilmiştir.

2.1.2.1.3. Eleştiri Kabiliyeti

Tezkire yazarları şairlerin sanat gücü bakımından değerlendirirken önemle üzerinde durdukları diğer bir konuda onların çeşitli meziyetleridir. Bu meziyetlerden biri olarak göze çarpan husus şairlerin eleştiri yönlerinin bulunmasıdır. Çünkü şairler sadece vezinli söz söyleme yeteneğine sahip insanlar değil, aynı zamanda çağının eleştirisini yapan, toplumun aksayan yönlerini dile getiren aydın insanlardır. Tezkire yazarı, '**Andelîbî, Ferruhî, Gazâlî, Hâkî, Kerîmî, Lâmi'î, Lutfî ve Sûzî**'yi eleştirel yönleriyle değerlendirmiştir.

Andelîbî'yi şiir konusunda yetersiz bulan Latîfî, söz konusu şairin devrin rüşvetçi kişileri için yazdığı şiirin hikâyesini anlatarak eleştiri kabiliyetine dikkat çekmektedir.

“Mutâyebe: Na...l iderler ki mezbûr bir maşlahat için der-i devlete vardu...da ol jaşruñ aıyânından birine bir emr için mürâcaat ve bir cüzî maşlahat için küllî «izmet ider. Meger ol şa«ş-ı mürteşînüñ mezheb-i bâtılında tuhf u hedâyásuz ve bî-a«z u irtişásuz bir

ferdüñ meşáliñin görmek ve cüzjiden ve külliden lijlláh bir iş bitürmek «iláf-ı rızásı ve ná...ız-ı mu...tezásı olmağın bir emr-i yesíri sajb jasír ve bir şey-i ...alíli jazír ü ke&ir gösterürdi veyá«úd ümídinden nevmíd idüp yeş «aberin virürdi. Lábüd báb-ı rüşvet-mejábına bíf-húde nice gün gelür gider ve «abáyi& ü ...abáyiñine mütefattın olur görür ki derinde olan derbání ve a«z u ekl içün müteva.....f u mütera.....b olan aqvání tehí-dest gelenlere efendi uyur dirler ve etegi altında bir vaşla gösterenlere efendi gel buyur dirler idi. Mezbúr bu beyt-i meşhúru anuñ ha.....ında dimişdür.

Beyt: Elüñe zer alup varsañ efendi gel buyur dirler
Eger destüñ tehí varsañ efendiuy uyur dirler (L.405)

Ne&r: Á«ırü'l-emr bir baş şeker ve bir iki bal mumı alup ol dúza«íye yandurur ve gözlerine bir iki zer başup utanmaz şúretin utandurur. Bu ...ıñjayı da«í ol mürteşínüñ ha.....ında dimişdür.

Kıta: »al...a gibi iki gözi ...apuda
Her gelenden begüm der-âmed umar

Tuñfesiyle gelen olur man@úr
Tuñfesüzden velí gözini yumar

Etegi altına ba...ar gelenüñ
Her kişiyi şanur ki vaşla şunar

Lañnet itdi Rasûl mürteşíye
Lañnet aña k'anı ...abûl eyler (L.405)

Kıt'a: Birisine didüm ekábirden
Beni luñf eyleyüp fülána aña

Há..... içün olsun elde nesnem yo...
Ecrini eyleye tapuña »udá (L.405)

İşidüp bu sözi didi ol da
Añayın bu sözi aña amma

Ha..... için söylenen sözüñ lákin
Sezmezem şimdi ki nüfúzı ola

Ha..... için söyler il unıtdı Ha...ı
±erre dermán it ola derde devá (L.406)

Rivayet edilir ki Andelibi, devrinin ileri gelenlerinden birine bir iş için başvuruda bulunmuş ve bu küçük şey için günlerce kendisine gidip gelmiş. Meğer o başvurdıkları rüşvetçi kişinin kötü yaşayışında hediye ve bağıssız, boş yere kimsenin işini görmek, önemli ya da önemsiz bir iş bitirmek, yanında asla caiz değilmiş. Bu rüşvet kapısına günlerce gelip gitmişler ve bu arada onun pislik ve günahlarının farkına varmışlar. Görmüşler ki kapıdaki görevli ve alıp yemek için tayin edilen yakınları, hediye ile gelene buyur, hediyesi olmayana efendi uyuyor demektirler. Galiba bu meşhur beyit, onun hakkında söylenmiştir:

“Eline altın alıp gidersen, efendi gel buyur, derler; eğer elin boş gidersen, efendi uyur, derler.”

Sonunda bir baş şeker ve bir iki bal mumu o cehennemliğe götürür ve gözlerine iki altın basıp utanmaz suratını utandırırılar. Bu kıtayı o rüşvetçi hakkında söylemiştir:

“Beyimin iki gözü kapıda olup her gelenden gelecek bir şeyler bekler. Gelenin eteği altına bakar ve sanır ki her gelen bir parça sunar. Hediyesiyle gelenle ilgilenir, hediyesiz geleni görmezden gelir. Peygamber rüşvet alana lanet etti; onu kabul edene lanet olsun.”

“Ululardan birinden lütufta bulunup beni filan kişiye tanıtmamı istedim. Allah için, elimde hiçbir şeyim yok. Allah senin huzurunda hizmet etmeyi nasip etsin. Bu sözü işitip ona söyleyeyim ama Allah için söylenen sözün nüfuzu yoktur, dedi. Allah için insanlar hakkı unuttu. Derdime bir zerrecik derman eyle.”

Ferrûhî için “Görmüş geçirmiş, feleğin sillesini yemiş, laübâlî, tuhaf bir kişiydi. Dünyada gam, keder nedir bilmez, hayatı boyunca üzülp sıkılıp durumundan kimseye şikâyet etmezdi. Güler yüzlü, güzel konuşan biriydi.” diyerek şairin neşeli tabiatını

betimlemiştir. Şairin sanat gücü konusunda herhangi bir görüş bildirmemiştir. Şairin rüşvetçi kişileri eleştirdiği hikâye ve konuyla ilgili kıtalara yer vermiştir.

“Eváyil-i hálinde yektá ve yek-cihet iken cihete tálíb olup tezkere almağa rágıb olmış idi. Ammá tehí-dest varduğıyçün ket«üdá beg buña ...anlusı gibi ba...mı ş ol egri egri ba...mı şlar yüregın ya...mı ş ve bi’l-cümle fa...írü’l-hál olmağın evden gelemes ve ádet ...apunuñ yolın bilmez baıdehú bilür ki ádet ...apusı ket«üdá beg imi ş üstü«vánsuz olmaz bir jacep seg imi ş. Bu ...ı tı jayı anda bedfıheten dimi şdür.

¢ı tı jı: Ket«üdásına didüm bir ulunuñ
Nice olıca... irür manşıba el
Didi remz ile baña çäre budur
Dolaş ol bir ...apuya evden gel (L.428)

Bu da«ı anuñ cümle-i hezeliyyátındandır. ¢ı tı jı ber-vech-i mutâyebe:

Bulımazsıñ derún-ı «alvete ráh
Biñ eylerseñ ululara tı puyı

Bir iki sáde-rú ...ul pı ş-keş çek
G.tüñle açma... istersen ...apuyı (L.428)

“Gençlik zamanlarında eşsiz iken hizmet için tezkere almak istemişti. Ama eli boş gittiği için kethüda bey buna kanlısı gibi bakmış. O eğri eğri bakışlar yüreğini yakmış ve fakirlikten evden gelemes ve adet kapının yolunu bilmez. Ondan sonra bilir ki adet kapısı kethüda bey imiş. Kemiksiz olmaz acayip bir köpekmiş. Bu kıtayı o anda söylemiştir:

“Bir ulu kişinin kethüdasına, makama el nasıl olursa erer dedim. Bana işaretle çare şudur dedi: Öbür kapıya dolaş gel.”

Bu kıta da onun hezeliyatındandır. Mutâyebe üzerine kıta:

“Ululara binlerce kez hizmet etsen de saadete ulaşmaya yol bulamazsın. Eğer saadet kapısını açmak istiyorsan bir iki tane sade yüzlü (oğlanı) peşkeş çekmen lazım.”

Gazâlî hakkında anlatılan hikâye üç amaca hizmet etmektedir. Genel olarak bakıldığında hikâye şairin padişahın mahiyetinden kovulmasıyla ilgilidir. Hikâyede şairin latifesine karşılık olarak medrese müderrisliği ve vakıf yöneticiliği görevlerinin verilmesi ve bununla bağlantılı olarak dönemin kazaskeriyle aralarındaki anlaşmazlık işlenmiştir. Aynı hikâye “latife-gûyluk”, “göreve getirilme” bölümlerinde incelenecektir.

Hikâyenin konu başlığımızla ilgili bölümü şöyledir: “ Ne&r: Bajdehú yine tarí...ına sülúk idüp Sivrihisár nám ...aşabada müderris-i şâhib-tedris oldu. Varup oturduğı gibi batdı. Batduğından acıyup ciheti yabana atdı ve anda bir müddet ...arár ve müddet-i jörfiyyesi bitince sükún i<tiyár idemeyüp yine ol sál ü senede der-i devlete geldükde aıyán u eşráf “ne tız geldüñ ve manşibuñda oturup karár idemedüñ neden bî-ıuzúr olduñ” diyü sujál itdükde “sivri yer olmağın anda oturup ıuzúr idemedüm ve ...atı batduğıyçün turamadum” cevábını virdi. “Bir düzce yercügüz himmet ü jináyet idüñ” latíyesiyle á<ir ákşehirde bir medreseye müderris olup cihet tevliyetin da<ı tedrise @amm idüp elli a...ça ile mağall-i jarza geldükde mesmújdur ki ol zamánda bu «uşúşuñ ...abúl ü reddine ...adıjasker «ayli müteredid olup imtináj göstericek bu ...ıtja birle ...adıjaskerüñ tefekkür ü tereddüdin defj ü refj idüp manşıbın mu...arrer ...ıldurdı.

Çıtja: Deminde yağmasa bárán-ı ihsán

Mürüvvet sebze-zárı táze olmaz

Cihánda küçük ü büyük ...atında

Keremden rást hiç áváze olmaz

Efendi lutf it ölçüp dökmegi ...o

Metáj-ı himmete endáze olmaz (L.411)

“...Bu latife ile Akşehir’de bir medreseye müderris oldu. Vakıf yöneticiliği görevi de müderrisliğe eklenip elli akça ile göreve başladı. İşitilmiştir ki o zamanda bu konunun kabulü ve reddi hususunda kazasker tereddütlü davranınca bu kıta ile kazaskerin düşünme ve kararsızlığını giderip kendi devlet görevini sağlamlaştırdı.

“Eğer ihsan yağmuru vaktinde yağmazsa güzellik bostanı taze olmaz. Bu dünyada küçük ve büyük yanında cömertlikten daha uygun bir şöhret olmaz. Efendi lutf et, ölçüp biçmeyi bırak; emek sermayesine ölçü olmaz”

Hâkî mahlaslı şairin de yaşadığı dönemde tanınmış, iyi bir şair olduğunu belirtmiş ve şu ifadelerine yer vermiştir.

“Ne&r: Mezbûr ol zamánuñ vüzerásından birine cáize ümídi ile ...aşíde şunar. Bu tarz-ı tıráz ile ol ná-tıráşdan tíşe yonar. Á«ir ol müdbir ü mümsik cáize virmek ...atında cájiz olmayıca... ol ...adar ...adr-i bülend ve rütbet-i ercümend ile ma...ám-ı keremde olan kiráma kerem lázım ve şadr-nişín-i şuffe-i riyáset olanlara b́-mürüvvet ü b́-kerem olma... ná-múnásib ü ná-müláyim idügin ...ıtja ile işjár u işráb itmişdür.

¶ıtja: Kerem ehli ma...ámıdır bu şadr
Bu ululu... ya b́-se«á nic’olur
Gel beyim sen vezáreti baña ver
Beni medh eyle gör jatá nic’olur (L.243)

“Adı geçen, çağının vezirlerinden birine caize ümidiyle kaside sunmuş. Övdüğü kişi caize vermeyince, böylece yüce makamlara ulaşan kişilerin cömert olması gerektiğini, liderlik tahtına oturanlara mürüvvetsizlik ve pntiliğin yakışmadığını bu kıta ile bildirmiştir:

“Bu makam cömert kişiler makamıdır. Bu ululuk, cömertlik olmazsa nasıl olur. Gel beyim sen vezirliği bana ver, beni öv de bağış nasıl olurmuş gör.”

Kerîmî’nin hoş mizaçlı, tatlı sözlü, dinlenebilir gazelleri ve renkli, nazik şiirleri olduğunu belirterek şairin rüşvetçi kadıları eleştirdiği beyitleri vermiştir.

“Ne&r: ¶uzát-ı tuğátdan biri ki ...adımden yarı ve köhne gam-küsarı idi. ^aulm ü irtişá tarí...ı ile nice ma@lúm u ná-murád ve ná-şáduñ gözi yaşın ve cigeri ...anın ve bağı başın ber-vech-i seccál ü huccec a«z ü celb idüp tımtura...ı ve tá... u revá...lu ve eyván u keyvándan ber-ter jálí nitá...lar ve mükellef «áneler ve şáháne şeh-nişínler cennet-será saráylar ve cennetü'l-me'vá mi&áli cáylar biná ve bünyád iderdi. Ammá harc itdügi her bir a...ça içün hezárán yetím ü b́ve áh u enín ü feryád iderdi. Ber-vech-i mevıı@et bir mektúb-ı

naşîhat-üslúb irsál itdükde bu ebyátı anda sebt ü ketb idüp göndermiş ve bu nuşh u pend ile anı tarí...-ı me@álim ü me«áyifden döndürmüşdi.

Na@m:

Gel itme ol saráy içün sürúrı

Ki vírán ide devránuñ mürúrı

»aráb olur biná-yı áb u gil hep

«o áb u gil binásın cân u dil yap

Niçün mihmán-será oldı bu «áne

Oturmaz bunda kimse cávidáne

Anuñçün cân bedenden dárında gelmez

Eger biñ yaşasan bir demce gelmez

Revá mı á«ıret dárın yı...asın

Ya «od dünyayıçün dından çı...asın

Çü ten menzil ...ıur taht-ı türábı

Nidersin mesken-i jalí-cenábı (L.461)

«o dünyá «ánesin á«ır evin gör

Ki gúristándadur ol «áne-i gúr

«açan kim ...abr ola bí-cám u revzen

Ne virür bunda tá... u ...aşr-ı rúşen

Alursın gözi yaşın her yetímüñ

Düzersin dünyede dár-ı naşímüñ (L.462)

“Rivayet edilir ki bir gün ileri gelenlerden birinin meclisinde önde gelenler ve yüce kişiler rütbelerinin seviyesi ve ululuklarına göre yerlerini almışlar. Mecliste hizmet edenler de herkese yerine ve itibarına göre yerlerini göstermektelermiş. Meğer zamane ulularından, makamı yüce, kendini beğenmiş ve kendi boş böbürlenişine göre makamı herkesten yüce seçkin biri meclise gelip hiç düşünmeden teklifsizce başköşeye geçip meclisin üst tarafına oturur ve değersiz olmasına rağmen başa geçer. Malı ve makamıyla mağrur ve gösterişli elbiseleriyle caka satıp malını mülkünü anlatmaya başlar. Meclistekileri gözü görmez ve kirpiğine asmaz. Seçme düşünce oklarını yabana atıp gurur yayını asla boş bırakmaz. Meclistekiler Lâmiî’den duruma uygun kıta, rübai ya da birkaç beyit rica edince bu kıtayı hemen orada söylemiştir:

“ Bu dünyada alçak ve değersiz olanlar itibar görmekte, hüner sahipleri daima zillettedir. Dünya hali denizin durumuna benzer; değerli inciler derinlerde, değersiz şeyler üsttedir.”

Lutfî için “ Yüreği çevik, dili çözükle, çok bilgi sahibi ve tartışmayı seven biriydi. Her ne kadar övgüye değer özellikleri varsa da laubali ve deli dolu biri olduğu için büyük bilginler arasında Deli Lutfî lakabıyla tanınırdı..... Çünkü o, münazara alanında nüktedan, münazaracı ve tartışma sırasında söz ustası ve yaratıcısı idi. Mahfel ve meclislerde ulu ve zeki bilginlere yer ve fırsat düştükçe tuhaf nükteler ve güzel latifeler söylerdi.” biçimindeki değerlendirmesinden sonra hikâyeye geçmiştir.

“Muţáyebe: ¡Ulemá-i A¡cámdan Fa«r nám ¡Acem ki emá&il-i ¡ulemánuñ fa«r1 idi senádíd-i ¡ulemá-i ¡Acemden ¡Ali ¢uşç1 dimekle müte¡árif monlayla diyár-1 ¡Acemden viláyet-i Rúma geldükde bile gelmiş ve Mollá-y1 mezbúr mezkúruñ ri¡áyetini zimmet-i himmetine almış idi. Lábüd Fa«r-1 mezbúruñ ri¡áyetini şıyánet-i Mevláná-y1 mómá-ileyh içün erkán-1 devlete ehemm ü elzem olduğı báí&den otuz a...ça ile medreseye mutaşarrıf olmışdı. Cihet-i tedrís-i Dárüj-l-¡adí& ki şart-1 vá...ıfda elli ile şürúf iken on a...ça mer...úma tera.....ı ve cihet-i tedríse on a...ça tedenní ile mezbúr Fa«ra ri¡áyet murád idinüp elliyi ...ı... idüp virdiler. Harf-i yá ki ebced hisábında ondur. Hádí&den giderüp hade&e ırgürmişler. Ol zamánda Molla Lutfí latífe yüzinden bu rubájíyi dimişdür.

Rubájí:

Ey dehr ¡aceb hádi&edür kim hade& itdüñ

Bünyádını ¡ilmüñ heme y1...duñ ¡abe& itdüñ

Bir dehrîye yer olmağ içün Dâr-ı hadî&un
Na...s eyleyüben onunı dâr-ı hade& itdüñ” (L.483)

“Acem bilginlerinden Fahr adıyla bilinen, Acem bilginlerinin senedi Ali Kuşçu ile Acem ülkesinden Osmanlı ülkesine gelmiş ve Ali Kuşçu’nun sorumluluğunu üzerine almıştı. Adı geçenin sorumluluğu gereği devlet erkânına gitti. Otuz akça ile medreseye müderris tayin edildi. Darü’l-hadis medresesi vakıf kurucusunun şartı elli iken on akça adı geçeni yükseltip, on akça da müderrislik makamını indirerek Darü’l-hadis medresesi müderrisliğini adı geçene verdiler. Yâ harfi ebced hesabında ondur. Hadis kelimesinden yâ harfini kaldırıp, kelimeyi hade (tuvalet) yaptılar. Bu sırada Molla Lutfî latife yapıp bu rübaiyi söylemiş:

“Ey dünya acayip hadisedir ki yeni bir iş meydana getirdin, bilimin temellerini bütününüyle yıkıp onu abes ettin. Bir dinsize yer bulmak için Dârü’l-hadîs’in onunu eksiltip orayı tuvalet yaptın.”

Sûzî için “ Bu da temiz etkileyici şiirleriyle şairlerin makbullerinden ve Osmanlı şairlerinin övgüye layık olanlarındandır.” diyerek sanat kudretini vurguladığı şairin rüşvetçi kadıları eleştiren şiirine yer vermiştir.

“Ne&r: Ve ...uzât-ı tuğâtđan bir ...adı ve a&z u eklde mürteşî ve müte...ádî ile ki bî-a&z-ı irtişâ bir kesüñ rişte-i «uşûş-ı «uşûmeti ...atı olmaz ve bir ferdüñ münâzağa ve mu«âşaması meccânen ...atında fayşal bulmazdı Sultân »ân devrinde muhkem mujâraza ve mu«âşaması vá...i olup bu şiir-i mezemmet-şijârı anuñ ha.....ında dimişlerdür.

Şiir: Ey ...adı saña daıvíci Yezdân olaca...dur
Mağşer jaraşâtında ki dîvân olaca...dur

Haşr içre sicillât-ı jamel çün bula imzâ
Rüşvet ra...amı nâmene jünvân olaca...dur

Şerjuñ iyesi senden alur dádını şerjuñ
Ol günde ki ha... jadı ile sultân olaca...dur (L.312)

Rüşvet kemügin tırmaz ilik gibi emersin
 Çarnuñ yarılıp bir gün ilik ...an olaca...dur

Devrinde yetîmüñ ki gözi yaşı revândur
 Bir gün seni ğar... itmege ğummân olaca...dur

Bu sâzı ki sen perdeler ardında çalarsuñ
 ~anma ki anuñ nağmesi pinhân olaca...dur (L.313)

[...] mefhûmınca ...avm-i ...uzátuñ bir dîni ...arası yaını İbni Çarası bu fa...ır ü ha...ırüñ
 berât-ı resmi çı...madın ve ...alemi ...urumadın bî-sebeb alup bir ...arasına virdi ol hân-i
 harâretde bu hâli kâh devr-i ğaddârdan kâh çar«-ı sitemkârdan tutup bu ...ıñı didüm.

Çıñı: Yuf hemîşe bu çar«-ı gerdúna
 Lo...ma-i şır alur kilâba virür

Bülbüli eyleyüp esîr-i ...afes
 Şekerin tûtîñüñ ğurâba virür

Nâna muhtâc iken o zâğ-şifat
 A...çesin şimdi ...and-i nába virür

Cihet ehli nice ya...ılmaya ki
 Çadılar «ânesin «arâba virür” (L.313)

“ Asi kadılardan rüşvet alıp yiyen bu iş için halkı sıkıştıran bir kadı, Sultan Selim devrinde çok tartışma ve düşmanlıklara sebep olmuştu. Bu nasihat veren şiiri onun hakkında söylemiştir:

“Ey kadı mahşer meydanında divan kurulduğunda senden davacı Allah olacaktır. Kıyamet günü amel defterleri kontrol edildiğinde rüşvet rakamları senin defterine başlık olacaktır. Devrinde yetimlerin gözlerinden akan yaşlar, bir gün seni boğacak okyanus

olacaktır. Rüşvet kemiğini durmadan ilik gibi emiyorsun, bir gün karnın yarılacak o ilik kan olacaktır. Sen şimdi bu sazı gizli çalışıyorsun ama onun nağmesi gizli kalacak sanma.”

Kadılar zümresinden bir dini kara yani İbni Karasî bu fakirin berat evrağı çıkmadan sebepsiz yere alıp başkasına verdi. Kızgınlıkla, bu durumu gaddar dünyaya ve feleğe sitem ederek bu kıtayı dedim:

“Bu dönek feleğe yuh, aslanın lokmasını alıp köpeklere verir. Bülbülü kafeste esir edip tutinin şekerini kargaya verir. O karga gibi, ekmeğe muhtaç iken akçesini alıp saf şekere verir. Hizmet ehli nasıl yakılmasın ki kadılık hanesini harabe eder.”

Latîfî’nin bu değerlendirmelerinde şu husus dikkat çekicidir. Şairlik gücü çok da güçlü olmayan, orta halli bulduğu şairlerin eleştiri güçlerini ön plana çıkarmıştır. Anlatılan anekdotlar da bu amaca hizmet etmektedir. Anekdotan anlaşılır ki çok da iyi şiir yazamayan bu şairler dönemin ileri gelenlerinin rüşvetçiliğini ve cimriliğini başarılı bir şekilde eleştirmektedir. Kadılar, rüşvetçi kişiler, yüksek mevki sahiplerinin cimrilikleri, haksızlık ve kibirli insanlar eleştiri konusu olmuştur. Kerîmî ve Sûzî rüşvetçi kadıları; Hâkî cimrilik yapan devlet büyüklerini; Andelîbî ve Ferruhî rüşvetçi kişileri kınamışlardır.

2.1.2.1.4. Kurnazlık, Hazırcevaplılık

Kurnazlık, hazırcevaplılık hem padişahın hem devlet büyüklerin değer verdikleri bir yetenektir. Bu yeteneğe sahip olan şairler övgüye değer kabul edilmiş ve genellikle ödüllendirilmişlerdir. Yerinde ve güzel bir ifadeyle yapılan latifeler, taşı gediğine oturtan cevaplar şaire geçimini sağlayacağı bir devlet görevi ya da çeşitli hediyeler ve para yardımı kazandırmıştır. Bu da devletin ileri gelenleri ve edebi çevrenin zekiliğe ve söz ustalığına ne kadar değer verdiğinin göstergesidir. Latîfî tezkiresinde bu başlık altında incelenebilecek şairler **Haydar Çelebi** ve **Tâli’î**’dir.

Cem Sultan’ın dert ortağı olan **Haydar Çelebi** için “Gazelleri hayalden uzak ve sadedir.” değerlendirmesini yapmış ve hakkında şu hikâyeye yer vermiştir:

“Rivâyet iderler ki merhûm Cemüñ bir tûfî-i beyâz su«an-sâzı var imiş. Gâyetde faşîhu'l-lisân ve nihâyetde mütekellim-i serîjul-beyân imiş. Mezbûr merhûmuñ metrûkatın

getürdükde ol tûtf-i sefîdi reng-i siyâha ve libâsın zâğ-ı şitibâha çeküp gurâb u kelâga ve zâğ u zâga döndürür ve matem libâsın geyürüp taziye üslûbın tavlîm ü tefhîm idüp huzûr-ı şehriyâra gönderür. Ol mürğ-ı mujâllem ve tûtf-i şeker-fem laf@-ı şarîh ve zebân-ı faşîh birle gâh u bî-gâh”el hükmü li'llâh pâyende bâd jömr-i pâdişâh” dir. Bu tavlîm ü terbiye Hâzret-i Pâdişâha sezâ-yı tahsîn ve maḥall-i âferîn gelüp muşârun-ileyhe Germiyan ...ulesinde bir zejâmet virüp teşrîf ü terkîm ile riâyât buyurur. Ammâ mezbûr ol riâyât ü zejâmetle mütesellî olmayup ma...şadını müşîr bir şîr diyüp bu beyt ile merâm u murâdın inhâ ve işâr eyler.

Beyt: Âsitânuḡda şehâ cürm ü günâhum yo... iken

Neden oldu jacobâ ben ...ulı şalma... ..uleye”

“Sultan Cem’in defterdarı, yol arkadaşı ve dert ortağı idi. Merhum Cem Sultan’ın Avrupa’dan ölüm haberini ve geride kalan eşyasını o getirmişti. Rivayet ederler ki Cem’in konuşan bir beyaz papağanı varmış. Bu papağan güzel konuşur, ağzından şeker saçarmış. Adı geçen, Cem’in geride kalan eşyasını getirirken o beyaz papağanı siyaha boyayıp kargaya benzetmiş. Üzerine yas kıyafeti giydirip taziye töresini öğrettikten sonra da kuşu padişaha vermiş. Papağan net bir ifade ve fasih bir dille zaman zaman “ El-hükmü lillâh-hüküm Allah’ındır, kulun elinde ne var, padişahımızın ömrü ebedi olsun.” Sözüni tekrarlamış. Bu eğitim ve öğretilenler padişahın hoşuna gitmiş ve Haydar Çelebi’ye Germiyan Kalesinde bir ulu zeamet verilmiş. Ama adı geçen, bu görevden memnun kalmamış ve şikâyet tarzında bir kasideyi padişaha sunmuş.

“Şahım! Eşîğinde suçum günahım yok iken neden beni kuleye gönderdin?”

Haydar Çelebi’nin gösterdiği kurnazlık örneği, aldığı ihsanlar her ne kadar kendisinin hoşuna gitmese de, kendisine maddi olanak sağlamıştır.

Latîfî’nin **Tâli’î** hakkındaki ifadeleri övgü doludur. Şair için “Rum şairlerinin önde gelenlerinden ve şiir alanında başarılıdır. Şairlerin ustası Zati, adı geçen için Necati’ye denk derdi. Şanı yüce, fenler sahibi ve sınırsız marifete sahip yetenekli biriydi. Rum şairlerinin söz ustasıydı ve şiirleri büyüleyicidir. Şiirlerini uygun kafiyeyle ve hiç söylenmemiş rediflerle söylemiştir. Şiirlerinde tercüme ve alıntı yoktur. Divanında bulunan

şairler tamamen kendi buluşu ve hayal ürünüdür.” değerlendirmesini yapmıştır. Hikâye şairin söz ustalığını ve zekâsının kıvraklığını vurgulamak amacıyla anlatılmıştır.

“Ne&r: Mer...úm-ı mezbúr merhúm Sultán Selím devrinde der-i devletde yeniçeri kâtibi olmışdı ve kendü ile yeniçeri meyánında şıfat-ı cihet-i Cámiýíye mi&l ü teşbîh bu maîní-i rengini bulup na@m idüp pádişáha şunmışdı.

Çıtja: Keskün olduğu bu yeniçerinüñ

Dáyímá seyf-i ...âtııı biledür

Yağdurur «aşma tır-i báranı

Harbeden ber...ı lámiıı biledür

Zárrdur gerçi nefıı de ço...dur

Ço... muzır var ki náfıı biledür

Güneşüñ yerde nefıı ço... ammá

İncitmekde menáfıı biledür

Ba«tı kördür bugün bu táyifenüñ

Çande varursa Tálıı biledür (L.373)

Ne&r: Va...tákim Sultán Selím ol pádişáh-ı nüktedán u fehím ...ıtja-i mer...úmede “Çande varursa %áliı biledür” ibárát u ihámın gördükde mümteniú’l-ceváb bu sujál-ğayr-ı mündefi hın-i redd-i cevábda mebhút olmuştur.

Beyt: Ögerseñ ög o şáh-ı nüktedanı

Ki tabıı ...ıı yarar fehm-i su«ande (L.374)

Ne&r: %áliıíye eyitmiş ki Amasyada Du...adin oğlınuñ evin başdu...ları zamánda bile miydüñ didükde menı-i maşlahatı için vardum idi diyü ceváb vermişler.”

“ Adı geçen, merhum Sultan Selim zamanında yeniçeri kâtibi olmuştur. Kendi ile yeniçeri arasında Cami'nin sözlerine denk sayılabilecek bu renkli beyiti yazıp padişaha sunmuştur:

“Keskin kılıcı ile yeniçeri daima keskindir. Düşmana ok yağmuru yağdırır, süngüsü parıldaayan şimşektir. Zararı vardır ama yararı da çoktur. Çok zararı vardır, ancak bunlar yararlıdır. Dünyada güneşin faydası çoktur, ama faydasının yanında zararı da vardır. Tâli'î bilir ki nereye gitse yeniçerilerin bahtı kördür.”

O vakit, anlayışlı ve nüktedan Sultan Selim adı geçen kıtada “Kande varursa Tali'i biledür” ibaresini görünce cevabı mümkün olmayan şu soruyu sormuş ve aldığı cevaba çok şaşırmıştır:

“Öveceksen nükteci padişahı öv, çünkü mizacı sözü anlamada kılı kırk yarar.”

Tali'i'ye “Amasya'da Dukadinoğlu⁷⁰'nun evini bastıkları zaman da orda mıydın?” diye sorunca “Baskını engellemek için gitmiştim.” diye cevap verdi.

Hikâye, Tali'i'nin kendisi için suç sayılabilecek bu durumu zekice örtbas ettiğini vurgulamak için anlatılmıştır.

2.1.2.1.5. İnanç Dünyası

Din uluları hakkında anlatılan hikâyeler onların ilahi aşk yoluna ne vesileyle girdiklerini anlatmaktadır. Latîfî din uluları hakkında “...burada anlatılanlar, gerçeği dile getiren Allah dostları ve arif evliyalarlardır. Sanmayın ki sahte bezenmiş hayaller ve beyhude sözler dile getiren zamanımızın hezel söyleyen rezil şairleridir. ...bunlar tarikat mensupları ve gerçek dostu şairler oldukları için güzel adları sultan, vezir ve bilginlerin önüne alındılar.”⁷¹ diyerek onları diğer şairlerle bir tutmadığını, hatta sultan ve devletin ileri gelenlerinden de üstün tuttuğunu belirtmiştir. Dolayısıyla anlattığı hikâyeler de onların ulvi kişilikleri ve ilahi aşk yoluna nasıl girdikleriyle ilgilidir.

⁷⁰ Amasya'da ayaklanan yeniçeriler Dukakinzade Ahmed Paşa'nın evini yağmalamışlardır. (İslamAnsiklopedisi c.9 s.551)

⁷¹ İSEN, Mustafa (1999), *Latîfî Tezkiresi*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 41.

Şeyh Abdullah İlâhi hakkında da “Nakşibendî tarikatının ulu şeyhi ve Emir Buhari Hazretlerinin piridir.” bilgisini vermiştir. Hikâye şöyledir:

“Rivâyet iderler ki zamân-ı cevânîde tahşîl-i ‘ilme meşğûl iken «âtırlarına seyr-i vilâyet-i ‘Acem dâ’iyesi müstevlî olup bu hevâ ile diyâr-ı »orasana çı...du...da Mevlânâ %ûsî huzûrında ‘ulûm-ı @âhireye meşğûlken zât-ı melekiyyü’ş-şifâtına bir hâlet-i ‘acîbe gelüp âteş-i şev... u cezbeden harâret galebe ider. Hemîn ‘inâyet-i Rabbânî râh-ı sa’âdete rehber ü hâdî olup bî-ihyâr ol aradan turup Bu«âraya gider ve anda varup h’âce Bahâ’üd-din Na...şibendînüñ mezâr-ı münîrlerine teveccüh-i tâm ile müteveccih olup ol hâzretüñ rûhâniyetlerinden ‘âlem-i velâyetle yetişmişler ve ‘âlem-i ma’nîde anlara irmişlerdür. Tafşîli bu icmâle sığmaz ve ol hâlet-i müşâhedenüñ hâli ...îl ü ...âle gelmez.

Mışraj: Hâlet-i ‘ış...uñ şafâsın ehl-i hâl olan bilür

Ne&r: Tekmîl-i levâzım-ı sülûk-ı tarî... ile mükemmel oldu...dan soñra meşâyı«-i tarî...-ı na...şibendiyyeden nice şey«-i kirâmîye ve Hâzret-i ‘Abdurrahman Câmîye mülâ...î olup yine Rûma ‘avdet itdükde mañrûşa-i İstanbulda fa«rû’s-sâdât Seyyid Bu«ârî Hâzretlerini seccâde-i «ilâfetde ...â’im-i ma...âm naşb idüp kendüler ber-sebîl-i teferrüc Rûmiline gitdiler. Vardar Yenicesi dimekle meşhûr şehrde temekkün itdiler.”

Rivayet edilir ki gençliğinde İstanbul’da öğrenci iken gönlüne Acem ülkesine gitme sevdası düşmüş. Horasan’a vardığında Mevlana Tusi’nin yanında zahiri ilimlerle meşgul iken kendisine tuhaf bir hal arız olup şevk ve cezbe ateşinden harareti artmış. Hemen, ilahi yardımın öncülüğünde elinde olmaksızın oradan Buhara’ya gitmiş ve Hoca Bahaeddin Nakşibendî’nin türbelerine yönelmiş. Onların ruhani terbiyeleriyle yetişmiştir. Bu meselenin ayrıntılı anlamı bu kitaba sığmaz ve o müşâhedenin hali sözle anlatılmaz.

“Aşk hallerinin mutluluğunu hal ehli olan bilir.”

Daha sonra ulu şeyhlerden pek çok kişiyle, bu arada Şeyh Abdurrahman Cami ile görüşmüş, yeniden Anadolu’ya dönmüş ve İstanbul’da Emir Buhari Hazretleri halife olarak yerine bırakarak kendisi bir sebepten dolayı Rumeli’ye geçip Vardar Yenicesi adlı kasabaya yerleşmişler.

Şeyh Celâleddin Rûmî hakkında verilen bilgiler ve anlatılan hikâye onun yüce şahsına ve Tanrı katındaki yüce makamına yöneliktir. Hikâyeden önce Şeyh Celaledin Rumi hakkında “ Mevlana hazretleri soyları itibariyle onuncu atada o bağlilar bağlısı yani Hz. Ebubekir-i Sıddık’a ulaşır.” bilgisini vermiştir. Hikâye şöyledir:

Celeleddin-i Rûmî olacaktır. Kitap sahibi peygamber bu sırrı çözünce bu işaretin muştusundan Hz. Ebubekir'in yüzü güldü.

Şeyh Rûşenî, için “Zahir ve batın ilimleri bütünüyle öğrenmiş, bilgili, yetenekli ve ilminin gerektirdikleriyle amel eden biri idi. Gençliğinde zevk ve eğlenceye tutkun, can u gönülden içkiye ve güzele düşkün biriymiş.” değerlendirmesini yaptıktan sonra hikâyeye geçmiştir.

“Rivâyet iderler ki zamân-ı cevânîde gâyetde şûr u şev...ı gâlib ve cân u dilden şarâb u şâhîde tâlib imiş. Na...ale-i menâ...ıbdan menkûl u mervîdür ki muhassıl-ı ‘ilm iken şehri Burûsada Hızır nâm bir maḥbûba mu’allim olur ve vâsıta-i ta’lîm ile mu’allemine ta’allu...ı olur. İttifa... bir...aç hemmâz u gammâz ve şâhib-i nifâ... şûret-i vifâ...dan ittifa...la mâbeyne firâ... ve meyâna iftirâ... düşürürler ve yâr-ı lâle-ru«uñ ‘arîza-i ‘ırzına «umret getürüp bir renk virürler. Elḥâşıl bu iftirâ... u ihtirâkuñ ḥâlet-i ḥarâretinden teb tutmuş gibi tâb düşüp bî-tâ...at u tâb oldu...da görür ki ...albüñ maḥbûba ‘alâ...a ve irtibâtı muḥkem ve gam-ı maḥabbet ü ‘aş... dilde müdgam. Mürg-ı dil heva-ı ıtlâkda âzâde ve bî-pervâyiken ...afes-i ...ayd-ı muḥabbetde mu...ayyed ü bî-pervâ esîr ve sâde-i selâmet ya...asında iken dest-i maḥabbet-i dost girîbân-gâr olmış şabr u ...arâra aşkâ mecâl ve musâḥabet ü mu...ârenete ...at’â ihtimâl yo.... Hemândem «al...dan ‘uzlet ve hücreinde sıran ḥalvet idüp kendü ismiyle ol periyi da’vet ider. Çünkü bir...aç gün Hızır ismine mülâzemet ve müdâvemet ...ı olur. Üçüncü gün Ḥazret-i »ızır ‘aleyhi’s-selâm ‘âlem-i gaybdan @âhir olur. »ızırdan murâduñ ce arzû-yı fu’âduñ nedür diyüb misâl-i âb-ı ḥayât nâşihâne bir...aç kelimât ider yine ‘âlem-i @âhirden ‘âlem-i gayba gider. Bu cânibde cânân ismüñ te...âza ve te’sîrinden müte’ellim ü müte’essir olup bir ḥâlet-i ‘acîbe birle helâke ...arîb olup infiḫâl ü ızırâbını ızırârî peder ü mâderine «aber virür. Hemândem «îş u «îşâvendi ol dildar u dilbendi âfet ü gezenden «avf u «azer idüp getürürler ve hezâr nedâmet ü ıztizârla ḥuzûr-ı Ḥazret-i Rûşenîye yetürürler. Hezâr lâbe ve ıztizârdan sonra eyidürler ki »ızır Bâlî min-ba’d bende-i «izmet-güzârınızdur «izmet-i şerîfinüz terk itmesün ve bir an «izmetinüzden ba’îd olup gayri yire gitmesün diyicek Şey Rûşenî-i rûşen-dil didi ki ben »ızır buldum ve enfâs-ı ḥayât mâ’ından müstefîd ü müstefîz oldum diyü cevâbın virdi “mecaz hakikatin köprüsüdür” feḥvâsınca ‘aş...-ı mecâzuñ ...anarasın geçdi cür’a-i câm-ı ‘aş...-ı ḥa...îyi Ḥazret-i »ızır elinden içdi. Hemân ol şev... u zev...le terk-i diyâr-ı yâr itdi. Ve ol ḥâlet ü ḥarâretle çı...up vilâyet-i

‘Aceme gitdi ve şehr-i Şirvan ...urbinde Bakü nâm Karyede fa«ru’s-sajâdet Seyyid Yahyâya irâdet getürüp el aldı ve meslek-i sülûke sâlik olup cümle-i «ulefâsından oldu.

İşitilmiştir ki öğrenim gördüğü sırada Bursa'da Hızır Bali adlı bir güzele öğretmen olur. Böylece öğretme yolu ile öğrencisine ilgi duyar, âşık olur. Tesadüfen birkaç koğucu ve nifak sahibi bazı gammazlar aralarına girip onları ayırırlar. Ruşeni bakar ki gönlünün sevdiğine bağlılığı güçlü, sevgi derdi kalbindeki aşkı gizli, sabredip direnmeye ise asla mecali yok. İlişkiyi devam ettirip sohbet etmeye ise hemen hiç ihtimal yok. Bunun üzerine halktan uzaklaşarak hüccesine kapanır ve kendi ismiyle o periyi davet eder. Böylece Hızır adını zikre birkaç gün devam eder. Üçüncü gün Hızır Aleyhisselam gayb âleminden zahir âlemine gelir. Bengisu misali, Hızır'dan muradın nedir, gönlünden geçenler nelerdir, diye birkaç kelime söyler. Tekrar zahiri âlemden gayb âlemine gider. Beri yanda ise ismin tesirinden sevdiği, garip bir hal ile helak olacak duruma gelir ve sıkıntısını annesine ve babasına söyler. Bunlar, o gönüller alan, gönüller bağlayan güzeli, başına bir iş gelir korkusuyla Ruşeni hazretlerinin huzuruna getirirler. Bundan böyle Hızır Bali huzurunuzdan gitmesin ve şerefli hizmetinizi terk etmesin derler. Aydınlık gönüllü şeyh ise ben Hızır'ı buldum, duasından yararlandım, feyizlendim dedi “Mecaz hakikatin köprüsüdür.” sözü gereği mecaz aşkın kantarasından geçti ve ilahi aşk kadehinin yudumunu Hızır Hazretlerinin elinden içti. Hemen o anda sevdiğini ve şehrini terk etti, çıkıp Acem'e gitti. Şirvan yakınlarındaki Bakü adlı köyde Seyyid Yahya hazretlerine bağlanıp el aldı ve tasavvufa girip onun halifelerinden biri oldu.

Sinan Paşa hakkında “Sultan Mehmed Han'a hoca olmuştur ve vezirler arasında Hoca Paşa diye ünlenmiştir. Kendi çağında âlimlerin ve bilginlerin önderi idi. Zihin ve zekâda benzersiz, anlayışta örnek alınacak kişiydi.” değerlendirmesini yapmıştır.

“Rivâyet iderler ki jahd-i tufûliyyetde henüz bâliğ olmadın belîğ olup ve tıfl-ı heft-sâle iken minber-i vaî@ a çı...up «al...a emr-i maîrûf ve nehy-i münker iderdi ve tálibân-ı felâh rüşd-i reşâd ve yümn-i vaî@ u irşâd ile felâh u reşâd bulup tarî...-ı müsta...îme zâhib olurlardı. ¡A...ibet ¡aşrında aîlem-i ¡ulemâ ve efdal-i fuзалá oldu. Lábüd Mehmed »án múmá ileyhi bu vechle müteşerri¡ u müteverri¡ bulduğıyçün umúr-ı cumhúrı aña tefvîz idüp vezír idindi. Ol zamânda umúr-ı vezâreti gâyetde müteşerri¡ ü mütedeyyin kimselere virürlerdi ve fazl u hünerden soñra @ulm ü günâhdan perhíz ve ta...vásın da«í görürlerdi. Ne án ki şimdüki gibi mürteşilere ekkállere ve ...attállere umúr-ı ¡ámmeyi sipâriş iderlerdi. Bu da«í bir ...aç gün umúr-ı ¡ámmeyi gördükden soñra vezr-i vezâretten íbá ve ictináb idüp riyâseti

siyâset bildi ve ıgrâz-ı dünyeviyyeden külliyyen irâz idüp ...ıdvetü'l-mutasavvıfa Şeyh Vefâ hazretlerinden el alup mürid-i irâdet-pezîri oldı. na@m-ı bedîj ve neşr-i belîğ üzre Tazarru-j náme nám bir ilâhî risâlesi ve Tezkiretü'l-Evliyâ tesmiye olunur men&úr ma...âlesi vardır.”

Rivayet ederler ki henüz yetişme çağlarında güzel konuşmaya başlamış ve vaaz minberine çıkıp şeriatın emirlerini ve yasaklarını halka anlatmaya başlamıştır. Kurtuluşu isteyenler ve hak yoluna girmek isteyenler onun vaazları ile doğru yola girerlerdi. Ömrünün sonlarında âlimlerin ve bilginlerin en üstünü oldu. Sultan Mehmed Han, adı geçeni dinin emirlerine sımsıkı bağlı olduğu ve şeri kuralları iyi bildiği için veziri yaptı ve halkın işlerini ona devretti. O zamanlarda vezirlik görevini dine ve şeri kurallara bağlı kişilere verirlerdi. Bunun yanı sıra bilgili, yetenekli ve adaletli olmasına da dikkat edilirdi. Şimdiki gibi rüşvet alanlara, yiyicilere ve katillere halk işlerini vermezlerdi. Bu da birkaç gün halkın işlerini yaptıktan sonra vezirlik görevinden çekildi. Şeyh Vefa hazretlerinden el alıp müridi olmayı istedi.

2.1.2.1.6. Kanaatkârlık, Tokgozlülük, Dervişâne Yaşayış:

Dünyevi isteklerden arınmak, para ve mevkiye önem vermemek, dünya malı için başkalarına boyun eğmemek, kanaatkârlığı bir yaşam biçimi olarak kabul etmek tezkirecilerin takdir ettikleri bir durumdur. Kanaat köşesini tercih eden ve makam için kimseye boyun eğmeyen şairler övgüye layık görülmüştür. Latîfî tezkiresinde **Hadîdî**, **Ferruhî**, **Usûlî** ve **Şehdî** bu yönleriyle övgülü dolu ifadelerle değerlendirilmişlerdir.

Hadîdî için “Şiir alanında yetenekli kimsedir.” değerlendirmesini yaptıktan sonra hikâyeye geçmiştir.

“İ«ván-ı ...adıminden biri bir ecilden didi ki niçün bu ...adar jilm ü hüner ve tabj-ı pür-güher ile erkâna varup cümle-i menâşıbından şân-ı fazîlet-nişâna münâsib bir manşıb almayasun çünkü tarî...-ı taşşılden ...alduñ bári bir cihet ile ...almayasun müdâm javâmü'n-nâs gibi meşâ.....at-i «ırfet ve meşûnet-i şanjat ile zindegânî idesün didükde redd-i cevâb ve mu...âbele-i «itâbda didiler ki ey yâr-ı jazîz şâhib- temeyyüz zamâne hâlınden gâfiller ve mu...tezâ-yı devr-i dúndan câhiller gibi söylersün bu mesjele-i şerîf ü denî «afî ve «abî degüldür ki manşıb didükleri nesne zamânede müft ü meccân olmaz ve anı her fazl u

hüneri olan varup anda hâzır bulmaz. İştılâh-ı @ürefâda ve jörf-i jirfân manşıb didükleri mesnedden jibâret ve mesned da«í tu«f u hedâyâdan kinâyetdür.

Mışraj: Bu sırruñ yine remzin jârif añlar (L.223)

jAle'l-«uşúş bu zamânda ve bu ma...üle evânda lillâh bir işi ve hasbı bir cünbışı olmaz.

Na@m: Bu zamán bir jacep zamándur ki

Bí-garaž şanma şimdi bir işi ola

Şu ki dest-i tehí vara şey«e

Vara himmet yerine ...ozun ala

Var ...ıyás it buña cihân «al...ın

Şey«i böyle bunuñ ...alanı nola (L.224)

Ne&r: Elhâşıl bí-bád hevâ ve bí-tuħf u hedâyâ kişî erkândan cihet çı...arma... ve aıyân u erkân ...attálleri elinden bir ...aç a...ça müft manşıb alma... müşt-i dürüşti ile bir hışâr-ı üstüvár alma... ...adar vardur. Neheng ağzından lo...ma ve peleng ağzından tujme alma... «od bir kâr-ı ásándur. Eger bí-mesned ü @ahír ve bí-muıín ü naşır olursa ol sevdâda dâmen-dermiyân idüp hezâr ittihâl ü ibtizâl ile nice mäh u sál yilmek ve dergâh-ı mır ü vezírde derbân u segbândan nice erázil ü efásilüñ zír-i ...ademinde «a...-i ha...ír gibi páymál olma... gerekdür ki kişî murádına vâşıl ve ma...súdı hâşıl ola.

Beyt: ~aru şáhin elündeysen şalarsun

Ol olmazsa gerek ağzuñla ...uş tut (L.224)

Nesr: adı geçen dünya ekmeğine bağlı idi, ama “Ticaret yapanı Allah sever.” sözü gereği demircilik ile geçinirdi. Ekmeğini bilek gücüyle kazanırdı. Samimi dostlardan biri dedi ki niçin bu kadar ilim ve yetenek ile erkâna varıp makamların hepsinden faziletli şanına uygun bir rütbe almıyorsun, çünkü tahsil yolundan kaldın, bari ilim ve hüner yolundan mahrum kalmayasın. Cahil insanlar gibi mesleğinin sıkıntısı ile geçinirsin dediği

zaman karşılık olarak dedi ki ey aziz dost, zamane halinden gafiller ve aşağılık felekten cahiller gibi şikâyet edersin. Bu rezil mesele gizli saklı değildir ki rütbe dedikleri şey zamanımızda karşılıksız olmaz. Onu her fazilet ve hüner sahibi hazır bulmaz. Zariflerin sözünde ve bilim âdetinde rütbe dedikleri derece, hediye den başka bir şey değildir.

Mısra: Bu sırrun yine remzin 'arif anlar

Hele bu zamanda, Allah için, karşılıksız bir iş ve hareket olmaz.

“Zamanımız öyle tuhaf bir zaman ki kötü niyet olmadan bir iş hallolmaz. Şöyle ki şeyhe eli boş gidersen himmet yerine kozunu alırsın. Halkın şeyhi böyle ise geri kalanı ne olur, bir düşün.”

Sözün kıyası, kişi, karşılıksız ve hediyesiz olarak devletten hizmet almak kaba kuvvet ile sağlam bir kale almak kadar zordur. Timsahın ve kaplanın ağzından bir lokma almak kadar kolay bir iştir. Eğer rütbesiz ve yardımcı olursan o sevdada binlerce yalvarıp yakarma ile nice ay ve yıl beklemek ve bey ve vezir kapısında bekçi ve köpek bakıcısından daha rezil ve sefil insanların ayağı altında çiğnenmiş toprak gibi olmak gerekir ki kişi muradına erişsin.

“Eğer sarı şahin (para) elindeyse uçurursun (işini yürütürsün). Altın olmazsa ağzınla kuş tutsan boşunadır.”

Onun da gülün ömrü kadar ömrü ve dikenin eziyetiyle mutluluğu olacağı da belli değil diyerek Gülistan'ın bu beytini anlamını değiştirip okudu:

“Demiri elle yoğurur gibi yoğurmak, beylerin önünde el-pençe divan durmaktan iyidir.”

Ferruhî için değerlendirmeleri şöyledir: “ Görmüş geçirmiş, feleğin sillesini yemiş, laübâlî, tuhaf bir kişiydi. Dünyada gam, keder nedir bilmez, hayatı boyunca üzülüp sıkılıp durumundan kimseye şikâyet etmezdi. Güler yüzlü, güzel konuşan biriydi.” (Ferrûhî hakkında anlatılan hikâye için bk.Eleştiri kabiliyeti)

Usûlî hakkında “Bilimleri usul ve fûruğu ile görmüş, tasavvuf yolunda nefsin ve gönlünü temizleyip arıtmak için Mısır'da Şeyh İbrahim Gülşenî hazretlerine bağlanmıştı.

Böylece nefsin arzu ve isteğine uymaktan vazgeçip yalnızlık ve feragat köşesinde oturmuştu.” bilgisini verdikten sonra hikâyeye geçmiştir.

“Mutâyebe: Mezbûruñ hâlet-i fa...r ile jaceb jüzlet ü inzivâsı ve ...anâjat ü ferâgat ile ğarîb ğınâ ve istingâsı var idi. Bu ...adar fa...r u fâ...ayla bî-tâ...a iken iktisâb-ı zillet ve irtikâb-ı mezelletden ise merd-i şâhib-ıhamiyyete kûşe-i ...anâjat ve peygûle-i mücâhedetden cân lebine gelince câna cebr ve cândan rama... ..alınca nefes şabr itmek evlâ ve ahrâdur diyü fa...îr ü ğanî ve şerîf ü denîden bir kese jarz-ı ifti...âr ve ıhâr-ı ihtiyâc idüp baş egmezdi ve dergâh-ı Ha.....ı ...oyup der-i mîr ü vezîre varanlar sâ'il-i direm-«~âh gibi yanında fûls-i aħmere degmezdi. Aşl-ı zühd ü ta...vâ ...aşr-ı emel ve aşl-ı hırş u tama; tûl-i emeldür.

Kıt'a: Hâfız, yüz suyunu her sefilin kapısında dökme, O isteğini hacetler kadısının kapısına götür.

Nesr: Ol cür'a-i câm-ı gurûr ile medhûş u mest ve dünyâ-yı denî için ekâbir-perest olanları görüp bu ...ıf'ayı okurlardı.

Kıt'a: Birkaç gün içinde kokuşan suyu(meniyi) bûluğa ermiş insanoğluna depo etti. Orada bu su filiz verdi ve buna sultan, bey ya da servet sahibi kişi adı verildi. Buna izzet ve arla selam veren alçak yanında köpek daha şerefliidir.”

Mutâyebe: Usûlî'nin yoksullukla tuhaf bir uzlet ve inzivası kanaatle garip bir zenginliği ve tok gözlülüğü vardı. Dayanılamayacak kadar yoksul düşülen anda bile hamiyet sahibi kişilere alçalmaktansa kanaat ve nefsi yenmeye çalışarak nefse sabır tavsiye etmek ve canı baskı altına almak daha iyidir der ve hiç kimseye ihtiyacını bildirip baş eğmezdi. İlahî dergâhı bırakıp vezir ve bey kapılarına giden dilenciler gibi elini paraya uzatmazdı. O kibir ve gurur ile akli başından gitmiş, alçak dünya için büyüklere tapanları görüp şu kıt'ayı okurdu:

Kıt'a: Hâfız, yüz suyunu her sefilin kapısında dökme, O isteğini hacetler kadısının kapısına götür.

Nesr: O gurur kadehinin damlası ile sarhoş ve alçak dünya için devlet büyüklerine tapanları görüp bu kıt'ayı okurlardı.

Kıt'a: Birkaç gün içinde kokuşan suyu(meniyi) bûluğa ermiş insanoğluna depo etti. Orada bu su filiz verdi ve buna sultan, bey ya da servet sahibi kişi adı verildi. Buna izzet ve arla selam veren alçak yanında köpek daha şerefliidir.

Şehdî hakkında “Şiirlerinin tatlılığı ve bal gibi tatlı sözleriyle şehdilik mahlası ona uygun düşmüştü. Samimi dostları, sohbetinin tatlılığına sinek gibi üşümüştü. Ama kendi derviş olup dünyevi işlerden elini çektiği ve gaflet kadehinden içtiği için mest idi. Ve kahır dolu dünyanın güzelliğinin lezzetine sinek gibi düşmüş değildi.” bilgilerini vermiştir.

“Nesr: Mezbûr sâde-dil ve şâdî...u'l-...avl kimesneydi. mesmû'dur ki merhûm vâ...ıjalarından zamân-ı ecelin tîz vâ...ıj olacağın bilür ve ecel jacele itmedin gûr u kefen tedârikinde olup cân bedenden vedâj itmedin kendü eliyle helvâsın ve aşın itmiş merhûm Sultân Selîm devrinüñ â«irlerinde âhırete gitmişdür.

Çıtja: jÂ...ıbet terk ider seni dünyâ
Şimdiden gel aña vedâj eyle

Çünkü ...atj-ı jalâ...adur â«ir
Her taıallu...dan in...ıtâj eyle” (L.336)

“Adı geçen, gönlü temiz ve sözüne sadık biriydi. İşitilmiştir ki ecel vaktinin erken geleceğini rüyalarında görür ve ecel acele etmeden mezarını ve kefenini hazırlayıp can bedenden çıkmadan kendi eliyle helvasını yapmış, merhum Sultan Selim devrinin sonlarında ahirete gitmiştir.

“Dünya seni sonunda terk edecek. Gel, şimdiden onunla alakanı kes, ona veda et. Her türlü alakadan uzaklaş.”

2.1.2.2. Yergi Amaçlı

Latîfî Tezkiresi’nde anlatılan hikâyeler daha çok yergi amaçlıdır. Bunda tezkirelerde çağın sanat ve eleştiri anlayışı gereği olumsuz eleştiri yapılamamasının etkisi büyüktür. Çünkü Latîfî, Sehi Bey’in aksine pek çok şairin gerek sanat yönü gerekse yaratılış ve alışkanlıkları hakkındaki olumsuz yargılarını dile getirmekten çekinmemiştir. Anlattığı hikâyeler de bu yargılarını destekler niteliktedir. Latîfî şairler hakkında çeşitli kaynaklardan edindiği hikâyeleri kendi tespitlerine tanık göstererek değerlendirmelerinde

kişisel görüşlerine yer vermekten çok objektif davranmaya gayret ettiğine dikkati çekmek istemiştir.

2.1.2.2.1. Sanat Gücü:

Tezkire yazarlarının tezkireye dâhil ettikleri şairler hakkında üzerinde en çok durdukları konu şairlerin sanat yönleridir. Tezkiredeki her şairin sanat gücü, zevk ve yetenekleri hakkında değerlendirmeler yapılarak her şairin bu yönüne değinilir ve sanat gücünün varlığı, yokluğu okuyucuya tanıtılıp değerlendirilir. Latîfî de bu konu üzerinde önemle durmuştur. Tezkiresine dâhil ettiği şairler hakkında olumlu ya da olumsuz değerlendirme mutlaka yapmıştır. Şairlik yönünden zayıf bulduğu, yeteneksiz olarak kabul ettiği şairler hakkındaki olumsuz düşüncelerini dile getirmekten çekinmemiştir. Latîfî'nin “ ...Bu yüzden şairler zümresi birkaç kısımdır[...]Bir kısmı ise sadece vezinli sözler söylemeye yetenekli olup doğru yanlış ağızlarına geleni söylerler. Bununla da kendilerini gerçek şair sanıp büyük şairlerden sayarlar. Şairler arasındaki bu seviyedeki hüner hemen hiç makbul ve muteber değildir. Nitekim Fars aydınlarından biri şöyle buyurmuştur: Gerçek şair muhafazalı parlak inci gibi hemen hiç yoktur, vezinli söz söyleyebilen yetenek ise kolay bulunur.”⁷² sözleriyle ifade ettiği yeteneksiz şairler, Latîfî tarafından acımasızca eleştirilmişlerdir. Haklarında anlatılan hikâyeler de şiir alanındaki yetersizliklerini ve yeteneksizliklerini ortaya koymak amacıyla anlatılmıştır. **Ahmed-i Rûmî, Ahmedî, Firdevsî-i Rûmî, Halîlî, Kebîrî, Likâyî, Safâyî, Sehî Bey, Sücûdî, Şâhidî-i Edirnevî, Şükrî, Vahîdî Çelebi, Vâlihî ve Zuhûrî**'nin sanat yönlerinin zayıflığına değinilmiştir.

Ahmed-i Rûmî hakkında “ yaşadığı dönem Ahmed Paşa'dan önce ve epeyce erken devirdir. Merhum Ahmed Paşa daha şair olarak duyulup tanınmadan Ahmed mahlasıyla okunan onun şiirleriydi. Ama bunlar hayal ve sanattan uzak, yalın şiirlerdi.” ifadesini kullandıktan sonra şu latifeyi anlatmıştır:

“»udâvendân-ı jîrfândan biri ol vâli-i vilâyet-i na@m u inşâ ya'ni merhûm Ahmed Paşaya didi ki maḥall-i maḥlaşda siz daḥî Ahmed drisüz ve «uṣûṣ-ı şiirde ismiñüz taḥalluṣ idersüz bu takdîrce Gelibolılı Ahmed ile sizüñ beyniñüzde iştirâk ü iltibâs vâ...ij olup bu

⁷² İSEN, Mustafa (1999), *Latîfî Tezkiresi*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 32-33.

iltibâs u iştibâ« «al...a nevjan sebeb-i ğalať olmaz mı ihtimâldür ki didükde merhûm Ahmed Paşa da«î dimiş ki benüm kelimâtum aña isnâd itdükleri ğam degül hemân anuñ mühmelâtını baña isnâd itmesünler diyü cevâb virmişler.

Ç1†ja: İştirák eyleme gel ğayrı ile ma«laşda
 Mühmelâtını saña itmeyeler isnâd
 Yüri var laf@-ı münásib buluben ma«laş idüñ
 Ma«laşından çü bilür şájiri ek&er üstád (L.169)

İrfan sultanlarından biri, o şiir ve nesir ülkesi valisine yani merhum Ahmed Paşa'ya "Mahlas olarak siz de Ahmed'i kullanıyorsunuz ve şiirlerinizde adınızı tahallüs ediyorsunuz. Bu durumda Gelibolulu Ahmed'le iştirak ve karışıklık meydana gelmez, bu benzerlik ve karışıklıktan halk yanılgıya düşmez mi? Muhtemeldir ki sizin güzel sözlerinizi ve değerli nefeslerinizi ona isnad ederler." demiş. Bunun üzerine Ahmed Paşa, benim güzel sözlerimi ona isnad etmeleri gam değil; yeter ki, onun boş sözlerini bana isnad etmesinler, diye cevap vermiş.

"Başkaları ile aynı mahlası kullanma ki başkasının boş sözlerini senin zannetmesinler. Uygun bir söz bulunca mahlas edin, çünkü üstadlar şairi mahlasından tanır."

Latîfî, Ahmed Paşa'nın Ahmed-i Rûmî'nin şairliği hakkında söylemiş olduğu kıtayı vererek kendi düşüncesini Ahmed Paşa'nın ifadeleriyle dile getirmiştir. Hikâyeden de anlaşılıyor ki Ahmed-i Rûmî'nin şairlik yönü çağının edebiyat çevresince de beğenilmemektedir. Ahmedi'nin şiirleri için hayal ve sanattan uzak, yalın şiirler olarak değerlendirirken edebi çevrenin şaire bakışını da dikkate almıştır.

Ahmedî hakkında " Murad Han Gazi devrinde boy beyi olan Mir Süleyman Şah'ın mahiyetindeki şairlerden ve o dönemin bilgili kişilerindendi. İskendername'yi adı geçen adına söylemişti. Bu eserde, Batını ilimlerden, afakî ve enfüsi teşbih ve temsil ile geometri, astronomi, yıldızlar ilmi ve hikmetten çok mana ve marifeti bir araya getirip kullanmıştır. Ama şiirinde pek o kadar zerafet, söz ve ifadelerinde hemen hiç güzellik yoktur." yargısını bildirmiş ve şu rivayeti aktarmıştır:

"Rivâyet iderler ki kitâb-ı mezbûrî mezkûr âhir ü encâma aġni itmâm u i«titâma ırgürüp ol jaşruñ aıyânına ve erkânına jarz itdükde çendân pesendîde görülmeyüp bu ğüne

na@m ile bir kitâbdan bir pâkçe ...aşıde evlâ ve efdal idi dimişler ve «âme-girân harîfe vâfir harf atmışlar ol da«î ol taïne-i cân-güdüâzdan mecrûhu|l-bâl ve şikeste-hâl olup tamâm mütejellim ü mütejesir olacak harâret ü buhârından zâtına jârıza jârı@ olur. Meger ol zamânda şey«u's-şu jarâ merhûm Şey«î ile bir hücrede celîsler velâ-tekellüf hemdem ü enîsler imiş. Ebyât-ı ...aşıde gibi dûr u dırâz mâ-va...aıay Şeyhîye hikâyet ve bu ma...ûle na@m ile bir kitâbdan bir «oşca ...aşıde efdal idi didüklerini rivâyet ider. Kendü ol jilletden «asta ve sebebsüz şikeste oldu...da mezbûr Şey«î ol gice Ahmedî nâmına hasb-i hâl mülâyim ü münâsib bir mu«ayyel ü muşannaı ...aşıde peydâ ...ıur ve yârendesi Mevlânâ Ahmedî ol ...aşıde-i yek-şebeyi alup erkâna gelür. Aıyân-ı erkâna jarz itdükde meger ol devrde aıyân-ı erkân her biri nüktedân-ı kân-ı jirfân imiş çünkü ...aşıde ile na@m-ı kitâbuñ ol ...adar münâsebeti ve elfâ@ u maıânîde çendân mümâ&elet ü müşâbeheti yo... Tebessüm-künân u «ande-zenân eydürler ki Mevlânâ Ahmedî eger bu îrâd itdüğün ...aşıde senüñ ise ol kitâb senüñ degüldür ve eger kitâb senüñ ise ...aşıde senüñ degüldür diyüp meyânlarında çendân tefâvüt-i fâhiş yogiken iki su«anverüñ kelimâtın birbirinden far... u temyîz itmişlerdür. Ekâbir-i er...ânda ...anı anuñ gibi jazîzler ve su«andân u dâna ehl-i temyîzler kemiyet-i kelâmı bileler ve iltifâtla bed iıtibâra alup na@ar-ı izjân ile na@ar ...ıalar. Nitekim jillet-i ...ılet-i iıtibârdan Naıimi-i Hamîdf ber-sebîl-i şikâyet münâ@ara-i seyf ü ...aleminde zamâne hâlinde hikâye dimişlerdür.”

Rivayet edilir ki adı geçen kitap (İskendername), Ahmedî tarafından yazıldıktan sonra çağının ileri gelenlerine sunulmuş ve hiç kabul görmemiş. Bu tarz şiirle bir kitaptansa fazlalıklardan arındırılmış bir kaside tercih edilirdi, demişler. O da bu ayıplamadan kırılıp gücenerek büyük bir üzüntüye kapılmış ve bu kızgınlıkla kendisine bir hastalık arız olup sıhhati bozulmuş. Meğer o sırada merhum Şeyhî ile aynı odayı paylaşan yakın dost imişler. Olanı biteni Şeyhî’ye anlatmak ve böyle bir kitaptan bir temizce kaside daha iyi olurdu, demelerini ona nakletmiş. Bunun üzerine Şeyhi, o gece Ahmedî adına duruma uygun bir muhayyel kaside meydana getirmiş. Ertesi gün Ahmedî, o bir gecelik kasideyi alıp erkâna gelmiş. Kaside ileri gelenlere arz edilince bunlar şiiri büyük bir dikkatle gözden geçirmişler görmüşler ki kaside beyitleri ile kitaptaki şiirlerin pek bir münasebeti bulunmuyor, lafız ve mana bakımından ise aralarında hiç benzerlik yok. Eğer bu kaside seninse o kitap senin değildir, eğer kitap seninse kaside senin değildir. Deyip aralarında aşırı bir farklılık yokken iki edebiyatçının şiirlerini birbirinden ayırıp seçmişler.”

Latîfî'ye göre, Ahmedî yaşadığı dönemin ileri gelen şair ve bilgili kişilerinden olmasına rağmen sanat yönü zayıf bir şairdir. Bu olumsuz düşüncesini açıkça dile getirmiştir. Zamanın ileri gelenlerinin şiire gereken önemi vermediği, eskilerin gerçek söz ustaları olduklarını, sözün değerini bildiklerini vurgulamıştır. Anlatılan hikâyede de sözün değerini bilen insanların bu şaire bakış açısı verilmektedir. Şairin edebiyat dünyasındaki yeri böylece ortaya konulmuştur.

Firdevsî-i Rûmî için “Ne şiirinde nezaket ve lezzet ne de nesrinde güzellik ve tatlılık vardır. Şairler arasında çok söylemek ve ağzına geleni söylemek ona özgüdür.” demiştir. Hikâye şöyledir:

“Sultân Báyezíd Hân emriyle nám-ı şerîflerine Süleyman-námeyi na@m ü ne&r üzre cemî idüp kütüb-i münzelede ve şuhûf-ı semâviyyede ne ...adar ...ışa u a«bár ve jálemde ne ...adar tevâri« ü esmár u á&ár varsa jilm-i hikmet ü hendese ve jilm-i nücúm ve tabáyi; anda derc ü jilm-i evvelín ü á«ıríní anda «arc idüp üçyüz altmış cild kitáb itmişdi. jAded-i eyyám-ı sene-i kámile bu vechle biñ sekiz yüz otuz altı meclis ...ışsa ve biñ yediyüz yetmiş yedi tevhlíd ü naıt u ...aşidedür. Ammá ne na@mında nezákete ü lezzet ve ne ne&rinde letáfet ü hálâvet var. Su«an-gúylar e&násında pür-gúy ıtlá...1 aña şádı... u şahíhdür. Meger ki javámü'n-násdan ezhán-ı ...ášıra efsáne-i ...ışsaşı içün ve hikáyát-«ánlar ve ...ışsa-güzárlar ...ışsa hişsesi içün bajzı encümende ...rájat itseler olur. Zírá javám cühelesi sözüñ ník u bedin ne fehm idebilür.

Na@m: Didi ehl-i tevârí« ü ...aşaşdur

Netíce já...1le andan hışaşdur

Ki kimlerden ...alupdur mülk-i jálem

¢anı İskender ü Dará ...anı Cem

¢anı ol ...aljalar bünyád idenler

Şehirler mülkler ábád idenler (L.425)

Ecel cámanın ki bunlar itdiler núş

Cihán gavgásın itdiler ferámúş

Gelen gitdi birisinden e&er yo...
Giden gelmez ne hál oldu «aber yo...

Gelenler hep cihándan oldılar dúr
;Acep budur niceler şimdi mağrúr

~orarsañ çäre mağrúr olmama...dur
Kenár-ı «ayrdan dúr olmama...dur (L 426)

Riváyet olunur ki »azret-i Sultán Báyezíd-i Báyezíd-meşreb ve İbráhím-millet zıkr olan üç yüz altmış cild kitábun áyín-i dín-i isláma muváfı... ve şerjáyir-i şerj-i şerífe muţábı... olup kizb ü mübálağadan jarí fehm olınanlarından besán jaded-i esmájül-hüsná to...sán to...uz cildin i«tiyár u inti«áb idüp majdásın ihrá... ..ıldu...da müjelif-i mezkúr beğáyet mütejellim olup bu da«í Firdevsı-i Túsı gibi pádişáh ha.....ında bir ...aç ebyát-ı ná-şáyeste ve ná-sezá diyüp viláyet-i Rúmdan firár ve diyár-ı ;Acemde ...arár itdi.”

Sultan Bayezid Han'ın emriyle yüce adlarına Süleyman-name'yi nazım ve nesir olmak üzere toplamıştır. Gökten inen kitaplarda ve sayfalarda ne kadar kıssa ve haber, dünyada ne kadar tarih, kıssa ve hikâye varsa felsefe, geometri, astronomi ve doğabilim ile bilgileri bu kitapta toplayıp tüm bilgisini kullanarak üç yüz altmış cilt kitap yazmıştı. Bin sekiz yüz otuz altı meclis kıssa ve bin yedi yüz yetmiş yedi tevhit, na'at ve kaside vardır. Ama ne şiirinde nezaket ve lezzet ne de nesrinde güzellik ve tatlılık vardır. Şairler arasında çok söylemek ve ağzına geleni söylemek ona özgüdür. Halk arasında kavrayış gücü yetersiz olanlara kıssadan hisse çıkarmak ve hikâye anlatıcılarına kıssa payı için bazı meclislerde okunabilir. Çünkü halkın cahilleri sözün iyisini ve kötüsünü bilmez.

Nazm: Didi ehl-i tevârih u hikâyât
Muzahrafdur kevâzibdür rivâyât
Sahîhin ister isen Hak kelâmı
Ehâdisden Rasulü'llah peyâmı (L.425)

Merhamet sahibi Sultan Bayezid Han'ın bu kadar ciltli ve tafsilatlı kitaplardan amacı, geçmiş sultanlar hakkında bilgi edinmek, onların yaşayışlarını bilmek ve kıssadan

hisse almak ve bilgiyi sultanlığında halk işlerini icra ederken kullanmaktır. Geçmiş sultanların izinden gitmek için onların menkıbelerini ve güzel eserlerinin kıssalarını okumaya istekli idi. Şöyle ki vezirleriyle nasıl geçinir, halka nasıl davranır, adalet ve sitemin gereği nedir ve memleket esaslarının bozulması, saltanat kurallarının belirlenmesi nasıldır, fitnelerin ortaya çıkma sebebi nedir bilmek ister. Bütün kıssalardan pay almak ve onların yaşayışlarını örnek almak ister. Yoksa amacı ne efsanedir ne masaldır.

“ Dünya tarihler ve kıssalarla doludur. Akıl sahiplerine düşen de bu kıssalardan pay çıkarmaktır. Dünya mülkü kimlerden kalmıştır. Hani İskender ve Dara hani Cem nerede? Hani o kaleler, şehirler, mülkler inşa edenler nerede? Bunlar ecel kadehini içtiler ve cihan kavgasını unuttular. Her gelen gitti, hiçbirinden eser yok. Giden gelmez, ne olduğundan haber yok. Gelenlerin hepsi sonunda dünyadan gittiler. Tuhaf olan budur ki şimdi çoğu insan mağrurdur. Çare nedir diye sorulursa, çare gururlanmamak, hayır köşesinden uzak olmamaktır.”

Rivayet edilir ki İbrahim soyundan olan Sultan Bayezid Hazretleri üç yüz altmış cilt kitabın İslam dinine ve şer'i kurallara uygun olan, yalan ve mübalağa olmayan ciltlerden esma'ül-hüsna sayısı kadar doksan dokuz cildini seçip fazlasını yaktırmış. Adı geçen müellif bundan fazlasıyla incinmiş ve bu da, Firdevsi-i Tusi gibi, padişah hakkında uygunsuz birkaç beyit söyleyip Anadolu'dan kaçıp Acem diyarına gitti.

Latîfî, Firdevsî-i Rûmî hakkındaki olumsuz değerlendirmelerini şairin eseri üzerinden yapmıştır. Bu hikâyeyle şairin şiir ve nesir alanındaki yeteneksizliği ve başarısızlığını okuyucunun zihninde somutlaştırmayı amaçlamıştır.

Latîfî'nin yergi amaçlı anlattığı hikâyeler arasında eseri bakımından değerlendirdiği tek şair **Halîlî**'dir. Şairin eserini yazmasına neden olan olayın anlatıldığı hikâyede eserden bazı beyitler verilmiş, bunun dışındaki beyitlerin dikkate alınmaya değer olmadığı da belirtilerek şair, eserinin başarısızlığı ile değerlendirilmiştir. Hikâye şöyledir:

“Aışâr u ezmânda Sultân Meḥmed »ân Ğâzî devrinde civânlığı zamânında İzni... nâm ...aşabaya gelüp taḥşîl-i jilme meşğûl iken bir maḥbûba taḥallu... u taḥaşşu... idüp kitâb-ı jaş...dan ve bâb-ı maḥabbetden ders ü seba... aldı ve mütâlaḡa ve müzâkere defter ü tomarın tayy idüp ifâde ve istifâdeden ...aldı ve olanca taḥşîlî taḡîl olup defter-i jakl ebter olup muḡalim-i jaş... taḡlîm-i maḥabbetde vara... diker didi. Bu mu...adimde minvâlince derd-i

jaş...a mübtelá ve ol şúr-ı sevdá ile válih ü şeydá oldu...da hasb-i hálini derd-i má-fi'l-bálini bir man@úm destán idüp jáleme dásitán itdi. Beyne'l-enám Fira...-náme-i Hálilí diyü tesmiye olunur ve ebyátında hál-i jáş...a müláyim ü múnásib nice ebyát-ı hâlet-ba«ş bulunur. Sañhí ve sáde na@mdur.

Ve ol kitáb-ı şírín-«itábda múná@ara-i dil ü dídeden ve ceváb-ı ...alb-i remídeden mañbú u ma...búl nesne vá...i olmamışdur. Bu bir...aç beyt ol kitábdandır.

Mesnevi:

Eyá ...an olaca... gözüm ne gördüñ

Ki zühdüm «ırmenini yile virdüñ

Alup elden 'inán-ı i«tiyárum

Ne ...oduñ 'a...l u 'ırz u ne ve...árum

N'olaydı ben saña yár olmayaydum

Seni mañbúba máyil bulmayaydum (L.251)

Bağdehú ol ...anñara-i mecázdan jubúr idüp menzil-i ha...í...ata ...adem başdı ve hevá tírüñ atup heves yayını yaşdı. Nitekim dimişlerdür.

Na@m: jaş...a tañn itme ger mecázídür

Geh ha...í...íye kár-sázidur (L.251)

Sultan Mehmed Han Gazi devrinde gençliğinde İznik adlı kasabaya gelip ilim öğrenirken bir güzele âşık olur. Bu aşk yüzünden tahsili yarıda kalır ve akıl defteri artık faydasız olur. Aşk derdine düşüp kendini bu sevdaya kaptırınca durumunu ve yüreğindeki derdi manzum bir destan ile dünyaya destan etti. Halk arasında Firak-name-i Halili adıyla bilinen bu kitapta aşkın halini anlatan pek çok beyit bulunur. Yüzeysel ve sade bir şiiirdir. ...Ve o kitapta gönül ve göz arasında geçen konuşmadan ve ürkek kalbin cevabından başka güzel ve kabul edilebilir bir şey yoktur. Bu birkaç beyit o kitaptandır:

“Ey kan dolu gözüm ne gördün de ibadet harmanımı yele verdin. Seçme şansımı elimden alıp ne ağırbaşlılığı, namusu ne de aklımı bıraktın. Keşke ben sana uymasaydım, seni sevgiliye meyilli bulmasaydım.”

Sonunda mecaz köprüsünü geçip hakikate vardı ve arzu okunu atıp heves yayını kırdı. Ve demiştir ki:

“Aşkî ayıplama çünkü o gelip geçicidir ve hakiki aşka ulaşma aracıdır.”

Tezkire yazarları eleştirilerini genellikle şairin kişiliği üzerinden yapmaktadır. Ancak bazı şairler hakkındaki eleştirilerini eser üzerinden yapmışlardır. Halîlî'nin beğenilen ve halk arasında tanınan eserini (Firaknâme-i Halîlî) ele alarak bu beğenilen eserde bir iki beyit dışında beğenilecek bir yan bulunmadığını söylemiştir. Bu da şairin başarısızlığını okuyucuya sezdirmektedir.

Kebîrî için “ Her ne kadar şiir üslubunu iyi bilirse de yetenek azlığından şiirlerinde edebi sanatlar az yer alırdı.....Adı geçen, son derece gururlu biri olduğu için çağdaşı şairlere kibrinden önem vermez, onlar da kendisini şairden sayıp değer vermezlerdi.” değerlendirmesini yapmıştır. Bu yargısına tanık olarak da Merhum Kâtîp Şevkî'nin Kebîrî hakkında söylediği bu kıtayı vermiştir:

“Ne&r: Ammá merhûm-ı mezbûr bir mertebede müdemmiğ u mütekebbir idi ki zujm u istikbârından ve ğurúr u pindârından jaşrında olan şujarâdan bir kesi gözine göstermez ve bir ferde vücûd virmezdi ve mujáşırları da«í mezkûrú aıdád-ı şujarâdan jadd itmezdi. Lácerem maışer-i şujarâdan mezáyá-yı maíanínüñ şâhib-i şev...i ajni merhûm Kâtib Şev...í bu ...ıtjayı mezkûr Kebírí ha.....ında dimişdür.

Çıtja: Kebírí şiir-gúlar arasında

Hemín taıdád içinde şıfra beñzer

Tezáyüd virür aıdáda egerçi

Hısába şayma@ anı ehl-i defter” (L.460)

“Kebîrî, şairler arasında, sayılar içindeki sifra benzer, sayılara o fazlalık verirse de muhasipler onu hesaba katmaz.”

Tezkire yazarları, şairlerde şiir bilgisinin yanında doğuştan şairlik yeteneğinin bulunup bulunmadığına önem vermektedir. Kebîrî şiir bilgisine sahip, ama yetenekten yoksun bir şairdir. Bu şiirle de Kebîrî'nin edebiyat dünyasındaki yeri belirlenmiş olur.

Likâyî'nin sanat yönünü açık ve sivri bir dille eleştirmiştir. “Çarşıda sahaf ve halince şair ve övgücü idi. Şiir yeteneği bu işin ustalarınca hiç makbul değildir.” ifadesinden sonra şu latifeyi anlatır:

“Mutáyebe: ~afáyí nám şájir Li...áyíye «aber gönderüp ol diyárda bizüm dívánumuzun yárán beyninde fiyl-cümle şöhreti ve şıjr-şınáslar meyánında ...abúle ...arín olaca... «ayyiz ü rağbeti var mı diyü sujal idicek merhúm Li...áyí da«í bu ...ııjayı ceváb göndermiş.

Çıııa-i Li...áyí:

Sizün dívánuñuz dástán olupdur
Şehirlü köylü o...ur şöhreti var
Gözi ahúlaruñ vaşfıyla şimdi
Geyük destánı deñlü rağbeti var

Ceváb-ı ~afáyí:

Senün gibi diyeydüm şıiri ben de
Meze olur ile şöhret bulurdı
Eger evşáfúnı dívána yazsam
Geyük destánı ol va...tin olurdı” (L.492)

Latife: Safayi, Likâyî'ye haber gönderip “bizim divanımızın dostlar arasında şöhreti ve şiirden anlayanlar yanında kabul edilebilir yeri ve rağbeti var mı?” diye sormuş. Bunun üzerine merhum Likâyî bu kıtayı cevap olarak göndermiş.

“Sizin divanınız ünlenmiş bütün halkın okuduğu bir destan olmuştur. Ceylan gözlülerin vasfıyla geyik destanı kadar ilgi görüyor.”

Safayi'nin cevabı:

“Şiiri ben de senin gibi deseydim, elde meze olup şöhret bulurdu. Senin özelliklerini divana yazsaydım işte o zaman geyik destanı olurdu.”

Latîfî, iki şair arasındaki bu atışmayı aktararak Likâyî'nin sanat yönünden eksikliğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Likâyî'nin eseri hakkında Safâyî mahlaslı şairin sözlerini aktarmıştır. Safâyî'yi de yeteneksiz bir şair olarak değerlendiren Latîfî, onun şiir

kudretine değer verdiği için değil, Likâyî'nin yeteneksizliğini dile getirdiği için bu diyaloga yer vermiştir. Yani Latîfî, Safâyî'nin bu şiirini kendi düşüncelerini aktarmada bir araç olarak kullanmıştır. Bu latifeyi anlattıktan sonra şair hakkındaki olumsuz eleştirisine şu ifadelerle devam eder: “Şaşılacak taraf şudur ki bu garip yetenek ile Ahmedî'nin Yusuf u Züleyha'sına nazire söylemiştir. Nazire değil, o yolla eksikliğini ortaya koymuştur. Aybı hüner sayıp o mutlu sultana, yani Sultan Bayezid'e, bu kitabı bin bir gururla sunduğu zaman padişah, peygamber menkıbelerinde hatasını görüp adı geçen kitabı ateşe attırdı. “Ehli olmayan bu tür büyük işlere girişmesin” dedi.

Mısra: Her işin ma-hasal ehli gerek ey can ehli (L.490)

“Uzun sözün kısası dostum, her işe ehli gerek”.

Latîfî, **Safâyî** hakkında hikâyeye geçmeden önce, Safâyî'nin şiir tarzında hemen hiç incelik, sanat ve zarafet olmadığını dile getirmiştir. Şairin şiir alanındaki başarısızlığını vurgulamak için şu hikâyeyi anlatmıştır:

“Mu'âyebe: Mesmû'dur ki mezbûruñ şiir-i şûr-engîzi dâyre-i sûz u güdâzdan bîrûn ve meyân-ı nâsda ...adr ü itibârı pest ü dún olduğı bâjî&den evrá...-ı pejmürdesin eşjâr-ı efsürdesiyle kesb-i harâret idüp sûz-nâk olsun içün evrá...-ı ebter mi&âlinde oda bucâğından getirüp götürüp oda bîra...mış ve sözleri bî-sûz olup derûnı ya...maduğıyçün dîvânın oda ya...mış. Şu'arâdan biri bu hâdi&eyi istimâj itdükde cümle şanâyi-i şiiriyyesinden bu tedbîr ü taşarrufın evlá görüp verâ-yı munşıfına inşâf idüp bu ...ıfayı dimiş.

Kıt'a: Füsürde olduğı içün ~afâyî dîvânı

Götürüp âteşe urdı oda göyündürdi

Egerçi âteşe urdı harâret olsun içün

Bürûdet-i gâzeli âteşi söyündürdi “ (L.356)

İşitilmiştir ki adı geçen şamata ve gürültü dolu şiiri yanıp yakılma dairesinin dışında olduğu ve insanlar arasında değeri ve itibarı düşük olduğu için dağınık ve perişan sayfalarının duygusuz şiirleriyle hararetlenip yakıcı olması için faydasız sayılacak sayfalarını odanın köşesinden getirip ateşe bırakmış ve sözleri yakıcılıktan uzak olup iç yakmadığı için divanını ateşe atmıştır. Şairlerden biri bu olayı duyduğunda bütün şiirlerinden bu çareyi layık görüp insaf ederek bu kıtayı dimiş:

“Safâyî divanını duygusuz, donuk olduğu için götürüp ateşe attı. Hararet olsun diye ateşe atmış ama gazelinin soğukluğu ateşi söndürdü.”

Safâyî hakkında anlatılan bu hikâyede dönemin şairlerinin bu şaire bakışı tek şairin şahsında dile getirilmiştir.

Sehî Bey hakkında “Adı geçen için üstadımızdır derler ve tarzını taklit ederlerdi. Ama şiirlerinde fazla şirinlik ve renk yoktur. İnsanlar arasında şöhret ve itibar bulan bir şiiri yoktur.” değerlendirmesini yapmıştır. Ardından şairle ilgili hikâyeye geçmiştir.

“Ve ...avm-i şujarânuñ sûtude-şifatı ...ulağı ...atı aḡni Mevlânâ ±âtî ḡa.....ında asammlığın müşşir bir rubâḡi diyüp gönderdi ±âtî da«í sözine cevâb yazup dönderdi.

Beyt: %oğrusı bu şeklinüñ murdâr ağaçdan far...ı yo...

Ma«laşın yazup Sehî bilsem nedendür ol pelíd” (L.314)

Adı geçen, şairlerin övülmüşü olan Zati hakkında sağırlığını ima eden bir rubai yazıp göndermiştir. Zati de bu sözüne cevap yazıp gönderdi:

“Doğrusu vücudunun murdar ağaçtan bir farkı yoktur. Ama o alçak, mahlasını neden fidan gibi düzgün diye yazar bilmem.”

Latîfî, tıpkı Safâyî ve Likâyî’de olduğu gibi Sehî Bey hakkındaki düşüncelerini de bir şairin ifadeleriyle aktarmıştır.

Sücûdî için “Bazen şiir dahi söylerdi. Ama bu fende o kadar yeteneği ve özgün söyleyişte kabiliyeti yoktu ve şiirinin letafeti yoktur.” değerlendirmesini yapmıştır.

“Nesr: Ve ḡâlince münşî ve zuḡmınca muḡaşşî geçerdi. Sultân Selîm tâbe &erâhu fütühâtın «âyîde ḡibârât ve müstaḡmel fı...arâtla inşâ eylemişdür. Ammâ lutf-ı tabḡ ve kemâl-i belâgatlarından görsen ki bir neylemişdür. Merḡûm Revânî ki ±âtî-i ânîdür Mıḡr seferinde ol şâḡ-ı su«andân-feḡîme aḡni şultân Selîme eyyâm-ı Temmûz-ı cigersûzda berf redîf bir ...aşîde diyüp dâd-ı pâdişâḡ-ı 'adâlet-nihâdı tef ü tâb-ı @ulm-i bî-bâddan muḡarriku'l-ekyâd olan dâd-«âḡ için berf âba teşbîḡ itmişdi. Ammâ Ḥazret-i pâdişâḡuñ mizâcına «oş gelmeyüp berf bir memdûḡ nesne midür ki bunun gibi laf@-ı bâridi taḡrîf ...aşd idüp baḡa ...aşîde sunarsun diyü ol ḡibârât-ı berd için şûret-i serd göstericek mezbûr Sücûdî bu ...ıtḡa-i mezemmet-vürûdı ol maḡall ü mev...ide dimişdi.

Çıtja: ~ovu... sözlerle toñdurduñ cihânı

Başuña tolular ayğsun Revânî

Bürûdetden cahîmi ide ya«dan

~ovu... eşjârın o...ursa zebânî

Umârken çar«dan semmûr u sincâb

Dürdi kürkini gör bu zamânı

Cevâb-ı Revânî der-mu...âbele-i Sücûdî:

Beyt: Yüzüñ to...unmadu... yer yo... cihânda

Anıñçün didiler saña Sücûdî” (L.296)

“Nesr: Ve kendince münşi ve boş inancına göre haşiye yazandı. Sultan Selim’in – toprağı temiz olsun- fetihlerini tekrarlanan ibareler ve bilinen kıssalarla nesir halinde yazmıştır. Ama yeteneğinin lutfu ve söyleyişinin olgunluğundan görsen ki bir neylemiştir. Merhum Revânî ki, ikinci Zâtîdir, Mısır seferinde o sözün kıymetini bilenlerin şahı yani Sultan Selim’e ciğer yakan temmuz günlerinde berf (kar) redifli bir kaside söyleyip adil yaratılışlı padişahın adaletini sıcaklık ve adaletsiz zulmün ve hararetinden çok yakıcılığından şikayet için kar suyuna benzetmişti. Ama padişah hazretlerinin hoşuna gitmemiş ve kar övülecek nesne midir, bunun gibi soğuk sözleri övgü vesilesi yapıp bana kaside sunarsın diye hiddetlenince orada bulunan Sücûdî yergi amacıyla bu kıtayı söylemiştir:

“ Revânî, dünyayı soğuk sözlerle dondurdun, başına dolular yağsın. Zebani soğuk şiirlerini okursa şiirlerin soğukluğundan cehennemi buzluk eder. Felekten samur ve sincab umarken bu zaman senin kürkünü dürdü.”

Revânî’nin cevabı:

“ Dünyada yüzünü sürmediğin yer yok, bu yüzden sana Sücûdî dediler.”

Şairin şiir alanındaki yetersizliği Revânî’nin şiiriyle vurgulanmıştır. İki şair arasındaki bu atışmada Revânî, Sücûdî’nin mahlasını kullanarak şairi yermiştir.

Şâhidî-i Edirnevî hakkında dile getirdiği “Fen alanında oldukça bilgilidir ama şiir alanında o kadar yeteneği yoktur. Şiirleri oldukça sadedir ve daha önce söylenmiş manalar çoktur. Divanında kabul edilebilecek bazı beyitleri vardır ama bunlar çarpık, anlamsız sözlerdir ve şair divanlarında daha önceden söylenmiş sözlerdir.” ifadelerden de anlaşılacağı gibi Latîfî, bu şairin sanat gücünü beğenmemektedir. Onun şiirlerinin edebi bir değeri olmadığını ve edebi kabul edilebilecek olan beyitlerinin de daha önce başka şairler tarafından söylenmiş olduğunu şu hikâyeyle ispatlamak istemiştir:

“Muţâyebe: Veled-i Şâhib-i hüsnuñ vâlidine hıf@ u hırâseti vâcib olup zümre-i iuşşâ...dan hezârân hezâr tâlib ü râgıb olduğı beyânında anuñdur. iU...alâ dimişlerdür ki bir kişi «ânedânında verâ-yı perdede bir du«ter-i mu«addarayı hıf@ u hırâset itmekden bir gulâm-ı ğılmân-peykeri nâ-bekâr mekkârlardan ...urtarma... müşkîl ü suıbdur. Zîrâ bu şayd-ğâhda jacep şayyâdlar ve şanjat-ı şaydda üstâd-ı mâhirler vardur ki şaru şâhin nâm bir bâz-ı tîz-pervâzla murğ-ı hümâyı gökden indürürler ve efsûn u insâna dâm idüp keyd ü «udjadan dâne virürler.

Li müjellifihî:

Her ne deñlü yüksek uçarsa hümâ-pervâzlar
Dâm-ı şayyâda düşerler belki ...urtulmazlar (L.319)

Nesr: Belki şunuñ gibi üstâd şayyâdlar vardur ki degme bir murğ-ı çâbüki dâm u dânesüz tutarlar ve nice dele-i muhtâleyi mekr ü «udja oyununda bir luıj ile üterler ve bi'l-cümle şayd bâbında sihr işin işler ve kebk-«ırâm kebûter-pervâzları bir bendle alurlar ...uşlarlar. Merdlük odur ki ...oyunu ...urda yedürmeye ve «anedânı ha.....ında nâ-sezâ söz didürmeye.

Beyt: Erenler pâk-i merde er dimişler
Sarâyın şa...layan server dimişler

Şiir ber-vech-i muţâyebe:

Güzel oğlı olan kişi neylesün
»ocaya virürse «ocası ...ucar

Ulu begler işi sipâhî ise
 Çul oğlu olursa ağası ...ucar

Eger lâlâsına sipâriş ola
 Hevâsıyla evlâd lâlâsı ...ucar” (L.320)

Güzellik sahibi olan bir çocuğu koruyup gözetmek babasının görevidir. Çünkü onun âşıklar zümresinden binlerce talibi olacaktır. Akıllı ve bilgili insanlar, yeni yetme bir erkek çocuğunu korumak ailesinde harem perdesinin ardındaki bir genç kızı korumaktan daha zordur, bu av yerinde (dünyada) şaşılacak avcılar ve av sanatında yetenekli ustalar vardır ki bunlar sarı şahin gibi hızlı uçan bir doğanla Hüma kuşunu gökten indirir. Hile ile avlayıp insanlara yem eder, demişlerdir.

Şairin beyti:

“Hüma kuşu ne kadar yüksekten uçarsa uçsun, avcının tuzağına düşerler belki kurtulamazlar.”

Öyle usta avcılar vardır ki çok hızlı uçan bir kuşu tuzaksız yakalar ve nice hilebaz kadını hile oyununda bir hile ile üterler. Avcılık konusunda sihir yapar ve keklik yürüyüşlü güvercinleri bir tuzakla yakalarlar. Yiğitlik koyunu kurda yedirmemek ve ev halkı hakkında kötü söz söyletmemektir.

Şairin beyti:

“Ulular, yaradılışı temiz olan kişiye mert demişler. Sarayını saklayan yiğittir demişler.”

Mutâyebe üzerine şiir:

“Güzel oğlu olan kişi neylesin? Oğlunu hocaya verse hocası kucaklar. Ulu beylerin işi tımar sahibi olmaksız oğlan kul oğlu olursa ağası kucaklar. Eğer bakıcısına teslim edilirse evlat hevesiyle bakıcısı kucaklar.”

Görüldüğü gibi şair daha önce dile getirilmiş sözler için şiir söylemiştir. Latîfî, şairin beyitlerinden önce bu konuda söylenmiş olan sözleri aktararak şairin özgün düşünceler ortaya koymadığını, aksine söylenmiş şeyleri tekrarladığını gözler önüne sererek şairin şiir alanında ne kadar yeteneksiz olduğunu vurgulamıştır.

Şükrî için “ Ama şiirleri renksiz ve hayalden uzak sade sözlerdir.” yorumunu yapmıştır.

Hikâye şöyledir: “Merhûm ve mağfûrun-leh Sulţân Selím Şâh tábe-seráhu ki devrûn Sikenderi ve devránuñ Dárâ ve Dáveri idi mülúk-i memálikden nice selâfín cebábireyi cebren ve ...ahran ta«t-ı ba«tından majzúl ü ma...húr idüp dár-ı cihánda cihan-dárlı... ile vá...ıj olan fütúhátın ve mená...b-ı muhárebátın na@m-ı Rúşen sáde ve ebyát-ı vâzıh u küşádeyle Aelím-náme adlu bir kitáb itmişdür ve fa«rü'l-es«ıyá merhûm İbráhim Paşa vâsıtasıyle Hâzret-i »udâvendigára virmişdür. Mu...ábelesinde ihsán u jatáyá-yı pádişáhiden yigirmi biñ a...ça cáize ve yigirmi biñ a...çalı... tımarla nevâziş olup paşa-yı şâhib-i ...adrüñ áâár-ı şerefi ve himmet-i münífi ile ...adre irmişdür ve bi'l-cümle mómá-ileyhi ez-páy tá-be-far... bahr-ı injám u ihsána ğar... itdiler. Buña olan himmet ü jináyet bu jaşrda mujáşırlarına olmadı.

Beyt: Terbiyetdür türábı cevher iden

Seng-i «aráyı lavher iden” (L.325)

Merhum ve günahları bağışlanmış Sultan Selim Şah, toprağı temiz olsun, devrin İskender’i, Keykubad’ı ve adaletli hükümdarı idi. Pek çok ülkenin zorba hükümdarlarını yenmiş ve kutlu tahtından indirmiş olan Sultan’ın zaferlerini ve savaşlarının hikâyesini anlatan sade ve güzel bir biçimde ve yalın beyitlerle Selim-nâme adlı bir kitap yazmıştı. Cömertliğin övücü olan merhum İbrahim Paşa aracılığıyla Sultan’a sunmuştur. Bunun karşılığında padişahdan yirmi bin akçe caize ve yirmi bin akçalık tımar alınca memnun olup o değer sahibi paşanın şerefine eseri ve yüce himmetleri ile kadre ermiş ve bağış denizine boğulmuştu. Buna olan emek ve iyilik o zamanda çağdaşlarına nasip olmadı.”

“ Toprağı cevher ve mermer taşını cevher ve lal eden, terbiyedir.”

Vasıfların özeti merhum İbrahim Paşa.”

Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere Latîfî, Şükrî’yi şiir alanında pek de başarılı bulmamaktadır. Beyitte dile getirilen toprak ve mermer taşı sözleriyle yeteneksiz şairler kastedilmiştir. Latîfî’nin düşüncesine göre Şükri başarılı bir şair olmadığı halde padişahdan gereğinden fazla itibar görmüştür.

Vahîdî Çelebi için “ Ama kendileri pek o kadar şiirle şöhret bulmamış ve pek öyle fazla şiir yazmamıştır.” demiştir.

“Mu‘âyeye: İUrefâ-i ba...ıyye-i selefden na...l olunur ki Mevlânâ-yı mezbûr bir gün deryâda şandalla sefâyin seyrin iderken diyâr-ı Firengistân gelmiş bir fûlk-i felek-peyker ve keştî-i hilâl lenger teferrûc ü temâşâ itdükde bi'l-bedâhe bu beyt Mevlânâ-yı müşârun-ileyhe vârid ü lâıy olur.

Beyt: Keştî-i dil bulma... içün baır-ı hayretten «alâş
Kâkül-i dilber «ayâlınden resenler bağlamış (L.561)

Ne&r: Bu beyt-i ğarîbi bu teşbîh-i îacîb ile ...ıdvetüjil-vâlî Molla Lutfî gördükde bu teşbîhüñ bu maâhalde ne ğalâveti ve gemi urğanınıñ zülf-i dildâra ne mümâ&eleti vardur diyü da«l ü istihzá yüzinden bu beyt ile itirâz itmişdür.

Beyt: Şol büyük barçaya bağlanan yoğun urğanlara
Lutf-ı tabîından efendüm kâkül-i dilber dimiş (L.561)

Mezbûr Mevlânâ Vahîdî cevâbında dimiş:

Beyt: Dil keştisine barça diyen türke ne dirsün
Urgana ...oyup anı hemân anda aşaydı” (L.561)

İrfan sahibi kişilerden aktarılmıştır ki adı geçen bilgin bir gün denizde sandalla dolaşırken Frengistan diyarından gelmiş gök renkli bir gemi ve hilal biçimindeki gemi çapasını görünce birdenbire bu beyti söylemiştir:

“Gönül gemisi hayret denizinden kurtulmak için dilberin kâküleri hayalinden halatlar bağlamış.”

Nesr: Bu garip beyti, bu acayip benzetmeyi valilerin başı olan Molla Lutfî görünce bu benzetmenin bu yerde ne zevki ve gemi halatının sevgilinin saçıyla ne benzerliği vardır diye alaylı bir şekilde itiraz etmek amacıyla bu beyiti söylemiştir.

“Şu büyük gemiye bağlanan kalın urğanlara, efendim nazikliğinden sevgilinin kâkülü demiş.”

Adı geçen Mevlânâ Vahîdî cevabında demiş:

“Gönül gemisine barça diyen köylüye ne dersin? Onu hemen orada urgana bağlayıp asmalı.”

Vahîdî(Hacı Hasanoğlu), bilgisiyle şöhret sahibi olmuştur. Yaratıcı ve üretken bir şair olmadığı için adı şiirle anılmamıştır. Latîfî, şairin iki beytine yer vermiştir; ancak daha sonra anlattığı küçük hikâye ve hikâyeyle bağlantılı olarak verilen şiirler Vahîdî’nin şiir kudretinin dikkate değer olmadığını göstermek için verilmiştir.

Latîfî’nin **Vâlihî** mahlaslı şair hakkındaki eleştirileri daha da ağırdır. “ Bu devrin taklitçi ve şair geçinen adlarından biridir. Adı geçen şehirde Öküzgöz Mehmed lakabıyla tanınır. Bir kardeşi de Devedudak Ahmed lakabı taşımaktadır.

Gav-çeşm ü har-sada üstür-leb ü büzgale-ruy (L.557)

Onlar hakkında söylenmiş bir mısradır. İkisi de kendi düşüncelerine göre bilgili, yetenekli ve akl-ı evvel geçinen, kendilerinden önce ve sonra gelen kimsenin varlığını kabul etmeyen, binlerce kesin belge ve doğru kanıt da göstersen kendi düşünce inatlarından asla dönmeyen kimselerdi. Takti, vezin ve bahir durumlarını bilmedikleri için biri şiirin harflerini, sekte ve duraklarını sayar, öteki de çubuktan bir ölçü aleti yapıp söylediği şiirin mısralarını ölçerdi. Bir iki harf fazla gelse bu ilave kelimedir diye ikiye böler. Kelime istenen anlamı vermez ama onlara göre ortaya bir anlam çıkar. Kendi düşüncelerine göre bir güzeli överler ama medihleri zemme ve övgüleri kötölemeye çıkar. Bu matla onların olup birlikte söylemişlerdir.

Biri der ki:

Her kaçan ol mahı görsem ayı gördüm sanırım

Diğeri: Tal’atı maymun cihan-arayı gördüm sanırım

Bu matla da onların saçma sapan şiirlerindendir. Alay edilecek cinsten olduğu için buraya yazıldı.

Gör netti ey sanem yine şehla gözün bize

Dikti asa-yı gamzeden ela gözün bize

“Ey heykel gibi güzel, şehla gözün bize neler yaptı, ela gözün bize yan bakış esasını dikti.”

Bu tanıtıcı bilgilerden sonra Latîfî konuyla ilgili hikayeyi aktarmıştır.

“Latîfe: Ol diyârda aıyân-ı kibârdan biri fevt oldu...da a«aveyn-i mezkûrdan birine didiler ki fûlân kimesne ekâbirden «aylı buzurkvâr u jâlı mi...dâr kimesne idi. Bir ...aç beyt

mer&iyye ne «oş dimedüñüz gâyetde maḥall ü münásib ve lázım ü lábüd idi didükde şöyle ceváb virdi ki ol didügüñüz kimesne bir haftadur fevt olalı biz mer&iyyeyi kime diyelüm ve ol ḥayátdan el yudı gitdi biz mer&iyye ile kimi ögelüm didi. Zamánumuzda bunuñ gibi yádıgárlar ve turfa-i rúzgárlar ço... olur. Her biri fenn-i na@múñ ııı@ın ve erbáb-ı şıııruñ beytin bozup “ene ferídün” daıvásın ...ılurlar.

Beyt: Şaıırleri var şimdi zamánuñ bunuñ bilmez

Mer&iyye ölüye mi dinür yo«sa diriye (L.558)

Ne&r: Válıhı-i mezkúr «aylı zú-fünún u da...ı...a ve reh-nümuñ geçer. Müıelıf-i metn-i mühmele ve muşannıf-i şerḥ-i mücmeledür. Darabe yadırbü ve faıale yefıalü bábların tekmıl ü taḥşılinde nice muıalim-i muğlim önünde diz çökmüşdür. Ve dervişler gibi ser-bezemín itmekle áb-ı rúyın yire dökmişlerdür.

Beyt: Cümle mechúlüñ idinmedi birini maıılüm

Gerçi zuıımınca yetişmiş geçinür monláya

Ne&r: Bu cehl ü ğabávet ve ḥum... u beláhetle fázıl u fa...ıh geçinüp fu...ahá ile báb-ı encásdan mübáḥa&e itdükde maḥalle şúret vormeyüp sözini boğazına tı...dılar ve cehlin yüzine urup ıııızın yı...dılar.

Beyt: ııÁrif oldur ki bile mi...dárın

Kendü bilmezse aña bildürür il” (L.558)

Kendi yörelerinin ileri gelenlerinden biri öldüğü zaman bunlardan birine “Falanca kişı yöremizin büyüklerinden, epeyce hatırı sayılır kıymetli biriydi. Birkaç beyit mersiye söylerseniz çok yerinde ve münasip bir davranış olur, niçin bu işi yapmadınız” dendi. Bunun üzerine “ bahsettiğin kişı öleli bir hafta oldu, mersiyeyi kime söyleyelim, o hayattan elini yıkadı, mersiye ile biz kimi övelim” diye cevap verdi.” Anlattığı latifeyle söz konusu şair ve kardeşinin bilgisizliklerini ortaya koymuştur. Hikâye Latîfî’nin bu şair hakkındaki olumsuz değerlendirmelerini destekler niteliktedir. Latîfî bu hikâyeden sonra acımasız eleştirilerine devam eder. “ Zamanımızda böyle kişiler ve tuhaf tipler çok bulunur. Her biri

şair alanının temelini ve şairlerin evlerini bozup o konuda tek olduklarını ileri sürerler. Bir ara bu fakirin hakkında da epeyce herze demişler, manasından geçtim vezni ve kafiyesi yok birkaç beyitlik hiciv söylemişlerdi. Gördüm ki bunlar bu alanda bahse değmeyecek kişiler. Aldırmayıp gönderdikleri saçmalıklara ilave olarak merhum Ahmed Paşa'nın şu kıtasını nasihat kabilinden yazdım:

Kıta: Hatır-ı şair abgine gibi
Sınmadan pür-safa güher görünür
Sınıcak ki sakın veli andan
Baştan ayağa neşter görünür (L.559)

“Şairlerin gönlü billur gibidir, kırmadan önce safa dolu cevher gibidir. Kırdığın zaman ondan sakın, çünkü baştan ayağa neşter gibi olur.”

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre Latîfî bu kişilerin kendisi hakkında hiciv yazmalarına kızmıştır. Olumsuz eleştirisinin dozunu arttırmasının asıl sebebi budur. Latîfî bu şairin kabiliyetsizliğini ve kendini bilmezliğini ağır bir şekilde eleştirmiştir.

Zuhûrî de şairlik yönü zayıf olan şairler arasında değerlendirilmiştir. “Lakin kendi dilinde ve Nevâyî tarzında güzel derdi. Türkçesi bir acayip tarz ve karmakarışık değerdedir.”

“Mısra: Dünya kilisesine iki İbrahim geldi.

Ne&r: Bu beyti İbrâhim Paşa ha.....ında ol dimişdür diyü bir niceler şehâdet itdiler. jillet bunı beyân iderler ki mezbûr ^auhûrî mezkûr İbrâhim Paşa'ya ...aşîde virdükde mu...âbelesinde câyize câyiz görmedügi ecilden bu beyt ile mezemmet idüp ve kendü hem-zebânlarına ma«fî o...uyup çı...up gitdükde Figânî kendüye isnâd itdi didiler vallâhu a;lem. Bu ...aşîde-i Fârisî içün pâdişâh-ı saîâdet-dest-gâhuñ ihsânına ma@har düşmişdür. ...aşîdede i«tilâf vardır ol ...aşîde budur.

“ Kuşun servinin üzerinde öttüğü, lalenin sanavberin altında kadeh tuttuğu şu demde, arkadaşların hepsi el çırpıda, ayak vurmada benim ise ayağım çamurda ellerim başımda. Gül, gül bahçesinde ateş atmış, bülbül semender mizacını almış. Yüzüm za'feran,

gözyaşım erguvan renginde, gönlüm sanavber gibi parça parça. Ey Süheyli, ne mutlu ki feyz eseri olarak dilencinin yüzü zenginden daha kırmızıdır.” (L.379)

“Mısra: Dünya kilisesine iki İbrahim geldi.”

Nesr: Bu beyti İbrâhim Paşa hakkında o demiştir diye pek çok kişi şahitlik etti. Sebep olarak bunu beyan ederler ki adı geçen Zuhûrî, İbrahim Paşa’ya kaside verdiği zaman karşılıklı okuma sırasında bahşiş, para vermeyi uygun görmeyerek geciktirdiği için bu beyit ile kınayıp kendi yandaşlarına gizlice okuyup çıkıp gidince Figânî kendisine isnat etti dediler Allah hakkı için. Bu Farsça kaside için mutluluk tezgâhının padişahının ihsanına mahzar olmuştur. Kasidede anlaşmazlık vardır. O kaside budur:

“ Kuşun servinin üzerinde öttüğü, lalenin sanavberin altında kadeh tuttuğu şu demde, arkadaşların hepsi el çırpıda, ayak vurmada benim ise ayağım çamurda ellerim başımda. Gül, gül bahçesinde ateş atmış, bülbül semender mizacını almış. Yüzüm za’feran, gözyaşım erguvan renginde, gönlüm sanavber gibi parça parça. Ey Süheyli, ne mutlu ki feyz eseri olarak dilencinin yüzü zenginden daha kırmızıdır.” (L.379)

2.1.2.2.2. Kibirlik:

Latîfî’nin özellikle eleştirdiği bir diğer yön de şairlerin kibir, gurur ve büyülenme duygularına kapılmalarıdır. İslam sanatlarının temelini oluşturan düşüncelerden biri olan “benlik davasından vazgeçme” düşüncesi, şiir için, dolayısıyla şair için de geçerli kabul edilmiştir. Gururuna kapılıp kendini yüksekte gören şairler kınanmışlardır. Latîfî eserinin önsözünde kibirli şairlere bakış açısını şu sözlerle açıklamıştır: “En beğenmediğiniz bir şair bile kendi düşüncesine göre büyük bir bilgin ve boş düşüncesine göre önde gelen biri geçinip “ben yegâneyim” iddiasında bulunarak asla kendinden öncekileri ve sonrakileri tanımaz. Siz bunları hangi unvanla belirtip yazar ve hangi ölçüye göre öne ya da arkaya alıp sıralarsınız. Üstelik de bunlar haddinden fazla ve sayılamayacak kadar çokturlar.”⁷³

Latîfî ayrıca Lâmiî’nin biyografisinde anlattığı şu hikâyeyle de Lâmiî’nin şahsında dönemin söz ustalarının kibirli insanlara bakış açısını vermiştir: “Rivayet edilir ki bir gün

⁷³ İSEN, Mustafa (1999), *Latîfî Tezkiresi*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 27.

ileri gelenlerden birinin meclisinde önde gelenler ve yüce kişiler rütbelerinin seviyesi ve ululuklarına göre yerlerini almışlar. Mecliste hizmet edenler de herkese yerine ve itibarına göre yerlerini göstermektelermiş. Meğer zamane ulularından, makamı yüce, kendini beğenmiş ve kendi boş böbürlenişine göre makamı herkesten yüce seçkin biri meclise gelip hiç düşünmeden teklifsizce başköşeye geçip oturur ve değersiz olmasına rağmen başa geçer. Malı ve makamıyla mağrur ve gösterişli elbiseleriyle caka satıp malını mülkünü anlatmaya başlar. Meclistekileri gözü görmez ve kirpiğine asmaz. Seçme düşünce oklarını yabana atıp gurur yayını asla boş bırakmaz. Meclistekiler Lâmiî'den duruma uygun kıta, rubai ya da birkaç beyit rica edince bu kıtayı hemen orada söylemiştir.

Kıta: Muteberdir cihanda dîn u denî
Daima zillet üzre ehl-i hüner

Hal-i alem misal-i deryadır
Gevher-i pak zir ü cife zeber (L.479)

“ Bu dünyada alçak ve değersiz olanlar muteber olup hüner sahipleri daima zillettedir. Dünya hali denizin durumuna benzer; değerli inciler derinlerde, değersiz şeyler üsttedir.”⁷⁴

Latîfî, şairlerin gurura kapılma nedenlerini ve bu durumun sonuçlarını çeşitli hikâyelerle okuyucuya aktarmıştır. Tezkirede **Kebîrî**, **Nigâhî**, **Figânî** hakkında bu konuyla ilgili hikâye anlatılmıştır.

Kebîrî için “ Her ne kadar şiir üslubunu iyi bilirse de yetenek azlığından şiirlerinde edebi sanatlar az yer alırdı.....Adı geçen, son derece gururlu biri olduğu için çağdaşı şairlere kibriden önem vermez, onlar da kendisini şairden sayıp değer vermezlerdi.” değerlendirmesini yapmıştır. Bu yargısına tanık olarak da konuyla ilgili hikâyeyi aktarmıştır. (bk. Yergi Amaçlı Hikâyeler/ Sanat Gücü)

Nigâhî de kibirliliği ve büyüklenmesi yüzünden kınanan şairler arasındadır.

“Divâne-na...ş ve meczûb-şekl kimesne idi. Kendüye hüs-n-i ijtî...adı gâyetde gurûr virmişdi ve zuj-m-ı pindârı hasebince nihâyetde «od-bin ü «od-fürûş olmuşdı. İÁ...ıbet “Kibir

⁷⁴ CANIM, Rıdvan (2000), *Latîfî Tezkîretü's-su'arâ ve Tabsîratü'n-nuzamâ (İnceleme- Metin)*, Ankara: AKM Yayınları, s. 479.

kötüdür.” fehvâsınca dimâğına sevdâ müstevlî oldı. Dimâğı mu«tell ve galebe-i şûrdan zincire müsteħa... u maħal oldu...da tımár«âneye iletdiler ki ja...lına tımár ve «uşûş-ı jılâcına efkâr ideler. Va...tâkim bîmar«âneci eline degnek alup yanına geldi ol da«ı sebebin sordı. Bu da«ı seni uşlandurın delüsün didükde cevábında didi ki: Ĥa... Tejálá bu «al...ı delü ve uşlular yaratmışdur. Dívânelük baña ma«şûş u münħaşır degül ġayrı dívâneleri neylersün ki jálemde benüm gibiye nihâyet yo...dur. Var sen ja...luña tımár it ki bu iş benümle bitmez. %abîb járîf idi delüden uşluyáne «aber aldı dívâne degül jákil imiş bildi. ¢ayd-ı zincirden mezbûrı ázád ...ıldı. Hemán ...ál ü ...ílden geçüp ...aş u kirpügi tıráš idüp ...alenderlere yoldáš oldı. “Delinin kalem neyine.” Dirken “Delinin hat neyine.” didi. Bu beyt anuñ ĥasb-i ĥálî ve beyine-i má-fi|l-bálidür.

Beyt: »attın tıráš iderse jayb itmeñüz Nigáhî

Ehl-i ...alemse n’ola dívâne-rá ...alem-níst” (L.539)

Deli görünüşlü kimseydi. Boş böbürlenışıyle gurura kapılıp kendisiyle övünen biri olmuştur. Bu kendini beğenmişliğin sonucu “Kibir kötüdür.” sözü gereği dimağı kararmıştır. Akıl bozukluğu bilincine galip gelip zincire vurulması gerekince hastalığına çare bulmak için tımarhaneye götürdüler. Tımarhaneci eline değnek alıp yanına gelince adı geçen sebebin sordu. Bu da, Sen delisin, seni uslandıracağım, dediği zaman şu cevabı verdi: Hak Teala bu halkı deli ve akıllı olarak yaratmıştır. Delilik bana mahsus değil, dünyada benim gibi deliler çoktur. Bu iş benimle bitmez, var git sen kendi aklını iyileştir. Doktor bilgili biriydi. Deliden akıllıca bir cevap alınca deli değil, akıllı olduğunu anladı ve adı geçen zinciri çözüp serbest bıraktı. Adı geçen, “Delinin kalem neyine.” derken “Delinin hat neyine.” dedi ve o zaman kaş ve kirpiğini kazıyarak kalenderlere yoldaş oldu.

Nigâhî hakkında kibirliliği nedeniyle başına gelen kötü bir olay anlatılmıştır. Akıl sağlının bozulması ve tımarhaneye kapatılmasının nedeni olarak büyüklük duygusuna kapılması gösterilmektedir. Hikâye şairin kibirli davranışlarını eleştirmek amacıyla anlatılmıştır.

Figânî de gururuna kapılıp etrafındaki insanları küçük gören şairlerdendir. Gururunun bedelini, her kibirli insan gibi, ağır bir şekilde ödemiştir.

Latîfî, Figânî hakkında “Şiire yeteneği vardı ve hatırında çok sayıda Farsça şiir vardı. Arapça ve Farsça şiirle ilgili ne okunsa aklına yazılır ve hangi şiire dikkatlice baksa

hafıza taşına kazınırdı. Söylediği şiir ve kasidelerin hepsi ezberindeydi. Aklına gelen sözleri yazmaz ve yazmak için eline kalem kâğıt almazdı. Şiir alanına daha yeni heveslendiği zamanlardan itibaren benzersiz sözler meydana getirmiştir.” diyerek onun sanat gücünü övmüştür. Bu övgü dolu ifadelerden sonra onun kibirliliği hakkında da “Bu kabiliyet çokluğundan ve bu zekâ ve yaradılış ile kısa zamanda ünlü şairlerden biri olmuştu. Sonra güzel söz söyleme yeteneği ile gururlanıp sihirli kelimeleriyle büyülendi. Bu kibir ve gururla “Biz tekiz ve biriciğiz.” diyerek kendini halka satmaya ve ileri gelenlere söz atmaya başladı.” bilgisi vermiştir. Ardından hikâyeye geçmiştir. Hikâye şöyledir:

“Á«ir selá...at-ı tabıına mağrúr ve kelimát-ı sihr-ásárına meshúr olup bu naḥvet ü ğurúrla dimáğına gerd-i dimág müstevlí olup şadef-i zamán u zemínde mánend-i dürr-i semín kendüyi «al...a şatmağa ve “Biz tekiz ve biriciğiz.” diyüp «áne-i ḥarf-gírán gibi aýyán u eşráfa ḥarf atmağa başladı. Ekábir-i şujará-yı selefden ne Şey« Ni@ámí ve ne Mevláná Cámi ve ne Hüsrev ve ne »á...áníye ğalebe-i enániyyetden bu şiiri işjár idi.

Şiir: Urdum çü esb-i tabıuma ben zeyn-i himmeti
Meydán benüm virürse eger Tanrı fırsatı

Mülk-i su«ande tabl-ı feşâḥat çalan benüm
Geçdi cihánda »üsrev ü »á...ání nevbeti

Firdevs gibi ben umrum ki ferí dolam
Şehnáme na@mına ...odı Ḥa... çün liyá...atı (L.439)

Mejmúl ü mesjúl buydı ki şiiriyle »ayálí gibi man@úr olup iltifát-ı pádişáha ma@har düşe. Bu ümíd ü arzú ile ...ıdvetüjl-vüzerá merḥúm İbráhím Paşaya núniyye bir ...aşíde diyüp jizz-ı ḥuzúrında o...ıdı. Ke&ret-i umúr-ı cumhúrdan istimáj u ışğásına zemán teng olmağın istimájından imtináj gösterdükde muḥkem mütejellim ü mütezeccir olmağla bu beyti didi.

Beyt: Bu dünya kilisesine iki İbrahim geldi, biri put kıran oldu, biri put diken.”
Ne&r: bu beyt-i meşhúrdur ki merḥúm İbráhím Paşa ḥa.....ında şudúr idüp illerde bu beyt-i da«l-ámíz meşhúr ve dillerde mezkúr oldu. “İki kişiyi aşan sır yayılır.” múbibince efvâh u

elsineye düşüp íálemde şüyú; u şöhet buldı. íÁ...ıbet kemáli zeváline sebep olup “İnsan belası dili yüzündendir.” fehvásınca zebán ki şekl-i ziyándur dili ucından cihán-ı vasíjde yerini dár ve sırr-ı eneıl-ıha...dan ráz açmadın iledüp Manşúr-vár berdár itdiler.

Beyt: Ziyánından zebúnuñ sen hazer ...ıl
Bilürsüñ ki zebán şekl-i ziyándur” (L.439)

Hayâlî gibi, şiirleriyle padişahın iltifatını kazanmak arzusundaydı. Bu ümit ile, vezirlerin boyun eğdiği, merhum İbrahim Paşa'ya nuniyye kasidesi yazıp huzurunda okudu. Halk işlerinin çokluğundan zamanı olmadığı için İbrahim Paşa dinlemedi. Bu olaydan içi çok sızlayan şair bu beyti dedi:

Beyt: Bu dünya kilisesine iki İbrahim geldi, biri put kıran oldu, biri put diken.
(L.439)

Bu meşhur beyit İbrahim Paşa hakkında söylenmiş ve her yerde dile getirilmiştir. “İki kişiyi aşan sır yayılır.” sözü gereği ağza ve dillere düşüp âlemde ünlendi. Sonunda yükselişi düşüşüne neden olup “İnsanın belası dili yüzündendir.” sözü gereği dili yüzünden bu geniş dünyada yerini dar edip “Ben Allah'ım.” sırrından söz açmadan götürüp Mansur gibi astılar.

“Dilin zararından kaçın, dil zararın görüntüsüdür.”

Bu olayın olmasına yakın zamanda ra redifli bir gazel söylemişti ki bu olay oldu. Maktâ budur:

“ Figânî! (Sevgilinin) Cellât olan yan bakışı saçının bağını eline aldı, sanki zulüm ile seni asacak.”

Ondan sonra çok gecikmeden öldü ve bu dava ile asılırken o anda göz ucuyla “Darağacında bizden başka kimse yoktur.” sözünü ima ve işaret etti.

Figânî, gururunun bedelini canıyla ödemiştir. Anlatılan her iki hikâyede de okuyucuya verilmek istenen mesaj açıktır: Kibir kötüdür.

2.1.2.2.3. İçki, İşret, Afyon vb. Zevk ve Alışkanlıklar:

İçki, afyon düşkünü insanlar bu durumları nedeniyle toplumda alay konusu olmuşlardır. Nitekim Latîfî'nin anlattıkları da bu yöndedir. Gerek **Melîhî** gerek **Zâ'fî** sarhoşluk hallerinde insanların eğlence konusu olmuşlardır. Hikâye aralarında Latîfî'nin yazmış olduğu dizeler de içki ve afyon düşkünlüğünün hoş karşılanmadığını ifade eder niteliktedir.

Melîhî okuyucuya şu şekilde tanıtılmıştır: “İleri derecede sarhoş ve içki düşkünü biri olup gece gündüz ya mahmur ya da sarhoş idi. Gül renkli kadehi eline almayınca nergis gibi gözü açılmaz ve yüzü gülmez, bir miktar şarap içip mest olmayınca kendini bilmez ve keyfi yerine gelmeyince aklı başına gelmezdi. Defalarca cübbe ve sarığını meyhaneciye rehin bırakmış ve çok defa şarap testisi ile tövbe etmekten el yıkamıştı. İki dolu kadehten gözlük yapıp meyhanede yaşlılığı düşünürdü ve bilgili olan rintlerin hepsine işret kapısında ders verirdi. Her bir kitabı bir büyük şarap kadehi için bir şarap mahzeninde rehin bu suretle tüm eczası şaraba bağlıydı.” Hikâye şu şekildedir:

“Ne&r: Meger mezbúruñ şey«ü's-şüyú» Rúşení Házretleriyle jahd-i şebábetde münásebet-i sábl...aları ve muşáhabet-i şádı...aları var imiş. Mezkúr Şey« Rúşenímezbúr Melîhîye «aber gönderür ki bu fış... u fücúr ve levh ü şúr niceye degin. Gelsün aña maħabbet cámından jaş... şarábın içüreyin ve anı bir keyfiyyet-i ğaríbe ile bádeden geçüreyin. Görsün ki zev... u hâlet ve şev... u keyfiyyet ...ande olur imiş der. Bu da«í bu vechle «aber gönderür ki eger iki ...adeh meyüñ zev... u hâletin ve şev... u keyfiyyetin virebilürse min-bajd «izmet-i pír-i muġanı ...oyayın ölince ástáne-i han...áhında müríd-i irádet-pezíri olayın der.... Márrüiz-zikrüñ bu vechle şúride-hál ü «arábátí düşdügin ol «á...án-ı mü'ebbed aġni Házret-i Sulţán Meħmed getürdüp envájı-ı te'kíd ü teħdíd ile tevbe virür ki min-najd cám-ı meyden el yuya ve teselsül-i cám-ı fásid-i fercámı elden ...oya ve jömri oldu...ça semt-i şaláħa ve tarí...-ı fevz ü feláħa gide. Bu ...avl ü ...arár üzre iħsán-ı firávánla manşıb-ı jálí erzání kıldı. Bu da«í ol jahd ü şarta vefá ...ııup ehl-i veráıdan oldu. Ammá ħasret-i meyden şuráhı-vár «aylı ...an yutdı ve şıjr-i máderden kesilmiş tıfl-ı radıj gibi bir iki gün şarába şabr ve şabr ile cán u dile muħkem cebr idüp ħasret-i bádeden gáh bozaya ve gáh bozona buzladı ve gáh bengí ve gáh berráš oldu.Á«ir şaráb-ı tel«uñ lezzetini hiçbirinde bulamadı ve etsüz ekmezsüz oldu ansuz olmadı. Mey-i erguvání ħasretinden

berk-i ták-i «azán-resíde gibi reng-i çehre-i álı zerd ve arzú-yı dürd-i mey içine derd oldu. Ammá nefsi emáre bu «uşúşda i...tizá-i ibrám ile mübrem ü müte...ází oldu...ça juhdesinde olan jahdüñ na...zına cür'et ü i...dám idemezdi ve tarí...-ı mujahhededen judúl idüp «iláf-ı semte gidemezdi. ¡Á...ıbet járiyet ü ısláh-ı mizác ve cán-ı jalíline jílác için tabíbáne bir hu...ne bulur ve ol hu...ne ile şarábı kendüye ihtí...án ...ılır. Bir vechle keyfiyyet hâşıl eyler ki evvelkiden bed-ter mest ü evkár ve bed-nám-ı rúzgár ve rüsvá-yı şehri ü bázár olup Tahte'l-...alýaya gelür. Bu cánibden pádişáh-ı pür-intibáh da«í mezbúruñ keyfiyyet-i hálín bilmek için her tarafa ádemler şalup tecessüs ü tefa...ud itdürmişdi. Maştabelerde ve meygedelerde mer...úmı aramadı...ları yer meger Tahte'l-...alýa ...almışdı. İttifá... bu da«í Tahte'l-...alýada hengáme-gírler gibi álet-i hengáme olup şúret-i şaráb ve keyfiyyet-i mey-i nábla «ım-ı mey gibi cúşa ve şüráhí gibi gulgüle ile «urúşa gelüp beyne'n-nás “Yararlar insanlar içindir.” diyüp evşáf-ı şaráb-ı şáfa i...tibás idüp bu beyti şev...le o...urdu.

Beyt: Áferínler şaráb-ı gül-reng

Lañnet olsun bozaya vü benge (L.506)

Ne&r: Bu vechle mest ü medhúş ve lá-ya...il u bí-húş meyán-ı Tahte'l-...alýada gevezelenür ve «al... her taraftan üşüp bunı mezelenürken ol şahş ki bunun tek ü púyında ve cüst ü cúyında idi hemandem çı...ageldi. Ve meyán-ı Tahte'l-...alýada mevláná-yı müşáruñ-ileyhi mest ü melámet buldı. Vay ne elüme girdüñ diyüp bir an amán vormeyüp hemán ol demde bir ...aç Ehrimen-i dív-síret ile mevlánáyı götürdiler ve hu@úr-ı hâzret-i Şehriyára yetürdiler. Pádişáh-ı gítí-penáh mevlánáyı mezbúra nigáh itdi gördi ki şürb-i şarábdan reng-i rúyı lále-i sırába ve humret-i «amrá ile gözleri meygún habába dönmiş ihsán itdügi cúbbe ve destárı mey-fürúşa aldırması ve injám itdügi na...d-i bí-şumári muñriblere çaldırması ne reftârında isti...ámet ve ne güftarında feşáhat var. Lácerem şehriyár-ı válá-neseb hemándem hışm u gazaba gelüp emr itdi ki mer...úmı tutalar hâzret-i Yúnus-vár ve Güher-i kem-yáb ve dürr-i «oşáb gibi Galata boğazında me'vásını má ve ma...ámını ...ajr-ı deryá ideler Ammá mevláná-yı mezkúr hâşá ve kellá diyüp dört muşhafa ve yüz on dört şuhufa ve jarş-ı aı@ama ve Kaibe-i muja@@ama içmedüm diyüp müdám and içerdı ve va...t olurdı ki e&ná-i kelámda iken kendüden geçerdı. Ğıláz u şidád idüp dirdi ki jızz-i huúzúr-ı şehriyárda jahd ü peymán idelden berü peymáneyi elüme almadum ve juhdemde

olan jahdümi cá-m-ı mey gibi şikest virüp peymáne-perdázlı...la peymán-şiken olmadum diyü muṭṭaşı l yemin iderdi. Ammá ayağı üzre tıruca... háli ve kendüyi cemı itmege mecáli yog idi. Á«ir keyfiyyet-i hále vá...ıf olmağıçün görüñ ağızumda ráyiha-i şarábdan ve búy-ı mey-i nábdan e&er var mı diyicek «uddám u tevâşı başına ço...dular ve maḥkeme-i maidelet-i şáhıde ol rindüñ ağızın ...o...dılar. Ráyiha-i ráhdan e&er ihsás idemeyüp müteḥayyir ü mütejaccib olıca... padişáh rıf... u liynetle «aber-i şıḥḥatin istifsár idicek ol da«ı hezár niyáz u ıtizárla keyfiyyet-i háli ḥüsn-i taḫbır ve bir ḥu...ne bulup şarábı kendüye ihti...án itdüğün «úb edá ile ta...rır itdi. Bu mizáh mizác-ı pádişáha «oş gelüp injám-ı firávánla ceráyid-i ceráyimine ...alem-i jafv çekdi. Ümıddür ki ol máhı-i seyyiát da«ı vüfúr-ı rahmetinden «atáyátın jafv ve günáhlrın maḥv itmiş ola. Ve Mevláná da«ı eski tarı...ın sáğar u şahbá mi&áli ele alup yine meygede yolın tutdı. Ek&er-i ezmánda bu beyt vird-i zebánı ve raṭbü'l-lisánı idi.

Beyt: Mey iç «oş geç göñül yı...ma cihánda

¢ayırma ki Kerım işi keremdür (L.507)

Meğer adı geçenin şeyhlerin şeyhi Rûşenî Hazretleriyle öğrenimleri sırasında münasebetleri ve yakın dostlukları varmış. Şeyh Rûşenî ona bu isyan ve günahkârlık, bu oyun ve şamata ne zamana kadar sürecek, gelsin ona muhabbet kadehinde aşk şarabı içireyim. Görsün ki zevk, hal, şevk ve keyfiyet nasıl olur, diye haber göndermiş. O da eğer iki kadeh şarabın zevk, hal ve keyfiyetini verebilirse meyhaneciye hizmet etmekten vazgeçip ölünceye dek onun tekkesi eşiğinin müridi olayım demiş.... Böylesine perişan ve harabati biri olup meyhaneye düşünce Sultan Mehmet getirtir ve onu epeyce korkutup tövbe ettirmiş. Bundan böyle şarap kadehinden elimi yıkadım, sonu boş olan kadeh devri zincirini elimden bıraktım, ömrüm oldukça dindarlık semtine, kurtuluş ve selamet yoluna gideceğim dermiş. Bu şartlar üzerine padişah kendisine bol ihsan ve yüksek makamlar vermiş. Melîhî de bu bol ihsanlarla yola gelmiş. Ama sütten kesilmiş memeli çocuk gibi bir iki gün şaraba sabretmiş, direnip can ve gönlüne son derece büyük baskı yapmış. Şarap hasreti yüzünden bazen bozaya vurmuş, bazen de afyon ve esrar kullanmış. Sonunda acı şarabın lezzetini hiçbirinde bulamamış. Etsiz, ekmezsiz olmuş, onsuz olamamış. Erguvan renkli şarap hasretinden sonbahar mevsimindeki asma yaprağı gibi çehresi sararmış, şarap derdi arzusu içine tortu gibi çökmüş. Azgın nefsi onu bu konuda sıkıştırdıkça uhdesindeki

sözün bozulmasına cüret edememiş. Sonunda mizacını düzeltmek ve hasta canına ilaç için hekimce bir çare ile bir şırınga bulup onunla şarabı vücuduna şırınga ettirmiş. Bu şekilde kafasını bulmuş ve öncekinden beter sarhoş ve zamanın kötü şöhretlisi olup Tahtakale’ye gelmiş. Öte yandan padişah da adı geçenin durumunu öğrenebilmek için her tarafa adam salmış. Meyhanelerde onu aramadıkları tek yer sadece Tahtakale kalmış. Tesadüfen bu da içki kızgınlığı ve saf şarabın verdiği hal ile küp gibi coşmuş ve sürahi gibi kükremiş, şu beyti okumaktaymış:

“Gül renkli şaraba binlerce aferin, bozaya ve esrara da lanet olsun.”

Bu şekilde dehşetli sarhoş ve akli başından gitmiş bir halde Tahtakale meydanında gevezelenir, halk ise her taraftan üşüşüp bununla eğlenirken öteye beriye koşup bunu arayan kişi o sırada çıka gelmiş. Tahtakale meydanında Melîhî’yi sarhoş ve ayıplanacak halde bulunca birkaç dev yapılı kişi adı geçeni götürüp padişahın huzuruna çıkarmışlar. Dünyanın kendisine sığındığı padişah, adı geçene bakıp şarap içmekten yüzünün renginin taze laleye, şarap kırmızılığı ile gözlerinin şarap kabarcığına dönmüş olduğunu anlamış. Cübbe ve sarığı meyhaneciye aldırılmış, sayısız parasını çalgıcılara çaldırmıştı. Ne yürüyüşünde istikamet ne de sözlerinde fesahat var. Yüce soylu padişah çok kızıp adı geçeni az bulunur mücevhere benzeyen vücudunun yerinin parlak inci gibi denizin dibi olmasını emretmiş. Melîhî ise dört kitaba, yüz on dört risaleye, yüce arşa ve ulu Kâbe’ye yemin üstüne yemin etmiş ki yüce padişahın huzurunda söz verip yemin ettiğinden beri elime kadeh almadım, şarap kadehi gibi uhdemdeki sözü tutmayıp yeminimi bozmadım demiş. Ama ayağı üzerinde duracak hali ve kendini derip toplayacak mecali yokmuş sonunda durumu anlamak için saraydaki hizmetliler başına üşüşmüşler ve sultanın adaletli mahkemesinde o rind kişinin ağzını koklamışlar. Şarap kokusundan eser bulamayıp şaşırıp kalmışlar. Bunun üzerine padişah yumuşaklıkla işin doğrusunu sorunca o da binlerce yalvarıp yakarmayla durumu güzelce anlatmış ve bir şırınga bulup şarabı şırınga ettirdiğini dile getirmiş. Bu hal padişaha hoş gelip günah defterine af kalemi çekilmiş. Umulur ki o günahları yok eden Allah da rahmetinin bolluğundan hatalarını affedip günahlarını yok eder.

Hikâyeden de anlaşıldığı üzere Melîhî, şarap içmeden duramamaktadır. Şaraba öylesine müptela olmuştur ki padişaha verdiği sözü bile tutamamıştır. Latîfî, en çok, şairin bu yönü üzerinde durmuştur.

Zâ’fî’nin fiziksel özelliklerine yer verildikten şairin afyon tutkunluğuyla ilgili hikâyesi anlatılmıştır.

Şairin görünüşü ile ilgili bilgiler şu şekildedir: “Zayıf bedeni üf desen uçardı. Belki nazik iplik iğne deliğinden geçirdi. Afyon kutusu denilebilecek sarı ve zayıf bedeni tıpkı mumya gibiydi.”

“Aḡni kemál-i zaḡf u na«áfetinden beden-zaḡf ü na«ífi üf dirseñ uçardı. Belki rişte-i báriḡ-veş sáfár-ı súzenden geçirdi. Berş ...utusu demekle müla.....ap beden-i zerd ü zaḡfi ḡayn-ı múmyá idi. Bir @amánda berş ü afyonuñ vüçúdı maḡdúm ve berrášlar ve tiryákiler keyfiyyetinden maḡrúm olup ve cânları lebe gelüp ölümlü oldu. Á«ır-i kár bunı çäre buldılar ki berş ...utusını bulup afyon yerine yiyeler. Bu da«í o terkíbüñ ḡaynıdur diyeler. Ol ḡo.....a ekl itdüḡi berş-i muzaḡferüñ rengi beşeresine urup reng ü rúyından zaḡferán ezmelü ve cism-i zerd ü nizárın múmyá düzmelü olmuş idi. Gerçi kemá-hüve ḡa.....uhu darb-ı me&el olaca... tiryákí idi amma tiryákílerüñ mühmel ü mülevvesi degül belki rind ü páki idi. Degme bir heváda bulutdan nem ...apardı ve mu...ábelesinde bir şa«ş-ı mülevves gelse bir cânibe da«í şapardı. ḡİlm-i ḡikmet múcibince rúḡ-ı ḡayvánísi záyil olmaḡla ḡáriyeti cáñ ile yürürdi ve cânını cebine ...oyup ḡo.....a ile yanında götürürdi ve keyfiyyetin tázeledükçe táze cân bulur bulmasa afyonu cân virür olurdu.

Mışraḡ: Dirí dimeñ aña ki ḡáriyeti cânı ola (L.366)

Ne&r: Beş dirhem mi...dárı afyonu sükkerí ḡelvá mi&álinde çiynerdi ve şehd ü şeker gibi tatlu tatlu yerdí. Riḡáyet murád idinenler nefáyisden bedel afyon alıvirürler ve seyr ü temášá-i ḡacíb içün ekábir meclislerinde yidürürlerdi. Berşüñ covelánında ve cevcevinde mezáyá ve leḡáyif söyler idi ve şetáretler ve leḡáfetler eyler idi. Levs-i ḡulviyyátından leb ü dehánı álúde olmaḡla gürúḡ-ı meges aḡzına keráde gibi girür çı...ardı ve ḡálet-i nizḡa varmışlar gibi gözlerin ḡáh yumardı ve ḡáh ba...ardı.

Na@m: Ne«áfetden vüçúdı tára dönmiş

¢urumuş bir ...adíd ḡára dönmiş

Teninde ...atrece ...andan e&er yo...

~anasın mürdedür cándan e&er yo...

Açu... ağzı gözi ba...ar uyu...lar
 ¡Acep bu ki uyu...larken şayu...lar

Bularuñ gibi olma sen de ¡aríf
 Bilüp olduñ bu «ále çünkü vá...íf (L.366)

Na...l iderler ki mezbúrı bir iki háríf-i @aríf kenára çeküp keşine ve ríşine gülerler ve evinüñ köngürlüğünde uyu...lar ve şayu...larken yanında afyonın çalarlar. Va...tákim ğıdá-i mejlúfuñ va...t-i maǵhúdı gelüp tecessüs itdükde afyonın yanında bulamaz ve ¡ariyyeti cánla dirilüp hayat-ı zátı aña menút u merbút olan maǵlúmdur ki ansuz olamaz. Çünkü va...t-i ğıdada ğıdásın yád ider bulmadu...ça nále ve feryád ider. Bu ne ...dar ki nále ve feryádla tazarruǵı u zárı ve lábe-i meded-kárı birle rúhuñ anlardan taleb idegördi anlar laífeye getürüp «ande ve ...ah...ahayla virmekde birbirine mániǵ olurlardı. Va...tákim muǵtád olduǵı ğıdánun va...t-i maǵhúdı kemá-káne yetdi bunuñ işi bitdi. Bedel-i rúhdan bedene feyz ü fütúh irmeyecek hemín o sáǵat geçdi va...ıyye-i rúh bedene vedáj idüp müfára...at itdi. Nitekim ebyátından bu beyti anuñ cümle-i eşjárından ve hasb-i hálne şáhid olan güftárındandır.

Beyt: Ey cefá-«ú baña cevre eylemez iseñ ölürüm
 Cevrüñ afyonına zírâ ...atı muǵtád oldum” (L.367)

Bir zamanda afyonun vücudu afyoncuların ve tiryakilerin keyfinden mahrum kalıp canı ağzına geldi ve ölümlü oldu. İşin sonunda afyon kutusunu bulup bu afyonun aynısıdır diye afyon niyetine yemeyi çare buldu. O hokka hokka yediği afyonun rengi vücuduna varıp rengi ve yüzünden zeferan ezmeli ve sarı vücudu mumya gibi olmuştu. Gerçekten de atasözü olacak kadar tiryaki idi. Ama tiryakilerin pisi, beteri değil rind ve temizdi. Buluttan nem kapardı ve mukabelesinde pis ve kirli bir kişi gelse başka bir yöne sapardı. İlmi hikmet gereğince yaradılışı zayıf olmakla ‘ariseti can ile yürürdü ve canını cebine koyup hokka ile yanında götürürdü. Ve keyfini tazeledikçe taze can bulur, bulmazsa afyonu can verirdi.

“Canı ödünç olana diri demeyin.”

Beş dirhem afyonu şekerli helva gibi çiğnerdi ve bal ve şeker gibi tatlı tatlı yerdı. Gözetme amacı güdenler afyon alırlar ve tuhaf halini izlemek için büyüklerin meclislerinde yedirirlerdi. Afyonun etkisiyle mezaya ve latifeler söyler ve meclise neşe ve güzellik eyler idi. Tatlıların bulaşığından sinekler yırtık elbise gibi olan ağzına girer çıkardı. Can çekişir gibi gah gözlerini yumar gah bakardı.

“ Zayıflıktan vücudu iki büklüm olmuş, kurumuş, pek zayıf bir defne ağacına dönmüş. Teninde bir damla kandan eser yok, candan eser yok, sanırsın ölüdür. Ağzı açık, gözü bazen bakar bazen uyuklar, tuhaf olan budur ki uyuklarken sayıklar. Arif sen de bunlar gibi olma, çünkü bula duruma bilerek vakıf oldun.”

Nakledeler ki adı geçeni bir iki nükteci meslektaşını kenara çekip keşine ve rişine gülerler, evinin önünde uyuklar ve sayıklarken yanından afyonunu çalarlar. O vakit alıştığı gıdanın vakti gelince afyonunu yanında bulamaz. Canı ödünç olan, onunla dirilip hayatı ona bağlı olan kişinin onsuz olamayacağı bilinir. Çünkü afyon vakti gıdasını hatırlar, bulamayınca inleyip feryat eder. Bu ne kadar ağlama ve feryatla yalvarıp medet umduysa ruhunu onlardan istediğini anlarlar, şakaya getirip kahkahayla gülerek birbirine vermeye engel olurlar. O zaman tutkunu olduğu gıdanın vakti gelince bunun işi bitti. Ruhundan bedenine ferahlık gelmeyince hemen o saat ruh bedene veda edip ayrıldı. Nitekim bu beyit onun haline şahit olan şiirlerindendir:

“Ey cefa eden sevgili bana cevır eylemezsen ölürüm, çünkü cevrinin afyonuna müptela oldum.”

“Dudak bizi ferahlatır ama bize benin yaraşır, biz güzel seven tiryakileriz.”

Latîfî, iki şairin de zevk verici maddelere düşkünlüğü üzerinde önemle durmuştur. Her ikisinin de sarhoşluk hallerinde toplumda nasıl alay konusu olduklarını okuyucuya hikâyelerle aktarmıştır.

2.1.2.2.4. Yolsuzluk, Sahtekârlık, İntihâl

Yolsuzluk

Şairler, yolsuzluk konusunda daha çok kadıları eleştirmişlerdir. Ancak Latîfî tezkiresinde anlatılan hikâyeler içinde rüşvet konusunda şahsa yönelik tek eleştiri şair **Revânî** ile ilgilidir. Hikâye şöyledir:

“Nesr: Ve maîşer-i şuarâdan biri da«î merhûm- mer...ûm ol zamânda ki Mekke-i mükerreremeye-Şerrefellâhu Tejâlâ Sure florisin alup gitmiş ve Haremeyn-i muhteremeynün ma...şûlât-ı ev...âfın maḥall ü muvâfa...atına şarf içün eylemiş did ve bu ma...ûle der-âmede dâ«il olanuñ «od adı yedidür sekize çı...maz maḥûl-i Harem ḥarâm olursa da«î kimsenün evin y...maz. Ve bi'l-cümle ol meblağ-ı mübâlağayı kemâ-hüve ḥa.....uhû tevzîi u ta...sîm itmedün... meslegine sâlik olduñ toğrı gitmedün diyü ayyân u erkan mezbûra töhmet isnâd itdiler. ittifâ... ol zamânda mûmâ-ileyhün gözlerine zaḥmet-i remed jârız olup bu «uşûşda «uşemâ da«l ü taḥna yol bulup bu ...ıḥayı didiler.

Çıḥa: Müselmânı... mıdur bu kim Revânî

Unutduñ Kaḥbeye varalı Ḥa.....ı

Ne ğam dînüñe no...şân gelürse

Hele dünyâña itdürdüñ tera.....î

İçüñe ...an tolup turdı gözüñe

Seni â«ir oñarmaz Kaḥbe ḥa.....ı (L.280)

Cevâb-ı Revânî:

Be Revânî gör'e neler didiler

Bal tutan barmağın yalar didiler

Kaḥbeyi böylece ziyâret iden

Dîn ü dünyâsını yapar didiler (L.281)

“Nesr: Şairler cemiyetinden biri olan Revani, o zamanda aziz Mekke şehrine surre florisini alıp gitmiş ve saygın iki şehrin bakımına sarf etmişti. Bu çeşit gelire dâhil olanın adı yedidir sekize çıkmaz. Harem'den hâsıl olan şey haram da olsa kimsenin evini yıkmaz. Devletin ve meclisin ileri gelenlerinin hepsi surre florisini hakkıyla bölüştürmedin, “Taksim edenler ateştedir.” mesleğine dâhil oldun diye adı geçeni suçladılar. Bilindiği gibi o zamanda adı geçenin gözlerine bir hastalık peyda olur. Düşmanları bu konuda ayıplama ve suçlamaya sebep bularak şu kıtayı dediler:

“Revani! Ka'be'ye gideli Allah'ı unuttun, bu Müslümanlık mıdır? Dinine eksiklik getirse de gam değil çünkü dünyanı kalkındırdın. Gözünün içine kan oturdu, Ka'be hakkı artık seni rahat bırakmaz.”

Revani'nin cevabı:

“Revani, bak gör ne dediler! Bal tutan parmağını yalar dediler. Ka'be'ye bu şekilde giden dinini de dünyasını da kalkındırır dediler.”

İntihâl

Şairler arasında yaşanan şiir hırsızlığı eleştirilen konulardan biridir. Çünkü başkalarının hayal ürünlerini kendi şiirlerinde kullanan kişiler şair sayılmamış ve bu alanda itibar görmeyerek eleştiri oklarının hedefi olmuşlardır. Latîfî, bu konuyla ilgili olarak **Mesîhi** ile **Zatî**, **Meşrebi-i Kalenderi** ile **Hayalî**, **Revânî** ile **Zâtî** arasındaki suçlamaları aktarmış.

Mesîhî için “Hayal inceliklerinde el değmemiş düşüncelere kudreti ve kendine has manalar ortaya koymada mahareti vardır. Ama hayal etme yeteneği çok ince olduğu için tarzı aydınlara mahsustur. Bu yüzden beliğ şiirden halkın tabiatı hiç lezzet almaz.” değerlendirmesini yapmıştır.

“Muṭāyebe: Mezḳūr Mesîhî ile merḥûm ṣâtî beyinde şiire müteḳallı... baḳzı maḳnâlar tevârüd va...i oldu...da ṣâtî mezḳūr Mesîhîye sir...a tōhmetini müşḳir ...ıṭṭayı yazup göndermiş idi.

Ḳıṭṭa-i ṣâtî:

Ey Mesîhî her biri ḳıṭṭa uḡrısı ḳayyârdur
Şehr-i şîḳrûñ şâhısun bir dürlü da«ı oldu iş
Mülk-i naḳm-ı ṣâtîñüñ uḡurlanup maḳnîleri
Girüben dıvânuña tebdîl-i şûret eylemiş (L.500)

Cevâb-ı Mesîhî:

~anma kim maḳnî-i nâdâna beni el uzadam
Degülüm ṭıfl ki «âyîde idinem iftâr

Tendeki rúh baña járiyet olduğıyçün

Günde biñ kez iderüm kendü hayátumdan jár (L.500)

☪ııja: Şáirüñ birisi getürürdi

☪alemüñ incesinden üç boğun

Bi|l-bedáhe didüm ki fáyide ne

☪alemüñ ince vü sözüñ yoğun” (L.500)

Adı geçen Mesîhî ile merhum Zâtî arasında şiirle ilgili bazı manalar tevârüd yoluyla kullanılınca Zâtî, Mesîhî’yi hırsızlıkla suçlayan bu kıtayı yazıp gönderir:

Zâtî’nin kıtası:

“Ey Mesîhî! Sen şiir ülkesinin sultanısın ama şimdi iş başka şekle döndü; bu şiir ülkesinin her biri ırz hırsız hilecidir. Zâtî’nin şiir ülkesini yağmalayıp manalarını çalmışsın, bunlar şekil değiştirip divanına girmiş.”

Mesîhî’nin cevabı:

“Beni bilgisizin manasına el uzatan sanma! Ben çocuk değilim ki ağızda çiğnenmiş sözleri yiyeyim. Vücudumdaki ruh bana ödünç verildiği için günde bin kez kendi hayatımdan utanırım.”

“ Şairin birisi üç boğumlu ince bir kalem getirdi. Bunu görünce orada hemen şunu dedim: ne fayda ki kalem ince, söz kalın.”

Şair bu kıta ile kendisinin şiirden anladığını, şiir alanında yetenekli olduğunu ve kendisi hakkındaki mana hırsızlığı suçlamasını hak etmediğini dile getirerek kendini bu şekilde savunmuştur.

Meşrebî-i Kalenderi için de “Haydarî mezhebındendir. Hayâlî ile aynı çağda yaşamışlardır. Zamanın ilimlerinde eser yazmaya kudreti ve musiki alanında beste yapacak hüneri vardır. Şiir alanına yeni heveslenirken ecel boğazını aldı, sesini kesti. Şiir alanında şiir yazma yeteneği kötü değildir.” değerlendirmesini yapmıştır. Hikâye şöyledir:

“»ayálíye sir...a töhmetiyle jacep da«ller iderdi ve ezá ve istihzá yüzinden ...ııjalar dirdi. Cümleden biri bu ...ııjadur.

Çatı: Çatı ...atı »ayâlî şiir o...udı
 Didüm anuñ ...ulağına yap yap
 Bu gazeller kimüñ ola didi ki
 Issı çı...maz ise benümdür hep” (L.501)

“Hayâlî’ye hırsızlık suçlamasıyla acayip taarruzlarda bulunur, alaylı kıtalar sözlerdi. O kıtalardan biri budur:

“ Hayâlî katı katı şiir okurken onun kulağına yavaşça şunu dedim: Bu gazeller kimin ola ki? O da sahibi çıkmazsa benimdir dedi.”

2.1.2.2.5. Riyâkârlık

Rindlik, divan şiirinde daima övülen bir yaşam tarzıdır. Divan şairleri rindçe yaşama özlem duymuşlar ve çoğu şair de şiirlerini rindçe yazmışlardır. Çünkü rind, samimiyeti, yaşam sevgisi, kurallara kayıtsızlığı, hoşgörüsü ile toplum tarafında da sevilen ideal insan tipidir. Bu yönüyle rindlik, divan şairlerinin ulaşmak istedikleri bir yaşam tarzıdır.

Sâjatî hakkında anlatılan hikâyede şairin rindliği benimsediğini, ancak bu tutumuna uygun davranmadığı için eleştirildiğini görüyoruz. Latîfî, **Sâjatî**’yi şu ifadelerle okuyucuya tanıtmıştır: “Geniş mezhep, şiî meşrep, rind, nazik, zarif biriydi.” Bu değerlendirmelerden sonra hikâyeye geçmiştir.

“Vaj@ tarîkîyle bilâd ü ...urâyı seyr ü seyâhat ve «al...-ı cihânı cezb ü celb için nuşh u pendî vesîle ve şûret idinmişti. Bu favr u tarî... ile şehir-i Çastamonıya gelüp vajz için minbere çı...du...da bir mektûb buldı ve mektûb-ı mer...ûmuñ mejal-i ru...ûmı kendüye da«l ü tajn idügin bildi. Zirâ maḥbûb u bâdeyle dâmen-i ḥâlî âlûde idi ve «ırmen-i şalâḥ u zühdi mânend-gâh-ı nefse rubûde idi. Ol nâme-i mermûzı tarî...-ı igmâzdan ve açmağa şerm idüp açmazdan na@ar itdi. Gördü ki “Önce nefsine, sonra halka öğüt ver.” tahrîr olınmış ve bir da«î “Nasihat kolaydır, zor olan onun kabulüdür.” yazılmış ve bir câmiye da«î vardı anda da«î minbere çı...du...da yine bu beyti buldı.

Beyt: Ey Hâfız, şarap iç rindçe davran ve mutlu ol, başkaları gibi Kur'ân'ı riya tuzağı yapma.

Ne&r: Ve câmiüñ birine da<ı varup cer için yine vaı@a çı...du...da minberde bu beyti buldı.

Beyt: Bunlar halka dünyayı terk etmesini öğretirler, ama kendileri gümüş ve buğday biriktirirler.

Nesr: Lâbüd bu ta...riş u teşniş gördükde münfaşil ü mün...abız ve münke&ir olup eyitti. Ey Ğastamonı «al...ı sizüñ vaı@ u naşîhata ihtiyâcınıuz yo... nâşîhlere da<ı siz naşîhat idersüz biz size ne naşîhat idelüm diyüp minberden indi.”

Vaiz olarak bütün köy ve kasabaları gezmiş, dünya halkına vaaz ve öğüt vermeyi kendine geçinme vasıtası yapmıştır. Kastamonu'ya gelip minbere çıktığında bir mektup buldu ve bu mektupta yazılanların kendini ayıplamaya yönelik olduğunu anladı. Çünkü sevgili ve şarapla eteği bulaşık idi, dine bağlılık ve ibadetten nasipsiz ve nefesine kapılmış idi. O ima dolu mektubu açmaya utanıp görmezlikten gelerek göz gezdirdi ve gördü ki “Önce nefesine, sonra halka öğüt ver.” yazılmıştı ve bir de “Nasihat kolaydır, zor olan onun kabulüdür.” yazılmış. Bir başka camiye gitti. Orada da minbere çıkınca yine şu beyti buldu: “Ey Hâfız! Şarap iç, rindce davran ve mutlu ol, başkaları gibi Kur'ân'ı riya tuzağı yapma.” Ve caminin birine daha gidip geçimi için vaaza çıkınca minberde bu beyti buldu: “ Bunlar halka dünyayı terk etmesini öğretirler, ama kendileri gümüş ve buğday biriktirirler.” Bu beyti de görünce üzüldü ve “ Ey Kastamonu halkı sizin vaaz ve öğüte ihtiyacınız yok, öğütçülere siz öğüt ediyorsunuz, biz size ne nasihat edelim.” deyip minberden indi.

Hikâyenin sonunda şairin hiciv ve hezele olan düşkünlüğünü ve sanat gücünün zayıf olduğunu şu ifadelerle dile getirmiştir: “Şair yaradılışlı ve hoş mizaçlı olup kötülüğe yatkın olduğu için şiirleri daha çok hezeliyat ve hicviyat niteliğindedir. Bu kadar yetenekli iken hayır duası alacak ve arkasında bırakacağı hayırlı bir eser bırakmadı. Şiir alanında pek şöhreti yoktur ve şiirinin güzelliği ve letafeti yoktur.”

Görülüyor ki Sâ'atî, rindliği benimsediği halde vaiz olarak köy ve kasabaları gezerek halka dini öğütler vermekte ve bu vaazlar karşılığında aldıkları ile geçimini sağlamaktadır. Onun bu davranışı rindliğe aykırıdır. Çünkü rind kişi, din ve toplum kurallarına kayıtsız, içki ve sevgiliye düşkün ve pervasızdır. Onun dinle ilgilenmesi söz konusu değildir. Onun için günü yaşamak demek, içki ve eğlenceyle vakit geçirmektir.

Latîfî de Sâ'atî'nin bu tutarsız davranışlarını kendi cümleleri ile değil, hikâye aracılığıyla halkın ağzından dile getirmiştir.

2.1.2.2.6. İnanç Dünyası

Latîfî, Kâşifi hakkında anlattığı hikâyeden sonra bu konuyla ilgili kendi görüşünü açık bir şekilde dile getirmiştir: “Çağımız acayip zaman oldu, her mağarada bulunan mehdilik davası, her dinsiz, peygamberlik sevdası ediyor. Her köşede bir deccal ortaya çıkmaya başladı. Bu fitneler ahır zaman belirtileri sanki.” Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi dinsel sapmalar ve peygamberlik sevdasına düşen yalancı kişiler hoş karşılanmamıştır. Latîfî tezkiresinde **Kâşifi**, **Kâzımî** bu yönleriyle eleştirilen şairlerdir.

Kâşifi için “ Zahir batın ilimlerde mükemmel, eserleri makbul ve kusursuzdu. Yazdıklarını merhum Kemalpaşazâde çok beğenirdi. ‘Marifet, buna ilahi bağış olarak verilmiş’ derdi.” değerlendirmesini yapmıştır. Hikâye şöyledir:

“Ne&r: Lácerem bir sevdá-yı «ám ile juzlet-i janiîl-enám idüp bir gár-ı tárda müddet-i mütemádi yatdı ve riyá ve riyázat ile geceyi gündüze ...atdı. ¡Á...ıbet Mehdí-vár gárdan @uhúr u «urúc idüp İbráhím Paşa jahdinde mehdílúk daıvásın itdi. Aıyán-ı erkán jillet-i hikmetin izján itdiler ki yübúset-i riyázatdan dimáğı mu«tel olup mizác-ı bî-ilacı ittidálden inhıráf bulmışdur ve cevfi dimáğ-ı bî-feráğı vesávis ü hevácisle ittidálden inhıráf bulmışdur ve cevfi dimáğ-ı bî-feráğı vesávis ü hevácis tolmışdur. Her ne ...adar ki nuşh u pend ve ...ayd-bend itdiler náfi; u súd-mend olmadı ve mál ü merátib ile nevázış itmek dilediler semt-i daıvadan jádúl idüp ...abúl ...ılmadı. Mehdí-i jahdüm sözüm semj-i ...abúl ile işidüñ eger zer-i ...álüm «áliş fehm olunmazsa mehekk-i tíg u níze ile imtiyhán idün ki mehdí-i mühdí olanı ...ılıç kesmez ve i«tiláfát-ı rúzgárdan üstine yavuz yil esmez didi ve túrdı. Á«ir u já...ıbet bu ...avl üzre túrup mezbúrı zer-...ál-i bî-kalíle mihekk-i tíga urdılar. Va...tákim esb-i daıvá jarşa-i imtiyhána yetdi ...ál ü ...ablinde jillet u gış bulundu...da seyf-i ...átıj burhán-ı sáıj gibi nızájı ...atıj itdi.

Mışraj: Yalancı olan sonunda rüsváy olur.

İAláyim-i eşrát-ı sájat her vechle @áhir degülmidür ki her díváne-i ğar-nişín mehdílük daıvásın ve her Ehrimen-i bí-dín bení aşfarlu... sevdásın ...ılır.

Mışraj: Bu fitneler jalámet-i á«ir zamán gibi

Ve her kúşede bir deccál @áhir olur.”

Halktan uzaklaşıp küçük bir mağarada uzun bir süre yattı. Sonra da mehdi gibi mağaradan çıkıp İbrahim Paşa devrinde mehdilik davası güttü. Anladılar akli dengesini yitirdi. Her ne kadar öğüt verdilerse yararı olmadı. Mal ve mevki verelim dediler, davası yolundan sapıp kabul etmedi. Zamanın mehdisiyim, sözümü kabul kulağıyla işidin, eğer söz altınım iyice anlaşılmazsa kılıç tartısı ile imtihan edin, dedi. Sonunda bu söz üzerine durup adı geçeni kendi sözleriyle kılıç tartısına vurdular. Çünkü dava atı imtihan alanına ulaşmış ve yalın kılıç kavgayı kesmişti.

“Yalancı olan sonunda rüsva olur.”

Kıyamet alametleri her yönden açık değil midir ki mağarada yatan her divane ve her dinsiz şeytan peygamberlik davası güdüyor.

“Bu fitneler dünyanın sonunun geldiğini işaret ediyor gibidir. Her köşede bir yalancı peygamber ortaya çıkıyor.”

Kâzımî hakkında yazılanlar da onun dinsel sapkınlığıyla ilgilidir. Latîfî, Kâzımî’yi okuyucuya şu ifadelerle tanıtmıştır:

“Monla Luîfî-i ma...tûl mujâşırılardanındur ve dânişver ü dânişmend zihn ü zekâda beyne'l-a...rân bî-mânend idi. %arî...-ı taḥsîlden-rücûj idüp mesâlik-i meşâyi«e sülûk itmiş idi ve meşâyi«den bî-ḥad jazîzlere irişdi ve erbâb-ı tâc u ridâ ile mu«telî olup aşḥâb-ı tesbîḥ u jaşâyâ ...arışdı. Â«ir istijdâdında ...uşûr ve meşrebinde fütûr olmağın ve ek&er-i ev...âtda ḥukemâ ve felâsife resâyiline mütâlaja ...ılmağın bu da«î kemâ-seba... jilm-i tevḥîdi tekmîl idemeyüp dâ'ire-i ilḥâd u is...âta ve vâdî-i ıflâ... u ibâḥata düşdi ve cümle-i tekâlîf-i şerîyeden berî olup mübâḥîler kelimâtın ve mülâḥide ve zenâdı...a jibârâtın söyler oldu. Zîrâ ittifâ...-ı meşâyi«-i ekmelîn ve icmâj-ı ehlu'llâh ve vahdet-âyîn-i ehl-i ya...ân budur ki tevḥîdi tekmîl iden teklîfe inkâr eylemez ve mebd'e'ini bilen kimse mejâdını da«î mülâḥa@a idüp mu...tezâ-yı «ılâf-ı şerj söz söylemez. Fî-zamâninâ nice mülḥid ü mübâḥî vardır ki kemâl-i tevḥîdden dem urur ve jilm-i taşavvufuñ ma...âmât-ı jilliyyesinden ve ḥa...âyı...muñ

de...âyı...inden «aber virür ve çile- «âne-i şatı u tāmâtıdan melâ'-i aılayı korsañ bir bir görürler. Ammâ Harekâtlarında â&âr-ı dalâlet görünür ve mu...ârenetlerinden 'alâyim-i şe...âvet fehm olunur. Hâli ...âl idinmiş bir nice bed-hâl ve hâlleri bî-me'âl türrehât-ı şûfiyye ile bir ...îl ü ...âl ve menbaı-ı şı...â... u dalâl ammâ kendü @ann u zujınca her biri merd-i zü-fünûn ve mürşid ü muşliḥ-i reh-nümûndur. Ammâ ...avl ü fiḫleri nâ-meşrûj ve ...avlleri nâ-marażî ve ğayr-ı mesnûn. Zîrâ her muvaḫḫidûñ tevḫîdi teklîfin ısı...âtı ide ol tevḫîd olmaz ilḫâd olur ve bir kimsenûñ ki maḫrifeti şerîḫatin ifsâd ide ol maḫrifet ü ḫilm olmaz sû-i iḫtikâd olur. Mecnûj-ı meşâyîḫ-i muvaḫḫidûñ «od tevḫîdi in...ıyâd-ı şerḫ-i şerîfde bulmuşlardur ve cemî-i tâlibîn ü vâşılın ...urb-i ...urbiyyeti Cenâb-ı Hâzret-i Hâ...a sebîl-i şerḫ-i Rasûl-i mübîn ile vâşıl olmuşlardur. Bir dâra du«ûl murâd idinen sebîlinden ve bâbından dâ«ûl olur sâhib-i dâra vuşûl bulanlar tarî...ından vuşûl bulurlar. Düzd-i bî-müzd gibi bâm u revzenden girmiş ve cidâr-ı dâr-ı la...b u &a...b idüp «alvet-sarây-ı «âşşa girmiş yo...dur.

Mışra.: Yolundan girilür her beyte ey yâr

Ne&r: Lábüd múmá-ileyhûñ netáyic-i kelimátı ve fehâdí-i ebyátı ráyiḫa-i ilḫâd ve búy-ı sú-i iḫti...âd iḫsâs olunur. »âşşa ki bu beyt zıkr olunan mu...addímeyi mübeyyindür.

Şiir: Zâhidâ billâh teklîfâtı jarz itme bize

Biz «alífe-zâdeyüz ...ullu... degüldür şánumuz

Çún mu...allid olanuñ olmazmış ímánı şahíḫ

Zâhidâ ta...lídídür şanma bizüm ímánumuz (L.456)

Ne&r: Lácerem ehl-i @âhir bu kelímátuñ @âhirine na@ar idüp mezbûrı tekfír ü taḫattí itdiler. Lábüd julemá-i şerḫ-áyín ek&erjalláhu em&álühüm cemḫ olup murâd u meḫâlin söyletdiler ve kelámuñ teḫvîl it didiler. Á«ir teḫvîle ...âdir ve ḫilm-i @âhir ü bâtında máhir olmağla sözüni şerḫ-i şerîfe muvâfı... nice vücúh üzre teḫvîl ü tevcíḫ itdi. Çünkü ısılâḫâta ...âdir idi. Dâjire-i şerîjatdan sözüni serḫadd-i tarí...ata ve ḫadd-i tarí...at-ı tarí...atdan tarí...ı ḫakíkata iledüp kemâlatını anda ı@hâr itdi. Ol meclisde ḫâzır olan julemá ve fuзалá cümleten taḫsín ü teslím eylediler ve nevḫan ḫicáb u «icânet ḫâşıl idüp gitdiler.

Beyt: Hedâye ile hidâyet bula mı jallâme
 ja...âyid o...umayanlar ja...ide olmasa pâk” (L. 456)

Nesr: Belî cennet didükleri jârif-i billâh olanlar ...atında bir fı...dân-ı şehvet ve mu...tezâ-yı nefis ü lezzetdür. Merd-i »udâ-perest olanlar ümîd-i naîm ve bîm-i cahîm için tâ.at u jibâdet itmez. Belki aîmâl-i mu«lişîn ve şulehâ-yı şâlihîn gibi li-merzâtî'llâh li-vechu'llâh ider. Şol tâjat u jibâdet ki «avf u recâ için ola jâbid-i jibâdet-pîşe anda ne ...adar zev... u lezzet bula.

Beyt: Tâ'at degüldür ol k'ola bîm-i cahîm için
 Yâhûd ümîd-i ni'met-i dâr-ı na'îm için

Tâ'at odur ki hâlis ü muhlis vü bî-garaz
 Fi'le gele makâm-ı rızâda Kerîm için (L. 457)

Ve fetvâ kitâbların ve meşâyi« risâlelerin tettebbu idüp cümle-i mezâhibden kendü meşrebine mülâyim ü münâsib bir âsân mezheb peydâ idüp efjâl-i memnûj anuñ her birin ejimme-i ji@âm ve meşâyi«-i kirâmdan birine isnâd itmişdi. Ol isnâd-ı kâzibe ile tarî...-ı tenâsu«a ve râh-ı zenâdı...a gitmişdi. ~avm u şalât ve hacc u zekâtdan ve dâr-ı naîm ü dâr-ı câhîmden murâd budur diyü âtât u eĥâdî&i nice delâyil-i fâside-birle te'vîl ve nice sâde-dilleri ol te'vîl-i jalîl ile ıdlâl u tatlîl idüp hem dâll ü hem mudil oldı.

Beyt: Sa'âdetle sirişt olmasa tıynet
 Şekâvetdür tekâdâ-yı cibillet (L. 457)”

Katledilen Monla Lutfi çağdaşlarındandır. Bilgili, zihin ve zekâda akranları arasında benzersizdi. Öğrenim yolundan dönüp şeyhlerin yoluna girdi ve şeylerden sayısız ermişlere ulaştı, terek ve hırka giyerek tesbih ve asa sahiplerine (dervişlere) karıştı. Sonunda yaratılışındaki kusur ve zayıflık olduğu için ve zamanının çoğunu bilgin ve filozof kitaplarını okumaya harcadığı için, tevhid ilmini yarıda bıraktığı gibi bunu da tamamlayamayıp dinsizliğe ve serseriliğe düştü. Dinin emir ve yasaklarından uzaklaşıp

övünenler ve münafıkların sözlerini söyler oldu. En yüce şeyhlerin, evliyaların ve bilginlerin ortak görüşü şudur ki tevhid ilmini tamamlayan külfetine razı olur, ezelinesi bilen ahiretini de düşünüp şer'in zıddını gerektiren söz söylemez. Zamanımızda hak mezhebinden ayrılan ve övünen çok kişi vardır ki tevhidi iyi bildiğinden dem vurup tasavvuf bilgisinden ve hakikatinden, inceliklerinden söz eder. Ama davranışlarından doğru yoldan saptıkları ve mukarenetlerinden bedbaht oldukları anlaşılır. Bir çok sapkının kötü halleri ve sofuların anlamsız, saçma sapan sözleri ile boş söz ve sapkınlık kaynağı olur. Ama kendi düşüncesine göre her biri bilgin, mürşit ve yol göstericidir. Ama söz ve davranışları şeriata ve sünnet olan işlere aykırıdır. Zira Allah'a inanan her kişinin tevhidi faydalı işleri bırakırsa o tevhid olmaz, dinsizlik olur ve bir kimsenin marifeti şeriatı bozarsa o marifet ve ilim olmaz, inanç bozukluğu olur. Allah'a inanan şeyhlerin hepsi tevhidi şeriata boyun eğmekte bulmuşlardır. Erenlerin hepsi Allah'a yakınlığa onun emirlerini ileten Peygamber ile ulaşmışlardır. Bir eve girmeyi amaçlayan evin kapısından ve yolundan girer, evin sahiplerine ulaşanlar onun yolundan giderek ulaşırlar. Onlar arasında hırsız gibi pencere ve balkondan girmiş ve evin duvarını delerek özel daireye girmiş kimse yoktur.

“Ey dost! Her eve yolundan girilir.”

Adı geçen söz ve beyitlerinin anlamı sonucu dinsizlik ve inanç bozukluğu kokusunu verir. Özellikle bu beyit sözü geçen bu mukaddimeyi bildirir:

“Ey zahid! Bize samimiyetsizlik sunma. Biz halife soyundanız, şanımıza kulluk yakışmaz. Ey zahid! Taklitçilerin imanı gerçek olmazmış, bizim imanımızı taklit zannetme.”

Şüphesiz ehl-i zahir bu sözlerin anlamına değil görünüşüne bakarak adı geçeni kâfir ilan ettiler ve sözlerinin anlamını bilgin imamlardan fetva verenlere iletiler. Bunun gereği şariat âlimleri toplanıp bu sözlerin anlamını ve amacını sordular. Sözünün anlamını dinin emirlerine uygun olarak çevir dediler. Tev'ile kudreti olduğu ve zahir ve batın ilimlerde yetenekli olduğu için şariat kurallarına uygun bir şekilde, zamanın ileri gelenlerine tev'il etti. Çünkü ilim sözlerini, tabirlerini iyi bilirdi. Sözünü şariat dairesinden tarikat sınırına ve tarikat yolundan hakikat yoluna getirip sözlerini açıkladı. O mecliste bulunan âlimler ve fazilet sahiplerinin hepsi şiirin güzelliğini ve doğruluğunu onaylayıp utanarak gittiler.

“Bilgin, hediye ile doğru yolu bulur mu? Akaid okumayanların imanı temiz olmasa doğru yola erişemez.”

Bilgili olanlar için cennet dedikleri, şehvet yokluğu, nefis ve lezzet gereğidir. Allah'a bağlı olan kişiler cennet ümidi ve cehennem korkusu için ibadet etmez, samimi

hareketleri ve dinin emirlerine uyan insanlar gibi Allah rızası için ibadet ederler. İbadet arzu ve korku için olursa insan onda ne derece lezzet ve zevk bulabilir?

“Cehennem korkusuyla ya da cennet nimetlerinin ümidiyle edilen ibadet, ibadet değildir. İbadet, temiz, beklentisiz ve sadece Allah için yapılan işlerdir.”

Fetva kitaplarını ve şeyhlerin risalelerini inceleyerek bütün mezheplerden kendi yaratılışına uygun, kolay bir mezhep ortaya çıkardı. Böylece, yasaklanmış davranışlarının her birini ulu imamlara ve yüce şeyhlere isnat etti. O yalan isnat ile öğüt alma ve münafıklık yoluna girdi. Namaz, oruç, hac, zekât, cennet ve cehennem kapısından amaç budur diye ayet ve hadisleri yanlış ve bozuk deliller ile çevirip nice gönlü temiz insanları yoldan çıkarıp hem yoldan çıktı hem yoldan çıkaran oldu.

“Yaradılış mutluluk ile yoğurulmazsa onun yapacağı iş kötülüktür.”

2.1.2.2.7. Fiziksel Özellikler

Bir kişinin bedensel görünümü ile karakteri arasında sıkı bir bağ olduğu görüşü yaygındır. Toplum, bedensel görünüm bakımından alışılmışın dışında olan insanların uğursuz ve kötü huylu olduğunu kabul etmektedir. “Bu inançların temelinde de kişisel gözlem ve deneylerin yanı sıra büyük ölçüde hayal gücünün ve insanoğlunun, genel çizgi, alışılan görünüm dışında kalanları yadırgama, yabancılaştırma duygusu yatmaktadır.”⁷⁵ Tezkire yazarları da tezkirelerine aldıkları şairlerin dış görünümleriyle ilgili bilgilere yer vermişlerdir. Bedensel kusuru olan şairlerin bu kusurlarının neler olduğu ve kişilikleriyle arasındaki ilişkiyi belirtmişlerdir. **Melîhî** ve **‘Özrî** bedensel kusurları hakkında hikâye anlatılan şairlerdir.

Melîhî, şaraba düşkünlüğünün yanı sıra vücudunun zayıflığı ile de hikâye konusu olmuştur. Ancak Latîfî'nin, bu hikâyeyi verirken şairi bu konuda kınadığına tanık olmaktayız. Çünkü şair hakkında anlatacağı hikâyeye “mesfur⁷⁶” sözcüğüyle başlaması

⁷⁵MENGİ, Mine (1977), *Kıyafetnameler Üzerine, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, Ankara: TDK Yayınları, s. 299.

⁷⁶DEVELLİOĞLU, Ferit (2000), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (17.Basım)*, Ankara: Aydın Kitabevi, s. 626.

Mesfur “yazılmış, adı geçmiş” anlamında bir sözcük olup “hakaret görmesi icabeden aşağılık kimseler, daha çok düşmanlar hakkında kullanılırdı.”

onun şaire bu konudaki olumsuz bakış açısını vermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.

“Ne&r: Mesfúr zaîf-ı píríden «oşyárlığı zamánında jasáyile ...ıyám iderdi. Ammá mestlügi hálinde menzil ü meskenine jaşásuz giderdi. Hikmet ü jilletin şordu...da bu ...ıtja ile ceváb virdi.

Çıtja: Bu Melîhî iki jaşá götürür
Biri cismání biri rúhání
Ol ki cismánídür ağaçdandır
Ol ki rúhání lajl-i rümmání (L.508)

Ne&r: Ve mezkúruñ ağızında dendándan a...lá e&er ve dürc-i deheninde ...atja güher ...almamışdı. Sultán Mehmed merhúma bir gün jilletin su'ál idüp didiler ki: Sen «od gáyet müsinn degülsün bu sinde sinnüñe n'oldı döküldi diyü su'ál idicek bu beyt ile ceváb virdi.

Beyt: Máh-rúlar leblerine diş bilerdüm dem-be-dem
Ol ...adar taş urdılar ağızumda dendán ...almadı (L.508)

Adı geçen yaşlılığın getirdiği zayıflıktan, ayık olduğu zamanlarda asa ile ayakta dururdu. Ama sarhoşluk halinde gideceği yere اساسız giderdi. Hastalığının sebebi sorulduğunda bu kıta ile cevap vermiştir:

“Bu Melihi'yi biri cismani diğeri ruhani olmak üzere iki asa götürür. Cismani olan ağaçtandır, ruhani olan ise rümmani şaraptır.”

Adı geçenin ağızında dişten eser kalmamıştı. Sultan Mehmed bir gün “Sen yaşlı değilsin, bu yaşta ne oldu da dişlerin döküldü?” diye sorunca bu beyit ile cevap verdi:

“Daima, ay yüzlü güzellerin dudaklarına diş bilerdim. O kadar taş vurdular ki ağızımda diş kalmadı.”

Melîhî'nin bedensel kusuru ayyaşlığının sonucudur. Şaraba olan düşkünlüğü şairin dişlerinin dökülmesine ve belinin bükülüp اساسız yürüyememesine neden olmuştur. Latîfî, şairi bu bakımdan eleştirmektedir.

'Özri için "Pergel gibi tek ayaklı idi ve o topal, haraç yiyenlere bu yolda ve aşk işlerinde yoldaş olmuştur. Bu sebeple topallığını mazeret gösterip 'Özri mahlasını kullanmıştır." dedikten sonra hikâyeye geçmiştir. Hikâyenin şairle doğrudan ilgisi yoktur, konuya uygun düştüğü için anlatmıştır.

"Latîfe münâsib-i ín-maḥal: Diyárumuzda díde-i @áhir ü bātını sebel-i jillet ve remed-i ḥasedden kör olmuş Kör Muḥaríf dimekle maḥrúf u muḥarref ve Kör ^aaríf dimekle mevşúf u muvaşşaf ve meşhúr u mûla.....ab taḥne-zen ü de««ál ve nankör ü na.....al çeşm-i «ún-perveri zāḥmet-i remedden páre-i ciger ve fûls-i aḥmerüñ jaynı idi. Gözleri jayn-ı Áfet olduğu münâsebetle jAyní ta«alluṣ iderdi bir ḥaríf-i @aríf ḥa.....ında bu beyt bu kemter-i kemínenüñdür sa...amet ü sa...atíde kör ile lengüñ münâsebeti olduğu ta...rúb ile bu maḥalde bile taḥrír ü beyán vá...ıjı ta...rír olındı.

Li müjellifihí:

Kör ^aarífüñ «ande-i bî-«údesini dem-be-dem

Gördi bir şāḥib-na@ar didi yine kör bengídür (L.388)

Mezbúruñ bir hem-dem ü hem-rázı ve pís ü «abá&etde şerík ü enbázı vardı. Maraž-ı mecẓúmiyetden saçı ve sa...alı rí«te ve maraž-ı sárísinden «al... girízán u giríhte idi. Kör-i mezbúruñ ol cüzám-ı müstehámdan gayrı mu...árin ü ...arını yogıdı. Ve ol namerd ü ná-bekáruñ mecẓúmlar içinde adı Yolu... idi.

Mışraj: Bir láke şımádur yá«úd aya...lı «eládur (L.388)

Ne&r: Ve ol mecẓúm-ı mezmúm bir mertebe zemmám u nemám idi ki zamán-ı zemminde zebán-ı mezemmetinden peder ü máderi ve biráder ü «áheri ...urtulmaz ve rehá bulmazdı. Bu iki şa«şuñ biri jayn-ı jillet ve biri maḥz-ı sa...ámet birle maḥlúl ü maḥlúmdur. Bu iki sa...at u sa...ímüñ ictimáj u imtizácın görüp bu ...ı†jayı didüm.

¢ı†ja li müjellifihí:

Kör Muḥaríf ile yolu... kim alıṣur ikisi

İmtizác eylese nıola biri kör biri cüzám (L.388)

Birinüñ man...ıra dönmiş gözinüñ a...ça yeri

Rîş-i murdârını dökmiş birinüñ renc-i se...âm” (L.389)

“Yerine uygun latife: Diyarımızda, bulanık görme hastalığı ve kıskançlıktan gören gözü kör olmuş, Kör Mu'arrif diye bilinen ve Kör Zarif diye vasıflandırılan nankör bir dedikoducu vardı. Kan besleyen gözü, bulanık görme hastalığının eziyetinden ciğer parçası ve bakır sikke gibiydi. Gözleri bela gözü olduğu için 'Ayni mahlasını kullanırdı. Zarif bir kişi hakkındaki bu beyit, bu zavallı hakirindir. Noksanlık ve yanlış işler yapmada kör ile total bir olduğu için burada yazıldı.

“Kör Zarif'in daima sebepsiz güldüğünü gören biri, kör yine esrar çekmiş, dedi.”

Adı geçen bir arkadaşı ve sırdaşı, alçaklıkta bir ortağı vardı. Cüzam hastalığından saç ve sakalı dökülmüştü ve halk, onun bulaşıcı hastalığından kaçardı. Adı geçen körün o şaşkın cüzamlıdan başka dostu ve yakını yoktu. Ve cüzamlılar arasında, o namert ve işe yaramaz hayırsızın adı Yoluk idi.

Mısra: Bir lake sımadur yahud ayaklı heladur (L.388)

Ve adı geçen ayıplanmış cüzamlı, bir derecede arabozucuydu ki kınama dilinden ne annesi, babası ne de biraderi ve kız kardeşi kurtulabilirdi. Bu iki kişinin biri hastalık gözü ve biri de noksanlığın ta kendisi diye bilinirdi. Bu iki sakatın bir araya gelişini ve birbirleriyle uyumunu görüp bu kıtayı dedim:

“Kör Mu'arrif ile yoluk birbirleriyle iyi anlaşır. İyi geçinseler kusur sayılmaz, biri kör, biri cüzamlıdır. Birinin gözünün beyazı bakır sikkeye dönmüş, birinin de hastalığın eziyetinden mundar sakalı dökülmüş.”

Latîfî'ye göre ‘Özrî’nin bedenindeki kusur ahlakına da yansımıştır. Şairin ahlaki yapısı da bedeni gibi noksandır. Latîfî'ye göre ‘Özrî’nin yaptığı kötü işler dış görünüşüne uygundur. Hikâye doğrudan şair ile ilgili olmadığı halde Latîfî yerine uygun düştüğü için bu hikâyeyi aktardığını belirtmiştir. Bunun yanında noksanlık ve yanlış işler yapmakta kör ile total bir olduğunu ayrıca ifade ederek hikâyenin şairle olan ilgisini belirtmiştir.

2.1.2.3. Bilgi Verme Amaçlı

2.1.2.3.1. Zendostluk ve Mahbub-perestlik

Latîfî, **Ahmed Paşa**’nın mahbublara olan düşkünlüğünü açık ifadelerle belirtmiştir. Hatta şairin mahbub düşkünlüğü sebebiyle saraydan uzaklaştırılma hikâyesine de yer vermiştir. Latîfî’nin, Ahmed Paşa’nın bu yönü ile ilgili değerlendirmesi şöyledir: “Adı geçen güzellere son derece düşkün, güzel sever, neşe ve coşkudan aşk ve uçarılıkla sarhoş ve elele biri olduğu herkesçe bilinir. Bu yüzden dünyada kadın ve kadın düşkünlerinden nefret eder ve onlarla yakın olup sohbet etmekten kaçınırdı. Ömrü boyunca evlenmeyip yalnız yaşadı ve kadın kucağını öpmeyi hayal etmedi.”

“Men...abe-i muşârun ileyh. Bu vâ...ıja vâ...i u şâyîdûr ki bir gün Sultân Meḥmed ğılmân-ı «âsdan bir serv-i bülendi nuşh u pend için bende çekmiş ve to«m-ı «ışm-ı kîneyi mezraja-i ...ahr u ğazabda ekmiş idi. mez-kûr ol ...ayd ile mu...ayyed olan bendeyi bende göricek bişl-bedâhe bu rubâîî şâdır u vârid ve lâyıḥ u mütevârid olur.

Rubâîî: Cihân yansun ki ol şemî-i şeker-hand

Yatur giryân ayağında demür bend

Lebi Şîrâzî ḥalvâdur şatarsa

Deger Mışr u Bu«ârâ vü Semer...and

Nesr: bu rubâîî Sultân Meḥmedüñ semî-i şerîfine yetişüp muşârun-ileyhi Yedi...ulede ḥaps-i ebedî emr itmişler ve merḥûm Âḥmed Paşa anda maḥpûs-ı meyyûs iken ol günâh için jözr «âh olup ol ekrem-i kirâma kerem ...aşîdesin dimişlerdür.

Nesr: Velḥâşıl ol ...aşîdede jafv-ı günâha ve ke@m-i ğay@a mütejallı... ol ...adar fevâyid ü fazîlet ve taşarruf u di.....at «arc u derc itmişdür ki Şâh-ı ba«şende-i günâh gördükde bî-i«tiyâr tarî...-ı inti...âmdan inşîrâf idüp râh-ı reḥfete gitmişdür. Hezâr iḥsân u istiḥsânla buyurmışlar ki bu juzûbet-i beyân ve feşâḥat-ı lisân Ahmedde vardur mülûk-i selâîinden ve şâhân-ı şâḥib-temkînden âşîb ü zevâl ve jâb u j...âb ve nekâl yo...dur.”

Rivayet edilir ki bir gün Sultan Mehmet Han hazretleri has gılmanlarından, uzun boylu serviyi andıran birini nasihat ve öğüt için bağlatıp huzuruna getirmiş, hışım ve kin

tohumunu kahır ve gazap tarlasına ekmiş. O bağ ile bağlanmış olan kulu bu halde görünce adı geçenden hemen o anda şu şiir varid olmuş, orada dudaklarından şu şiir dökülmüş:

“ Cihan yansın, o tatlı gülüşlü mumu andıran sevgili ayağında demir bağlarla yatıp ağlar. Onun dudağı, Şîrâz helvası gibidir; eğer satarsa Mısır, Buhara ve Semerkand’a değer.”

Bu şiir, Sultan Mehmed’in değerli kulaklarına ulaşınca, adı geçene Yedikule’de müebbet haps emretmiş. Merhum Ahmed Paşa orada üzgün mahpus iken bu günahı için özür dileyip hatasının bağışlanması dileğiyle Kerem kasidesini söylemiş. ...Kısacası o kasidede suçunun bağışlanması ve gazaptan doğan öfkeyi kontrol etmeyle ilgili o kadar yararlı bilgiler vardır ki Sultan Mehmed Han hazretleri görünce ister istemez suçunu bağışlayıp esirgeme yoluna gitti. “ Bu tatlı anlatım ve fasih dil mademki Ahmed’de vardır, ona sultanlardan zeval yoktur.” demişlerdir.

Fehmî için “Padişahımız zamanında alay beyi idi. Çabuk kavrayan, zeki ve mütevazılıkta önderdi. Yanında, alayda namı duyulmuş bey güzelleri otururdu. Ağa ve bey onlar idi ve adı geçen de onların kölesiydi.” ifadeleriyle şairin mahublara olan düşkünlüğünü okuyucuya aktarmıştır.

Beyt: Yanında bir efendün ola bende olma mısın

Tutalum ol sen imişsün be sen de olma mısın

“Yanında bir efendi olsa kölesi olmaz mısın? Turalım ki o senmişsin, sen de köle olmaz mısın?”

O derecede güzel düşkünüydü ki kadın severler onun yanında adi ve aşağılık idi. Kadınlar onun gözünde o derece iğrenç ve haram idi ki kadının pişirdiği yiyeceği yemez ve kadın düşkünün terzinin diktiği giyeceği giymezdi. Annesi kadın olduğu için baba evine girmezdi. Yaradılışı gereği söylediği, durumunu anlatan bu şiir onundur:

Şîr: Zen eger hüsn ile hurşid-i dırâhşan ise

Kadi tuba vü hadi gülşen-i rıdvan ise

Har-perver gül-i hod-rudur ana virme gönül

Bedeni terlik ile berg-i gülîstan ise

Dilberün gün gibi zahir mi degül rüchanı
Kankı nadan zenı tercih ide oğlandan ise

Bulmasun olsun anı tıfl-ı yetim-i nefsum
Memesi lüleleri çeşme-i hayvandan ise

İtme ya Rab ana muhtac benim nefsum itin
Ger sifal-i küs-i zen kase-i mercandan ise

Yeg durur pak-nazar 'aşık-ı didar olmak
Fehmiya nefse uyup lezzet-i bürrandan ise

“Eğer kadın güzellik yönünden parlayan güneş gibiyse; boyu tuba ve yanağı cennetin gülbahçesi ise. Bedeni tazelikte gül yaprağı gibi taze de olsa dikenı besleyen (rakibe ilgi gösteren) kendini beğenmiş güle gönül verme. Dilberin üstünlüğü gün gibi açık değilse hangi bilgisiz, kadını oğlana tercih eder. Göğsü ölümsüzlük suyunun çeşmesi de olsa nefsimin yetim çocuğu onu bulmasın. Allahım kadın cinsel organı mercan kâse de olsa benim nefsimi ona muhtaç etme. Ey Fehmî! Nefsine uyup o keskin lezzeti tatmaktansa sevgilinin yüzüne âşık olmak, daha iyidir.”

Kadın düşkününü tek şair **Hâtîfî**'dir. Latîfî, bu konuyla ilgili hikayesini anlatmadan önce şairin bu yönüyle ilgili yorumlarını yazar: “Adı geçen son derece yakışıklı, uzun boylu, güzel giyinen, zengin ve kadınlarla sohbete çok düşkün biriydi.” Daha sonra bu görüşünü destekleyen hikâyeye geçer.

“Ne&r: Mezbûr şekl ü cemâlde ve yâl ü bâlde gâyetde vecîh ü reşîk ve geydügi da«ı yaraşu... müşekkel ü mülebbes ü maldâr ve zenpârelügi belâsından muşâhabet-i zene mâyil ve hevâdâr u «arîdâr idi ve her ...ande ki çeke düzen iki dişlü bir pîre-zen ve heştâdında bir jâcûze-i Ferhâd öldüren görse gözine bir Nigâr-ı şîrîn ü nâzûk-beden ve nâz-perver ü nâzenîn görünürdi. Bu mu...adimde minvâlince ittifâ... jâcâyiz-i rûzgârdan bir jâcûze-i sehhâre ve delle-i mekkâre buña rast gelür ve bunı ol zenâne-...ıyâfet ve favîl-...âmet ile gördükde biñ cânile taşallu... u taşşu... idüp mezbûr şîkâr u şayd ve kemend-i keydine ...ayd itmek için emvâl-i keîre ve metâj-ı mütekâ&ire birle ol dünyâ-pereste tamağ-ı «âm virür ve hutâm-ı dünyâ ile gözlerine kil urur ve cümle-i bâğum ve bağçem ve boğçam ve a...çam hep senüñ olsun çiftüñ olayın tek beni al. Bugün yârın ben dâr-ı fenâdan giderüm

mülk ü mekánúmدا sen bá...í ...al murádum oldur ki bir ...aç gün taht-ı nikáhında olayın ölürsem bári öñünde öleyüm ve muktezán ise cáriyelerümüñ dahı hüsánlarından temettü; içün saña vireyin ve dilerseñ saña bir ulu «ánedándan bir cemíle du«ter alıvireyin seni igráz u ikrám ile evereyin diyüp bu mekr ü füsún ve efsáne-i efsúnla ol büj-i-hevesi ve me'múl ü mültemis ile şikár ve dáne-i efsáne ile dám-ı efsúna giriftár itdükden soñra bı-çáreyi váfir kös kebábından ve dík-i sihr ve füsún-ı áteş-tábından çeker. Va...tákim ol Zál-i köhne yanında yigit görür. Ol jacúze-i píre-zen endám-ı bı-endámına jarúsáne çeke-düzen virür. Kálá-i hüsni kásidine bahá ve ravaç virmek içün rúy-ı bı-rengini ve şekl-i şúm-ı bı-şeklını pür-sur« u sefídác idüp ebrúsın vesmeleyüp gözlerin sürmeleyüp dest ü páyın pür-«al«al ü muñanná ve endám-ı bı-endámın ğarí...-ı zer ü zıver ve díbá-i zıbá ...ııup bu zıver-i tezvırle herífi müsa««ar u meftún ve li...á-i kerih ü ...abíhine meshúr u mecnún ...ııdu...da şabr u ...ararın ve elinden varın alur ve derdmendi mál ü menálden mañrúm u mağbún ...ııur.

Çıtıa: Mál içün çift idinme píre-zeni

Ger boyunca batarsa altúna

Lañnet olsun aña vü málına

Málı meljún ve kendü meljúne (L.566)

Velhášıl vardı...ça derdmende sihr-eñer ve díde-i sihrle sehñhareye na@ar ider. Ol jacúze-i Ferhád-küş buña bir mertebede şırın ve bir derecede názenín görünür ki ğalebe-i sihr ü füsúndan bı-i«tiyár bir i«tiyár iken ol píre-zeni zánúsına alup ve hezár zev... u şev... ile bús u áğúşuna meşğúl olup jarz-ı mañabbet ve ı@hár-ı meveddet itdükde jacúze sihrüñ herífe eñer itdüğün bilür ve mezkúruñ teveccüh ü rağbetinden ve nále ve niyázından istikbár u istigná ...ııur. Má ü ni@metinden miskíne nesne taddırmaz ve bágından gözine ...oru... şıdurmaz. Belki olanca mál ü menálin elinden alur ve kendüyi áváre ve sevdá-zede ve díváne ...ııur ve anı görüp bir merd-i dáná bu bir ...aç ebyátı imlá ve inşá ider.

Na@m: Dimez merd aña jálemden erenler

Ki mál içün zene mağlúb olalar

Boyansun ol «orasuñ cismi ...ana

Zebún ola vara bir mákiyána

»usúšá ki ola bir naḥs-ı cázú
 İde siḥriyle bir miskíni áhú (L.566)

Ḥarınuñ olsa Ḥárún deñlü genci
 Biniñden yeg zenüñ juryán u genci

Zene kim ...arılı... járıż ola ol
 Olur cádúluğ ile siḥre meşğúl

Eri efsún ile «ar itmek ister
 ~a...alından dem-á-dem yetmek ister

Yedürür tá şu deñlü kös kebábı
 Görinür aña jálem áfitábı

Virür lábüd şa...alın zen eline
 Dil ü cán ile bil bağlar yolına

İder siḥr áteşi áhen dilin múm
 Olur ol javratuñ ḥúkmine maḥkúm

Er ola çünkü meşḥúr u müsahḥar
 Varur javrat hemán bildügin işler

Ḥatı er javratı sözine uymaz
 Yemişdür kös kebábı da«í tuymaz

Ḥazer eyle ḥazer seḥḥárelerden
 %oludur dehr içi mekkárelerden

Zen-i sehhâre vü zişt-i füsûn-sáz
 ;Acúz-ı dív-şekl ü hîle-perdáz

Bu demlerde «uşúşa javrat erdür
 Erüñ anca... hemán bir adı vardur

Bu hâli fikr idüp bir kimse seçmez
 Çoğınunñ javradına hükmi geçmez

Cihán ziynetle şimdi pür-hevâdur
 Bu demlerde te'ehhül key «atâdur

Çarılarıñ elinden dád u feryád
 Bulara uydı başdan çıldı Ferhád (L.567)

Na...l olunur ki ;azízlerden birine mu...tedá-yı ehl-i ta...vásın niçün te'ehhül idüp emru'lláha imti&ál itmezsün ve sünnet-i seniyye-i Rasülu'lláha gitmezsün didükde evde bir şeytán var iken bir şeytán da«í mi getüreyin ve bu za'if ile iki dív-i pür-ríve ceváb virmege nice tá...át getüreyin diyü ceváb virdi. Fe-keyfe ki Hâzret-i Murtazá hüner ber-píşe-i lá-fetá iken “Kadınlarda vefa yoktur, erkekler üzerine cefaları ise çok eskidir.” buyurmışlar.

Beyt: Olmasa şeytán bes idi bir zen-i pür-şeytánet
 Nice çıldısun başa bir müjmin iki şeytánet ile” (L.s568)

Tesadüfen çağının acuzelerinden, büyücü bir kocakarı ve cilveli bir hilekar buna âşık olmuş. Hâtifî'yi avlamak ve onu hile kemerine bağlamak için “bütün bağım bahçem bohça ve param senin olsun. Gel beni al, ölünce senin nikâhında öleyim. Bugün yarın ölürüm, bari önünde öleyim. Cariyelerimi yararlanman için sana vereyim. Eğer istersen sana ulu hanların birinden güzel bir kız alıverip seni evereyim.” demiş. bu hile o maymun iştahlıyı avlayıp büyü tanesi ile sihir tuzağına düşürmüş. Daha sonra büyücü pek çok kös kebabından ve seher vaktinin büyüleri horozunun parlak ateşinden çekip bunak bir ihtiyarken yaşlı vücudunu gelin endamına çekip düzen verip kesat güzellik kumaşına değer

vermek için renksiz yüzünü kırmızı ve üstübec edip sahte güzelleşmeye çalışır. Kaşlarını rastıklayıp gözlerini sürmeleyip el ve ayaklarına kına vurup biçimsiz vücudunu altın ve süse boğar.

“ Seni boyunca altına batırsa da parası için kadınla evlenme. Onun malına lânet olsun, malı melun, kendi melunedir.”

Zaman geçtikçe zavallı Hâtifi’ye sihir etki eder ve büyülü gözlerle büyücüye bakar. O kocakarı buna Ferhat gibi öylesine şirin ve nazenin görünür ki büyüünün etkisinden elinde olmaksızın onu dizine alıp büyük bir şevk ve sevgi ile öpüp kucağına aldıkça, aşırı sevgi gösterisinde bulundukça yaşlı kadın büyüünün etkisi olduğunu bilir. Adı geçenin ilgi ve rağbetinden kaçınır. Mal ve mülkünden zavallıya hiçbir şey vermez, bağdan gözüne koruk sızdırmaz. Aksine olanca mal ve mülkünü elinden alır. Kendini sevdasına tutkun eder.” Bu durumu gören bilgin bir kişi şu birkaç beyiti yazmış.

“Bu dünyada malı için kadına yenik düşenlere erenler yiğit demezler. Özellikle de uğursuz bir cadı sihriyle bir miskini ceylana döndürse kadının Karun’un hazinesi gibi malı olsa, bunların binlercesinden parasız pulsuz ve genç olan biri daha iyidir. Kadın evlenip karı olmuşsa o cadılıkla sihirle meşgul olur. Erkeği büyü ile alçaltmak, sürekli sakalından yedirmek ister. Kocasına kös kebabı yedirince kadın ona dünya güneşi gibi görünür. Bu durumda olanlar elbette sakalı kadın eline verirler ve candan gönülden onun yoluna bel bağlarlar. Büyü ateşi onların demir yüreklerini muma çevirir ve o kadının hükmüne mahkûm olurlar. Erkek büyülenince kadın kendi bildiğini yapmaya başlar. Yiğit adam avradının sözüne uymaz. Ama kös kebabını yemiştir ruhu bile duymaz. (böylece kadın sözüne uymaya başlar.) Sen sen ol büyücülerden kaçın, dünyanın içi büyücülerle doludur. Karıların elinden eyvah! Ferhat bunlara uydu da baştan çıktı.”

Nakledilir ki dinin yasaklarına bağlı kalan önderlerden, ululardan birine “Niçin evlenmeyip Allah’ın emrine boyun eğmez ve resulünün yüce sünnetine uymazsın?” diye sorulduğunda “Evde bir şeytan var iken bir şeytan daha mı getireyim ve bu zayıflıkla hile dolu iki şeytana nasıl cevap vereyim.” diye cevap vermiş. Hüner konusunda ondan başka yiğit olmayan Hz. Murtaza (Hz. Ali) de “Kadınlarda vefa yoktur, erkekler üzerine cefaları ise çok eskidir.” buyurmuştur.

“Şeytan olmasaydı; şeytanlıkla, hilekârlıkla dolu bir kadın yeterdi. Bir Müslüman iki şeytanla nasıl başa çıksın?”

Hilâl-i Burûsevî'nin sanat gücünü “Şiir alanında icat ve tasarrufa ve pek çok marifete güç yetirebilen kimseydi. Kaside ve gazellerle düzenlenmiş, mükemmel bir Divanı ve güzel şiirleri vardı. Ama halk arasında tanınmamıştır. Karz ve arz kafiyesinde Rum şairleri bundan iyi ve güzel şiir söylememiştir.” ifadeleriyle dile getirmiştir. Hikâye şu şekilde aktarılmıştır:

“Na...l olunur ki mezkûruñ Bostán nám bir hem-sáyesi ve hem-sáyesinüñ bir zen-i gül-píráyesi var idi. Ammá ol serv-i serv-bülendüñ serv-i sehí mánend Gülşen-i hareminden başı taşra olduğı ecilden mezbúr Bostán tahşíl-i derd idüp ol derdden berk-i «azán-díde-şífat zerd olmış idi. İttifá... ol e&náda bir cemîyyetde yárán-ı @arífán ve harífán-ı harf-gírán şáire birle turra oyunın oynarken içlerinden biri ol ta...rúb ile bu beyti o...ur.

Beyt: Beñzüñi ey Bostán faşl-ı «azán mı itdi zerd

Yo«sa başı taşra bir serv-i «ırámánuñ mı var (L.571)

Lâbüd bu beyt tamám hasb-i hâle muváfı... ve tamâm mu'tábı... düşüp meclisde sebep-i «ande-i taşne-zenán oldu...da mezkúr Bostán da«í ol gül-i bed-búy-ı «ár-perverden el çeküp bir gonca-i mestúre hevásına düşdi.

Beyt: »ár-perver gül-i «od-rúya şa...ın virme göñül

Bedeni terlük ile berk-i gülistándan ise (L.572)

Mısra: Takınma ol güli k'anı el ellemiş ola. (L. 572)

Nakledilir ki adı geçenin Bostan adlı bir arkadaşı ve arkadaşının gül gibi bir karısı vardı. Ama o servi boylunun başı boyu uzun servi gibi hareminin gül bahçesinden başı görüldüğü vakit o dertten yüzü güz yaprağı gibi sararmıştı. Bilinir ki o sırada nükteci dostlar ile turra oyunu oynarken içlerinden biri o bahane ile bu beyti okur:

“Ey Bostan benzini hazan mevsimi mi sararttı, yoksa başı dışarda bir servi yürüyüşlü sevgilin mi var.”

Bu beyit halini anlatmaya yeterli ve uygun düşüp mecliste yergicilerin gülme sebebi olunca adı geçen Bostan da o dikenli, kötü kokulu gülden el çekip bir örtülü gonca hevesine kapıldı.”

“Bedeni gül bahçesindeki gülün yapraklarının tazeliğinde bile olsa rakipleri besleyen (rakiplerle ilgilenen) kendini beğenmiş bir güle sakın gönül verme!”

“Başkalarını dokunduğu gülü takınma.”

İshâk da mahbub düşkünün şairler arasındadır. Şair hakkında şu bilgiler verilmiştir:

“Nesr: Ve haşlet ü «il...atde merhûm gâyetde şûr u şev...i gâlib ve derûn-ı dilden muşâhabet-i maḥbûba tâlib ḥüsn ü cemâli jâş...ı ve jâş...laruñ şâd...ı idi. Meyân-ı mevâlîde nâzûk ḥarîf ve baş açu... şâhid-bâz @arîf idi. Riyâ ve riyâset ve jörf ü izâfete majil ü kâjil degül idi. Her ...ande ki bir «ûb işitse ve iki evli bir kûyda bir maḥbûb olsa kimse bilmezdi ki neyler niderdi nâgeh anı şayd iderdi ve bişl-cümle perî-ru«sârlar tes«îrinde sihri derdi. jÖmri oldu...ca .âlem-i tecerrüde mîr-i mücerrâdan ve ser-«al...a-i rindân ve ma...dûr der-miyân idi. Biñ zen-i zibâ-yı pür-zer ü zîverden bir ...ız na...şî dilberi ve nâ-zenîn-i nâz-perveri ve hezâr du«ter-i dûşîze-i ḥûrî-man@ardan ...abâ-yı abâyıla bir maḥbûb-i sîm-beri ve âyine-i nemed-pûş gibi bir sâde-peykeri hezâr-bâr yeg görürdi ve na...d-i ḥayât ile ölünce zer ü sîmin bir sîm-bere virürdi. Bir mertebede jâş...-pîşe ve mahabbet-endîşe idi ki gördüğü çeşm-i bîmâruñ jilletsüz «astası ve sebebsüz şikestesı olup bir iki cevâbına ölümlü «asta gibi cân virürdi âyende jâş...lardı ve ḥa.....ında bir ...aç gazel dirdi.

Beyt: Sûfî kız nakşî kız oğlan güzeller var iken

Nice bî-zevk ola şol kim vara meyl ide zene (L. 173)

Majlûm u meşhûrdur ki mezkûr gâyetde şû«-mizâc u mizâḥ-gûy ve küşâde-ṭabj u «andân-rûy idi ve şehir-i Edirne de Işık Ğâsım demekle mûla.....ap u mütejârif mollaya ve şâhib-meskenet ü ehl-i istignâyâ mülâṭafa yüzinden ışı...lar ışıılâhınca bu bir...aç beyt anuñ ihtirajâtındandır. Mektûb-ı mahabbet üslûbında taḥrîr idüp göndermişlerdir.

Şiir: Ey serîr-i mülk-i jaş...a «ân olan server dede

Cümle esrâr-ı rumûza menbaj u ma@har dede

Mülk-i istingâda mi&lüñ yo... erenler cânıçün

jÂlem-ı ıtlâkdan gerçi dem urur her dede

Bu yalancı pîre-zen dehrüñ yüzine ba...mayan

Tekye-gâh-ı vahdet-i jâlemde gerçek er dede

Laîfe-i Işı... Ğâsım bâ-İşha... Çelebi ber-sebîl-i cevâb:

Cihânda eylûgi hergiz unutmaz âdem isa...

Bu eylûgi idevûz biz de saña âdem isa..." (L. 175)

Merhum son derece coşkulu, gönülden güzellerle sohbet etmeye arzulu, nazik biri ve zarif bir rintti. Her nerede bir güzel olsa kimse bilmezdi ki o ne yapar yapar bu peri yüzlüleri büyülemek için sihir yapardı. Yaşadığı sürece yalnızlık âleminde bekârlar sultanı ve rintler halkasının başı olup süslü püslü pek çok güzel kadından bir dilberi ve yüzlerce bâkire kızıdan gümüş tenli bir güzeli binlerce defa yeğ tutardı. Gördüğü süzgün gözlülerin sebepsiz tutkunu olup bir iki sözüne ölümlü hasta gibi can verirdi ve hakkında birkaç gazel derdi.

"Ey sufi! Kız kadar güzel olan oğlan güzeller varken hangi zevksiz, kadına ilgi gösterir."

Bilindiği gibi adı geçen don derece şuh yaradılışlı, şakacı, şen tabiatlı ve güler yüzlü biriydi. Edirne'de oturan ve Işık Kasım adıyla tanınan mollaya ve miskinlik sahibi tok gözlülere ışık ıstılahınca şaka yollu bu birkaç beyti yazıp gönderdi:

"Ey aşk ülkesi tahtına sultan olan lider dede, bütün sır ve sembollerin kaynağı ve görünme yeri olan dede. Her ne kadar her dede erenler canı için dem vurursa da istinga ülkesinde senin eşim benzerin yok. Dede, bu yalancı, kocamış karıyı andıran dünyanın yüzüne bakmayan vahdet âleminin gerçek eridir."

Işık Kasım'ın İshak Çelebi ile latifesi:

"Dünyada insan olan herkes iyiliği unutmaz, biz de insansak sana bir iyilik ederiz."

Hikâyeden de anlaşıldığı gibi şair mahbublara son derece düşkün biridir.

Latîfî'nin **Sunî-i Selânîkî** hakkındaki ifadeleri son derece kötü ve hakaret içerici niteliktedir. Şairlik yönünden ziyade, mezhebini eleştirmiştir. "Alevi ve İmami mezhebindedir. Neşeli, konuşkan, nükteci bir şairdir. Orucu Ramazan helvasıyla yemiş, namazı tamamen eski zamanda bırakmıştır. Başı yere eğilse Işıklarla tekkede erenlere secde eder, Mekke'ye niyet etse Kerbelâ'ya gider. Şeytan yaradılışı kara bahtlı ve

neşelidir. Şiir alanında taklitçidir ve özgün değildir. Bir mertebede övünen, kötü, yakışsız eğlenceler ve haram işler yapandır ki dinin yasakladığı bütün işlerden ve gizli olan her şeyden çekinme ve sakınması yoktur. Mezhebi hususunda anlaşılmayanların kimi adı geçeni Rafazî, kimi Kaderî, kimi Şii, kimi dinsiz, kimi de zındık dedi. Ama ben, fakir ve hakir, kaza ve kaderi dünyaya havale ettiği için dehri dedim.

Beyt: İ'tizâl-i felsefî akvâlini gûş eyleme

Reh-revân-ı râh-ı şer'un gitdüğü âsâra bak (L.364)

“Felsefenin sözlerini dinleme, şeriat yolundan gidenlerin izinden git.”

Nesr: Şiirleri de lügat ilminden, hezel dolu, dinsiz imansızca ve zındıkane şiidir.

Bir işe başlayacağı zaman ve cinsi münasebet zamanında kardeş ve kız kardeş farkı gözetmez ve hürmet göstermezdi. Ferrûhî'nin bu maktasını bu sebeple anlamını değiştirip alay ederek okurdu:

Beyt: Kucagör Sun'ıyâ 'âlemde hûbı

Gerek olgun gerek kardaşun olsun (L.365)

“Ey Sun'î! Bu dünyada gerek oğlun olsun gerek kardeşin olsun güzeli kucakla.”

Latîfî, şair hakkında bu bilgileri verdikten sonra hikâyeye geçmiştir.

“ Muţâyebe: Ve táyife-i zenden ğâyetde şekvâsı ve cind-i nisván ile jacep münâzaşası vardır. Ammá tebádür iden budur ki şikâyet ü jaczı kendü jacúzesinden ola. Ve bu şiir-i hezel-ámíz hezeliyyât şıfâtından tahrıf olunmuşdur.

Şiir ber-vech-i muţâyebe:

Her kişi toğrı diyü besler evinde ...arısın

Böyle ger bilmeyeler tutmayalardı birisin

Anı mestúre şanur ol da«í mestúr işler

Bu sebebden ovmajuñ bilmez ötesin berisin

Sihr ü mekr ile eger gözlerini bağlamasa

Ya keserdi başını yá«úd üzerdi derisin

Geyik olma... ne revádur kişi it nefsi için

İşbu hál ile zebún-ı zen olan er erisin

Ç oyuna girse bular ço... ..uzı hâşıl eyler

Kişi ...oyun gibi idinse revádur sürüsin

İti...ád itme bulara ...ulađuñ arduña tut

İlden işit göre bir ki nice javret erisin

Merhamet eylemeyüp ~unı bulara hergiz

Urasın gencini ...azuğa ...ırasın ...arısın (L.365)

Mutâyebe: Kadınlardan son derece şikâyetçi ve kadın cinsi ile tuhaf bir çekişmesi vardı. Ama akla gelen şudur ki şikâyet ve beceriksizliğı kendi karısındanandır. Ve bu hezel karışık şiiri hezliyattır. Mutâyebe üzerine şiir:

“Erkeklerin her biri karısını dürüst diye evinde besler, eğer böyle olmadığını bilselerdi birini bile tutmazlardı. Karısını örtülü zanneder, karısı da işlerini gizli yapar. Bu yüzden ötesini berisini ovmayı bilmez. Eğer kadın sihir ve hile ile gözlerini bağlamasa ya başını keserdi ya da derisini yüzerdi. İt nefsi için kişinin geyik olması reva mıdır, kadının acizliğı ile bu hale gelen erkek bu dert yüzünden erisin. Bunlar koyun olsa çok kuzu doğurur. Kişi bunları koyun gibi sürüyle alsa yeridir. Bunlara inanma, sözlerini kulak arkası et. Nasıl bir kadının kocası olduğunu elden işitip öğren. Sun'i! Bunlara hiçbir zaman acıma, hazinesini kazığa vurup kır.”

Mehdî de güzel düşkünü şairler arasındadır.

“Bir gün Mehmed »án ile hem-jinán olup eñá-i ráhda giderken ittifá... bir hayderí civán-ı şâhib-cemál şır-i şerze-mi&ál selásil ü iglálle rást gelür. Etráfına «oş-şadá nice zıl ü zeng a«mış ol çeşm-i esed-heybet ü şır-şevketi gördükde baır-ı hezec-i a«rebde bu şiir-i şırını ve azebi bi'l-bedáhe 'ale'l-fevr inşá itmiş.

Şiir: Bir gün felegün tablı kim öter idi güm güm

Sincáb sehab üzre ki geymiş idi ...a...um

~an seyr-i çemenlerde göklerde idi geştüm
Cám ister idüm gökden çar«ı şanur idüm «um (L.509)

Nágeh çü ...ulağuna bir zemzeme yetişdi
Her yaña na@ar ...ıldum cân gözi ile gördüm

Bir haydarı gürz oğlan ardına kifil üzre
Zincir ile zeng aşmış şan şır idi áhen düm

Ol yár-ı perí-peyker ol máh-ı melek-man@ar
Kim mi&lin anuñ Mehdí görmedi da«ı merdüm” (L.510)

“Bir gün Sultan Mehmed Han ile ata binip yolda giderken güzel yüzlü, kudurmuş arslan gibi zincirli bir haydari gencine rastlarlar. Üzerine hoş sesli pek çok zil asmış o arslan görünürlü gencin gözlerini görünce ahreb veznindeki bu güzel şiiri, o anda birdenbire söylemiştir:

“Birgün feleğin davulu güm güm öterken kurşun rengi bulut üzerine kürk giymişti. Sanki gökyüzünde çimenliği seyrederek geziyordum. Feleği şarap küpü zannedip gökyüzünden kadeh istiyordum. Kulağıma ansızın bir ses yetişt ve can gözüyle gördüm. Bir Haydari oğlanı üzerine zincirler asmıştı, kendisi sanki bir aslan ve kılıcı kuyruğu idi. Mehdi, o peri yüzlü, melek görünürlü ay yüzlü sevgilinin benzeri bir insan görmedi.”

Siyâhî de mahbub düşkünü şairler arasındadır.

“Ne&r: Mer...úm-ı mezbúr ıS...ât-ı şalátdan hâşıl olan derámedi maĥbúba virenlerden ve öli ĥelvasıyla oğlan sevenlerden idi. Bu ...ıtja anuñ muťayebátındandır.

Kıt'a: Dimişsüñ cân viren irür vişále
¢o ...aşd-ı cânı ...andandır efendi

¢o ...aşd-ı cânı bir...aç a...çemüz al
Ki a...ça da«ı cándandır efendi (L.315)

Velehu: Hercáyilikde şíve idüp diller almaz

Başdı zamáne ...aħbesin oğlan orospusı

Bu ziynet-i zenáne ile náz u işvede

Bunlar durur zamánede devrán orospusı” (L.315)

“Nesr: Adı geçen namazdan gelen geliri sevgiliye verenlerden ve ölü helvasıyla oğlan sevenlerdendi. Bu kıta onun mutayebatındandır:

“Efendi! Can veren vuslata erer demişsin. Cana kastetmeyi bırak, çünkü can kandandır. Cana kastetmeyi bırak altınımızı al ki altın da candandır.”

“Gönül almayıp kararsızlıkta naz eder, oğlan orospusu zamanın kahpelerini bastırdı. Kadınların süsü olan naz ve cilve konusunda zamanın orospusu bunlardır.”

2.1.2.3.2. Hiciv ve Hezle Düşkünlük

Latîfî tezkiresinde hiciv ve hezele düşkün olarak değerlendirilen pek çok şair vardır. Ancak bunlardan **Sâgarî** ve **Zarîfî**’nin bu yönüyle ilgili hikâye anlatılmıştır.

Latîfî, **Sâgarî**’yi “...şairler arasında hiciv ve hezel tarzında meşhur biriydi. ...Sohbet anında, yaratıcı sözler meydana getiren, nükteci, karşılıklı şakalaşma ve tartışmalarda tatlı dilli biriydi....Yeteneği genelde hiciv ve hezele yatkın olduğundan hezelleri çoktur ve iyiliği telkin eden şiirlerine az rastlanır. Hezel tarzında alfabe sırasıyla divan tertip etmiş ve bu alanda büyük isim yapmıştır.” ifadeleriyle okuyucuya tanıtmış ve bu ifadelerle bağlantılı olan hikâyesini anlatmıştır.

“Ne&r: Ek&eriyýá meyl-i şabıı hicve ve hezle olmağın hezeliýátı váfir ve ĥusniyyátı nádır vá...iı olmışdur. Anuñ muřayebátındandır.

Şiir: Laıl-i lebini ağıýára dişledürmiş

Belki pamu... jizárın her «ára şışledürmiş

Ben esb-i Tází gibi şa...lar idüm yedekde
Ağyár ...atı binüp «ış «ış «ışladurmuş

Dirler me&el dūrūr kim jáş1... ..urulu çifttür
Çiftin ...oyup o dilber çiftesin işledürmiş (L.292)

Ve tarí...-ı hezelde ħurúf- teheccí üzre įAyşí nám bir şájiri hicv itmişdür. Ha.....á budur ki üslúb-ı hicvi tamám itmişdür. Numúne için bu bir...aç beyt írád olındı.

Şiir: įAyşí gibi bir cılř ü çepel cáhil ü aĥma...
Gelmeye nitekim döne bu çar«-ı maĥba...

Elegin elegi it uşaşđı ırğad orağı
Egri öreke alnu iki asma ağarşa...

Bıy1...lıca bir döndi poliç púr u perúde
Bengí büzügi bengçe bo... bo...luca barda... (L.292)

Ĥurúf-ı tehecci á«ir olınca bu minvál üzeredür. Taĥríri ıtınáb olduğı cihetden bu mi...dárıa iktifá olundı. %arí...-ı hezelde hurúf-ı teheccí üzre tertíb olınmış Dívánı ve bu ĥuşúşda iştiĥár-ı tám ile şöĥret ü įünvánı vardur. Necátı ĥazellerinüñ ek&erin taĥríf ü tezyíf idüp hicve döndürmişdür. Yaıni na@íre tarí...ıyle na...íze dimişdür. Çünkü tar@ u tarí...ı bu resme yád oldı şeme nümúne írád oldı. Necátı:

Gül yüzüñi gördükce söze başlaruz biz
Bülbüller ile seba...daşlaruz biz

Mezbúr Sáğarí:

Çún vuşlatunuñ jálemine başlaruz biz
Bir şanjat ile incîre ...oz aşlaruz biz (L.293)

Merhûm Sultân Selîm »ân evân-ı saltanatında şehir-i Edirneye ziyâde maḥabbet idüp ek&er-i ev...âtında Edirne'de olurlardı. Merhûm-ı mer...úmuñ Báyezîd Çelebi demekle maḥrûf bir gúyende-i «oş-ávázı ve «ánende-i şâhib-şadâsı var idi ki ziyâde @arîf berbat-nevâz ve ḥarîf-i ḥarf-endâz idi. İttifâ... ol zamânda Edirne'de üç nefer kimesne var idi. Üçü bile ḥadden ziyâde naḥsend-i cihân ve «andân-rûy ve bî-nevâ-yı zamân laṭîfe-gúy idiler. Bunların ikisi bezzâsistânda dellallı... iderlerdi. Birine ¢oz ğAli ve birine Bursalıoğlu dirlerdi ve biri da«î sâlifü'z-zıkr ¢azzâz ğAlidür ki Sâgarî demekle maḥrûfdur. Bezzâzistân ...apusunda bir dükkânda ...azzâzlık kârına meşgûl idi ve yu...arında ânifen zıkr olan gúyende Báyezîd Çelebi bu üç nefer kimsenüñ ḥa.....ında sûret-i laṭîfede mizâḥı ...aşd idüp eydür ki:

Beyt: ¢oz ğAli ¢azzâz ğAli Bursalıoğlu
S.kimle †.şagumdur der-i bezestân (L. 293)

Nesr: Çün bu beyt ¢azzâz ğAlinün mesmûı olur fi'l-ḥâl Báyezîd Çelebi ḥa.....ında bu beyti söyler.

Beyt: Báyezîd iken aduñ hürmetini şa...lamaduñ
Çekeyin aralığundan elifi ...al be Yezîd (L.293)

Muṭâyebe: Şehr-i Edirne ki mecmaı-ı ehl-i dildür ammâ va...t-i şitâda ke&ret-i berf ü bârândan deryâ-yı âb u gildür. ittifâ... şuşarâdan Refî...î maḥlaş bir nâzik-ṭabı kâmil belde-i mezbûrenün ke&ret-i âb u gilinden âzürde-dil olup bu beyt-i mezemmet-mejal ile maḥall-i medh iken zemm ü ...adḥı itmişdi.

Beyt: İlâhî luṭf idüp ...urtar bizi bu şehir-i bâfıldan
Kişi anı ne seyr itsün geçilmez âb ile gilden

diyü terciğ bend söyledi. Ol zamânda Edirnenüñ şuşarâsı ol beytüñ mazmûn-ı mezemmet-meşḥûnından münfaıl ü münkesir olup her biri birer beyt ile ol şa«s-ı heccâvı hicv itdiler. %arî...-ı hicv ü hezelde nice ...ıṭja ve rubâî didiler. Ammâ cümleden mûmâ-ileyhüñ cevâbı maḥall-i ...abûle ...arîb ve mûcib-i taḥşîn ü âferîn düşdi.

“Merhum Sultan Selim Han saltanatı zamanında Edirne şehrini çok beğenip vaktini genelde Edirne’de geçirirdi. Adı geçenin Bâyezid Çelebi diye bilinen güzel sesli, lavta çalan ve gurur kırıcı sözler söyleyen bir hanendesi vardı. O zamanda Edirne’de üç kişi vardı. Üçü de oldukça uğursuz, zamanın nasipsizi, güler yüzlü ve şakacı idiler. Bunların ikisi esnaf çarşının tellaklık yapardı. Birine Koz ‘Ali ve birine Bursalıoğlu derlerdi. Biri de adı geçen Kazzâz ‘Alidir ki Sâgarî diye bilinir. Esnaf çarşısının kapısında bir dükkânda ipekçilik işiyle uğraşırdı. Yukarıda zikr edilen söyleyici Bâyezid Çelebi bu üç kişi hakkında görünüşte şaka olarak mizah amacıyla der ki:

“Koz Ali, Kazâz Ali ve Bursalıoğlu bedestende s.kimle d.şağımdır.”

Nesr: Bu beyti Kazâz ‘Ali işitince hemen Bâyezid Çelebi hakkında bu beyti söyler:

“Adın Bayezid iken saygınlığını korumadın, adının ortasındaki elifi çekeyim de Yezîd olarak kal.”

“Mutâyebe: Gönül ehli kişilerin toplanma yeri olan Edirne, kış mevsiminde yağmur ve karın çokluğundan çamur ve su deryası olmuştur. Refîkî mahlaslı, nazik yaradılışlı bir şair buranın yağmur ve çamurundan incinip bu kınama beyti ile övgü yeri olan Edirne’yi kötölemişti:

“Allah’ım bizi bu batıl şehirden kurtar, kişi burada nasıl gezip dolaşsın, çamurdan geçilmiyor.”

Edirne şairleri bu beyti duyunca gücenmişler ve her biri birer beyit ile o hicivci kişiyi hicvettiler. Hiciv ve hezel yolunda pek çok kıta ve rûbai söylendi. Ama en çok Sâgarî’nin cevabı beğenildi.

“Ey Edirne! Seni yine bir dönek hicvetti, adı Refîkî, burnunu kesmeye bıçak gerek. Fazilet sahibi olana kuyruksuz eşek dedin, ey utanmaz bu tavrın ile şüphesiz, eşek sensin. Ey mazehar! Edirne’de kıtlık oldu diye şikâyet etme, saman ve kepek boldur gam yeme.”

Nesr: Nasrî mahlaslı bir şair de Refîkî hakkında bu hicvi gayet iyi söylemiştir:

“Çamurdan şikâyet eden şu şeytan gibinin yüzüne yellen (gaz çıkar), çünkü onun aslı ateştir (şeytan) yelden hoşlanır.”

Hikâye Sâgarî’nin hicve olan düşkünlüğü bu konudaki başarısını dile getirmektedir. Latîfî, hiciv konusunda şairi Edirneli şairlerle kıyaslamış ve şairin başarısını bu yolla vurgulamıştır.

“Ne&r: Ve mezkúruñ ağızında dendándan a...lá e&er ve dürc-i deheninde ...atıjá Güher ...almamışdı. Sultán Mehmed merhúma bir gün jilletin su’ál idüp didiler ki: Sen «od ğáyet müsinn degülsün bu sinde sinnüñe n’oldı döküldi diyü su’ál idicek bu beyt ile ceváb virdi.

Beyt: Máh-rúlar leblerine diş bilerdüm dem-be-dem
Ol ...adar taş urdılar ağızumda dendán ...almadı” (L.508)

Nesr: Adı geçenin ağızında dişten akla eser ve ağızındaki inci kutusunda hiç mücevher kalmamıştı. Sultan Mehmed, merhuma bir gün hastalığını sorup dedi ki: “Sen çok yaşlı değilsin, bu yaşta dişine ne oldu da döküldü?” diye sorunca bu beyit ile cevap verdi:

“Ay yüzlülerin dudaklarına daima diş bilerdim. O kadar taş vurdular ki ağızımda diş kalmadı.

Vasfî de vücudunun zayıflığı ile söz konusu edilmiş şairlerdendir.

“Ne&r: Merhúm hál-i hayatında ğáyetde zaıf-endám ve jarz-ı marazdan her zamán mübtelá-yı emráz ve behre-i şıhhatden bî-naşib ü nákám idi. Hál-i hayatında ve kemál-i şıhhatinde zaıf ü neháfetden ...ámeti elif hey’eti lám-elif gibi bükülmüş ve pírlükden ecel jaşayı aña dikmiş idi. “Hastanın hayatı ruhunun can çakişmesidir.” mazmúnınca hayatından memátın tercíh iderdi ve fevt oldu diyü iki günde bir der-i devlete mevti «aberi giderdi. Ol e&náda emr...úmı tálíbán-ı erbáb-ı menáşıbdan biri bu manşúbe ile manşıbın alur. Ol da«í ölü dirilü düşe dura ...al...a otura ve yata dura der-i devlete merhúm ğAli Paşaya gelür. Bu ...ıtja ile jarz-ı hál ve bast-ı ma...ál eyler.

Çıtja: Vaşfî-i pír-i náüvân için
Öldi diyü riváyet itmişler

Ğálibá şerm ile huzúrında
Hayretinden kináyet itmişler

Gördüler günde biñ kez öldüğümü
Biñde birin hikáyet itmişler” (L.565)

Merhum, sağılığında bedeni son derece zayıf, hastalıktan her zaman hastalık hastası ve sağılıktan nasibini almamış mutsuz biriydi. Sağılığında ve sağılık durumu iyiiken zayıflıktan elife benzeyen boyu lamelif gibi bükülmüş ve yaşıllığında ecel asayı ona dikmişti. “Hastanın hayatı ruhunun can çekişmesidir.” sözü gereğı ölümü yaşama tercih ederdi ve öldü diye iki günde bir devlet kapısına ölüm haberi giderdi. O sırada adı geçeni mevki sahiplerinden biri bu oyun ile adı geçenin makamını alır. O da ölü öle dirile, düşe kalka devlet kapısına merhum Ali Paşa'ya gelir. Bu kıta ile sözü açar ve halini anlatır:

“Zayıf, yaşı Vasfî için öldü diye rivayet etmişler. Galiba huzurunuzda utanıp şaşkınlıktan kinaye etmişler. Günde bin kez öldüğümü gördüler ama binde birini anlatmışlar.”

Hayretî için “ Ömrünün sonlarında kör oldu. Uzun bir zaman kör yaşayıp tanıdığını yabancından ve dostu düşmandan ayıramazdı ve bastonu yol gösterip yardımcı olmazsa bir iki adım doğru yol gidemezdi.” bilgisini verdikten sonra hikâyeye yer vermiştir. Hikâyeye şairin gönül işiyle ilgilidir; ancak Latîfî bu hikâyeyi şairin körlüğü hakkında bilgi vermek amacıyla anlattığı için bu kısımda incelenmiştir.

“Mesmûdur ki aîmâ olmazdan evvel ü a...dem ve zamân-ı darîrlığından mu...adem bir maḥbûba taḥallu...ı muḥkem ve taḥaṣṣu...ı mustaḥkem olup dîdesi dîdârdan maḥrûm ve iltiyâ... u iştiyâ... nihâyetde hücûm idicek bu ḥâlet-i ḥayret-mejâlde iken yârân-ı ...adîmden tazarruḡ u tava.....uḡ eyler ki maḥbûb u maḥlûbunuñ bir kere elin öpdüreler ve dil-i nâ-murâd u nâ-şâdına bu vechle teskîn ü tesellî vireler. Bu ümmîd ü recâda ve bu dâîye ü istidjâda iken a«şen-i nâsdan ve a«bes-i enâsdan bir nâ-merd ü bî-mürüvvet kendü gibi bir fellâḥ-ı bî-ḥalâveti getirüp işde maḥlûbuñ geldi ve tâlijuñ yâr olup devletüñ el virdi öp elini diyüp ol şa«ş-ı bâtılıuñ elin öpdürür ve baḡdehû şiddet-i ...ah...ahayla gülüp geçdügi bend-i pür-gezendi «aber virür. Ol da«î bu şerm ü «acletden jâr u inkisâr geldükde hemîn ol «în-i ḥâletde bir garîb ḥâlet ü girye ve ri.....at gelüp Ḥa... Celle ve jalâ dergâhına el ...aldurup derûn-ı dilden duḡâ ve Cenâb-ı Ḥazret-i Vehhâbdan ölümün istidjâ ıder. Ḥikmet-i Rabbânî ve irâdet-i Yezdânî hemân ol haftada dâr-ı fenâdan cânib-i be...âya gider.”

İşitilmiştir ki kör olmadan önce bir güzeli sevmiş, gözü sevgilinin yüzünden mahrum kalıp dostunu özleyince bu şaşkınlık haliyle eski dostlarından arzu eder, sevgilisinin bir kere elini öptürmeleri ve muratsız gönlüne bu yolla teselli olmaları için onlara yalvarır. Bu ümit ve yalvarışta iken geçimsiz ve mundar insanlardan bir namert ve mürüvetsiz, kendi gibi sevimsiz birini getirip işte sevgilin geldi ve talihin yar olup

devletin el verdi, öp elini diyerek o kişinin elini öptürmüş ondan sonra kahkahayla gülüp yaptığı keder dolu işi anlatır. O da bu utançla hemen o anda garip bir hal ile ağlayıp Allah'ın yüce dergâhına el kaldırıp yürekten dua etmiş ve ölümü istemiştir. Allah'ın hikmeti ve iradesiyle hemen o hafta dünya evinden öte dünyaya gitmiştir.

Şâvur'un ayağındaki aksaklık da şu hikâyeyle anlatılmıştır:

“Mutâyebe: Mezbûruñ gerçi mizâcî şîḥḥat ve ṭabî istikâmet üzre idi. Ammâ pâ-y-ı zemîn-peymâsı bir mi...dar aṭvec ü kec aṭni aṭrec idi. Şehr-i Ḥastamonı ...urbinde Arac nâm bir nâhiyeye ...adı oldu...da sipihr-i na@muñ mihr-i lâmiḡi aṭni Mevlânâ %âliḡ mutâyebe tarî...ıyle bu beyti didi.

Beyt: Şâvur-ı aṭrec kim bugün a...zâḡl-...uzât olma... diler

Biñ yıl ki taḥşîl eyleye Aṭrac anuñ miṭrâcıdur.

Cevâb-ı Şâvur:

%aṭn eyler imiş baña aya...suz diyü cühhâl

N'ola ayaḡum yoḡ ise her fende elüm var

Taḥşîl-i kemâl eyleyigör yo«sa ...alursun

Ḥalmaz bu cihân kimseye arduñda ölüm var” (L.319)

“Mutayebe: Adı geçenin huyu ve sağlığı iyiydi ama ayağı eğri yani topaldı. Kastamonu yakınında Arac adlı bir nahiye kadı olunca şiir gökyüzünün parlayan güneşi yani Mevlana Tali'i şakalaşma amacıyla bu beyiti söyledi:

“Topal Şavur bugün kadıların en iyisi olmak ister. Ama bin yıl da öğrenim görse o ancak Arac'a yükselebilir.”

Şavur'un cevabı:

“Cahiller beni topal diye ayıplarmış, ayağım yoksa ne çıkar, her ilimde bilgim var. Olgunluk tahsili yap, yoksa kalırsın; sonunda ölüm var, bu dünya kimseye kalmaz.”

Rûhî Çelebi

“Muîâyebe: İAvârız-ı rûzgârdan zâtına bir îârıza îârız oldu...da bir şaru başlu yehûd aîni hekîm şûretlü ceûd getürdiler ve muîâlece diyü da«î beter elem ü zaîmet virürler. Bu kıııayı ol münâsebet ü ta...rîb ile didi dirler. Bu nûkte ol tabîb-i dil ü cânuñdur.

Na@m: Ol kişidür cihânda eyle ki

Bir yehûdî hekîmden umma nefî

Başına çâresi olaydı eger

Başdan şafrâsın iderdi defî” (L.282)

“Zamanın belalarından başına bir sakatlık geldiğinde sarı başlı, hekim görünüşlü bir Yahudi getirdiler ve ilaç diye daha beter acı verip eziyet ederler. Bu kıtayı o münasebetle ile söyledi derler. Bu nûkte o gönül ve can tabibinindir:

“Bir Yahudi hekiminden fayda bekleme. Kendine hayrı olsaydı başındaki sarılığa çare bulurdu.”

2.1.2.3.4. Devlet Hizmetleri (Göreve Getirilme, Görevden Alınma)

Bu başlık altında incelenecek hikâyelerin ortak noktası, şairlerin geçimini sağlayabilmesi için bir devlet hizmetine alınmalarında söz konusu şairin latifeciliği ve hazırcevaplılığının önemli rol oynamasıdır. Padişahın, devlet ileri gelenlerinin bir sözüne veya sorusuna şairin kurnazlıkla verdiği bir cevap ona ihsanlarda bulunulması ya da bir devlet görevine getirilmesini sağlamıştır. **Çâkerî**, **Gazâlî** (bkz. Latife-gûyluk), **Haydar Çelebi** (bkz. Kurnazlık, Hazırcevaplık) hakkında anlatılan hikâyelerde de bu üç şairin padişahın takdiri kazanarak devlet görevine getirildiklerini görüyoruz. **Nihânî** hakkında “Kadılar zümresinden ve bu dönem şairlerindendir. Ama kadılık görevini isteği dışında kabullenmiş, resmi usul ve kaidelerden kurtulup kadılar defterinden kendini silmişti.” şeklinde bir ön bilgi verdikten sonra konuyla ilgili hikâyeye geçmiştir.

“Ne&r: Mez&úruñ cihet-i ...ázadan ferâgatine bir îaceb vá...ııa söylerler ve vá...ııa-i ğarîbesin bir ğarîb hikâyet iderler. İbtidâ ...adı olup mesned-i ...ázaya geçdüğü demlerde bir

gece jálem-i menámda görür ki jarşa-i jAraşátda díván-ı Yezdání tırmış ve ol Dáver-i dád-ger meydán-ı mahşerde mızán-ı jadálet ...urmış ve seng-i sengín ile hezárán hezár ásiyáb-ı bî-hisáb seríü'd-deverán gibi seyr itdi ve ol bî-hadd ü bî-hisáb ásiyáblar eşk-i yetímán ve «ún-ı ma@lúmán ile çar«-ı devvârleyin durmayp dönmekde ve ...uzát-ı tuğátuñ rüjús-ı menhúsını dâne-i gendüm gibi ol ásiyáblarda öğütmeğe ve maşer-i @ulme meydanı mahşerde selásil ü ağılál ve enkál ü nekál ile keşákeşde ve kimi maıraz-ı sujálde ve kimi áteşde ve ...uzát-ı juşátuñ ve hükám-ı vülát-ı tuğátuñ her birin bir dürlü jazábda ve gúne gúne ji...ábda ve jitábdá gördi ve yazdı...ları şükük ü hücec cürm ü günáhlara imzálarıyla ellerinde hüccet olmış ve hadi&-i şeríf múcibince “Bir kadı cennettedir, bir kadı cehennemdedir.” yerlü yerin bulmış ve ebrár u füccárdan şagír ü kebír “O gün insanlardan bir bölük cennette bir bölük cehennemdedir.” Vaıd ü vaıdine ma@har düşmüşler ve kendüyi da«í görür ki sicillát-ı jamel hurúf-ı jışyán ile tolmış hüccetler imzasıyla cürm ü günáhına elinde hüccet olmış ve taht-ı ...azasında olan neváhínüñ etráki díván-ı pádişáhíde bulmuş gibi buña üşerler ve bu da«í vá...ıasında bu «avf u haşyetden tırmaz ...açar anlar ardına düşüp ...ovarlar. Bu vá...ıa-i hevl-na...den Mevláná uyanı geldi. Bir zamán hayretle tefekküre vardı. Bu jamel içre vá...ıı olan mefásid ü me«âyifden muttali olup jan-şamím-i dil ü cân tevbe ve istiğfár ...ıldı. Hemándem manşıb-ı ...azadan jüzlet ve ol cihetden feráğat idüp kúşe-i ...anájatda túşe-i feráğat háşıl idüp tefvíz ü tevekkül tarı...ın tutup oturdu. İttifá... ol e&náda zümre-i ...uzátdan ve ...avm-i tuğátdan biri mezbúra e&ná-i ráhda rast gelür. Bu eski jabá ve köhne ...abáyile fa...r u zilletin görür ve manşıb-ı ...azadan vech-i feráğatin ve sebeb-i jüzletin istifsár ider. Bunuñ şúb u şavábda itdügi fikr-i şáıibi mahz-ı «atá görür ve gayret-i a...rán u em&ál ile bunuñ tesfih ü techíl ve ümíd itdügi ecr-i cezílden nevmíd fa...r u fá...asın yüzine urup «or u zelíl eyler. Zírá kendü garı...-ı deryá-yı cehálet ve esír-i bend-i şöhret idi.

Beyt: Lutf ile Rabb-ı Hádí itmeyicek hidáyet

Sen ey fa...ıh-i millet biñ kez hidáye başla (L.544)

Bu da«í fı-zamániná umúr-ı ...azáyánuñ jüsretin ve icrá-i şer-i şerífüñ Ha... üzre şujúbetin ve tekálíf-i jörfiyyenüñ ve javarız-ı dívániyyenüñ şer-i şerífe mu«álif yerlerin beyán idüp didi ki bu zamándá umúr-ı ...azáyáyı mesáıl-i müşkileden müşkil gördüm. Ve

ol ki bu jamelden güríz ü perhíz itdi anı kámil ü jakil gördü.evvelá ...adı olan kimesne ...adılı... jilminde ve jamelinde jálím ü kámil ü jámil ve baǵdehú taht-ı ...azásında vá...ij olan mír ü sipáhuñ @alesinden ve eşirrásından ve eş...iyásından b́-bák ü b́-pervá ...aviyyüj-...alb h́ákim gerekdür. Tá kim nám-ı şerífi rubj-meskúna münteşír ola. Ammá şunlar ki kejl-...uzát-ı fı-zamániná manşıbından «avf itmeyüp ve a«z u ekl içün cehl ü hevaya ve hedáyá ve irtişaya máyil olmayup «al... cánibini Ha... tarafından tercíh ve siyánet-i «átır-ı ekábir ü aıyán içün ha.....1 báıl ha... ıssına @ulm-i şaríh itmeye ve tarı...-ı cenneti ...oyup toǵrı cehenneme gitmeye ve faşl u ...azáyada her hükmini şerj-i şerífe muváfı... ve kitáblar mefhúmına muţábı... ılup ha.....-ı eytámda ve emvál-i mevtáda h́arámdan ıjráz u perhíz ve mezálím ü me«áyıfden «azer ü güríz üzre ola. Neánki “Kim kadı olursa bıçaksız kesilmiş demektir.” mazmúnına má-şada... düşüp a«z-ı rüşvet ve celb-i menfaıat ile naǵım-i dünyá içün cánın cahıme atmaya ve sermáye-i girán-máye-i dín ki máye-i saıádet-i dü-cihánıdır muza«rafát-ı dünyá-yı deníye ğabn-ı fáhiş idügin bilüp şatmaya.

Beyt: Bu tá...-ı tımturá...ı ...o ki devránı bu dünyánuñ
Geçer her nevj ile tutsań eger ásán u ger müşkil (L.545)

Ne&r: Va...tákim mu«átabı bu «itáb-ı pür-ıitábı gúş itdi mer...úmı ilzám içün cán u dilden deryá-yı «ışm ü «iddeti cúş u «urúş idüp didi ki behey yár sen bu cihet-i ...azáyı ne jaceb mezmúm u şúm getürdüñ ve ehlini da«ı ne turfa muıáteb ü melúm düşürdüñ bu hadı&-i şeríf ki “Bir saat adaletle hükmetmek yetmiş yıllık ibadete bedeldir.” ...uzát u h́ükkám ve velát-ı pür-ihtirám ha.....ında várid ü vá...ij olmış degül midür diyicek bu da«ı ol senüñ didüğüñ aşhab zamánında ve «ulefá-i ráşidín devránında olurdı ve ol zamánda anlar umúr-ı ...azáyayı b́-meyl ü mehábá ve b́-a«z u irtişá ...ııurdı. Şimdi «od jarşa-i şerj aşhab-ı cehl-i ná-ehl ile tıldı. İlím ile jamel nice müyesserdür ki jamele oldı. Pes bu ta...dırce ol jahdle bu jaşruñ ne múnásebeti zamán-ı şitánuñ bahára ve leyle-i @ulemátuñ Rúşen nehárına müşábeheti var ve ol jaşrun juleması cihet-i ...azáyı «ulefá ve mülküñ ilh́ah u ibrámı ve ilzám u i...dámı te...ázasından kerhen i«tiyár u irtikáb iderler idi. Ve fúlán jálím benden da«ı ef...ağdur ve aılemdür dirler idi. ƒışşa-i H́azret-i Eb́ Hanífe «od bu «uşúşda maıılúm u meşhúrdur.

Beyt: “Ebu Hanife kadılık yapmadığı için öldü, sen kadılık yapmazsan ölürsün.”

Şimdi «od zamáne @alemesi ğalebe ve ...ahrla ...ism-ı ...uzátı mahkemesinde söyledürler mi ve müddeîñüñ daıvâ ve şekvâsın «ısm u ħiddetinden ħâkime diñledürler mi. ĵalel-«uşuş cihan şimdi ĵörf ü izâfet ve şöhret ü bidâat zamánıdır. Bu řáyifenüñ ek&eri mál ü menâle máyil olmağla ĵitáb u ĵi...âbdan bím ü bák itmeyüp tefevvu...-ı a...rán u em&ál ile firifte-i tecellât u emvál olmışlardır. Degmesinde dín pervâsı ve á«ret sevdâsı yo...dur ve emr-i şerĵiyyeyi nice icrá itsünler ki. ~inâyet-i manşıb içün aıyána iĵânet itmekle nice daıvâ-yı bâtılı şúret-i ħa...da gösterüp ve nice ...azıyye-i ħa...ı ħırş u tamaıdan libâs-ı bâtıla ...oyup ħükm iderler. Bu gúne ná-ħa... ħükümlerle fu...arâ ve zuĵafâya ħayf u ğadr iderler. Ek&er u ağlebi bím-i manşıbdan ek&er-i umúrda ekâbir rızâsına ve anlaruñ meyl ü mu...tezâsına máyil ü tábiĵ olurlar. Eger ekâbirden birinüñ «ilâf-ı rızâsın ve na...íz-ı mu...tezâsın itseler ol günden kendüleri maĵzúl bilürler. Belâ budur ki biñ belâ ve ...azâ ile taĥşíl itdügi ħaseneyi ğayra virüp kendüler seyyiĵe ile ...alurlar. Vay ne müşkil bunuñ gibi bázârı ve emvâl-i eytâm-ı mál-ı mevrú&ları gibi yirler ve erbáb-ı deĵávı sebíl-irtişâda írád itdükleri nesneleri tuĥf u hedâyâdur dirler. لعن الله الراش والمر تشي⁷⁷ ħadî&i mefhúmı tevbí«inden ğâfil olup yâ«úd iĝmâz idüp:

Na@m: Ne sım ile ki bağlar cân gözini

Ki örter göz göre ħa...uñ yüzüñi

Olan di...atle ĵilmüñ mûşikáfı

Çün altún göre görmez kúh-ı Ĥáfı

ĵİmler bu hevâdan yile vardı

Niceyi díninden ímândan çı...ardı (L.546)

Ne&r: Pes bunuñ gibi zamânda bu uşúl ĵameller ile icrá-i ħa... itmek nice müyesser ve “adlün sâĵatün” mefhúmıyla amel itmek ne ...aríble mutaşavverdür. Hay derdmend bunuñ gibi kelâmı ve bu uşúl fikri terk idüp şarfı...-ı Ĥa...a yönel yo«sa beyza-i cehâlet ve beyábân-ı ħamá...atda «âib ü «âsir olduñ ...alduñ. Ammâ anlar ki bu řáyifeden ĵâlim-i

⁷⁷ Rüşvet alana da verene de Allah lanet etsin.

Rabbání ve ...ázı-i Hı.....ánıdır اكثر الله علومهم واعمالهم⁷⁸ anlar için ne söz. Söz anlardır ki şúretde jálım síretde @álım ve mürtekib ü me@álım ola diyüp ...uzát-ı tuğát ve vülát-ı juşát hı.....ında bu bir...aç ebyát-ı pür-nükátı o...udı. na@m der-hı.....-ı ...uzát-ı juşát ve vülát-ı tuğát:

Bularuñ ek&eri fenninde cáhil
Kimisi jilmi ile gayr-ı jámil

E&ír itmiş iken jörf ü izáfet
İder her biri daıvá-yı «iláfet

Nedür bilmezken elfá@ u maıanı
Geçer her biri Saıdedín-i &anı

jİlimden olmadın bir harfe vá...ıf
İder mollalanup ders-i mevá...ıf

~abı gibi olan manı...da ebkem
Keláma gelse hikmetden urur dem

Görürsün birinüñ şekli müzeyyen
Söze gelse olur cehli muıayyen

Adı monlá velı seçmez harámı
~anasun o...lu yaylu bir harámı

Geçer ...orsañ benı neııine mef«ar
Hakı...at gözleseñ amma ki bir «ar

Giyüp engine ...at ...at şúf u cúbbe
Büyütmış başını mánend-i ...ubbe

⁷⁸ Allah onların ilimlerini ve amellerini çoğaltsın.

Libásı fá«ir ü adı efendi
Velíkin bir «ar-ı nádán kendi

Disünler diyü yaraşmış riyáset
İder ná-ھا... yire «al...a siyáset

Harámı mál-ı mevrúı gibi yer
Şunuñla vári&-i peygamberüm der (L.547)

Hükúmetde geçer daıvaya rúlar
Firengíyi görür ímánı güder

Ne hâşıl olmadın jálemde kámil
Kişi çün olmaya jilmiyle jámil

jAmel olmayıca... jilm ile ey cán
Neden far... ola pes jálemde nádán

Dimez erbáb-ı ta...vá aña jálim
Ki vara irtikáb ide me@álim

Ne ...ánúnı bilür kimi ne şerji
Yine iller ...atunda «ayli merji

Olur bir memleketde başka hâkim
Alur virür çalan kim oynayan kim

Olur bir sancağa da«í müfettiş
Aña da iştihasınca urur diş

İderler anı da nágáh teftís
Gelür başına yüz biñ dürlü teşvís

Bularuñ gibi olma sen de miskín
Yüri var nefs-i şúmuñ eyle teskín

Mehálikle toludur bu mesálik
Helák eyler seni de olma sálik

Ara yirden çı...up jazm-i kenár it
Ço ğavgáyı feráğat i«tiyár it

Bu deñlü jómre nedür bunca ğavgá
Deger mi bu ...adar ğavgáya dünyá

Dil ü cân ile olma aña talib
Fená baħrıdur anda ...alma talib” (L.548)

Adı geçen kadılık görevinden ayrılmasına acayip bir olay ve tuhaf bir meselenin sebep olduğunu rivayet ederler. İlk kadı olup kadılık makamına geçtiği sıralarda bir gece bir rüya görmüş. Arasat meydanında ilahi divan kurulmuş ve insaf sahibi adil Allah sırat ve mizanı adalet için kurmuş. İyi ve kötü kişilerden büyük küçük, “O gün insanlardan bir bölük cennette bir bölük cehennemdedir.” sözüne tanık olmuş. Asi kadıların, azgın yönetici ve hâkimlerin her birini bir çeşit azapta ve bir türlü şiddetli cezada görmüş. Ayrıca Arasat meydanında sayısız taştan yapılmış hızlı dönen, yüz binlerce değirmen görmüş. Bu çok sayıdaki değirmen, yetimlerin gözyaşları ve mazlumların kanlarıyla durmadan dönmekte ve azgın kadıların başlarını buğday tanesi gibi öğütmekteymiş. Kendinin amel defterini isyan harfleriyle doldurmuş, verdiği hüccetleri kendi imzasıyla suçlarına kanıt olmuş görmüşler. Yönetimindeki yörelerin köylüleri onun padişah divanında bulmuş gibi başına üşüşmüşlerdir. Rüyasında bu korku ve endişe ile durmayıp kaçmış, onlar da arkasına düşmüşler. Bu muazzam dehşetle uykudan uyanınca bu amel sonucu ortaya çıkan suç ve günahları açıkça anlayınca tövbe ve istigfar etmiş. Hemen o anda kadılık görevinden

ayrılıp ve bu işi bırakıp kanaat köşesinde Allah'a tefviz ve tevekkül etmiş. Tesadüfen o sıralarda kadılardan biri, adı geçene rastlamış ve kadılık görevinden ayrılma sebebini sormuş. Bunun yerinde cevabını hata makamında görüp arkadaşlık gayretiyle, sefahet ve cehalet yolunda fakir ve yoksul düştüğünü yüzüne vurup hakaret etmiş. Bu da zamanımızda kadılık işinin zorluğunu ve şeri kuralları hakkıyla icra etmenin güçlüğüne açıklayıp şöyle demiş: Bu zamanda kadılık işlerini zor işlerden daha zor gördüm. Kim bu işten çekinip geri durursa onu olgun ve kâmil bildim. Kadı olan kimseler öncelikle kadılık ilminde kâmil ve bilgili, sonra da yönetimi altındaki ayan ve eşraftan alıp satmayan, kalbi sağlam, halim kişiler olmalıdır. Böylece zamane kadıları gibi mevkiden korkmayıp bilgisizlik ve arzularına kapılmayıp hakkı halka tercih etmeli, rüşvet almak için hakkı batıl kılıp hak üstüne açıkça zulüm etmemelidirler. Mahkeme esnasında hükmünü yüce şeri kurallara ve kitapların mefhumuna uygun verip yetim hakkından ve ölmüş kişilerin malından uzak durmalı, zulüm ve ürkütücü davranışlardan şiddetle kaçınmalıdır. Böylece cahillik gayreti ve rüşvet almakla “Kim kadı olursa bıçaksız kesilmiş demektir.” sözüne uygun düşüp dünya nimeti için canını cehenneme atmamalıdır.

Beyt: “Ebu Hanife kadılık yapmadığı için öldü, sense kadılık yapmazsan ölürsün.” (L.545)

Muhatabı, bu azar dolu hitabı duyunca adı geçeni susturmak için kızgınlık ve öfkeyle coşup dedi ki: Kaza vazifesini ne kadar da kötüleyip yerin dibine batırdın, kadıları da acayip suçladın. “Bir saat adaletle hükmetmek yetmiş yıllık ibadete bedeldir.” hadisi, kadılar, hâkimler ve saygı duyulması gereken yöneticiler hakkında söylenmemiş midir? deyince, bu da “O senin dediğin ashap zamanında ve dört halife devrinde olurdu. O sırada onlar, kadılık görevini fazla istek göstermeden ve rüşvet almadan yaparlardı. Ama şimdi, kadılık vazifesi cahiller ile doldu. İlm ile iş yapmak o kadar kolay ki amele oldu. Sonuç olarak o devir ile bu devrin ne münasebeti var, ne kışın bahara ne de karanlık gecenin aydınlık sabaha benzemesi var. Pek çoğu hırs ve arzularına uyup “Rüşvet alana da verene de Allah lanet etsin.” hadisine mazhar düşmüşlerdir.

“Gümüş ile can gözünü bağlayıp göz göre göre hakkın yüzünü örter. Bilim alanında kılı kırk yararcasına incelikle çalışanlar altını görünce kaf Dağını görmez olurlar. Bu hevesle ilimler hep boşa gitti, nice kişileri dinden imandan çıkardı.”

Sinan Paşa hakkında “Sultan Mehmed Han'a hoca olmuştur ve vezirler arasında Hoca Paşa diye ünlenmiştir. Kendi çağında âlimlerin ve bilginlerin önderi idi. Zihin ve zekâda benzersiz, anlayışta örnek alınacak kişiydi.” değerlendirmesini yapmıştır.

“Riváyet iderler ki jahd-i tufúliyyetde henüz bálíg olmadın belíg olup ve tıfl-ı heft-sále iken minber-i vaj@a çı...up «al...a emr-i majrúf ve nehy-i múnker iderdi ve tálíbán-ı feláh rüşd-i reşád ve yümn-i vaj@ u irşád ile feláh u reşád bulup tarí...-ı müsta...íme zâhib olurlardı. jA...ıbet jaşrında ajlem-i julemá ve efdal-i fuзалá oldu. Lábüd Meħmed »án múmá ileyhi bu vechle müteşerriş u müteverriş bulduğıyçün umúr-ı cumhúrı aña tefvíz idüp vezír idindi. Ol zamánda umúr-ı vezáreti ğáyetde müteşerriş ü mütedeyyin kimselere virürlerdi ve fazl u hünlerden soñra @ulm ü günáhdan perhíz ve ta...vásın da«í görürlerdi. Ne án ki şimdüki gibi mürteşílere ekkállere ve ...attállere umúr-ı jámmeyi sipáriş iderlerdi. Bu da«í bir ...aç gün umúr-ı jámmeyi gördükden soñra vezr-i vezáretten íbá ve ictináb idüp riyáseti siyáset bildi ve ıgráz-ı dünyeviyyeden külliyyen iráz idüp ...ıdvetü'l-mutasavvıfa Şeyh Vefá hazretlerinden el alup müríd-i irádet-pezíri oldu. na@m-ı bedí ve neşr-i belíg üzre Tazarru-ı náme nám bir iláhí risálesi ve Tezkiretü'l-Evliyá tesmiye olunur men&úr ma...álesi vardır.”

Rivayet ederler ki henüz yetişme çağlarında güzel konuşmaya başlamış ve vaaz minberine çıkıp şeriatın emirlerini ve yasaklarını halka anlatmaya başlamıştır. Kurtuluşu isteyenler ve hak yoluna girmek isteyenler onun vaazları ile doğru yola girerlerdi. Ömrünün sonlarında âlimlerin ve bilginlerin en üstünü oldu. Sultan Mehmed Han, adı geçeni dinin emirlerine sımsıkı bağlı olduğu ve şeri kuralları iyi bildiği için veziri yaptı ve halkın işlerini ona devretti. O zamanlarda vezirlik görevini dine ve şeri kurallara bağlı kişilere verirlerdi. Bunun yanı sıra bilgili, yetenekli ve adaletli olmasına da dikkat edilirdi. Şimdiki gibi rüşvet alanlara, yiyicilere ve katillere halk işlerini vermezlerdi. Bu da birkaç gün halkın işlerini yaptıktan sonra vezirlik görevinden çekildi. Şeyh Vefa hazretlerinden el alıp müridi olmayı istedi.

Vasfı hakkında anlatılan hikâye daha çok onun fiziksel görünüşü ile ilgili olsa da hikâyede şairin görevinin nasıl elinden alındığı anlatılmaktadır. (Hikâye için bk. Fiziksel Durum ve Görünüm)

kan alıcı geldi ve iki kolundan kan alarak öldürdü. Kan selinin çokluğundan öldü. Bir nefeste bu dünyadan öte dünyaya gitti.

Figânî gururuna kapılıp etrafındaki insanları küçük gören şairlerdendir. Kibirliliğinin sonucunu, her kibirli insan gibi, ağır bir şekilde ödemiştir. (bk. Kibirlilik.)

Lütfî'nin laubali ve delidolu yanına dikkat çekmiştir. Şair için “o münazara alanında nüktedan, münazaracı ve tartışma sırasında söz ustası ve yaratıcısı idi. Mahfel ve tuhaf nükteler ve güzel latifeler söylerdi.” Değerlendirmesini yapmıştır. (bk. Latife-güylük)

Sa'dî'nin biyografisinde “Sultan Cem'in divanının nişancısı, yazıcısı ve arkadaşıdır. Sultan Cem'in vefalı dostu olup onunla kutlu Ka'be'ye gitmiş ve Avrupa ülkelerini gezmişlerdir.” bilgisini vererek Sultan Cem ile yakınlıklarının derecesini dile getirmiştir. Sa'dî'nin öldürülme hikâyesi şöyledir:

“Nesr: Rivâyet iderler ki mez...ûr ol zamânda tecessüs-i hâl ve tefehhuş-ı ahvâl için tebdîl-i şûret ve tağyîr-i kisvet idüp Firengistândan İstanbula gelmiş ve Sultân Cem azğından ekâbirden başına nâme getürüp «aber almış â«irü'l-emr aıyân-ı erkân bu sırdan âgâh olurlar ve mezbûrı genc gibi bir künc-i vîrânede bulurlar. Hemândem aman vormeyüp tutarlar. ¡Azâb-ı gazâb-ı Pâdişâhîye man@ar ve ¡i...âb-ı hiddet-i şâhenşâhîye man@ar vâ...i olup hemândem Ğalağa Boğazında deryâ-yı jamî...a ğar... ve lücce-i belâ-i ¡a@îme müstağrâk iderler.”

Rivayet ederler ki adı geçen, o sırada durumu araştırmak için kılık değiştirip Avrupa'dan İstanbul'a gelmiş ve bazı ileri gelenlere Sultan Cem'in ağzından mektup getirerek haber toplamıştır. İşin sonunda devlet ileri gelenleri bu durumdan haberdar olurlar. Adı geçeni bir virane köşesinde bulur ve yakalarlar. Padişahın hiddet ve gazabına uğrayarak o anda Galata Boğazı'nda derin sulara atarlar.

Hikâyelerini aktardığımız bu dört şairden Figânî ve Lütfî, sivri dilleri nedeniyle asılarak; Sa'dî ise tamamen siyasi nedenle boğularak öldürülmüştür. 'Adnî'nin ölüm sebebi ise tezkire yazarı tarafından “öldürülmesini gerektirecek nadir bir şey meydana geldi.” gibi kapalı bir cümle ile aktarılmış, net bir biçimde verilmemiştir.

2.1.2.3.6. Saray Çevresinden Uzaklaştırılma

Osmanlı hükümdarları ve devlet adamları şiire değer vermiş ve şairleri her zaman desteklemişlerdir. Bazı sanat gücü yüksek ve nüktedan şairler padişahın ve devlet ricalinin gönlüne girmeyi başararak onların himayeleri altında sanatını icra etmiştir. Ancak bu sevgi ve korumanın devamını sağlamak pek de kolay bir iş değildir. Gerek şairin itibar görmesini kışkırtan düşmanlarının olması gerek şairin sözlerinin veya tavırlarının hoş karşılanmaması, otoritenin huzurundan kovulmasına ve saraydan uzaklaştırılmasına neden olabilmektedir.

Latîfî, eserinde padişahın gözünden düşerek saraydan uzaklaştırılan bazı şairlerin bu konu hakkındaki hikâyelerine yer vermiştir. Hikâyelerde şairlerin saraydan uzaklaştırılma nedenlerini anlatmıştır. **‘Afitâbî, Ahmed Paşa, Behiştî, Gazâlî, Leâlî ve Saffî** saraydan uzaklaştırılma hikâyeleri anlatılan şairlerdir.

‘Afitâbî’nin hikâyesi şöyledir:

“Nesr: Mesmûîdur ki merhûm Sultân Bâyezîd »ân Amasyada Çelebi sultân iken muşârun-ileyh vâsıta-i fazl u kemâl ile te...arrüb hâşıl idüp meclis-i «âşşına varan cümle-i «avâşdan biri olmuş ve şeref-i hüsn-i iltifât-ı Şâhî ile «ayli ...adr ü i'tibâr bulmuşdı. Çadîmü'z-zamândan îadet-i ...adîme-i rûzgârdur ki mu...arreb-i vezîr ü sultân ve şâhib-i fazl u jîrfân olanlar mahsûd-ı a...rân ve mağbût-ı ebnâ-yı zamân olma... mu...arredür. Bu mu...addime minvâlinde i«vân-ı buğz u hased mizbûrî bisât-ı ...urb-ı ...abûlden berî ve baîd itmek için «âr u «âs nifâ... u şî...â...la tarî...-ı muşâhabet ü mu...ârenetini sedd idüp ...urb-i huzûr-ı Şehriyârdan mezkûrî dûr düşürürler ve dem-i pîrîde zücâc-ı dil-i nâzûk-mizâcına seng-i cefâ ile inkisâr virüp nifâ... u gamz-ı dilin üşürürler. Mu...ârenetinden ihtirâz u ihtiyât her vechle vâcibdür zîrâ emrâz-ı sâriyyeden hâ'il marâzları gâlibdür iki elini bi'z-zarûrî mu...ârenetinden firar itdi. va...tâkim muşâhebetden perhîz ve mu...ârenetinden gürîz idüp merdûd u mehcûr oldı.

Mışra: Her ...ande bir habîb ola biñ biñ ra...îb olur (L.178)

Bu da«í má-va...ıyı cenáb-ı Şehriyâra jarz itmek ...aşdına hasb-i hâlin ve derd-i má-fîl-bâlin bir ...âşideye derc idüp şanâyî-i bedîiyyeden «ayli «ayálât itmişdi. Bu iki beyt ol ...âşidenüñ mifta«ındandur.

Na@m: Müjeñ tírine cán itmek hedef devlet nişánıdır

Velí benüm gibi «ákínün ol devlet ne şánıdır

Yeter düşdüm ırág o... gibi ...urbán olduğum rahm it

»am-ı ebrúlaruñdan kim yed-i ...udret kemanıdır (L.178)

Nesr: Bu beyt da«í kendünüñ infijál ü in...ıbázını müşjir ...aşide-i mer...úmedendür

Beyt: Zamánında bu şahuñ çek taşarrufdan elüñ ey çar«

Yı...ar bir bir senüñ göñlün yigitlik junfuvánıdır” (L.179)

Öğrenildiğine göre merhum Sultan Bayezid Han Amasya’da Çelebi Sultan iken adı geçen, bilgi ve becerisi ile sultanın yakını ve onun hususi meclislerine katılan seçkin kişilerden biri olmuş, sultanın şerefli iltifatlarıyla itibar bulmuştur. Eskiden beri padişah ve vezirlere yakın olanlarla bilgili ve kültürlü kişiler akranlarınca imrenilip kıskanılır. Bu mukaddime tarzında, kin besleyen kıskanç dostlar adı geçeni padişah un huzurundan uzaklaştırmak için bozuşma ve nifak çalı çırpısı ile münasebet yolunu tıkayıp sultanın huzurundan uzak düşürdüler. Bu sebeple yaşlılığında nazik gönül şişesini cefa taşı ile kırıp gönlüne düşmanlık düşürürler yakınlılarından sakınmak gereklidir, bulaşıcı hastalıkları her zaman galip gelir ve iki elini kanda ederler. “İşiten sinirler.” sözü gereği şehzade de yakınlığından uzak durdu. Şehzadenin sohbetinden kovulup uzaklaştırıldı.

“Nerede bir sevilen olsa binlerce rakip olur.”

Bu da şehzadeye durumunu ve gönlündeki derdi arz etmek amacıyla bir kaside yazmış ve bu şiirde edebi sanatlardan pek çoğunu kullanmıştı. Bu iki beyit o kasidedendir:

“Kirpiğinin okuna canı hedef etmek mutluluk nişanıdır, ama benim gibi ayak tozu o saadetten uzaktır. Kurban olduğum! Kudret kemanının eli olan eğri kaşlarından ok gibi uzağa düştüm, yeter bana acı.”

Bu beyit de kendinin sıkıntı ve kırgınlığını dile getiren o kasidedendir:

“Ey felek! Bu şahın devrinden elini çek. Çünkü o, yiğitliğin başlangıcıdır, senin gönlünü bir bir yıkar.”

Görüldüğü gibi şairin itibar görmesini kıskanan dostları, kuyusunu kazarak şairi sultanın huzurundan uzaklaştırmışlardır.

Ahmed Paşa'nın saraydan uzaklaştırılması ise kıskanç kimselerin uğraşları sonucu değil, bilhassa kendisinin sebep olduğu bir durumdur. (bk. Zendostluk ve mahbub-perestlik)

Behiştî'nin hikâyesi şöyledir:

“Sultân Báyezíd »án devrinde díván kâtiplerinden idi. İttifá...dan beşeriyet mu...te@ásınca bir vazı-ı ná-şáyeste şádır olup galebe-i bím ü bákden bím-nák ü «avf-nák olup çı...up viláyet-i ĵAceme gitmişdi ve anda varup Mevláná Cámí ve Neváyí «izmetin itmişdi. Baıd-ı zamán anlar farı-ı şef...atden şefájat-náme virüp ve bunuñ içün lábe-i hezár ve tazarruı u iĵtizár idüp sehv ü hatá ve nisyán «áşşa-i nevı-i insána ve ĵafv-ı zünúb ü ĵisyán “Allah’ın ahlákı ile ahlaklanınız” emrince şıfát-ı Ĥazret-i Rahím ü Raĥmán olduĝın beyán idüp “Onlar öfkelerini yutarlar, insanları affederler” mefhúmını ímá ve inhá idüp múmáileyh içün sú...-ı kelámda iĵtizár u meĵázire müteĵallı... em&ál ü á&áardan váfir nükát u kináyát ve eĥádi& ü áyát írád u ibráz itmişler.

Nazm: Ísájet ehline sen eyle iĥsán

¢ul olur ĥürriken iĥsána insán

Bu «al...ı şanma ki insán ...ulıdur

Ne insán her biri iĥsán ...ulıdur

Kiçiler gerçi cürm itmek «atádur

Ulular ĵafv-ı cürm itmek ĵatádur (L.194)

Lábüd ol íşál itdükleri náme-i námí ve mektúb-ı kirámí mev...ıı-i ...abúlde vá...ıı olup mezkúruñ geĥen mácerásın ve sehv ü «atásın ĵafv idüp manşıbın ...ıldılar.

Beyt: Bu mavi gökyüzüne altınla, “asil kimselerin iyiliĝinden başka bir şey kalmayacaktır” diye yazmışlar.”

Sultan Bayezid Han zamanında divan kâtiplerindendi. İnsanın doğası gereği uygunsuz bir davranışta bulunmuş. Bu durumdan korkarak Acem diyarına gitmiş ve orada Mevlana Cami ve Nevayi 'nin hizmetine girmiştir. Bir süre sonra Mevlana Cami ve Nevayi şairin durumuna acıyarak padişaha, insana özgü hataların unutulması ve günahlarının bağışlanması için “Allah'ın ahlakı ile ahlaklanınız.” ve “ Onlar öfkelerini yutarlar, insanları affederler.” sözlerini, çeşitli hadis ve ayetleri de hatırlatan bir şefaatname sunarlar.

“Kötülük yapanları sen bağışla ki insan serbest bile olsa bağışlayıcılığın kulu olur. Bu halkı, insan kulu sanma, çünkü her biri bağışlayıcılığın kuludur. Küçüklerin suç işlemesi hatadır, ama büyüklerin suçu bağışlaması cömertliktir.”

Gönderdikleri şöhretli mektup kabul edilmiş ve adı geçenin macerası ve hatası affedilip devlet hizmetine tekrar alınmıştır.

Beyt: “Bu mavi gökyüzüne altınla, 'Asil kimselerin iyiliğinden başka bir şey kalmayacaktır.' diye yazmışlardır.

Gazâlî'nin de padişahın huzurundan kovulmasına kendi davranışları neden olmuştur. Hikâye şöyledir:

“ İUnfuván-ı hadâ&etinde şehzádegán-ı ji@ámdan Sultán Çor...úda te...árrüb idüp te'lifátının mu...ábecisi iken e«aşş-ı «aváşşı olan Piyále Beg námına «ukemá-i müte'a««ırından hakím Efdali'd-dín Sultán İbráhim Gazvíní námına te'líf itdügi Elfiyye ve Şelfiyye adlu risále-i le'áyifi Türkiye terceme idüp Dáfiul-gumúm ve Dáfiul-humúm diyü tesmiye itmişdür mebná-yı kitáb mehábiíb ü zenán ve ğılmán u nisvánla báb-ı cimáida ve ittisál ü ictimáida meserret-fezá ve ferağ-zedá tajbírat ile bir kitáb-ı neşát-engíz ve ceríde-i zev...ámíz tertíb ü terkíb itmişdür. Zamán-ı muvâşaletde ve dem-i mübâşeretde mehábiíb ü nisvánuñ her bábdan me'múl ü mes'úl olan temettui-ı hayat-efzâsında ve ol iki jálem zev... ve şafâsında şehvet-engíz la'íf la'ífeler ve zev...ámíz şírín rengín hikâyeler írad u ibráz itmişdür. Ve mahbúb dostlarla zen-perestler meyánında matbú; múná@aralar ve ma...búl mübáha&eler tahrír ü taşvír idüp her birinüñ müddeásına göre delíl ile kelámını te'víl itmişdür ve her bábı muktezebát u müştehebátдан envá-ı le'áyif ü mezáyá üzre müntaví ve her faşl u «itábı a...sám-ı temettjât u lezzát üzre muhtevídür. Lákin ğáyetde ğáliz ü fáhiş faşiyýát ve fevâhiş ü hezliyát ...ismından olduğı bájidsen “Boş şeyleri terk etmek İslám'ın güzelliğindendir.” fehvásınca istimáj ışğásından tıbáj ictináb u firár ider. Çi...átdan merví ve men...úldür ki kitáb-ı mezkúrı mezbúr merhúm ve mağfúrun-leh Sultán Çor...úda jarz

itdükde ol nertebede fáhiş faḥşıyyáta rızá ve ru«şat göstermeyüp kitabını iḥrá... ve kendüyi iḡrá... emr itdi diyü riváyet olunur. Bu jilletden ki şuḡará-yı sábl...a selátín-i sálife içün múcib-i duǵa ve taḥsín ve müstevcib-i &ená ve áferín dín ü dünyáya náfiḡ bir feváyid ü menáfiḡ kütüb ü resáyil teḡlif ü taşníf iderler. Sen benüm içün faḥşıyyát ve hezliyát mı yazarsun diyü «itáb-ı itáb-ámíz idüp dergáhından dúr itdi. Eljuḡdetü jale'r-ráví.”

“Başlangıçta ulu şehzadelerden Sultan Korkud’a yaklaşıp eserlerinin mukabelecisi iken şehzadenin gözde kullarından Piyâle Bey adına son zamanlarda yetişen bilginlerden Sultan İbrahim Gazvini adına yazdığı Elfiyye ve Şelfiyye adlı latife risalesini Türkçeye çevirip adına Dâfiu’l-gumûm ve Dafiü'l-humum demiştir. Kitap, güzellere ve kadınlarla cinsel ilişki konusunda bilgi veren, hoş giden tabirler ile neşe ve zevk veren bir eserdir. Bu eserde, güzellere ve kadınlarla birleşme anında beklenen zevki şehvetli, güzel latife ve zevk veren renkli hikâyelerle ortaya koydu. Ve güzel severler ile kadın düşkünleri arasında güzel münazaralar ortaya koyup her birinin iddiasını delillerle yorumlamıştır. Her bölümü çeşitli güzel latifeler ve üstünlük içerir ve her bölümün hitabı lezzetlidir. Ama içindekiler çok kaba ve ahlak dışı hezeller olduğu için “Boş şeyleri terk etmek İslam’ın güzelliğindendir.” hadisi gereği insanlar onu dinlemekten kaçınır. İnanılır kimselerden duyulup aktarılmıştır ki Gazali, adı geçen kitabı Sultan Korkud'a sunduğu zaman bu derecede çok hezele izin vermeyip kitabının yakılmasını ve şairin suya atılmak suretiyle boğulmasını emretmiştir. 'Eskiden şairler önceki sultanlar için duaya ve övülmeye layık, dine ve dünyaya faydalı kitaplar meydana getirirlerdi. Sen benim için hezliyyat mı yazdın.' diye azarlayarak huzurundan uzaklaştırdı.”

Le'âlf'nin hikâyesi şöyledir:

“Viláyet-i jAcemden ço... seyr ü seyáhat ve zebán-ı Furi feşáḡat üzre tekellüm itmegin selátín-i ál-i jOsmánıyándan Sultán Meḡmed »án devrinde kisvet-i ...alenderí birle búm-ı Rúma gelüp mütejacem iken jAcem geçinüp ekábir ü aiyána Ḥazret-i Mevláná Cámí selámın ve jAcem erenler' peyámin getirdi ve kendi da«í enváj-ı kemálát ile áraste emírüj-ı kelám ve şírín-beyán kimsene olup jacáyib-i jálemden efsáne-gúy ve küşáde-tabı u «ande-rúy idi. Bu letáfet ü @eráfetle nice şáḡlar meclisine girmiş ve nice selátín ü mülúk u vüzerá şoḡbetine irmiş cihán-díde ve kár-ázmúde váfir tevári« u letáyif ve mená...ıb u maǵárif bilür kimesneydi. Bu vásıta ile Sultán Meḡmedüñ meclis-i «áşşına du«úl idüp jizz-i ḡuzúrında jizzet ü itibár jâ«ırüj-emr keyfiyyet-i ḡáli tefahḡuş u tefa.....ud olundu...da jAcem

olmayup mütejjcem olduğu tıyuldu...da iltifât-ı Şáhíden dúr ve bisát-ı ...urb-ı Pádişáhíden mehcúr oldu. Meger ol zamánda tayife-i ¡Aceme gáyetde rağbet ü hürmet ve ri¡áyet var imiş ve anı işidüp fuзалá-yı ¡Acemden viláyet-i Rúma ço... kámil-vücúd kimesne gelür imiş ve bi¡l-cümle çünkü mezbúruñ Rúmí idügin bilmişler ...urb-i şohbet-i pádişáhíden dúr ...ılmışlar. Bu bir ...aç ebyát-ı pür-nikátı ol «uşúda dimişlerdür.

Beyt: Olma... istersen i'tibára maħall

Yá 'Arapdan yáhúd 'Acemden gel

'Acemüñ her biri ki Rúma gelür

Ya vezáret ya sanca... uma gelür

Rúmda kellelenmesün mi 'Acem

Oldı bu 'izzet ile çún ekrem

Gevhere ...ıymet olmaya kánda

Dürr bahásın bula mı jummánda

Náfe ger itmeyeydi terk-i diyár

Olmaz idi cihánda ...ıymet-dár

Dürr anuñçün ider 'Aden terkin

Misk anuñçün ider »uten terkin

Her biri itdi çún sılá-yı vañan

Oldı her birisi eha.....-ı neman

Söylenür nükte vü me&eldür bu

K'olur elbet çerá... dibi ...aráñú

Eger ádemde ma'rifetse murád

Ne fazílet virürmiş aña bilád

%aşdan sadır oldı gerçi güher

»árdan çıl...madı mı yá gül-i ter (L.474)

%aşdan şádır oldı gerçi güher

Mu'teberdür velí niteki hüner

Gitdi bu jillet ile ...adr-i kemál

Oldı arada ma'rifet pámalı

¢anı merdüm-şinás ehl-i na@ar

±át-ı insánda fehm ide gevher" (L.475)

Acem vilayetini çok gezdiği için Farsçayı çok iyi bilirdi. Osmanlı'nın yüce padişahlarından Sultan Mehmet Han zamanında kalenderi kılığında Rum diyarına gelmiş, Acem olmadığı halde Acem geçinip devletin ileri gelenlerine Cami hazretlerinin selamını ve Acem erenlerinin haberlerini getirdi. Kendi de çeşitli kelimelerle süslü, söz ustası, masal söyleyen, şen tabiatlı ve güler yüzlü biriydi. Bu incelikle pek çok padişahın ve vezirin meclisine girmişti. Dünyayı gezip görmüş görgülü biriydi ve tarih ve menkıbe hakkında bilgi sahibi kimseydi. Bu sebeple Sultan Mehmed'in hususi meclisine girmiş, yüce huzurunda itibar bulmuştur. Sonunda durumu sorulup araştırılınca Acem olmadığı ortaya çıktı ve padişahın övgüsünü kaybederek huzurundan uzaklaştırıldı. O zamanlarda Acem şairlere çok fazla istek ve saygı varmış ve bunu işiten Acem bilginlerinin çoğu Rum diyarına gelmişler. Bunların hepsi adı geçenin Rum diyarından olduğunu bilmişler ve padişahın sohbetinden uzaklaştırmışlardır. Bu birkaç beyti bu konuda söylemiştir:

“İtibar görmek istiyorsan ya Arap'tan ya da Acem'den gel. Acem'in her biri vezirlik ya da sancak umarak Anadolu'ya geliyor. Acem Anadolu'da yücelmesin mi, bu kıymet ile hepsi en yüce oldu. Nerede cevhere kıymet verilmiyorsa inci denizde değerini bulamaz. Eğer misk, vatanını terk etmeseydi dünyada kıymet görmezdi. İnci bu yüzden Aden'i terk eder, misk bu yüzden Hutun'i terk eder. Her biri vatanını sıla ettiği için layık oldu. Bu

atasözüdür söylenir ki mumun dibi karanlık olur. Eğer yoklukta arzu marifetse meğer ona memleketler ne fazilet verirmiş. Gerçi cevher taştan meydana gelmedi mi, taze gül dikenden çıkmadı mı? Gerçi cevher taştan meydana geldi, ama saygındır. Ancak hünere itibar edilmiyor. Bu illet ile olgunluk kudreti gitti ve marifet arada ayak tozu oldu. İnsandaki cevheri anlayacak, insanın değerini bilecek kişiler nerde.”

Saffi'nin hikâyesi şöyledir:

Ne&r: Ber-vech-i hikâyet: ¡Álem ki ¡ayn-ı elem ve miñnet-gede-i ğamdur. Álám-ı eyyámuñ ¡ámme-i enáma ¡umúm u şümúlinde teġáfül ü tecáhül idüp çarh-ı cevváruñ cefá ve cevri anca... kendüye mu«taşş ve mün«aşır bilür. “Zamana sövmeyiniz.” menj u nehyinden ıġmáz-ı ¡ayn idüp dehr-i pür-...ahra hicv ü hezelle sebb ü zemín ü zamánda olan cinn ü inse kemál-i ħayretinden şetm itdükde ve rebáb-ı taşavuf ıřııláħınca dekáyı...dan dem urup vücúdu'l-mufla... ve ħa...í...atü'l-ħa...áyı...a müte¡allı... bir beyt dimişdi ve edásında «atásın bulup ejimme-i ¡ulemá tekfír ve kelámınuñ muħaşşalın ve me¡álin küfre iledüp recm ü ihra... içün fetva viricek bu ħuşúş ço... ħádi&eye ve ¡azím mübáħa&eye müteşaddí olup maħbes-«áne-i Stanbulda nice rúzgár maħbús ve ümíd-i «aláşdan nevmíd ü me¡yús olmışdı. Á«ir Meħmed »án dár-ı dünyádan saráy-ı á«irete münta...il ve mürteħil olup zındánıleri rúħıyçün ...ayd-ı ħabsden ıtlá... itdükde bu baháne ile ol da«í «aláş oldı.

Beyt: Kişi olmayıca... bir fennüñ ehli

Dem urmasun ki zâhir ola cehli (L.358)

Ne&r: Ve min-baıd eşjârdan ve ná-sezá güftârdan aġzına bir laf@ almaz ve diline getürmez olup ba...ıyye-i jömrüni şamt u sükún ile geçürdi. Yaġni “Susan kurtulur.” İle hemváre ¡ámil olup tefekküri pışe ve aħvâl-i ¡u...báyı endíşe idindi.”

Dünya acı ve eziyet çekme yeridir. Günlerin sıkıntı ve kederinden tüm insanların nasibini aldığını bilmezden gelip eziyet eden feleğin sadece kendine sıkıntı verdiğini düşünürdü. “Zamana sövmeyiniz.” yasağını görmezden gelip kahır dolu feleğe, cin ve insanlara hiciv ve hezelle sövünce tasavvuf erbabının terimiyle de kayıktan dem vurup vücudu'l-mutlak ve hakikatı'l-hakayıkla ilgili bir beyit demişti. Âlimlerin ileri gelenleri, adı geçen sözünün anlamında küfür olduğunu söyleyip taşlanıp yakılması için fetva verince bu durum pek çok olaya ve konuşmaya sebep oldu. İstanbul hapishanesinde uzun

zaman hapis kalmış ve kurtulma ümidini yitirmişti. Sonra Mehmet Han dünya evinden ahiret sarayına göç edince onun ruhu için zindandakileri serbest bıraktıklarında bu da kurtuldu.

“İnsan bir ilmin ehli olmayınca ilmden dem vurmasın ki cahilliği ortaya çıkmassın.”

Ve bundan sonra şiirden ve yakışsız sözler etmeyip ömrünün geri kalanını sessizlik ile geçirdi. Yani “Susan kurtulur.” sözüne uygun davranıp düşünmeyi iş edindi ve ahiret için endişelendi.

Şi'r: Tefekkürî koma bir lahza ruz u şeb zinhar
Ki keşf ola sana ey dil hakayık-ı esrar

Çıkar kaba-yı vücudı ger ehl-i gayret isen
Libas-ı 'ariyeti giymek ola kişiye ar

Hemişe nokta-sıfat gözle kendü dayireni
Tecavüz itme ki sabit-kadem gerek per-gar

“Ey gönül! Gece gündüz bir an bile düşünmeyi bırakma ki sırların hakikatlerini keşfedesin. Eğer gayret ehlinden isen vücut giysisini çıkar; çünkü ödünc elbise giymek insana utanç kaynağı olur. Nokta gibi her zaman kendi dairende ol. Pergele sabit ayak gerek.”

2.1.2.3.7. Mahbubluk

Latîfî, tezkiresinde bazı şairlerin dış görünüşlerinin güzelliği ve çevresindeki bazı şairlerin bu güzelliğe aşırı ilgi göstermeleri konusunda küçük hikâyeler anlatmıştır.

Ferdî Çelebi için “Gençliğinde güzellik ve değerde zaman ve zemin sedefi içinde eşsiz inci gibi tekti. Bu sebeple arifler Ferdi mahlasını uygun gördüler.”

“Ne&r: Ve mezbûruñ «úbluğı zamánında ve zíbáluğı devránında juşşá...-ı müştá...dan biri ber-sebíl-i muţáyebe temenná-yı vişál ve iltimás-ı ittişál itmişdür.

Beyt: Yaluñuzlu... bir Alláha yaraşur
Gel'e Ferdí senüñle çift olalum" (L.430)

Adı geçenin gençlik ve güzellik zamanında âşıklarından biri bu şaka yoluyla kavuşmayı dilemiştir.

"Ferdî! Yalnızlık sadece Allah'a yakışır. Gel seninle çift olalım."

Mestî Çelebi için "Güzel yüzlü ve olgun bir kişiydi. Merhum Necati, ona âşık olup hakkında güzelliğinin resmini çizen, Mesti Çelebi redifli bir gazel demiştir. Gözleri baygın ve dudağı şarap rengi olduğu için nazikler adı geçene Mesti mahlasını uygun görmüşlerdir." değerlendirmesini yaparak şairin güzelliğine değinmiştir. Ardından bu konuyla ilgili hikâyeyi anlatmıştır.

"Ne&r: Mesmújdur ki mezbúruñ juşşá...ından biri töhmet-i nefسانیyyeden berí olup rúháníyyet ile ol ma«dúmuñ ásitânesinde çáker ü «ádim ve pák ü bÍ-bák muşâhabete müdávım ü mülázım olma... için kendi eliyle hicáb olan áleti ...atı itdi ve ol ki álet-i müláha@a-i töhmet idi aradan gitti. Va...tákim ol jaşı...-ı şádı... yárla yár olma... için «ulúş-ı şıd...ın bu yüzden işjár u inhá cân ile meyán-ı cânándan háyil ü hicáb olmama... için vücúdn nábúd u ifná idicek yád-ı cânı ol jaşı...-ı şádı... ..alb-i selíme nefes-i váhid mertebesinde kendüi tefvíz ü teslím itdi diyü riváyet olundu. El-juhdetü jalejr-rávı.

Beyt: Her ki meydán-ı gamda bÍ-serdür
Gam-küsarı aña müyesserdür" (L.498)

İşitilmiştir ki adı geçenin âşıklarından biri düşmanlık ve kin suçlamasından kurtulup ruhsal anlamda o efendinin hizmetçisi olmak, sohbetinde ve sürekli yakınında olmak için utanç sebebi olan aletini (cinsel organını) kendi eliyle kesti. O sadık âşık, sevgili ile beraber olmak için gönül temizliğini bu yolla bildirdi. Sevgili ile aralarında engel olmaması ve kendini utandırmaması için vücudunu yok edince canını temiz yürekli sevgiliye tek nefeste teslim etti diye rivayet edilir. Rivayetin doğruluğunun sorumluluğu söyleyene aittir.

"Her kim ki sıkıntı meydanında başsız kalmışsa dert ortağı ana kolaylıktır."

Sânî

“Hâ.....â budur ki â budur ki Yûsuf-mişâl kemâl-i cemâlde gâyetde güzel ve güzelliğe Yûsuf gibi bî-bedel idi. Na...ş u taşvîr-i Hâzret-i Yûsufdan soñra na.....aş-ı fıtrat kil-i ...udret ile ol na...ş-ı melâhatda bir man@ar-ı zîbâ ve peyker-i ğarâ da«í tañrîr ü taşvîr itmiş degüldür. Ammâ ne fâide ol ravza-i hûsn ü bahânûñ Nihâl-i jömri serv-i sâye-küster gibi neşv ü nemâ bulup meyve-dâr ve semere-i şecere-i cevâniden berûmend ü verhûrdar olmadın şarşar-ı mevt mûcib-i fevt ...add-i bülendin sâye-i fûrû-mâye-veş «âke berâber sünbül-i âbdâr ve lâle-i tâbdârın türâba hem-ser itdi. Hûsni ayınûñ çâr-dehi ve hûsn ü bahâ feleginûñ mihr ü mehi iken âftâb-ı jömrine «usûf-ı zevâl ve mehtâb-ı hayatına kûsûf-ı inti...âl irdi.

Mışraj: Çapdı ol Yûsuf-cemâli nágehân gürg-i ecel (L.203)

jA...ıbet juşşâ...-ı müştâ...ından biri ol hâbîb-i dil-firîbî ra...îb ile görüp tîr-i cefâ câna ve bıça... üstühvâna irüp canı acıduğundan cânına ...aşd idüp ol çeşm-i ...attâli ...atl itdi jâlem-i vahdete gönderdi ve kendü da«í bu firâ... u iftirâ... ile şeb-i mu@lim-şifat ...aralar giyüp ve şubh-ı şâdik-vâr ya...alar çâk idüp şafa...-girdâr ru«sârelerin «ûna ğar... ve ebr-i bahârlayın bârân-ı eşke ğar... oldı ve şabr u tañammül idemeyüp â«ırete ardınca bile gitdi.”

Gerçek budur ki güzelliğe Yusuf gibi eşsizdir. Yaradılış ressamı, kudret kalemi ile onun gibi güzel ve parlak bir yüz çizmemiştir. Ama o güzellik bahçesinin ömür fidanı gölge eden servi gibi büyümeden ölüm rüzgârıyla uzun boyunu toprağa arkadaş etti. Güzellik ayının öndürdü ve güzellik feleğinin güneş ve ayı iken ömür güneşi ve hayat mehtabı tutuldu.

“Ecel canavarı o Yusuf yüzlü güzeli ansızın kaptı.”

Sonunda âşıklarından biri o gönül alan sevgiliyi rakip ile görünce eziyet oku cana, bıçak kemiğe dayanınca canı yandığı için canına kıydı ve o öldürücü gözü öldürürüp birlik âlemine gönderdi. Kendi de bu ayrılık nedeniyle karanlık gece gibi karalar giydi, tan yerinin ağarması gibi yakasını yırtıp yanaklarını kana ve bahar bulutu gibi gözyaşı yağmuruna gark etti. Dayanamayıp ardından ahirete gitti.

2.1.2.3.8. Tezkire Yazarının Anılarını İçeren Hikâyeler

Latîfî, bazı şairlerin biyografisinde konuya uygun olarak kendi yaşamından bazı hikâyelere yer vermiştir. Bunlar şairin kendisiyle ilgili değildir. Ancak konuya uygun olması bakımından ve Latîfî'nin o şair hakkındaki bazı tespitlerini desteklemesi bakımından işlevseldir. **Şükri**, **Özri** hakkında verilen bilgilerden sonra Latîfî kendi yaşamından konuyla ilgili küçük hikâyeler anlatmıştır.

Şükri hakkında:

Ne&r: Bu hicv-i melîh da<í yâr-ı hercâyîsi ha.....ında anuñ mu...atıatındandır.

Kıt'a: Bir ...adem gitmeyüp bizümle o servi

Sáye-veş her yaña ra...íbi sürür

Tañ mı her dem ra...íb itse şikár

Seg ü áhú-şifat yabanda yürür

A...ça bulunmasa yanında eger

İki külçe gümüşi tutıvirür (L.324)

Nesr: Bu fa...îr ü ha...îr da<î junfuvân-ı cevânîde bir «úb perî-şemâyile na@ar-ı pâk ile mâyil ü hercâyî ve âlûde-dâmân idüğinden ğâfil idüm. Meger ol yâr-ı perî-şifâtuñ %ızman %ırlı dimekle maırûf u müla.....ab bir ra...îb-i dîv-şûret ve bed-sîreti var imiş. Nihânîce anuñla mâde vü ner ve zen ü şevher mertebesinde mahrem ü yâr imiş. Ra...îb-i mezbûr heykel ü heyjetde ¢af tağından ğaybet itmiş ...ancı... dîve ve ...ıyâfet-i pür-...abâhatda vesvâs-ı pür-rîve beñzerdi. ~a«ra-i cinden zîşt vesvâs-ı racîmden bed-sirişt idi. Bir kerîhü'l-li...â ve ...abîhu'l-man@ar idi ki şa«ra-i cin aña göre bir âdem ve «annâs-ı dîv aña nisbet Cibrîl-i aı@am idi.şekl-i şûmına na@ar idenüñ mişdesi yıllar ile i...tizâ-i tajâm itmeyüp mübtelâ-i dâj-i cüzâm olma... mu...arrer idi.

Na@m: Yüzini gören istemez aşmağa güvâhı
 Ursañ ...azuğa kimse dimez neydi günâhı
 Bâğ içre tutup ol güli ...azı...ladı dirler
 Görem anı çengel çiçeği ola İlâhî (L.324)

Nesr: Lâbüd ol kelbüñ «~ân-ı vişâl-i yârdan temettüñin mu...arrer bildükde ...albe
 ikrâh ve «~ân-ı vişâlinden istikrâh gelüp bu bir ...aç beyti bî-i«tiyâr didüm:

Şiir: Ol lo...ma-i nefîse şundı ra...îb-i kâfir
 İt degmiş aşâ döndi «~ân-ı vişâl-i dilber

Artuğın cüzâmuñ kimse yimez bilürsin
 Cennet tajâmı olsa yirmeyüp anı kim yer (L.324)

Gül «urmetin götürmiş ol «âr öñine dökmiş
 Çün gonca târ şatarken ellenmiş ol gül-i ter

Dirlerdi kim yemişüñ yir eyüsini toñuz
 Bu nükte-i mücerreb oldı yine mu...arrer

Bu derd ile Laîffî n'ola yüregın ovsa
 Yâr ar...asında ağıyâr gör ki ne jâlem eyler (L.325)

“Bu güzel hicvi de vefasız sevgilisi hakkında seçilmiş beyitlerindendir:

“O servi, bizimle bir adım yürümez; ama rakibi gölgesi gibi her yana peşinden sürür. Rakip her zaman avlansa yeridir; çünkü köpek ile ceylan yabanda yürür. Eğer yanında akça bulunmazsa iki külçe gümüşü tutuverir.”

Benim de gençliğimde peri görünüşlü bir güzele meyilliydim. Onun vefasızlığından ve iffetsizliğinden habersizdim. Meğer o peri görünüşlü sevgilinin Tızman Tırıl diye tanınan dev suratlı ve kötü huylu bir aşığı varmış. Onunla gizlice kadın erkek ve karı koca

derecesinde sevgililermiş. Adı geçen rakip görünüşte Kaf Dağı'nda kaybolmuş bir kancık deveye ve hilebaz şeytana benzerdi. Sahradaki cinlerden çirkin ve huyu şeytandan daha kötüydü. O kadar çirkindi ki sahra cinleri ona göre insan ve şeytan onun yanında yüce Cebrael sayılırdı. Uğursuz suratına bakanın midesi yıllarca yemek istemez, cüzam hastası olurdu.

“Yüzünü gören onu asmak için tanık istemez, kazığa vursan kimse bunun günahı nedir demez. Bağ içinde o gülü tutup kazıkladı diyorlar. Allahım! Onun çengel çiçeğine⁷⁹ döndüğünü göster.”

O köpeğin, sevgilinin kavuşma sofrasından faydalandığından emin olunca tiksindim ve ister istemez bu birkaç beyti dedim:

“Kâfir rakip o lezzetli lokmaya uzandı. Sevgilinin kavuşma sofrası it değmiş aş a döndü. Cüzamlının artığı cennet lokması da olsa onu kimse yemez. Gül bütün saygınlığını götürüp dikenin önüne dökmüş. O taze gül, gonca iken ellenmiştir. Derler ki yemişin iyisini domuz yer. Bu nükte yine tekrarlandı. Rakip sevgilinin arkasında gör ki ne âlem yapar. Latîfî bu dert ile yüreğini ovs a ayıp mı?”

'Özrî için “Pergel gibi tek ayaklı idi ve o topal, haraç yiyenlere bu yolda ve aşk işlerinde yoldaş olmuştur. Bu sebeple topallığını mazeret gösterip 'Özri mahlasını kullanmıştır.” dedikten sonra hikâyeye geçmiştir. Hikâyenin şairle doğrudan ilgisi yoktur, konuya uygun düştüğü için anlatılmıştır. (bk. Fiziksel durum ve görünüm)

Du'âyî'nin hikâyesi şöyledir:

“Nesr: Meger ki mer...ûmuñ şaḥne-i şeh r ile meyânlarında münâsebet-i sâbı...aları ve kendü iṭti...adlarınc a muşâḥabet-i şâdı...ları var imiş. Nihâyet-i mertebe-i «ullette ve derece-i u«uvvette iken ittifâ... beşeriyet mu...tezâsınca mezkûrdan bir nâdire şâdır olur. Çünkü i...tizâ-i ḥâdi&e mûcibince zarûri mürâcajat lâzım gelür. Lâ-cerem ḥuzûr-ı seg-maḥzarına tavr-ı revâdur âşinâ-vârî vardu...da ve lî...â-i kerîḥin gördükde ḥu...û...-ı sâbı...a i...tizâsınca ikrâm u iltiyâm ile buña selâm virür ammâ ol gûl-i dîv-sîretde ...avm-i segsâr gibi it ve âdem şûretin görür. şaḥne-i şeh r «od @âlim-i pür-me@âlim-i dehr idi. Hemândem mu...tezâ-i va...âḥat-ı şîfâtı birle jamel idüp muşârun ileyhi ele alır. Ḥa.....-ı şoḥbet-i ...adîmi zîr-i

⁷⁹ PAKALIN, M.Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları, C. I, s. 348. Çengel çiçeği: İşkenceyle öldürülmek için çengele atılan bir adamın kanlı ve sarkık cesedinden kinaye bir tabirdir. Eskiden beddua makamında söylenir, işkenceyle öldürmek için çengele atınsınlar da bir tarafından saplanıp çiçek gibi sarksın, demek istenirdi.

...ademinde alup hu...û...-ı sâbı...a sujâlini defî ve cânib-i a«z u celb-i nefî için buña bir şûret gösterür ki gûyâ bunı ne gördi ne bilür eger bir da«î görürse iki olur. Çavm-i javândan ha.....-ı nân melhûz degül iken bu ...ıñayı i«vâna naşîhat ve yârâna mavîzet için ol maħalde imlâ ve inşâ itmişdür.

Çıt'a: İlük jumma... gibidür kîr-i segden
Vefâ ümmîdini itmek javânden

Çaçan beñzer jasesle şahne kelbe
Ki seg gözler kişiyi ha.....-ı nândan

Yaraşur şahneyi «ınzîr o...ursam
Ki seg yegdür vefâda ...altabândan

İte teşbîh idelden şahneyi ben
Uyumaz oldılar segler figândan

Münâsib-i îñ-maîñâ. Beyt:

Tenâsü« mezhebinde segden âdem
Olursa şahnedür yâhûd jasesdür" (L.259)

Adı geçenin şehrin güvenlik memuruyla aralarında kardeşlik derecesinde dostlukları varmış. Du'ayi, insanlık gereği bir suç işlemiş ve olay gereği yardıma ihtiyacı olmuş. Yakınlıklarına güvenerek köpek görünümlü memurun yanına gitmiş ve o iğrenç suratlıya selam vermiş. Ama o dev suratlı ahmakta köpek suratı görmüş. Şehrin güvenlik memuru zalim yaradılışlı idi. Yaradılışındaki kötülük ve utanmazlık gereği, Du'ayi'yi ele almış ve eski sohbetlerinin hatırını ayaklar altına alıp çıkar elde edebilmek için onu tanımazlıktan gelmiş. Du'âyı Yardakçılar kavminden ekmek hakkı beklemenin mümkün olmadığını anlar ve dostlarına öğüt için bu kıtayı yazar:

"Yardakçılardan vefa ummak, köpeğin tenasül aletinden ilik ummaya benzer. Bekçi ile emniyet memuru köpeğe benzer. Çünkü köpek de ekmek hakkı için sahibini korur. Emniyet memuruna domuz desem yeridir. Çünkü köpek bile vefada namussuzdan

iyidir. Emniyet memurunu köpeğe benzettüğinden beri köpekler feryat etmekten uyumaz oldular.

Bu manaya uygun beyit:

“Tenasüh inancına göre köpek insan olursa ya emniyet memurudur ya da bekçidir.”

2.1.2.3.9. Gönül Temizliği ve Saflık

Gönül temizliği her türlü hile, şeytanlıklar ve kötülük düşüncesinden arınmış olmaktır. Latîfî bu konuda **Sâfi** ve **Şehdî** hakkında hikâyeye yer vermiştir. Bu iki şairden Sâfi'nin durumu aşırı saflığa ulaşmaktadır. Şehdî de iç aydınlığı sayesinde öleceğini rüyasında görmüştür.

Sâfi hakkında “Gönlü saf ayna gibi temiz, kalbi saf idi ve duru su gibi saf bir kişiydi. Rum şairleri arasında meselguyluk onda ortaya çıkmış ve merhum Necati Bey'de olgunlaşmıştır.” değerlendirmesini yapmıştır.

“Ne&r: Eyyâm-ı seferde bir esb-i abraş ve bâre-i şabâ-veşi var idi. Va...t-i reftârda şabâdan seb...at ve zamân-ı jazmde bád-ı serîjden sürjât iderdi. Bî- jalâflı...dan telef olup çerá-gáh-ı jademde bî-çún u çerá Necâtínüñ ...ara ...atırıyla çeráya gitmiş idi. Lácerem mezbúr esb-i me@kúruñ javdetinden meiyús oldu...da ol seferde serdár u sipehsálár olandan esb-i abraşından bir ra«ş alma... terecísiyle bu ...ıtjayı dimişdür. Ol fâris-i meydán-ı Átá da«í fereslerinden bir muııyye jatııyye itmişler. Der-recá-i esb.

Çıtja: Ey şehsuvâr-ı server-i i...bál ü fazl u cúd
%optolıdur süheyl-i semendüñle şeş cihát

Dinle hikâyetüm göñül alça...luğın idüp
Bir oyun oynadı baña leclác-ı káyınát

Ferzâne iken itdi piyáde felek beni
Rúhum jináyet eyle baña fil-veş bir at

Bir «âne yo... ki varam kiş diseñ bana
Şáhum recámı red ...ı lup itme ...uluñı mat

Ferzânesin cihânda eyâ şáh-ı rûh-bahş
¢aı'-ı keremde ben ...uluña tarh ...ı bir at” (L.350)

“Sefer günlerinde, rüzgâr gibi hızlı, benekli bir atı vardı. Yürürken yelden hızlı, koşarken rüzgârdan hızlı giderdi. Yemsizlikten telef olup yokluk çayırında nedensiz olarak Necati'nin kara katırıyla çayıra gitmişti. Adı geçen, atının döneceğinden ümidini kesince o seferde komutan olan kişiden benekli atından bir at almak ümidiyle bu kıtayı demiştir. O bahş meydanının binicisi de atlarından birini vermiştir.

“Ey cömertlik, lütuf ve talih reislerinin en iyi at binicisi! Dünya senin çevik atlarınla dopdoludur. Alçakgönüllü olup hikâyemi dinle. Kâinatın satranç mucidi bana bir oyun oynadı. Felek beni bilgiliyken bilgisiz etti. Ruhum! Bana fil gibi bir at bağışla. Bana kiş desen (git desen) gideceğim bir yer yok. Ricamı reddedip beni mat etme. Ey can bağışlayan şah! Dünyanın bilgili olanısın. Ben kuluna bir at bağışla.”

Şehdî hakkında “Şiirlerinin tatlılığı ve bal gibi tatlı sözleriyle şehdilik mahlası ona uygun düşmüştü. Samimi dostları, sohbetinin tatlılığına sinek gibi üşümüştü. Ama kendi derviş olup dünyevi işlerden elini çektiği ve gaflet kadehinden içtiği için mest idi. Ve kahır dolu dünyanın güzelliğinin lezzetine sinek gibi düşmüş değildi.” bilgilerini vermiştir. (Hikâye için bk.Kanaatkârlık, Tokgözlülük, Dervişâne Yaşayış.)

2.2. Hikâyelerin Üslûp Yönünden Karşılaştırılması

2.2.1. Sehî Bey Tezkiresi'ndeki Hikâyelerin Üslûp Özellikleri

Eserinde oldukça sade bir dil kullanan Sehî Bey, tezkiresinde hikâye anlatımı sırasında tamlamalara fazla yer vermemiştir. Toplam 20 şair hakkında anlattığı hikâyelerde kullandığı tamlamaların tamamı şunlardır: küffâr-ı bed-girdâr, rûzigâr-ı nâ-hem-vâr, musâhabet-i nefisleri, meclîs-i şerîfleri, âsitâne-i sa'adet, hizmet-i musâhabet, telbîs-i iblis, cevî-i dimâğ, hâtır-ı kîne-güzâr, tab'-ı hoş, elfâz-ı dikleş, idrâk-ı pâk, pâdişâh-ı âlem-

penâh, meclîs-i mey-arâste, cemiyet-i hûbân, darb-ı dest, kavâ'id-i şî'r, fenn-i bedî', misk-i ezfer, tâife-i 'âcâm, hüsrev-i 'acem, pâdişâh-ı iran, şehnişâh-ı cihân, sefer-i bahr u bezz"

Sehî Bey, hikâyeleri aktarırken biyografik bilgilerden hikâyeye geçtiğini belirtmek için "rivâyet iderler ki" ifadesini kullanmıştır. Ahmed Paşa, Lutfî, Melîhî, Sultan Mehmed, Şeyhî hakkındaki hikâyeleri aktarırken "rivâyet iderler ki" kalıp ifadesini kullanmıştır. Ancak Hacı Hasanoğlu, Revânî, Sâfî, Şamlıoğlu Mustafa Bey, Visâlî hakkındaki hikâyeleri aktarırken herhangi bir geçiş sözcüğü kullanmamıştır.

Sehî Bey, hikâyeleri aktarırken kimi zaman rivayet kimi zaman hikâye kipini kullanmıştır. Ancak hikâyeler genel olarak birinci kişi ağzından aktarılmıştır. Örneğin Şamlıoğlu Mustafa Bey hakkındaki hikâyeyi aktarırken " deryâ yüzün görmege emr olundu, kal'aya girdi, adı muhannes dakılub pâdişâh gazaba irüb habs emr eyledi, habsden halâs oldılar, helâk oldu" ifadelerini kullanmıştır. Benzer ifadeleri Müeyyedoğlu Abdurrahman Çelebi'nin hikâyesini aktarırken de kullanmıştır: "tahsîl ü tekmîl eyledi, 'aceme kaçurdu." Şeyhî'nin hikâyesinde de "giyürdi, halâs buldı, meşgûl oldu, murâd idindi", Visâlî hakkında da "bu kıtayı didi, isnâd iderlerdi" gibi hikâye kipinde ifadeler kullanmıştır. Behiştî, Çakşırcı Şeyhî, Ahmed Paşa, Gazâlî, Sa'dî hakkındaki hikâyede de di'li geçmiş zaman kullanılmıştır. Âfitâbî hakkında ise geniş zaman ve hikâye kipini kullanmıştır: "tenâvül iderler, getürürler, düşdi, bu beyti didi" Hacı Hasanoğlu, Hayâtî, İzârî, Leâlî, Sâfî, Sa'yî ve hakkında hikâye anlatırken sadece rivayet kipini kullanmıştır.

2.2.2. Latîfî Tezkiresi'ndeki Hikâyelerin Üslûp Özellikleri

Latîfî tezkiresinde toplam 85 şair hakkında hikâye anlatmıştır. Latîfî, anlatımını zenginleştirmek için tamlamalardan bolca yararlanmıştır. Eserinde kullandığı dil Sehî Bey'in dili kadar sade olmayıp gerek şairler hakkındaki değerlendirmelerinde gerek hikâye anlatımında çoğu zaman eş anlamlı sözcükleri peş peşe sıralamıştır.

Latîfî biyografik bilgilerden hikâye anlatımına geçerken " mutâyêbe, latîfe, mervî' ve menkûldür ki, mesmû'dur ki, istimâ' itdüm ki, rivâyet iderler ki, nakl iderler ki" gibi kalıp ifadeler kullanmıştır.

Mutâyêbe, şakalaşmak demektir. Latîfî'nin, tezkiresinde bu başlık altında verdiği hikâyelerde şairlerin birbirlerini bilgisizlik, intihal, sanat gücünün yetersizliği kınamak, bir derecede küçük düşürmek ya da uğradıkları haksızlıklar karşısında alay yoluyla söyledikleri şiirleri mutâyêbe başlığı altında vermiştir. Latîfî'nin şakalaşma olarak

değerlendirdiği bu terim aslında sataşmanın bir boyutunu ifade etmektedir. Latîfî, mutâyebe terimini Andelîbî, Ârifî Hüseyin Çelebi, Basîrî, Ferrûhî, Hayâtî, Likâyî, Lutfî, Mesîhî, Rûhî, Safâyî, Sâgarî, Sunî-i Selânikî, Şâhidî-i Edirnevî, Şâvur, Şem’î, Usûlî, Vâhidî hakkında anlattığı hikâyelerden önce kullanmıştır.

Latîfe terimi en genel anlamıyla şaka yapmak demektir. Ancak Latîfî bu terimi ‘Özrî ve Vâlihî hakkında hikâye anlatırken kullanmıştır. Latîfî söz konusu bu iki şairi de ağır bir dille eleştirmiştir. ‘Özrî, bedensel kusuru olan ve kötü işler yapan bir şairdir. Vâlihî de bilgisiz, şiir alanında yeteneksiz bir şairdir. Latîfî bu iki şairin bu durumlarını komikleştirerek alabildiğine aşağılamak amacıyla anlattığı hikâyeleri “latîfe” başlığı altında vermiştir.

Latîfî, sözlü kaynaklardan edindiği hikâyeleri “mervî” ve menkûldür ki, mesmû’dur ki, istimâ’ itdüm ki, rivâyet iderler ki, nakl iderler ki” gibi kalıp ifadeler kullanarak aktarmıştır. Âfitâbî, Hayretî, Lâmiî, Mestî, Şehdî hakkındaki hikâyeden önce “mesmu’dur ki” ifadesini; Ahmedî, Firdevsî-i Rûmî, Haydar Çelebi, Sa’dî, Sinan Paşa, Şeyh Abdullah İlâhî, Şeyh Rûşenî’de “rivâyet iderler ki”; Andelîbî, Çâkerî ve Hilâlî-i Burûsevî’de “nakl olunur ki”; Saffî’de “hikâye”; Hamdî Çelebi’de “istimâ’ itdüm ki” ifadelerini hikâyeye geçtiğini belirtmek için kullanmıştır.

Bunun yanında biyografiden hikâyeye geçtiğini belirten hiçbir sözcük kullanmadan anlattığı hikâyeler de vardır. Adnî, Ahmed-i Rûmî, Behîştî, Celâleddin Rûmî, Duâyî, Ferdî, Ferrûhî, Figânî, Firdevsî-i Rûmî, Ga^zâlî, Hâkî, Halîlî, Hâtîfî, İshak Çelebi, Kâşîfî, Kâzımî, Kebîrî Kerîmî, Leâlî, Mehdî, Melîhî, Meşrebî-i Kalenderî, Nigâhî, Nihânî, Revânî, Sâfî, Sa’atî, Sehî Bey, Siyâhî, Sûzî, Sücûdî, Süleyman Çelebi, Şehdî, Şükrî, Tâlî, Vassî, Visâlî, Zâ’fî, Zuhûrî hakkında anlattığı hikâyelerden önce herhangi bir kalıp ifade kullanmamıştır.

Sehî Bey gibi Latîfî de aktardığı bu hikâyeleri nereden edindiğini belirtmemiştir. Ancak Şeyh Celâleddin Rûmî hakkında anlattığı hikâyeyi Menâkıbü’l-Ârifîn Mesâlikü’s-Sâlikîn adlı kitaptan edindiğini söyleyerek hikâyenin yazılı bir kaynağa dayandığını belirtmiştir. Yine Hamdi Çelebi hakkında anlattığı hikâyeyi Zâtî’den duyduğunu söyleyerek kaynak belirtmiştir.

Hikâyeler kıssadan hisse çıkararak insanlara ders vermek amacıyla anlatılır. Latîfî de kimi şairler hakkında anlattığı hikâyelerden çıkarılması gereken kıssadan hisseyi bazen kendisinin yazdığı bir beyitle bazen de başka bir şairin konuyla ilgili şiiriyle açıkça dile getirmiştir. Ahmed-i Rûmî, Basîrî, Figânî, Firdevsî-i Rûmî, Hadîdî, Hayâtî, Hâtîfî, Hilâlî-i

Burûsevî, Kâzımî, Kerîmî, Nihânî, Safî, Şükrî hakkında anlatılan hikâyeler içinde bu hikâyelerden çıkarılacak kıssadan hisse açıkça verilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

Çalışmamızda istitrâdın tezkire geleneğindeki yeri üzerinde durulmuştur. İstitrâd, uzun konu arasına ana konuyla bağlantılı kısa bir konu yerleştirmektir. İstitrâddan amaç, konuya renk katarak metni zenginleştirmek ve eğlenceli hale getirerek okuyucunun ilgisini canlı tutmaktır. İstitrâd, tezkire türü eserlerde de bir üslûp özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tezkire yazarları şairler hakkında biyografik bilgiler verirken bu şairlerden bazıları hakkında yazılı ve sözlü kaynaklardan edindiği küçük hikâyeleri aktarmışlardır. Tahkiyeye dayalı bu tür anlatımlar tezkire türünün üslûp özelliği olarak göze çarpmaktadır. Tezkire yazarları, biyografik bilgilerle okuyucuyu sıkmamak için araya bazı küçük hikâyeler yerleştirerek metne çekicilik kazandırmayı amaçlamıştır. Biyografik bilgiden istitrâda geçiş yaparken rivâyet, mutâyebe, mülâtafa, latîfe terimlerini kullanmışlardır. Bu terimlerden rivâyet; bir sözün, haberin veya olayın hikâye edilerek halkın ağzına düşmesidir. Tezkire yazarları bu terimi sözlü kaynaklardan edindikleri bilgiler için kullanmışlardır. Şakalaşmak anlamına gelen mutâyebe ve mülâtafa terimlerini de istitrâda geçiş sırasında kullanmışlardır; ancak en sık kullanılan terim mutâyebedir. Mutâyebenin sözlük anlamı şakalaşmak olmasına rağmen anlamı ile kullanım amacı arasında paralellik bulunmamaktadır. Tezkire yazarı bu terimi şairler arasındaki şakalaşmayı aktarırken kullandığı gibi bazen şaka unsuru bulundurmayan metinler için de kullanmıştır. Terimin kullanımındaki bu farklılık mutâyebe başlığı altında verilen bilgilerin ilgili şairlerin mutâyebâtlarından alındığı, yani yazılı kaynaklardan edinildiğini düşündürmektedir. Latife terimi de yine şaka yapmaya yönelik, asılsız, boş söz demektir. Bu terim de mutâyebe gibi kelime anlamının dışında kullanılmıştır. Tezkire yazarı, tezkiresine kabul ettiği ve yeteneksiz bulduğu kimi şairler hakkında anlattığı hikâyeler için bu terimi kullanarak söz konusu şairi alay yoluyla eleştirmiştir.

Tezkirelerde hikâye anlatma tekniği istitrâd üslûbunu oluşturmaktadır. Ancak aktarılan tüm hikâyeler sadece sözü güzelleştirmek, metni zenginleştirerek okuyucunun dikkatini canlı tutmak için verilmemiştir. Tezkire yazarları çoğu zaman olumlu ya da olumsuz eleştirilerini desteklemek, tarafsızlığını ortaya koymak amacıyla anlattıkları hikâyeleri şairler hakkındaki tespitlerine tanık göstermişlerdir. Bu tutum Latîfî

Tezkiresi'nde daha net görülmektedir. Sehî Bey, tahkiyeye dayalı bu tür anlatımları konuya renk katmak amacıyla kullanırken; Latîfî hem metni zenginleştirmek hem de şairler hakkındaki yargılarının isabetliliğini ve değerlendirme konusundaki tarafsızlığını vurgulamak amacıyla kullanmıştır. Sehî Bey, hem Anadolu sahası tezkire türünün ilk örneğini vermesi hem de eserini oluştururken Ali Şir Nevâyî'nin tezkiresini model alması bakımından hikâye anlatımına fazla yer vermemiştir. Nevâyî de Sehî Bey de bu hikâyeleri yorumlarını desteklemek amacıyla kullanmamışlardır.

Anılan tezkirelerde anlatılan küçük hikâyeler sadece konuya renk katmak, okuyucuyu sıkmamak amacıyla kullanılan bir üslûp özelliği olarak değil, aynı zamanda tezkire yazarının tespitlerine tanık göstererek doğruluk payı kazandırması bakımından son derece işlevseldir. Bu hikâyeler genellikle övgü ve yergi amacına yönelik olup bunların yanı sıra şair hakkında sadece bilgi vermek için anlatılan hikâyeler de vardır. Övgü amacıyla anlatılan hikâyeler genel olarak şairin sanat gücü ve latife söyleme, tokgözlülük gibi çeşitli kişilik özelliklerini vurgulamak için aktarılmıştır. Yergi amaçlı anlatılan hikâyeler de yine şairin sanatı ve olumsuz kişilik özellikleri hakkındadır. Övgü ve yerginin yanında şairlerin saray çevresinden uzaklaştırılma nedenlerini, ölüm nedenlerini, hiciv ve hezle olan düşkünlüklerini, bedensel kusurlarını belirtmek amacıyla da çeşitli hikâyeler anlatılmıştır.

Tezkire yazarları şairler hakkında biyografik bilgiler verdikten sonra şairlerin şiirlerinden örnekler yer vermişlerdir. Kendileriyle ilgili hikâye anlatılan şairlerin verilen şiir örnekleri de yine hikâyeye bağlantılıdır. Tezkire yazarı şairlerin söylemiş olduğu beyit, kıta, gazel ya da kasideyi ne sebeple yazdığını hikâyeler aracılığıyla aktarmıştır. Kısacası şairler hakkında çeşitli bilgiler veren hikâyelerin tezkirelerin hem edebiyat tarihi olma özelliği hem de antolojik yönleri üzerinde etkili olduklarını görmekteyiz. Sehî Bey Tezkiresi'nde Behiştî, Çakşırcı Şeyhî, Hayâtî, İzârî, Lutfî, Sa'yî hakkında verilen şiir örnekleri anlatılan hikâye ile örtüşmektedir. Latîfî Tezkiresi'nde Ahmed Paşa, Ahmed-i Rûmî, 'Afitâbî, 'Andelîbî, 'Arifi Hüseyin Çelebi, Basîrî, Behiştî, Dâ'î, Duâyî, Dürrî, Fehmî, Ferîdî, Ferrûhî, Figânî, Gazzâlî, Halîlî, Hamdî Çelebi, Hâtîfî, Haydar Çelebi, Hilâlî-i Burûsevî, İshak Çelebi, Kâdirî, Kebîrî, Kerîmî, Le'âlî, Likâyî, Lutfî, Mahremî, Mehdî, Mesîhî, Mesrebî-i Kalender, Necâtî, Revânî, Rûhî, Safâyî, Sâfî, Sâgarî, Sa'yî, Sehî Bey, Siyâhî, Sun'î-i Selânîkî, Sücûdî, Şâhidî-i Edirnevî, Şâvur, Şeyhî, Şükrî, Tali'î, Vâhidî Çelebi, Vasfî, Zâhidî, Zâtî gibi şairlerin biyografilerinden sonra verilen şiir örnekleri anlatılan hikâye ile bağlantılıdır. Tezkire yazarının şairler hakkında anlattığı hikâyeleri bu şiirlerden çıkararak yazmış olabileceği de düşünülebilir.

Bazı hikâyelerde kimi ünlü eserlerin (gazel, kaside, rübai, kitap vb.) yazılma nedenleri ve aşamalarını görmekteyiz. Örneğin Sehî Bey Tezkiresi'nde Şeyhî'nin Har-nâme'yi yazma nedenini; Latîfî Tezkiresi'nde Ahmed Paşa'nın kerem kasidesini, Şeyhi'nin Har-name'sini, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ini, Halîlî'nin Firak-name'sini yazma nedenini anlatılan hikâyelerden öğrenmekteyiz.

Her iki tezkirede bazı şairler hakkında aynı hikâyelerin sonuçları farklı anlatılmıştır. Örneğin Ahmed Paşa hakkında Sehi Bey, paşanın padişah tarafından bağışlandığını ve padişahın has gılmanlarından olan mahbubu paşaya verdiğini ve paşayı Muradiye Tevliyeti'ne gönderdiğini aktarmıştır. Latîfî'de ise Ahmed Paşa Yedikule'de müebbet hapis olmuş ve kerem kasidesini yazarak bağışlandığını aktarmıştır. Yine Şeyhî hakkında Sehî Bey Tezkiresi'nde Şeyhî'nin eserinin padişah tarafından beğenildiği ve padişahın çeşitli ihsanlarda bulunduğunu ve şair vatanına dönerken yolda yağmaya uğradığını, elinde ne varsa çaldırdığı için Har-nâme'yi yazdığı bilgisine yer verilmiştir. Latîfî Tezkiresi'nde ise aynı hikâyenin sonu farklıdır. Sonuç, eserin padişah tarafından beğenilmediği ve bunun üzerine Har-nâme'yi yazdığı şeklindedir. Ayrıca Latîfî, Şeyhî hakkında iki hikâye daha anlatmıştır. Sâfî hakkında her iki tezkirede de aynı hikâye yer almaktadır, ancak sonuç yine birbirinden farklı anlatılmıştır. Sehî Bey, Sâfî'nin hapisten kurtulmasını Monla Veliyyüddin'in sağladığını aktarmış; Latîfî ise Sâfî'nin kurtuluşunun Sultan Mehmed'in ölümü nedeniyle onun ruhu için zindandakilerin serbest bırakılmasıyla gerçekleştiğini aktarmıştır. Hayâtî hakkında Sehî Bey tezkiresinde Yazıcı Tursun hakkında küfre varan latifeler söylediği için katledildiği bilgisi verilmiştir. Latîfî'de ise katledilmesi konusuna hiç değinilmemiş, şairin bir arkadaşıyla aralarında geçen şakalaşmaya yer verilmiştir. Behiştî hakkında Sehî Bey, şairin Sultan Hüseyin Baykara'ya sığındığını söylerken; Latîfî, Mevlana Câmî ve Nevâyî'ye sığındığını belirtir. Sehî Bey şairin affedilmek için kendi yazdığı şiiri verirken; Latîfî, Mevlana Câmî ve Nevâyî'nin şiirine yer vermiştir.

Her iki tezkirede bazı şairler hakkında farklı hikâyeler anlatılmıştır. Mevlana Lutfî, Âfitâbî, hakkında anlatılan hikâyeler birbirinden farklıdır. Bazı şairler hakkında da aynı hikâyelere yer verilmiştir. Melîhî, Şeyh Rûşenî, Sa'dî, Leâlî, Revânî, Sa'yî, Gazzâlî, Visâlî hakkında anlatılan hikâyeler her iki tezkirede de aynıdır. Melîhî, Şeyh Rûşenî, Gazzâlî hakkındaki hikâyeler Latîfî tezkiresinde daha ayrıntılı anlatılmıştır. Sa'yî hakkında anlatılan hikâye Sehî Bey Tezkiresi'nde daha ayrıntılıdır.

Kısacası istitrâd, Sehî Bey ve Latîfî tezkirelerinin üslûp özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki tezkire yazarı da anlatımlarını çekici kılmak ve metni zenginleştirmek için istitrâda başvurmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Vefik Paşa (2000), *Lehce-i Osmânî* (Haz. Recep Toparlı), Ankara: TDK Yayınları.
- AKTAŞ, Şerif (2002), *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ALTUNEL, İbrahim (2003), *İslam Ansiklopedisi, Latîfe Maddesi*, Ankara: TDV Yayınları, C. 27, s. 109– 110.
- CANIM, Rıdvan (2000), *Latîfî Tezkîretü’ş-şu‘arâ ve Tabsıratü’n-nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Ankara: AKM Yayınları.
- ÇALIK, Ethem (1993), *Şair ve Yazarlarımızdan Nükteler*, İstanbul: Ötüken.
- ÇOBAN, Ahmet (2004), *Edebiyatta Üslûp Üzerine (Sözün Tadını Dilde Duymak)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2000), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (17.Basım)*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- DURMUŞ, İsmail (2001) *İslam Ansiklopedisi, İstitrâd Maddesi*, Ankara: TDV Yayınları, C. 23, s. 401– 402.
- İPEKTEN, Haluk (2002), *Şair Tezkireleri (Haz. Mustafa İSEN ve diğerleri)*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- İSEN, Mustafa (1998), *Sehî Bey Tezkiresi Heşt- Behişt*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2000), Tezkireler Sadece Biyografi Kaynakları Değil Aynı Zamanda Eleştiri Tarihimizin de Kaynaklarıdır, *İlmî Araştırmalar*, C. 10.
- _____ (1999), *Latîfî Tezkiresi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAHRAMAN, Âlim (1998), *İslam Ansiklopedisi, Hikâye Maddesi*, Ankara: TDV Yayınları, C. 17, s. 479.
- KAVRUK, Hasan (1998), *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*, İstanbul: MEB Yayınları: 2789.
- KORTANTAMER, Tunca (1993), *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, Cemal (1971), *Türk Ansiklopedisi, Hikâye Maddesi*, İstanbul: MEB Yayınları, C. 19, s. 231.
- KUT, Günay (1978), *The Tezkire of Sehî Bey*, Sources of Oriental Language& Literatures Turkish Sources V, Harvard University.
- MACDONALD, D.B.(1998), *İslam Ansiklopedisi, Hikâye Maddesi*, Ankara: MEB Yayınları, C. 5, s. 477.

- MENGİ, Mine (2007), “Eski Türk Edebiyatında Nesir: Gelişimi ve Kaynakçası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi II*, İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, C. 5, S. 10, s. 43–76.
- _____ (2000), *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (1977), *Kıyafetnameler Üzerine*, Belleten, Ankara: TDK Yayınları.
- Muallim Naci (1987), *Lügât-ı Nâci*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Mütercim Âsım (1272), *Terceme-i Kâmusü’l-Muhîr*, İstanbul.
- ÖZCAN, Abdülkadir, *İslam Ansiklopedisi, Dukakinzâde Ahmed Paşa Maddesi*, Ankara: TDV Yayınları, C. 9, s. 550–551.
- ÖZKIRIMLI, Atilla, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Mülâtafa Maddesi*, İstanbul: Cem Yayınları, C. 3, s. 634–643.
- PAKALIN, M.Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları, C. I, s. 348.
- Şemsettin Sami (1998), *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ŞENGÜL, İdris (2002), *İslam Ansiklopedisi, Kıssa Maddesi*, Ankara: TDV Yayınları, C. 25, s. 498–501.
- TANYERİ, M.Ali (1999), *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TOLASA, Harun (2002), *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TÖKEL, Dursun Ali, “*Divan Edebiyatında Eleştiri*” <http://www.dalitökel.com> [28.05.2008].
- TÜRER, Osman (2003), *İslam Ansiklopedisi, Latîfe Maddesi*, Ankara: TDV Yayınları, C. 27, s. 110.
- Türk Ansiklopedisi (1968), *Fıkra Maddesi*, İstanbul: MEB. Yayınları, C. XVI, s. 283.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1977), *Anekdote Maddesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, C. 1, s. 138.
- _____ (1979), *Fıkra Maddesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, C. 3, s. 220.
- _____ (1981), *Hikâye Maddesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, C. 4, s. 225–230.
- _____ (1982), *İstitrâd Maddesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, C. 5–1, s. 32.
- _____ (1986), *Letâif Maddesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, C. 6, s. 81.
- Türk Dil Kurumu (2005), *Türkçe Sözlük (10.Basım)* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 549.

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü (2003), *Anekdot Maddesi*, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu, AKM Yayınları: 214, C. 1, s. 165.

_____ (2003), *Fıkra Maddesi*, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu, AKM Yayınları: 214, C. 2, s. 488–490.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER:

Adı Soyadı: Emine SEYMEN

Doğum Yeri ve Yılı: Yumurtalık – 1979

Elmek: emine.seymen@hotmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

Yüksek Lisans: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı

Lisans: 2001, Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Orta Öğretim: 1996, Adana Kız Lisesi

İŞ DURUMU:

1996- Seyhan İlçe Belediyesi